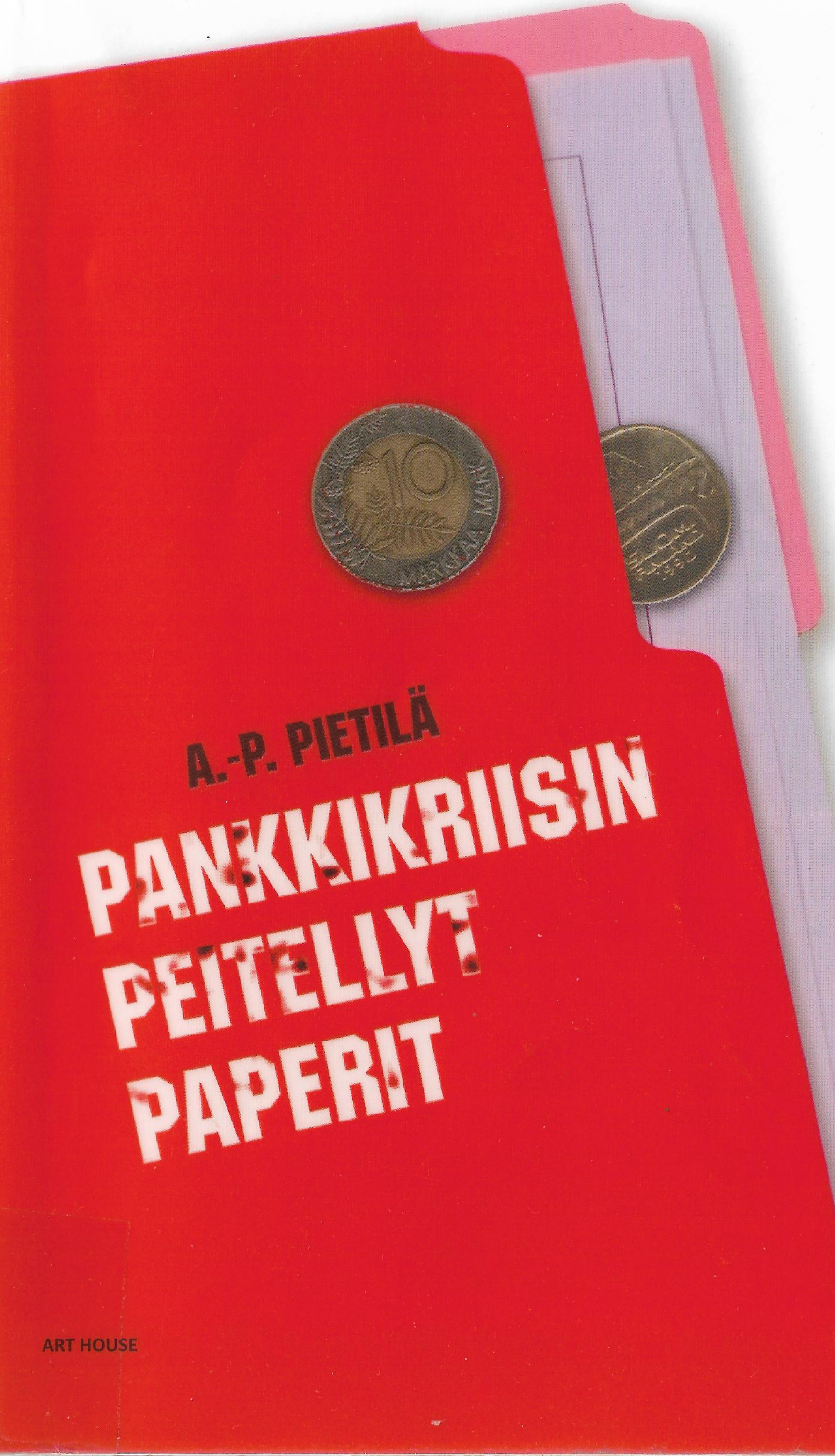

A.-P. PIETILÄ

PANKKIKRIISIN PEITELLYT PAPERIT

ART HOUSE

A.-P. Pietilä

PANKKIKRIISIN PEITELLYT PAPERIT

Art House
Helsinki

© A.-P. Pietilä ja Art House Oy

ISBN: 978-951-884-443-6
KL: 36.22

Art House
Bulevardi 19 C
00120 Helsinki
(09) 694 0752
myynti@arthouse.fi

www.arthouse.fi

Kansi: Satu Kontinen, Satukala Graphic Design
Taitto: Jouni Vilhonen, Rivico Oy
Kuviot: Cosmograf

Painopaikka: Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2008

Money Talks*

---

* Money Talks on hard rock -yhtye AC/DC:n suurimpia hittejä niin Yhdysvalloissa, Englannissa kuin Pohjoismaissakin. Laulu julkaistiin syksyllä 1990, jolloin Suomessa elettiin viimeisiä hyviä hetkiä ennen suurdevalvaatioita, pankkikriisiä ja syvää lamaa. Samana syksynä eräs tämän kirjan henkilöistä, lääkäri Kasper, otti itselleen valuuttamääräisen luoton. AC/DC:n maailmankiertueella laulun aikana yleisön joukkoon heiteltiin tuhansia dollarin setelin kopioita, joita yleisö kiihkeästi tavoitteli luullen niitä aidoksi rahaksi.

Sisällys

Lukijalle 9

1. Johdatus kansalliseen kriisiin 15
   Velalliset eivät ymmärtäneet sopimusta 20 • Tuomioistuimet kuuntelivat velkojia 25 • Valuuttaa tungettiin markkinoille 29 • Talouspolitiikka oli taitamatonta 31 • Valuuttaluotot kannattelivat kansantaloutta 36 • Termiinit villitsivät markkinat 41 • Ulkomainen pääoma täytti vajeet 44 • Korivaluutasta tehtiin muotituote 47 • Valuuttavekseli oli verovapaa 51

2. Kurssiriskistä tuli todellinen uhka 57
   Pelastava revalvaatio 59 • Revalvaatio tasasi tietä devalvaatiolle 61 • Markkinoiden suunta muuttui 64 • Vuorineuvos ja devalvaatiohaukat 65 • Markan arvosta käytiin kiivas taistelu 72 • KOP tuki ja SYP kaatoi markkaa 73 • Kesäkuun salaiset istunnot 75 • Sisäinen devalvaatio oli hämäystä 78 • Devalvaatio yritettiin estää puhumalla 81

3. Valuuttakriisi muuttui pankkikriisiksi 83
   Pankkien pelastamiseksi kehitettiin malli 86 • Pankinjohtajien päät haluttiin pölkylle 88 • Huhtikuun kriisin ratkaisu antoi hetken lisäaikaa 89 • Markka ei pysynyt pinnalla 90 • Kiinteistöjen hinnoista tuli tärkein asia 92 • Wahlroosin laskelmat herättivät päättäjät 94

4. Devalvaatio kaatui yrittäjien syliin 97
   Avoin sektori kuittasi devalvaatiohyödyt 100 • SYP teki suuret valuuttavoitot 102 • Pankkien sisällä oli toinen pankki 103 • Pankit hankkivat valuutat isoissa erissä 109 • Voitot toiseen ja tappiot toiseen taskuun 113

5. SYP pelastautui taikatempulla 115
   SYP:stä tulee SYP 118 • Uuden pankin synty jäi vähälle huomiolle 120 • SYP:n omaisuus hinnoiteltiin uudelleen 124 • Pankki sekosi suunnitelmissaan 127 • Puuttuvat siirtomerkinnät 132 • Lumevekselit haudattiin hiljaisesti 134 • Vekseleistä tehtiin väkisin velkakirjoja 137 • Vekselit eivät kiinnostaneet viranomaisia 139 • Rata hyväksyi SYP:n toimet 141

6. Pankit välttivät miljardien verot 145

Leimaveroista tehtiin salaiset päätökset 150 • Kädenvääntö pankkien veroista alkoi vuonna 1985 154 • Viinanen sai salaisen raportin veronkierrosta 160 • Korkeimmat oikeusasteet ajautuivat vastakkain 164 • Pätemätön vekseli ja pätevä velkakirja 166 • Laki ei sitonut Yhdyspankkia 170 • Devalvaatiokorotuksen periminen oli ongelma 174

7. Tutkimattomat totuudet 179

Tuomarien olisi pitänyt tutkia asiakirjat 183 • Korkein oikeus ei käsitellyt vekseleitä 187 • Puuttuvat vastaukset 189

8. Presidentti käskytti tuomareita 195

Koivisto oli hyvin vihainen tuomareille 197 • Halonen salasi pöytäkirjat 200 • Velalliset eivät kiinnostaneet presidenttiä 202

9. Luottamuksella on kallis hinta 205

Hyvän pankkitavan lait 206 • Pankkisuhde on molemminpuolista sopimista 208 • Takaajat sivuutettiin velkojien vaihtuessa 209 • Panttauksen merkitys muutettiin 212 • Lisävakuuksien vaatiminen oli maan tapa 213 • Omaisuuksia myytiin pilkkahintaan 215 • Ylivelka syntyi vasta ulosotossa 216 • Pankki pantiin lopulta seinää vasten 217 • Alkuperäiset asiakirjat sivuutettiin 220 • Uudet velkalait ymmärsivät velkojia 222 • Moraalikato runteli pankit 224

10. Pankkien oma riskienhallinta petti 227

Pankeilla oli liian lyhyt sihti 228 • Pienyritysten velkaantuminen kasvoi 229 • Vanhan miehen varoitusta ei kuunneltu 231 • Pankkien toimintaa ymmärrettiin liian helposti 232 • Tuloskunto petti jo vuonna 1989 233 • Pankit antoivat vääriä selityksiä 235 • KOP kaunisteli oman loppunsa 237 • Pankkien pelastuksen hinta? 243

Lopuksi 247

Liite 1: Vekselin asettaminen ja muoto 249
Liite 2: Ratkaisu pätemättömästä korivaluuttavekselistä 251
Liite 3: Selvitys hovioikeuksien käsittelemistä SYP:n (Meritan) ulkomaisia luottoja koskevista ratkaisuista 254
Liite 4: Valuuttavekselin käyttö 267
Liite 5: Oikeuspoliittisen keskustelun osanottajat 268
Liite 6: SYP:n valuuttaluotot 269
Lähteet 271
Henkilöhakemisto 277
Asiahakemisto 279
Kirjoittaja 283

Lukijalle

”Hätä ei lukenut lakia, eikä kuolemanpelossa kaihdettu keinoja”, sanoo Iiro Viinanen, joka oli valtiovarainministerinä suuren laman ja pankkikriisin aikana 1990-luvun alussa[1]. Hän oli purkamassa pommia, joka oli viritetty vuosina 1986–1991 eli ennen hänen ministerikauttaan. Valuuttaluottojen vyöry kulki läpi kansantalouden ja yrityskentän. Halvaksi rahaksi luullut valuuttaluotot muuttuivat vääräksi rahaksi, kun markan arvo romahti ja velkapommi räjähti. Valuuttaveloista kehkeytyi Suomen taloushistorian suurin yksittäinen katastrofi, josta kehkeytyi pankkikriisi.

Pankkikriisit ovat tapahtumia, jotka toistuvat tasaisin väliajoin ennustamatta ja kaikkien yllätykseksi. Niiden myllerryksissä tavalliset velalliset menettävät yleensä koko omaisuutensa. Suurin lasku lankeaa kuitenkin veronmaksajille, joiden taskusta tappiot lopulta maksetaan.

Pankkikriiseille on ominaista, että niiden synnyn taustalta löytyvät pankkien omat virheet. Siitä huolimatta valtiovalta rientää aina auttamaan pankit ahdingosta. Näin tapahtui Suomessa 1990-luvulla ja näin tapahtuu Yhdysvalloissa vuonna 2007 käynnistyneen suuren asuntoluottokriisin selvittelyssä. Viranomaiset uhraavat mieluummin kansan kuin pankkijärjestelmän, joka pyörittää kansantaloutta.

---

[1] Iiro Viinasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Englantilaisen kansantaloustieteen professorin David Currien mielestä suomalaiset pankit toimivat moraalittomasti myöntäessään asiakkailleen satojen miljardien markkojen arvosta valuuttaluottoja 1990-luvun alussa. Currien mielestä pankkialan ammattilaisten olisi pitänyt osata arvioida suurten riskien todennäköisyydet tavallisia asiakkaita paremmin. Currie katsoo, että pankkien myöntämät valuuttaluotot eivät olleet tuomittavia pelkästään asiakasnäkökulmasta vaan myös tyhmiä pankkien oman liiketoiminnan kannalta.[2]

Pankkien toiminta ei poikennut muusta rahoitusmarkkinoiden riskienhallinnasta, jossa johdon virheet ja strategian huono toteutus johtivat taloudelliseen perikatoon. Englannin finanssivalvonnan johtajan raportti osoittaa vahvan syy- ja seuraussuhteen liikkeenjohdon taitamattomuuden ja epäonnistuneen riskienhallinnan välillä[3].

Suomalaisia pankkeja ei kuitenkaan pidä yksin syyllistää valuuttavirran kanavoimisesta kotimarkkinayrityksille, koska kansantalouden epätasapainosta kertova vaihtotaseen vaje kasvoi koko 1980-luvun ja sen täyttäminen edellytti vahvaa valuuttavirtaa Suomeen. Valuuttaluototuksen ja sitä seuranneen katastrofin näyttämön loi kuitenkin epäonnistunut talouspolitiikka. Sen myötä rakentuivat kulissit ja olosuhteet, jotka synnyttivät pakon tuoda maahan valuuttaa ja välittää sitä kiihtyvällä vauhdilla yhä pienemmille yrityksille.

Kansantaloustieteilijät Seppo Honkapohja ja Erkki Koskela[4] ovat olleet painokkaasti sitä mieltä, että huonon talous- ja rahapolitiikan

---

[2] Currie 1993, s. 100. Currie arvioi Suomen pankkikriisiä Suomen Pankin toimeksiannosta 1990-luvun alussa.

[3] Sharma 2002. Paul Sharma on Englannin finanssivalvonnassa vakuutustoiminnan riskienhallinnasta vastaava johtaja (Head of the Prudential Risks Department of the UK's Financial Services Authority).

[4] Honkapohja toimi vuosina 2004–2007 englantilaisen Cambridgen yliopiston makrotaloustieteen professorina; vuoden 2008 alusta hän on ollut Suomen Pankin johtokunnan jäsen. Koskela on toiminut vuodesta 2005 alkaen Suomen Akatemian akatemiaprofessorina.

seurauksena suomalaisen menestyksen kupla paisui kuin ilmapallo. Kun se lopulta puhkesi, markka devalvoitiin, valuutta pakeni maasta, valuuttaluottojen ottajat kaatuivat konkurssiin ja kansalaiset ajautuivat jättiläismäiseen työttömyyteen. Huonosta talouspolitiikasta kehittyi ensin valuuttakriisi ja sen jälkeen pankkikriisi. Tämä ei tullut yllätyksenä vaan oli seurausta vääjäämättömästä kehityksestä.[5]

Olen ruotinut kolmessa aikaisemmassa kirjassani pankkikriisiä. Vuonna 1995 ilmestyneessä *Pankkikirjassa*[6] käsittelin tuoreeltaan päättymässä olleen kriisin keskeisiä tapahtumia. Seuraavana vuonna ilmestyneessä *Presidentin pankissa*[7] tarkastelin kriisiä keskuspankin ja kansantalouden näkökulmasta. *Yrjö Niskanen: Sinivalkoinen vuorineuvos*[8] pureutui vuonna 1997 Kansallispankin sinivalkoisen finanssileirin kurjaan kohtaloon ja KOP:n tuhoutumiseen.

Nyt käsillä olevan teoksen teemojen kehittymiseen ovat ratkaisevalla tavalla vaikuttaneet Currien, Honkapohjan ja Koskelan näkemykset. Toisaalta aikalaiskertomukset kriisin ajoilta osoittavat, että ratkaisuja tehdään aina epätäydellisen tiedon ja puutteellisen tilannekuvan olosuhteissa. Siksi kirkkaat selitykset syntyvät aina jälkikäteen.

Pankkikriisin sumeisiin kohtiin kuuluu valuuttavelallisten taloudellinen ja oikeudellinen kohtalo. Sitä ei ole juurikaan selvitetty, koska devalvaatiosta hyötyjien määrä on ollut lukumääräisesti paljon suurempi kuin tappioista kärsineiden joukko. Vähemmistöön jäävän kansanosan asema on aina kurja. Syrjäytyneet elävät hyvinvoinnin ja hyväksynnän marginaalissa. Tämä selittää myös sen, miksi velkahelvetistään kertovat todelliset henkilöt esiintyvät tässä kirjassa vain etunimillä. Heidän kohtalonsa kietoutuvat suurempiin tapahtumiin kytköksillä, joista he eivät itsekään ole aikaisemmin tienneet. Samalla yksittäisistä kohtaloista muodostuu kokonaisuus, joka kuvastaa kansakunnan kohtaloa.

---

[5] Honkapohja ja Koskela 1999.

[6] Pietilä 1995.

[7] Pietilä 1996.

[8] Pietilä 1997.

Valuuttavelkoihin liittyy myös Suomen Yhdyspankin pelastautuminen lähes kaikkien muiden suomalaispankkien kokemasta kuolemankierteestä. SYP:tä tarkastelemalla avautuu uusi näkökulma valuuttavelkoihin, devalvaatioon ja velkojen perinnästä alkaneeseen Suomen taloushistorian suurimpaan ulosottoon.

Tarkoituksena on osoittaa, miten valuuttavelat syntyivät ja miten niistä paisui kansantaloudellinen ja inhimillinen katastrofi, jossa on tuhoutunut yrityksiä, perheitä, koteja ja kokonaisia elämiä. Velkavankeudessa on siinnyt myös uusi sukupolvi, jonka isät ja äidit ovat olleet velkaa enemmän kuin koskaan pystyvät ansaitsemaan.

Kirjan tarkoituksena ei ole osoittaa, ettei pankeilla olisi ollut oikeutta periä saataviaan. Tarkoituksena on esittää valuuttavelkojen perimisen kummallisuudet, asiakirjojen sekavuudet, hyvän pankkitavan rikkomiset, asiakkaiden huono kohtelu ja ennen kaikkea oikeuskäytännön ihmeellisyydet, jotka ovat tehneet vääryyttä tuhansille velallisille.

Kirjaa varten on haastateltu yli 50:tä henkilöä, joiden kaikkien nimiä en voi mainita. Pankkitukea käsitelleet valtiovarainministeriön, valtion vakuusrahaston ja Suomen Pankin virkamiehet ja pääministeri Esko Ahon hallituksen ministerit myöntävät yksityisissä keskusteluissa, ettei pankkien pelastaminen ja valuuttavelallisten kohtelu aina mennyt lain kirjaimen tai edes sen hengen mukaisesti. Sen sijaan useat pankkimiehet ovat vedonneet muistamattomuuteen. Heidän mielestään parasta menneisyyden hallintaa on aktiivinen unohtaminen.

Pankkikriisin tärkeimpiin selvitysmiehiin kuuluva Iiro Viinanen on vastannut kysymyksiini ja antanut käyttööni muistiinpanonsa asiaan liittyviltä osin. Lisäksi olen saanut häneltä arvokkaita neuvoja valuuttavelkojen historian selvittämisessä.

Olen esittänyt kirjan keskeiset SYP:tä, Meritaa ja Nordea Pankkia koskevat väittämät Nordea Pankki Suomi Oy:n lakiasiainjohtajalle Heikki Alaselle ja perintäosaston johtajalle Juha Liljalle, koska valuuttavelallisten kohtelua on paljolti tarkasteltu SYP:n ja sen toimintaa jatkaneen Merita Pankki Oy:n ja Nordea Pankki Suomi Oy:n näkökulmasta. Nordean liiketoimintajohto ei halunnut kommentoida tapahtumia omalla nimellään: sen mielestä pankkikriisistä on jo kulunut liian pitkä aika. Suomen Pankkiyhdistyksen lakiasioista vastaava johtaja Erkki Kontkanen on esittänyt kommenttinsa käsikirjoitukseen.

Lähteinä käytetty aineisto on dokumentoitu mahdollisimman tarkasti, jotta myös nimettömille haastattelulausunnoille löytyy vahvistusta kirjallisesta materiaalista. Ilman pankkien sisäpiirin asioita tuntevien henkilöiden apua ja laskentatoimeen ja pankkilainsäädäntöön perehtyneitä avainhenkilöitä en olisi päässyt käsiksi piilossa pidettyihin viranomaislähteisiin ja asiakirjoihin.

Kiitän kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat antaneet käyttööni omiin valuuttavelkoihinsa, niiden käsittelyyn ja perintään liittyviä asiakirjoja. Lausun kiitokseni arvokkaista neuvoista ja ratkaisevan tärkeistä näkökannoista Turun yliopiston siviilioikeuden professorille, OTT, KTM Jukka Mähöselle, joka on kommentoinut tekstejä. Kiitän myös Suomen Tietokirjailijat ry:tä saamastani tuesta.

Espoossa 30. maaliskuuta 2008

A.-P. Pietilä

1. Johdatus kansalliseen kriisiin

Kaikki alkoi valuuttavekselistä, joka oli pätemätön ja kelvoton asiakirja. Velalliset lainasivat sillä miljardien arvosta rahaa ja altistivat itsensä tuhoisalle valuuttakurssiriskille.

Rakennusyrittäjä Jussi päätti vaurastua sijoittamalla Lapin-rakennusbuumiin. 1980-luvun lopussa Suomessa elettiin vahvaa nousukautta ja kulutusjuhlaa. Suomalaiset uskoivat asuvansa ”Pohjolan Japanissa”, jossa oli kukoistava elinkeinoelämä, rikas kansa ja loistavat tulevaisuudennäkymät.

Jussi oli ostanut jo 1970-luvulla reilut 60 hehtaaria maata Pyhätunturin laskettelukeskuksen kupeesta. Hän oli kaavoittanut alueelle rivitaloja, hirsihuviloita ja lomaosakkeita kaikkiaan 22 000 kerrosneliömetriä eli pienen kylän verran. Jussilla oli yhteistyö- ja myyntisopimus hirsitaloyhtiö Honkarakenteen kanssa. Yrittäjä haki ja sai Suomen Yhdyspankin Savonlinnan-konttorista 600 000 markan valuuttaluoton rakennusaikaiseen rahoitukseen vuonna 1989.

Yrittäjä Eino otti viiden miljoonan markan valuuttaluoton Kuopion SYP:n konttorista elokuussa 1987. Hän uskoi tehneensä neljän vuoden rahoitussopimuksen pankin kanssa. Todellisuus paljastui vasta siinä vaiheessa, kun markka devalvoitiin syksyllä 1991.

Jussin ja Einon luottojen perustana olivat ulkomaille erääntyviksi määrätyt valuuttavekselit. Luottojen vakuudeksi he antoivat tonttikiinnityksiä ja haltijavelkakirjoja.

Vekseli on antajan eli asettajan määrämuotoinen maksuosoitus tai käytännössä lähinnä hyväksyjän antama velkasitoumus, jossa vekselin asettaja kehottaa sen maksajaa suorittamaan tietyn rahamäärän vekselin saajalle. Vekseli on velan myöntäjälle ns. vahva paperi, jota vastaan velallisen on vaikeata rimpuilla. Velka on maksettava juuri niin kuin vekselissä mainitaan, eivätkä mitkään kuluttajansuojaan tai vastaavaan liittyvät perusteet riitä alentamaan velkasummaa. Pankki voi myös vaatia vekselivelan takaajaa välittömästi vastuuseen, mikäli päävelallinen ei suoriudu velvoitteestaan.

Toisaalta vekseli on erittäin muotoherkkä. Pienikin virhe tekee sen pätemättömäksi ja velkojan saama vahva oikeussuoja purkautuu. Vekselisaatavan olemassaolo riippuu ehdottomasti laissa säädetyn määrämuodon noudattamisesta. Muotovirheisiin on oikeuskäytännössä suhtauduttu hyvin ankarasti.[9]

SYP:n valuuttaluottosopimuksissa oli 1990-luvun alussa kaksi osaa. Toisen muodostivat velallisen itsensä asettamat valuuttavekselit, joiden avulla velkojen perinnän oli tarkoitus olla selkeää ja vaivatonta. Toisessa osassa selitettiin pankin rahoituksen ehdot. Tavallisissa velkakirjaluotoissa ei ole vekseliosaa ja liiteosaa, vaan ne muodostuvat yhdestä kokonaisuudesta.

Vekseliosan sisältönä oli SYP:n useasta eri valuutasta kokoama valuuttakori. Se oli uusi rahoitustuote, jonka piti turvata asiakkaan edut valuuttakurssimuutosten pyörityksessä. Valuuttaluoton hyvyys perustui siihen, että pankki oli rakentanut keinotekoisen korivaluutan nimeltään XYP.

---

[9] Aurejärvi 1979, s. 130–131.

Sellaisenaan tätä keinotekoista valuuttaa ei käytetty missään maailman valtiossa. Uusi "rahayksikkö" koostui Yhdysvaltain dollareista, Saksan markoista, Englannin punnista ja Sveitsin frangeista. Pankki noteerasi kaikkina pankkipäivinä XYP-yksikölle osto- ja myyntikurssin kuten mille tahansa viralliselle ja todelliselle valuutalle. Tämän laskennallisen valuuttayksikön sisältämien yksittäisten valuuttojen kurssimuutosten oli tarkoitus kumota toisensa ja säilyttää koko kori vakaana suhteessa Suomen markkaan. Näin korivaluutan olisi pitänyt säilyä arvoltaan tasaisena ja turvallisena, vaikka sen markka-arvo saattoikin vähän vaihdella. XYP-valuuttayksikkö oli nimenomaisesti kehitetty valuuttariskien minimoimiseksi.

Pankin markkinointiesitteet ja asiantuntijoiden lausunnot vakuuttivat, että "kansainvälistä valuuttakurssien vaihtelusta aiheutuvaa riskiä vastaan on mahdollista suojautua varsin tehokkaasti ottamalla valuuttaluotto eri valuutoista muodostetussa korissa. Kori on koottu siten, että näiden valuuttojen markkakurssien heilahtelut kumoavat toisensa".[10]

Vekseliluoton liitesopimus sai Jussin, Einon ja monet muut käsittämään, että kyseessä oli pitkäaikainen "tavallinen luotto". Jokainen oli hakenut luottoa pitkäaikaisten investointien rahoittamiseksi. Tätä näkemystä tuki muun muassa se, että Einon kuten kymmenien tuhansien muidenkin sopimuksen otsikkona oli "Kotimainen ulkomaista luottoa koskevat velkakirjat"[11].

Keskisuomalainen lääkäri Kasper aloitti oman kujanjuoksunsa syksyllä 1990, kun hän haki 2,5 miljoonan markan luottoa SYP:stä. Hänelle myönnettiin samansuuruinen luotto myös Osuuspankista. Molemmat luotot perustuivat korivaluuttoihin. Kasper oli kokenut ihmisten rikkoutuneiden jäsenten korjaaja, ja hän halusi perustaa yksityisklinikan. Hänen ammattitaitoaan oli korjata vahinkoja, joita onnettomuudet, huolimattomuudet tai synnynnäiset viat olivat aiheuttaneet.

---

[10] Sipilä ja Vajanne 1989.
[11] Valuuttaluottosopimus, SYP:n Kuopion-konttori, 21.8.1987.

Vasta jälkeenpäin Kasperille selvisi, että hänen markkoina pyytämänsä pitkäaikainen luotto oli vekseleihin pohjautuva useista eri valuutoista koottu ns. korivaluuttaluotto.

Osuuspankki oli rakentanut Kasperin lainasopimuksen ratkaisevasti eri tavalla kuin SYP. Osuuspankin korivaluutta muodostui siten, että jokaisesta valuutasta tehtiin oma vekselinsä. Sen sijaan SYP käytti keinotekoista laskennallista valuuttaa, XYP-yksikköä. Lisäksi oli olennaista, että Osuuspankki ei perustanut luottoa vekseleihin vaan erilliseen välivelkakirjaan. Osuuspankki toimi samalla tavalla kuin useimmat muut rahoittajat, kuten KOP, Postipankki ja Kehitysaluerahasto. Niiden luotoista ei ole syntynyt samanlaisia epäselvyyksiä ja juridisia kädenvääntöjä kuin Suomen Yhdyspankin eli nykyisen Nordean luotoista.

SYP:n valuuttavelan perustana olivat sen sijaan yksinomaan korivaluuttavekselit.

Oman lukunsa valuuttavelallisten joukossa muodostavat perintörikkaat sijoittajat. Itäsuomalainen juristi Ossi oli kartuttanut 1970- ja 1980-lukujen taitteessa kiinteistöomaisuuttaan, johon kuului runsaasti liike- ja asuintilaa keskisuuressa kaupungissa. Ossi laajensi toimintaansa rakennusalalle ja Lapin-lomarakentamiseen. Sen rahoittamiseen hän nosti valuuttapohjaisia luottoja yhdeksän miljoonan markan arvosta Saksan markkoina ja kolmen miljoonan markan arvosta Yhdysvaltojen dollareina keväällä 1990. Kummallekin valuutalle oli asetettu omat valuuttavekselit. Kyseessä ei siis ollut korivaluutta, kuten esimerkiksi Kasperilla. Valuuttaluotto myönnettiin kuitenkin samanlaisilla vekseleillä kuin muillekin valuuttavelallisille. Velan perintätoimet liittävät Ossin muiden valuuttavelallisten joukkoon.

Kaikkia edellä kuvattuja henkilöitä yhdistää pankkisuhde Suomen Yhdyspankkiin 1980-luvun lopulla. Kaikki olivat hyviä ja luotettuja asiakaita. Eino ja Ossi kuuluivat pankin valvojiin ja nauttivat pankissa erityisestä suosituimmuus- ja luottamusasemasta. Myös Jussi kuului niihin asiakkaisiin, joiden luottopäätökset tehtiin viivytyksettä tai jotka saivat lainapäätöksen pelkällä soitolla tutulle pankinjohtajalle. He uskoivat olleensa erityisen hyvin perillä myös pankkitoiminnasta ja talouden kehityslinjoista. He uskoivat ymmärtävänsä pankkiasioista sen verran, että käsittivät ottavansa pitkäaikaisen luoton.

Suomen Pankin johtokunta oli vuodesta 1986 lähtien höllentänyt valuuttasäännöksiä ja sallinut samalla ulkomaiset rahavirrat Suomeen. Ne kasvoivatkin nopeasti. Pankit olivat saaneet oikeuden myöntää asiakkailleen vähintään viiden vuoden mittaisia teollisen toiminnan rahoittamiseen liittyviä valuuttaluottoja. Vuotta myöhemmin säännöksiä lavennettiin koskemaan käytännössä kaikkea yhtiö- ja osuuskuntamuotoista liiketoimintaa. Syksyllä 1989 vähimmäislaina-aika laskettiin viidestä yhteen vuoteen. Valuuttaluottojen volyymi kasvoi vuosina 1986–1989 noin 25 miljardista markasta 60 miljardiin markkaan. Heinäkuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1990 valuuttaluotot olivat käytännössä jokaisen suomalaisen saatavilla.

Syksyllä 1990 Kasper ja useat muutkin kotimarkkinoilla toimivat yrittäjät olisivat halunneet ottaa markkamääräisen luoton, mutta niiden korot olivat tuohon aikaan todella korkeat. Vuodesta 1985 lähtien korkoero kolmen kuukauden Suomen markan eurokoron ja neljästä eri valuutasta kootun valuuttakorin koron välillä liikkui enimmillään jopa 8–9 prosenttiyksikössä. Kapeimmillaankin ero oli 2,5 prosenttiyksikköä. Keskimääräinen korkoero oli viisi prosenttiyksikköä.[12]

Pankkien oli siis helppo perustella valuuttaluottojen edullisuutta pitkällä aikavälillä, ja asiakkaiden oli luontevaa hyväksyä selitykset varsinkin, kun Suomen Pankki ja valtakunnan hallitus olivat sitoutuneet valuuttakurssien vakauden puolustamiseen. Valuuttaluottojen taloudellisten riskien turvaksi poliitikot ja keskuspankin johtokunta olivat antaneet poliittisen takauksen markan arvon säilyttämisestä.

Suomen tulevaisuuden ehdottomaksi edellytykseksi oli asetettu vakaan ja vahvan markan talouspolitiikka, jonka tukipylväisiin kuului myös silloinen tasavallan presidentti Mauno Koivisto. Kun tuen tukevuus ja takausten pitävyys joutuivat testiin, ne todettiin yhtä kevyiksi ja kelvottomiksi kuin kenen tahansa poliitikon lupaukset. Poliittinen vastuu ei kestänyt rahamarkkinoiden testiä.

Velalliset eivät ymmärtäneet sopimusta

SYP:n Kuopion-konttorin virkailijoille ja pankinjohtajakoulutuksessa olleille esimiehille oli opetettu, että asiakkaille tarjotaan pääsääntöisesti valuuttakoriluottoa[13]. Perustelu oli yksinkertainen ja helposti hyväksyttävä. Valuuttaluottojen korkotaso oli markkaluottoja alhaisempi ja valuuttarahoituksen saatavuus oli hyvä. Tarjolla oli sekä bullet-luottoja että määräajassa lyheneviä luottoja.

Englanninkielisellä termillä *bullet* tarkoitetaan kertapaukkua, luotia, joka erääntyy yhdellä kertaa yhden tai viiden vuoden laina-ajan päättyessä.

---

[12] Sipilä ja Vajanne 1989.

[13] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2006.

Pankin luottomyyjille oli lisäksi todettu, että markkaluotoista peritään korot kuukausittain tai kolmen kuukauden välein. Sen sijaan valuuttaluottojen korot erääntyivät maksettaviksi kuuden kuukauden jaksoissa.

Asiakkaille ei selitetty tätä koronmaksuvälin eroa, eikä asiakas voi tietää kaikkea, ellei pankin edustaja kerro. Luottojen korkojaksojen eroilla oli kuitenkin ratkaiseva merkitys. Kuuden kuukauden jaksoihin pilkottu valuuttaluotto oli todellisuudessa puolen vuoden välein erääntyvä ja uusittava kansainvälinen valuuttavekseli. Luoton vekseliluonne oli pankeille hyvin tärkeä asia verotukseen ja riskienhallintaan liittyvistä syistä.[14] Samalla kun pankki turvasi omia etujaan, valuuttariskit siirtyivät velallisen kannettaviksi, vaikka velallinen ei sitä olisi ymmärtänytkään.

1990-luvun taitteessa valuuttavekseleiden erityispiirteet, todellinen luonne ja käyttötarkoitus jäivät muutamien tiedoksi. Hyvin harva jos kukaan valuuttavelallisista tiesi valuuttavekseleiden taustaa. Se oli yhtä epäselvä myös useimmille pankkivirkailijoille ja rahoitusjohtajille.

SYP:n näkemyksen mukaan valuuttavelallisten olisi pitänyt tajuta allekirjoittaneensa valuuttavekselin eikä luottosopimusta. Tavallinen luottosopimus ja vekseli eroavat nimittäin monella tavalla toisistaan, ja niihin sovelletaan myös eri lakeja. Lisäksi valuuttavekseliin liittyy kansainvälisiä säädöksiä ja määräyksiä.

SYP:n ja valuuttaluottoja ottaneiden asiakkaiden erimielisyyksien ensimmäiseksi lähtökohdaksi voidaankin määritellä luottosopimuksen ja vekselin välinen ero[15]. Tämä saattaa kuulostaa saivartelulta ja vähäpätöiseltä asialta. Sitä se ei kuitenkaan missään tapauksessa ole, kuten myöhemmin käy selväksi. Valuuttavelkaisten suomalaisten kohdalla juuri yksityiskohdat muodostuvat pääasioiksi ja pääasioilta näyttävät isot kuviot muuttuvat vähäpätöisiksi sivuseikoiksi. Lääkäri Kasperille tämä selvisi vasta 12 vuotta lainan ottamisen jälkeen vuonna 2002.

---

[14] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, marraskuu 2007.

[15] Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori, vastaus lausuntopyyntöön 31.10.2007.

Nordea Pankin perintäosaston lakimies, varatuomari Esko Nurminen on ollut painokkaasti sitä mieltä, ettei Kasper ollut ymmärtänyt tekemisiään elokuun 20. päivänä vuonna 1990 allekirjoittaessaan lainasopimustaan. 1990-luvun alusta alkaen SYP:n perintälakimiehenä toimineen Nurmisen mukaan oli täysin yksiselitteistä ja selvää, että Kasperille oli myönnetty valuuttamääräinen koriluotto. Näin ollen Kasper ei ole esimerkiksi voinut kuvitella, että kyseessä olisi ollut tavallinen velkakirjalaina vaan nimenomaan valuuttariskin sisältävä vekseliluotto[16]. Nurmisen mielestä Kasper on jälkikäteen yrittänyt kieltää tekojensa luonteen ja tarkoituksen väittämällä pankin toimineen jollakin väärällä ja asiattomalla tavalla. Pankin käsityksen mukaan Kasper on siis tavoittelut ainoastaan vapautumista miljoonaveloistaan.

Kasperin yrityksen talouspäällikkö oli neuvotellut luottosopimuksen yksityiskohdat. Kun Kasper kävi allekirjoittamassa asiakirjat, hän uskoi olevansa täysin tietoinen tekemisistään. Hän oli halunnut markkaluoton, mutta hänelle oli tarjottu koroltaan edullisempi pitkäaikainen valuuttaluotto. Vekselivetoinen rahoitus ei ollut missään mielessä Kasperin tavoitteena tai tarkoituksena.

Aina vuoteen 2006 asti SYP seuraajineen lähti siitä, että lainapakettia tuli tarkastella vekselilain pohjalta. Jussi, Eino ja Kasper ovat vuosikaudet vastustaneet vekselitulkintaa ja yrittäneet todistaa ottaneensa tavallisen luoton. Mielenkiintoiseksi ja jopa jännittäväksi asian tekee se, että kesällä 2006 pankki muutti täydellisesti käsityksensä luottojärjestelystä. Sen jälkeen valuuttavelallisten esittämä tulkinta perinteisestä lainasopimuksesta kelpasikin sille. Tähän päästiin kuitenkin vasta sen jälkeen, kun valuuttavelkojen taustojen tutkinnan yhteydessä löydettiin korkeimman oikeuden jo vuonna 1989 tekemä ratkaisu. Sen mukaan vaihtuvaan pääomaan perustuva korivaluuttavekseli on vekselinä pätemätön.[17] Kymmenettuhannet lainasopimukset olivat perustuneet pätemättömiin asiakirjoihin.

Samalla ovat saaneet päivänvalon monet muutkin hämärän rajamailla piileksineet yksityiskohdat. SYP ja sen jatkajapankit Merita ja Nordea vaihtoivat moneen kertaan kantaansa valuuttaluoton luonteeseen sen mukaan, mikä kulloinkin oli pankille edullisinta.

Pankin näkökantojen vaihtuminen on toinen huomionarvoinen kysymys. Pankin tapa vaihtaa tulkintoja ja perusteluja asettaa hyvän pankkitavan kovalle koetukselle. Pankin mielenmuutokset ja vaihtuvat selitykset ovat keskeinen osa valuuttavelkakriisin tapahtumia. Ne eivät edusta vain juridista kädenvääntöä vaan laaja-alaista asiakkaiden kohtelua, jossa hyvä pankkitapa ja hyvässä uskossa toimiminen voidaan asettaa vähintäänkin kyseenalaiseksi. Vuonna 2008 Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alanen ja perintäosaston johtaja Juha Lilja esittivät painokkaasti, että aikaisemmat tulkinnat vekselistä tai muista juridisista yksityiskohdista eivät enää edustaneet pankin virallista kantaa.[18]

---

[16] Nordea Pankki Suomi Oy:n vastaus Rahoitustarkastukselle 21.8.2002, VT Esko Nurminen.

[17] KKO 1989:48, 12.4.1989. Ratkaisussa todetaan, että vekselilain 1 §:n 2 kohdan mukaan vekselissä tulee olla ehdoton kehotus määrätyn rahaerän maksamiseen ja että vekselilain 1 §:n 2 kohdan mukaan asiakirjaa, josta puuttuu tämä kehotus, ei pidetä vekselinä.

[18] Heikki Alasen ja Juha Liljan haastattelu, maaliskuu 2008.

Isoja kysymyksiä herää myös pankkien, viranomaisten ja oikeuslaitoksen toimintatavoista, joihin liittyy epäjohdonmukaisuutta, peittelyä ja epäselvää laintulkintaa.

Valuuttaluottojen myöntämisen kuumimpana aikana 1990-luvun alussa ei ollut yksityiskohtaisia sääntöjä asiakkaan suojaamiseksi. Sen enempää pankkitarkastusviraston kuin Rahoitustarkastuksenkaan ohje- ja määräyskokoelmasta ei löydy valuuttaluottoja käsittelevää kohtaa. Sen sijaan eräässä Rahoitustarkastuksen kannanotossa todetaan vähimmäisvaatimuksista, että valuuttariski kuuluu riskeihin, joista asiakkaalle on ilmoitettava niin selvästi, että hän riskin ymmärtää. Olennaista kuitenkin on, että ohjeiden julkaisemisaikana kyseessä oli yleinen käyttäytymissääntö eikä velvoittava määräys.[19]

SYP:n Kuopion-konttorissa ei ollut 1990-luvun alussa valuuttakaupan tai valuuttaluototuksen asiantuntijoita, kuten ei useimmissa muissakaan maaseutukaupunkien konttoreissa. Valuuttaluotot myönnettiin Helsingistä tulleiden kirjallisten ohjeiden mukaisesti ja kaavakkeet täytettiin mallin mukaan. Yrittäjä Eino allekirjoitti omat luottoasiakirjansa tutun pankinjohtajan läsnä ollessa. Tämä totesi, että kaikki ohjeet tulevat suoraan pääkonttorista ja luottoasiakirjat saapuivat valmiiksi täytettyinä Helsingistä.

Valuuttavelkojen myöntämiseen, kirjaamiseen, pankkien kirjanpitoon ja verojen kiertämiseen liittyy myös ratkaisuja, joihin kansanedustajat ovat tietämättään sekaantuneet. Kyseessä ovat miljardien eurojen ratkaisut, joiden taustat ovat olleet vähintäänkin epäselviä.

Kolmas SYP:n ja sen valuuttavelallisten ristiriitojen lähde liittyy velka-asiakirjojen käsittelyyn. Jos pankki katsoi myöntäneensä valuuttaluotot vekselillä, olisi jokaiseen vekseliin pitänyt tehdä niin sanottu siirtomerkintä,[20] kun vekseli siirtyi uuden perijän haltuun. Suomen Yhdyspankki nimittäin ei ollut sama Suomen Yhdyspankki, joka 1990-luvun taitteessa myönsi valuuttavekseleihin perustuvat luotot. Asiakkaat eivät kuitenkaan tienneet, mitä pankin omistuksen ja hallintorakenteen muutos heinäkuussa 1991 merkitsi. Tallettajat, velalliset ja takaajat siirrettiin ilman sen kummempia toimenpiteitä asioimaan uuden juridisen yhteisön kanssa.

Tuomioistuimet kuuntelivat velkojia

Valuuttavelallisten kohtaloksi koitui Suomen markan devalvaatio, jota ei koskaan pitänyt tulla. Suomen Pankki ja pääministeri Esko Ahon hallitus vakuuttivat yhdessä presidentti Mauno Koiviston kanssa, että vahvan ja vakaan markan politiikka on kansantalouden ja hyvinvoinnin ankkuri.

Pohja kuitenkin petti, ankkuri irtosi, markka devalvoitiin ja päästettiin kellumaan. Tapahtumien virta alkoi viedä valuuttavelallisia. Tulvan paisuessa mukaan tempautui satojatuhansia suomalaisia, joiden velat kasvoivat ylivoimaisen suuriksi. Lopulta pankki pani heidän omaisuutensa pakkomyyntiin. Vuonna 1994 ulosotossa oli yli 500 000 suomalaista, kun "normaalina" voidaan pitää vuoden 2006 tasoa, noin 200 000:ta[21].

Valuuttaluotojen perintä on ollut poikkeuksellinen tapahtuma, ja sen yhteydessä on myös koeteltu Suomen kansainvälisten valtiosopimusten pitävyyttä. Vekselilaki on tietyssä mielessä kansainvälistä oikeutta, mikä tuo erityispiirteen sen tulkintaan. Professori Erkki

---

[19] Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori, kirje 24.1.2005.

[20] Vekselilaki 14.7.1932/242, 2 luku, 11–16 §.

[21] Tilastokeskus 2007.

Aurejärven tulkinnan mukaan suomalaisessa lainkäytössä on huomioitava kansainvälinen lainvalmistelu[22].

Kansainvälinen vekselilaki pohjautuu vuonna 1930 Genevessä solmittuun vekselisopimukseen. Suomi on yhdessä muiden Pohjoismaiden (Islantia lukuun ottamatta) ja muun muassa Saksan kanssa liittynyt siihen vuonna 1932. Vaikka Englanti ei ole allekirjoittanut sopimusta, sen vekselisäännökset seuraavat tarkasti Geneven sopimusta. Näin ollen Suomen vekselilaki[23] on käytännössä yhtenevä myös Englannin lain kanssa[24]. Olennaista on, että vekselin kaikkien tunnusmerkkien tulee täyttyä, jotta vekseli olisi pätevä. Tässä tarkastelussa esille nousevat kriteerit, joiden mukaan vekselissä on ilmoitettava tarkalleen summa ja valuutta sekä korko, joka on maksettava. Muutoin vekseli on pätemätön.[25]

Kansainvälisen vekselisopimuksen osapuolet ovat sitoutuneet saattamaan voimaan omalla alueellaan yhtenäisen vekselilain. Vekselioikeussopimuksen nojalla saavutetun yhdenmukaisuuden pysyvyyttä varmistaa se, että säädettyjen vekselilakien muuttaminen niiden voimaantulon jälkeen on pääsääntöisesti kiellettyä.[26]

Suomi on muun muassa sitoutunut huolehtimaan siitä, että vekselit siirtomerkitään asianmukaisesti. Kuten jäljempänä kuvataan, Suomen Yhdyspankki on jatkanut valuuttavekseleiden perintää, vaikka vekselivelat eivät ole siirtyneet uudelle pankille asianmukaisella tavalla.

Tuomioistuimet puolestaan ovat jättäneet huomioimatta vekselilain säädökset ja tulkinneet lakia joko virheellisesti tai ainakin valuuttavelallisten tappioksi, kun luottoasiakirjoja ei ole tarkastettu

---

[22] Aurejärvi 1979, s. 26.

[23] 14.7.1932/242.

[24] Aurejärvi 1979, s. 26–31.

[25] Byles 1979, luku 24. Suomen vekselilain (14.7.1932/242) 1 luvun 1–6 § ja II osaston 75 §:n määräykset vekselistä. Ks. liitettä 1.

[26] Geneven vekselikonvention 1 artikla, jonka valvonta on siirtynyt Kansainliitolta Yhdistyneiden Kansakuntien vastaaville toimielimille

asianmukaisella tavalla. Kymmenistätuhansista tuomioistuinpäätöksistä muotoutui maan tapa. Muiden muassa Jussin, Einon, Kasperin ja Ossin tapaukset ja niihin liittyvä asiakirja-aineisto kasaa vastaamattomia kysymyksiä valuuttavelkojen perinnän lähtökohdista, virheistä ja jopa valheista.

Tuomioistuinten kaikki tuomarit eivät ole tutkineet tai ymmärtäneet, minkälaisista asiakirjoista korivaluuttavekseleissä oli kyse. Tähän liittyvät myös valtiovarainministeriön ja pankkitarkastajienkin kysymyksiä herättävät toimet. Viranomaiset ovat tienneet puutteista mutta jättäneet ne huomioimatta. He ovat omilla toimillaan edesauttaneet epäselvyyksien syntymistä perustelemalla toimintaansa kustannustehokkuudella ja nopealla asianhoidolla. Tarkoitus ja tavoite ovat ohittaneet lainmukaisuuden ja lain hengen.

Kun vielä huomioidaan pankkien, pankkiviranomaisten ja poliittisen vallan yhteistyö lainsäädäntötyössä, paljastuu suuren luokan operaatio. Valuuttavelkojen jälkien seuraaminen vie lukijan Suomen taloushistorian synkimpään ajanjaksoon, suureen lamaan ja pankkikriisiin, jonka selvittelyyn osallistuivat maamme silloiset huippupoliitikot. Heidän tekonsa ja kommenttinsa vaikuttivat valuuttavelallisten kohtaloon, jota ei voida pitää kokonaan itse aiheutettuna katastrofina.

1980-luvun talouspoliittisen kokeilun, vakaan markan ylläpidon kustannukset toteutuivat satojen miljoonien markkojen tappiopottina. Se kaatui lyhentämättömänä ensin valuuttavelallisten ja sen jälkeen veronmaksajien syliin. Myös Mauno Koivisto puuttui presidenttinä pankkien pelastamiseen tavalla, joka herättää runsaasti ihmetystä ja kysymyksiä, joihin ei ole vastattu.

Avoimuus ja päätösten läpinäkyvyys eivät ole kuuluneet valuuttavelallisten kohtalojen selvittämiseen. Menneisyyden hallinta ja ruotiminen ovat tältä osin pahasti kesken, vaikka pankkituen piti olla eduskunnan päätöksen mukaan kaikilta osin avointa ja läpinäkyvää[27]. Räikein osoitus salailusta on se, että pankit eivät ole vapaaehtoisesti antaneet velallisten tutkia edes omia velka-asiakirjojaan.

Valuuttaluottojen kiivaimman ottamisen aikaan syksyllä 1990 asiakkaan ja pankin välillä ei ollut sellaisia näkyviä ristiriitoja tai näkemyseroja, joiden perusteella jompikumpi osapuoli olisi epäillyt toisen tarkoitusperiä tai rehellisyyttä. Kumpikaan ei osannut ennustaa, että muutamista yksityiskohdista kehkeytyisi palapelin ratkaisevia palasia valuuttavelkakriisin selvittelyssä. Vasta kun valuuttavelallisten yrityksiä alettiin julistaa konkurssiin 1990-luvun puolivälissä ja omaisuuksien pakkomyynnit alkoivat, kiusallisten kysymysten ja itsetutkiskelun hetket koittivat. Kummallisuuksille alettiin etsiä selityksiä, ja myös pankkien toimintaa valvova Rahoitustarkastus sai eteensä edeltäjänsä pankkitarkastusviraston jälkeensä jättämät kysymykset.

Ihmettelyn määrä lisääntyi, kun 1990-luvun puolivälissä käynnistettiin useita lainsäädäntöhankkeita, joilla tehtiin hyväksyttäviksi pankkiriisin aikana kiireessä tehdyt ja toteutusaikanaan lainvastaiset ratkaisut.

Arkikielessä nimitysten ja nimikkeiden pikkutarkkuus ei ole olennaista, kun puhuja ja kuuntelija ymmärtävät toisiaan ja molemmat tarkoittavat samaa asiaa. Kun kysymyksessä ovat miljoonat ja valuuttaluottojen tapauksessa 150 miljardin markan eli 25 miljardin euron valuuttavelat, pienetkin näkemyserot ja väärinkäsitykset muuttuvat arvokkaiksi.

---

[27] Pankkituen ehtojen mukaan pankkien saama suora tuki tai takaukset esitetään avoimesti ja läpinäkyvästi ja tuet ovat vastikkeellisia (valtiovarainvaliokunnan mietintö VaVM 35/1993 liittyen hallituksen esitykseen HE 125/1993).

Valuuttaa tungettiin markkinoille

SYP:n jokaiselle konttorille oli asetettu 1980-luvun lopussa kovat tavoitteet luotonannon kasvattamiseksi. Tuolloin SYP:n pääjohtajana toiminut Mika Tiivola oli vanhan ajan pankkimies, joka mittasi toiminnan laajuutta, omaa valtaansa, henkilökohtaista menestystään ja kilpailuasemaansa miljardeissa. Myönnettyjen luottojen ja sisään otettujen talletusten kokonaismäärästä kertovan taseen koko oli tärkein mittari, jolla Tiivola oli päättänyt päihittää Kansallis-Osake-Pankin ja sen pääjohtajan Jaakko Lassilan. Pankkitoiminnan kannattavuus ja tehokkuus eivät olleet vielä silloin liiketoiminnan tärkeimpiä mittareita.

Sanomalehdet ja televisio arvioivat herkeämättä, kumpi pankeista on suurempi, kumpi myöntää enemmän luottoja, kumpi perustaa ulkomaille enemmän sivukonttoreita ja kumpaa pääjohtajaa pidetään Suomen mahtavimpana miehenä. Suljettuun talouteen ja säänneltyihin rahamarkkinoihin perustuvassa Suomessa elettiin täysin erilaisten mittareiden alaisuudessa kuin nykyään.

Tiivola osasi tehdä julkisuutta ja vaikuttaa toimittajiin. Lassila ei ollut yhtään sen huonompi. Molemmat rakensivat itsestään myyttiä maailmanvalloittajina ja länteen avautumassa olevan Suomen ensimmäisinä airuina. Länsisuuntaus katsottiin välttämättömäksi osaksi tulevaisuutta, mutta säännöstelyn aikana saavutetuista eduista ja asemista ei aiottu luopua. SYP:n pääjohtajaksi vuonna 1989 noussut Ahti Hirvonen kertoo muistelmissaan, kuinka Tiivolan intohimona oli piiskata pankkia lisäämään luontoantoa ja haalimaan uusia asiakkaita. Tiivola halusi jäädä suomalaiseen pankkihistoriaan suurten lukujen miehenä.[28]

---

[28] Saari 2007.

Luottojen aktiivisesta myymisestä oli kehittynyt modernin pankkitoiminnan muoto. Asiakkaat eivät käyneet enää lakki kourassa anomassa lainoja, vaan pankinjohtajat olivat innokkaita rahakauppiaita.

Lääkäri Kasperin lainaneuvottelut etenivät juoheasti, sillä markkinaehtoistuminen näkyi myös terveydenhuollossa. Yksityiset lääkäripalvelut lisääntyivät ja kansalaisten varallisuuden kasvu synnytti kysyntää ohi julkisen terveydenhuollon. Kansalaiset halusivat oman lääkärin itsensä hoitamiseen.

Kasper päätti sijoittaa viisi miljoonaa markkaa toimitilaosakkeiden hankintaan. Summa oli suurempi kuin hänen lääkäriasemansa liikevaihto, joka pyöri reilussa kolmessa miljoonassa markassa. Toiminta oli kuitenkin hyvin kannattavaa, sillä käyttökate ylitti 40 prosenttia. Velasta huolehtiminen ei olisi ollut edes jälkikäteislaskennan perusteella ylivoimaista, sillä käyttökatetta kertyi vuosina 1990–1993 yli viisi miljoonaa markkaa. Kasperin ajatuksena oli laajentaa toimintaansa myös muualle Suomeen ja hankkia rinnalleen muita osakkaita.

Tunnelma ja odotukset olivat korkealla, kun Suomi siirtyi 1980-luvun kuluessa askel askeleelta kohti markkinataloutta ja maan yli pyyhki läntinen aatevirtaus. Osakekurssit olivat kolminkertaistuneet Helsingin Arvopaperipörssissä vuodesta 1987 vuoteen 1989. Sitä edeltäneinä parina vuotena nousu oli ollut vain puolitoistakertainen.

Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajana toiminut kansanedustaja Iiro Viinanen kulki innokkaasti vaalikentillä vuoden 1991 eduskuntavaalien alla. Riihimäkeläisenä yrittäjänä hän suunnitteli kiertueensa niin, että tapasi mahdollisimman paljon hengenheimolaisiaan. Jo keväällä 1990 yrityskentällä vallitsi tunnelma, joka povasi huonoja aikoja. "Kesälomien jälkeen koetaan toisenlaiset ajat", Viinanen muistelee keskustelujen keskeisiä teemoja. Silti yrittäjäkentässä ei uskottu lamaan, vaan enintään pieneen notkahdukseen. Valuuttaluottojen suuret määrät olivat johtaneet myös virheinvestointeihin ja toiminnan laajennuksiin, kun "valuuttaraha oli niin pirun halpaa". Monen yrittäjän pihalle oli ilmestynyt myös uusi Mersu, ja Lapin tuntureille oli rakennettu hiihtomajoja velkarahalla.

Suomen Pankin pääjohtajana ollut Rolf Kullberg kuitenkin varoitteli kansaa liiallisesta kulutusjuhlasta, ja valtiovarainministeri Erkki Liikasen (sd.) äkkijyrkät taantumapuheet pysäyttivät asuntomarkkinat useaksi kuukaudeksi alkuvuodesta 1989. Liikanen pyrki rauhoittamaan asunnonvaihtajien intoa maksaa aina vain lisää uudesta kodista: "Parin kuukauden [osto]tauko rauhoittaisi markkinat."[29] Näillä sanoilla Liikanen pystyi puhumaan asuntojen hinnat laskuun, mikä alkoi saman tien nakertaa asuntovelallisten vakuuksien arvoa.

Ylikuumentunut kansantalous oli kohottanut korkeuksiin ennen kaikkea varallisuushyödykkeiden kuten asuntojen ja osakkeiden hinnat. Se tulkittiin Suomen kansantalouden rakennemuutoksen tuottamaksi pysyväksi ilmiöksi. Hinnat nousivat ja rahaa virtasi maahan, koska Suomella luultiin menevän erinomaisen hyvin.[30]

Talouspolitiikka oli taitamatonta

Suomalaisen korkotason korkeus ja sen myötä korkoero ulkomaisiin valuuttoihin tulkittiin yleisesti väärin. Suurta valuuttavirtaa Suomeen pidettiin osoituksena siitä, että sijoittajat olivat kiinnostuneita pienestä Suomesta ja sen mahdollisuuksista. Sijoittajien päämotiivina oli ja on edelleen vain rahan tuotto, joka 1980-luvun lopulla tuli talouden epävarmuuden ruokkimista korkeista koroista.

---

[29] Ilta-Sanomat 4.3.1989.

[30] Currie 1993, s. 100.

Kansantalouden perusvireen muutos näkyi loppuvuodesta 1988. Se ei kuitenkaan ollut sellainen varoitusmerkki, jollaiseksi Teollisuuden Keskusliitto ja valtiovarainministeri Erkki Liikanen sen olivat toivoneet muodostuvan. Vientiteollisuuden vankka devalvaatioperinne ja aggressiivinen omien etujen ajaminen leimasivat kenen tahansa päättäjän maltillisetkin varoitukset teollisuuden propagandaksi. Suomen talouden kääntyminen laskuun oli suureksi osaksi seurausta vaihtotaseen vajeen kasvusta eli kansantalouden ulkoisen tasapainon järkkymisestä. Talouden perusmekanismeihin kuuluu, että tasapainotila löytyy uudelleen rahamarkkinoiden kiristymisen, korkotason nousun ja investointi- ja kulutuskysynnän supistumisen kautta[31]. Heilurin liikettä ei voi pysäyttää. Se heilahtaa aina myös toiseen suuntaan.

Suomessa ei vielä 1990-luvun alussa ollut nykyisenlaista avoimilla markkinoilla toimivaa ja miljardeja euroja vuodessa tahkoavaa elektroniikkateollisuutta ja Nokiaa, vaan kansantalouden selkärankana olivat metsäteollisuus, idänkaupan laivatilaukset ja rakennusurakat. Niiden etujen turvaaminen toistuvilla devalvaatioilla oli ollut välttämättömyys, koska kotimaiset palkkasopimukset olivat kohottaneet kustannuksia ja laajat valtiontuet olivat vääristäneet kilpailua.

Toisen maailmansodan jälkeen talous sopeutettiin markan ulkoista arvoa alentamalla korkeisiin palkankorotuksiin ja nouseviin kotimaisiin hintoihin keskimäärin parin vuoden välein.

Vuonna 1989 valtakunnan poliittinen johto presidentti Mauno Koiviston johdolla luotti Neuvostoliiton ja Suomen väliseen vaihtokauppaan. Kukaan ei voinut kuvitella, että presidentti Mihail Gorbatšovin johtama Neuvostoliitto romahtaisi parin vuoden kuluessa ja idänkaupan pitkät perinteet loppuisivat yhdessä yössä. Pikemminkin idänkauppaa pidettiin tasapainottavana ja vakautta luovana tekijänä tekstiili-, vaatetus-, kenkä- nahka ja metalliteollisuuden työllisyyden vuoksi. Näkemys oli vahva siitäkin huolimatta, että idänkauppa ei ollut normaalisti hinnoiteltua vientiä vaan hintasopimuksiin perustuvaa tavaranvaihtoa.

Lännestä Suomeen virranneen rahan selityksenä ei siis ollut vakaasti kasvava kansantalous ja elintason hyppäyksellinen nousu. Vuosia jatkunut talouden kasvuhuuma oli luonut vaihtotaseen vajeen, kun maasta ulos virranneet tuonnin maksut, lisääntyneet matkailumenot ja muut vastaavat kustannukset ylittivät viennistä, turistivirroista ja muista vastaavista eristä kertyneet tulot. Kasvavan alijäämän rahoittamiseen tarvittiin koko ajan lisää valuuttaa, jota oli saatavissa vain länsimarkkinoilta. Ruplilla tätä vajetta ei voitu täyttää, koska rupla ei ollut vapaasti vaihdettava valuutta.

Valuuttaluottojen buumi kehittyi siis vakaan markan politiikan, luottosäännöstelyn purkamisen ja luotonannon riskien alihinnoittelun yhteisvaikutuksesta[32]. Yhtäältä Suomen rahamarkkinat vapautuivat ja ulkomainen pääoma alkoi kerätä voittojaan Suomesta. Toisaalta kansalaisten ja yritysten patoutuneet ja säännöstelykautena tyydyttämättä jääneet kulutus- ja investointipaineet purkautuivat. Näiden muutosten yhteisvaikutuksesta Suomeen alkoi virrata mittavat määrät ulkomaista valtuuttaa.

Kolmantena selityksenä olivat vuodelle 1987 ennustettu talouslama ja sen torjuntatoimet. Pääministeri Kalevi Sorsan (sd.) hallitus valmisteli elvyttävän budjetin ja varautui pääomatuonnin avaamiseen. Valuutan annettiin valua kuihtumassa olevaan maahan. Kun lamaa ei tullutkaan, elvytys vauhditti kansantalouden tasapainottomuuksien kehittymistä.

---

[31] Kukkonen 1997, s. 79–80.

[32] Kukkonen 1997.

Vaikka kansantaloustieteilijät varoittivat jo vuonna 1988, että vaihtotaseen vajeen kasvu tulee muodostamaan keskeisen uhkatekijän, Suomen Pankin rahapolitiikkaa ei muutettu. Asia oli painokkaasti esillä myös julkisuudessa esimerkiksi Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa syyskuussa 1988. Lisäksi pääministeri Harri Holkerin (kok.) johtama talousneuvosto käynnisti asiasta perusteellisen selvityksen.[33]

Nämä varoitukset eivät kuitenkaan johtaneet varsinaisiin toimenpiteisiin eikä hallitus tehnyt niistä tarpeellisia johtopäätöksiä. Poliittisille päättäjille ei vielä tuolloin ollut avautunut kansantalouden keskeinen perusoppi. Sen mukaan vaihtotaseen vajeen kasvun keskeisin syy oli hintojen nousu. Varallisuusarvojen, kuten asuntojen, kiinteistöjen ja osakkeiden, hintojen kohoaminen oli nopeampaa kuin kilpailijamaissa. Se heikensi vientiä ja kasvatti tuontia. Samaan suuntaan vaikuttivat myös kulutustottumusten muutokset, kun kuluttajat halusivat entistä useammin ostaa ulkomaisia tuotteita.[34] Seurauksena oli talouden ylikuumeneminen.

Kiinteän valuuttakurssin oloissa liian nopeasti lisääntyvää ostovoimaa olisi pitänyt leikata veroja korottamalla tai menoja leikkaamalla. Hallituksella ja eduskunnalla ei kuitenkaan ollut tähän poliittisia valmiuksia. Koska mitään korjaavia toimenpiteitä ei tehty, markan arvo vahvistui. Hallituksen ja Suomen Pankin tavoitteet olivat perusteltuja, mutta niiden toteuttaminen jäi kesken poliittisen päättämättömyyden ja kyvyttömyyden takia.

Kaiken lisäksi pankkien valuuttaluottojen hintoihin ei leivottu valuuttakurssiriskiä seuraavan luottotappioriskin kustannuksia.

---

[33] Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/1998; *Vaihtotaseongelma Suomessa* (1989).
[34] Hautala 2003.

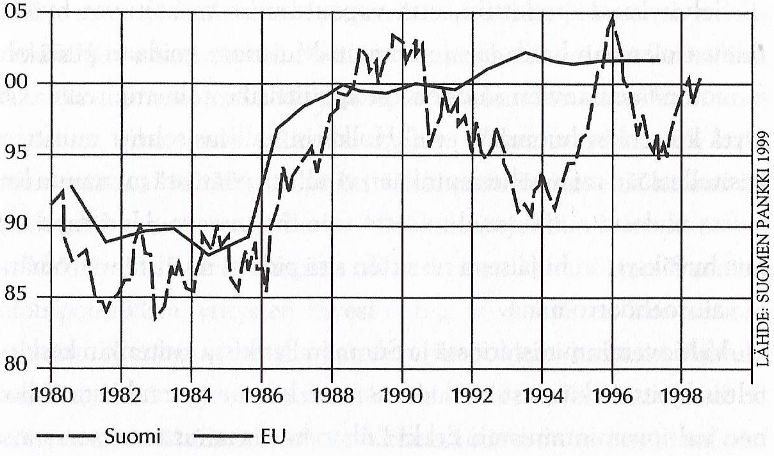

LÄHDE: SUOMEN PANKKI 1999

Ulkomaankaupan vaihtosuhde vuosina 1980–1998. Vientihinnat kohosivat vuosina 1980–1998 tuontihintoja nopeammin. Sen seurauksena ulkomaankaupan vaihtosuhde vahvistui vuodesta 1987 lähtien. Kun kansainvälinen kysyntä ja Suomen vienti alkoivat takkuilla, vaihtosuhde alkoi heiketä ja Suomi kääntyi kohti lamaa. Talous elpyi uudelleen 1990-luvun puolivälissä, kun vaihtosuhde alkoi uudelleen vahvistua.

Hallituksen ja Suomen Pankin talouspolitiikkaa ohjasi paljon enemmän kansainvälistymisen paine kuin kotimaisen epätasapainon korjaaminen. Tämä ilmenee pääministeri Harri Holkerin hallituksen teettämästä ja talouspoliittisen ministerivaliokunnan käyttöön tarkoitetusta taustamuistiosta, jossa käsiteltiin pääomaliikkeiden vapautumista ja säännöstelyn purkamista.[35] Muistion mukaan Suomi oli tilanteessa, jossa valuuttasäännöstelyllä oli enää mahdotonta turvata rahapolitiikan itsenäisyyttä.

---

[35] Investointivaliokuntaa avustavan työryhmän muistio 22.5.1989 (finanssineuvos Pentti Kohi, valtiovarainministeriö, osastopäällikkö Johnny Åkerholm, Suomen Pankki, neuvotteleva virkamies Ilkka Niemi, kauppa- ja teollisuusministeriö, ja tohtori Kari Alho, ETLA).

Selvityksessä todettiin, että vapauttamisesta koituvat hyödyt tulevat olemaan haittoja suuremmat. Muistiota voidaan pitää ohjenuorana seuraavien vuosien rahapoliittisille toimenpiteille. On syytä kuitenkin huomata, ettei Holkerin hallitus tehnyt muistiota käsitellessään tai myöhemminkään virallista päätöstä tai muuta linjausta uudesta markkinaehtoisesta toimintatavasta. Uusi tapa toimia hyväksyttiin hiljaisesti tai sitten sitä pidettiin väistämättömänä ja vaihtoehdottomana.

Valtiovarainministeriössä ja Suomen Pankissa kuitenkin keskusteltiin ajoittain kiivaastikin luotonannon kasvun seurauksista. Silloinen valtiovarainministeri Erkki Liikanen ei saanut tarvitsemaansa tukea rajoitustoimille, ja toisaalta hän suhtautui varsin vähätellen pankkikriisistä varoittaneeseen pankkitarkastusviraston ylijohtajaan Jorma Arankoon.[36] Näkemykset olivat siis ristiriitaisia ja toimintatavat epäselviä.

Valuuttaluotot kannattelivat kansantaloutta

Suomen Pankki oli ollut 1970-luvulta lähtien tarkan markan pääjohtajan Mauno Koiviston hoidossa. Kun hänestä tuli Urho Kekkosen seuraaja vuonna 1981, pääjohtajaksi valittiin Ahti Karjalainen. Tämä kuitenkin ryyppäsi virkansa ja Koivisto erotti hänet. Kesäkuun alussa 1983 keskuspankin johtoon nousi pitkän linjan keskuspankkimies ja Koiviston luotettu Rolf Kullberg.

Kullbergia ja Koivistoa yhdisti ajatus Suomen kansantalouden kurikuurista, jossa korko- ja valuuttakurssipolitiikalla pakotetaan yritykset ja kansalaiset toimimaan kokonaisuuden kannalta järkevästi. Tavoitteena oli painaa kotimainen korko kilpailijamaiden tasolle ja sen myötä alentaa hintojen nousuvauhtia ja korottaa reaalikorkoa. Kova kuri turvasi Suomen Pankin hallinnoimaa kansallista valuuttavarantoa, jonka varassa lepäsi markan kansainvälinen arvo suhteessa ulkomaisiin päävaluuttoihin. Valuuttavaranto oli kuin kuumemittari: valuutan määrän väheneminen pienensi kansantalouden liikkumavaraa ja kasvu lisäsi kulutusjuhlien kierroksia.

Valuuttakurssin vaaliminen oli keskeinen keino ohjata Suomen talouspolitiikkaa, yritysten investointeja ja yksityisten kansalaisten kulutusta suuntaan, jossa markan devalvaatiokierre katkeaisi. Ajatukseen liittyi käsitys, jonka mukaan kaikki ulkoa tulevat kärsimykset oli otettava täysimääräisesti vastaan. Virheistä oli vastattava omin nahoin.

Suomen Pankki oli määrännyt, että pankkien oli suojattava valtaosa ulkomaisesta lainanotostaan valuuttakurssien heilahteluilta. Pankkien valuutta-aseman päivittäinen viranomaisseuranta oli aloitettu jo vuonna 1985. Valvonnassa olivat myös erilaiset valuuttakurssisidonnaiset ehdolliset osto- ja myyntisopimukset kuten futuurit, termiinit ja optiot. Lisäksi valuuttakurssiriskien kokonaismäärä oli rajoitettu pankkikohtaisella sääntelyllä. Ehdolliset osto- ja myyntisopimukset oli alun perin kehitetty viennin ja tuonnin maksujen suojaamiseen valuuttakurssien vaihtelulta. Rahamarkkinoiden kehittyessä niistä tuli kuitenkin omaa elämäänsä eläviä kauppatavaroita, joita ostettiin ja myytiin omilla markkinoillaan.

Yleisohjeena oli, että suojaamaton valuuttapositio saattoi olla enimmillään kuusi prosenttia pankkien omasta pääomasta. Esimerkiksi Suomen Yhdyspankin suojaamaton positio oli noin 600 miljoonaa markkaa, joka käytännössä vastasi matkavaluuttakassaa. Pankin koko valuuttaluottokanta oli noin 30 000 miljoonaa markkaa.

Koivisto ja Kullberg pyrkivät periaatteelliseen linjamuutokseen jämäkällä politiikallaan. Kullberg oli Koiviston äänekäs ja mahtipontinen äänitorvi ja joidenkin mielestä myös sätkynukke.[37] Hän julisti devalvaatioiden ajan olevan peruuttamattomasti ohitse.

---

[36] Ranki 2000.

Koiviston ollessa Suomen Pankin pääjohtajana keskuspankissa oli tehty useita laajoja selvityksiä kansantalouden rakennemuutoksen toteuttamistavoista. Tavoitteena oli kansallinen uudistusohjelma, jonka pääarkkitehdiksi kohosi Markku Puntila. Hän oli pankin pitkäaikainen tutkija ja osastopäällikkö, joka ylennettiin johtokunnan jäseneksi vuonna 1990. Puntila oli Koiviston tavoin hyvin kärsimätön, mikäli kuulija ei ymmärtänyt hänen näkökantojaan tai perustelujaan. Molempien tapana oli tasoittaa tietä omille ajatuksilleen taustavaikuttamisen ja piiloon jäävän ohjailun avulla.

Koivisto ja Puntila ihannoivat Saksan markkaa ja talouspoliittista kuria. Mallivaltion inflaatio oli matala, hyvinvointiin liittyvät sosiaalimenot olivat kurissa ja teollinen tuotanto kasvoi kaiken aikaa. Saksan markan vakaus oli kuitenkin kehittynyt teollisista vahvuuksista. Puntilan malli pyrki samaan tulokseen valuuttakurssipolitiikalla.

Puntila oli ajatuksissaan intohimoisempi kuin Koivisto, joka suhtautui asioihin käytännönläheisemmin ja yhteiskuntakehitystä ohjaavan valtapolitiikan näkökulmasta. Vahvan markan valuuttakurssipolitiikkaa voidaan pitää säännöstelytalouden modernina versiona, jolla tavoiteltiin sosialismista tuttua yritysten ja kotitalouksien toiminnan ohjailua.[38]

Tiukka valuuttakurssipolitiikka ja kotimarkkinayritysten luototuksen rajoitustoimet olivat johtaneet tilanteeseen, jossa ulkomaiset kulutustavarat halpenivat kotimaisia edullisemmiksi. Suomalainen tuotanto yksipuolistui ja painottui yhä enemmän raskaaseen suurteollisuuteen, kuten metsä- ja metalliteollisuuteen.

---

[37] Suomen Pankin johtohenkilöiden haastattelut, 2006–2007.

[38] Pietilä 1996.

Kun valuuttaluottojen virta vauhdittui 1980-luvun lopulla, investointien suunta kääntyi kotimarkkinateollisuuden ja palvelujen kasvattamiseksi. Tiukan valuuttakurssipolitiikan suojassa ja valuuttaluottojen avulla Suomen kansantalouden uskottiin saavan uusia kierroksia. 1990-luvun taitteessa Suomessa luultiin, että maasta oli todella kehittymässä poikkeuksellisen talouskasvun ja vakauden valtakunta. Tällöin heräsi voimakas usko ja luottamus kotimaisten palvelujen myönteiseen kehitykseen.

Juristi Ossi näki tällöin tilaisuutensa koittaneen ja ryhtyi kiinteistösijoittajaksi Lapin-matkailubuumin pyörteissä. Vuoden 1988 lopulla luotonantoa vauhditti myös myyntivoiton verotusta säätelevän lain muutos. Omistajat kiirehtivät myymään yrityksensä ennen vuodenvaihdetta saadakseen voitot verottomina. Tällä oli suuri merkitys vapaa-ajanrakentamiseen, autokauppaan sekä kiinteistöjen ja asuntojen hintoihin. Löysä raha nosti hintoja ja innosti rakennusyrittäjiä.

Yrityskauppojen normaaleihin ehtoihin kuului, että myyjä talletti osan kauppasummasta pankkiin ja pankki lainasi ostajalle kauppasumman. Näin vauhditettiin rahan kiertoa ja tuottojen keräämistä. Samalla pankit lisäsivät kierroksia, kun ne painostivat hallitusta jatkamaan talletusten verovapautta vielä kolmella vuodella.

Kiinteistökauppojen rahoittaminen ei ollut minkäänlainen ongelma juristi Ossille. Hän allekirjoitti ”valtavan nipun” korivaluuttavekseleitä, jotka oli määrätty erääntyviksi Frankfurtissa ja New Yorkissa. Kummallekin valuutalle oli omat erilliset vekselinsä. Näin Ossi oli mukana rahapolitiikan virityksessä, joka tuotti pankkiluottojen tarjonnan voimakkaan kasvun.

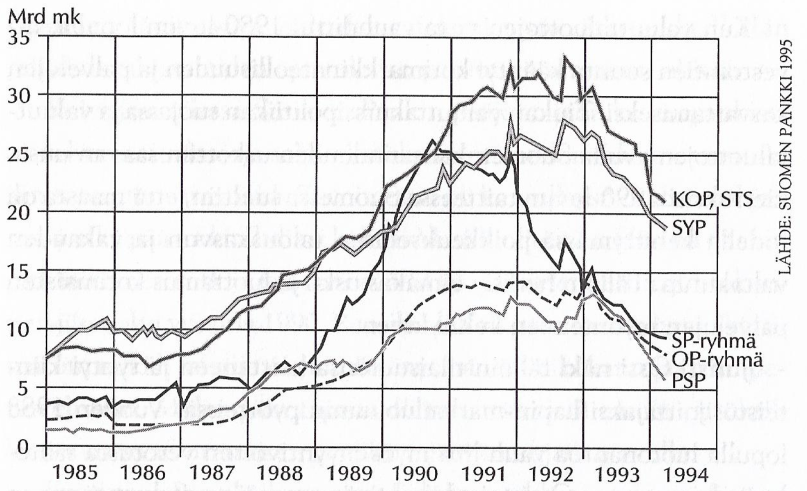

LÄHDE: SUOMEN PANKKI 1995

Valuuttaluotot pankkiryhmittäin vuosina 1985–1994. Pankit hankkivat ulkomaisia valuuttaluottoja myymällä omia sijoitustodistuksiaan. Säästöpankkiryhmän kasvu oli kaikkein nopeinta, ja se oli hetken markkinajohtajana vuonna 1990, kun sen valuuttaluottokanta oli 25 miljardia markkaa. Summa oli suurempi kuin SYP:n ja KOP:n valuuttaluottokannat.

Vuoden 1989 alussa nettomääräinen valuuttatuonti ylitti seitsemällä miljardilla markalla vaihtotaseen vajeen rahoitustarpeen. Pankit siis kasvattivat likviditeettiään yli Suomen Pankin valuuttavarannon turvaamistarpeen[39].

Suomalaisten pankkien myöntämien lainojen määrä kaksinkertaistui ja niiden määrä nousi 400 miljardiin markkaan vuodesta 1987 vuoden 1990 loppuun mennessä. Valuuttaluottojen määrä yli kolminkertaistui 30 miljardista 100 miljardiin markkaan.

---

[39] Suomen Pankin vuosikirja 1989.

Termiinit villitsivät markkinat

Aktiiviset valuuttamarkkinat alkoivat kehittyä vaihe vaiheelta 1970-luvun alusta alkaen, kun pankit saivat luvan suojata valuuttavelkojaan ja -saamisiaan määräaikaan sidotuilla osto- tai myyntisopimuksilla eli termiineillä. Niiden hinnoittelu määrittyi kotimaisten ja ulkomaisten korkojen erojen perusteella.[40]

Termiinit ovat johdannaisia, joilla ei sinänsä ole omaa itsenäistä elämää vaan joiden arvot perustuvat aina jonkin sopimuksen perustana olevan arvopaperin, indeksin tai tuotteen hintaan tai hintakehitykseen. Johdannaistuotteet ovat maailmanlaajuisesti käytössä olevia finanssituotteita, joiden käyttötarkoitusten kirjo on laaja. Se vaihtelee uhkapelinomaisesta spekuloinnista pyrkimyksiin suojautua riskeiltä.[41]

Vuoteen 1985 saakka jokaisella termiinisopimuksella oli ollut kaupallinen tausta eli valuuttakauppoja ei voitu tehdä pelkkien valuutanvaihtotulojen ansaitsemiseksi. Vuoden 1991 alussa Suomen Pankin johtokunta päätti vapauttaa termiinimarkkinat näistä rajoituksista. Tämä mahdollisti vapaan valuuttapelin markkaa vastaan tai sen puolesta. Ulkomaankauppaa harjoittavat vientiyritykset saattoivat vaikuttaa valuuttavarantoon sääntelemällä omien maksujensa kotiutuksia ja ulosmaksuja, koska niillä ei enää ollut pakkoa kotiuttaa vientisaataviansa välittömästi. Suomen Pankki ja maan hallitus tiesivät kaiken aikaa, mitkä yritykset tukivat markan kurssia ja mitkä pelasivat kurssin alentamisen eli devalvaation puolesta.

Kansainväliset pääomat kiinnittyivät niihin valuuttoihin, joista oli saatavissa paras korko. Mitä suurempi epävarmuus kansantaloudessa vallitsi, sitä korkeammaksi kyseisen talouden käyttämän valuutan korkotaso nousi. Ulkomaiset sijoittajat hyödynsivät Suomen markan kohonneita korkoja ostamalla markkoja termiineillä ja sijoittamalla markkamääräisiin joukkovelkakirjalainoihin.

---

[40] Hietalahti ja Kuussaari 1997.
[41] Hein 1994.

Pankkien aktiivisuus valuuttamarkkinoilla suorastaan räjähti säännöstelyn loppuessa. Suomalaisten pankkien solmimien termiinisopimusten kanta viisinkertaistui 1990-luvun alussa verrattuna säännöstelykauden loppuaikoihin[42]. Lisäksi suomalaiset yritykset solmivat termiinisopimuksia suoraan ulkomaisten pankkien kanssa. Pääsääntöisesti valuuttatermiinikaupassa Suomen markan vastavaluuttoina olivat Saksan markka ja Yhdysvaltojen dollari. Niiden yhteenlaskettu osuus termiinivaluutoista oli 1990-luvun alussa 80 prosenttia.

Valuuttatermiinien kysynnän ja tarjonnan vaihteluilla on suora vaikutus kotimaiseen rahanmäärään. Termiinivaluutan kysynnän kasvaessa ulkomaalaisten käteistalletukset yleensä vähenevät Suomessa. Vastaavasti tarjonnan kasvu aiheuttaa valuuttavirtaa Suomeen. Rahan määrän vaihtelut aiheuttavat samalla muutospaineita suomalaisiin korkoihin. Näin spekulatiiviset valuuttakaupat vaikuttivat merkittävällä tavalla valuuttavarannon, maksuvalmiuden ja korkojen kautta koko kansantalouteen. Markan devalvaatio syksyllä 1991 ja markan kellutuspäätös seuraavana syksynä 1992 erottuvat pankkien termiinivaluuttojen myynneissä selvästi.

Markan devalvaatiospekulaatioiden kasvu näkyi suoraan termiinimarkkinoilla, joista kehittyi kansantalouden herkkyysmittari. Markan devalvaatio-odotusten lisääntyminen näkyi termiinimarkkinoilla jo keväällä 1991. Tammi-toukokuussa 1991 suomalaisyritykset ostivat termiinivaluuttaa 16 miljardin markan arvosta. Saman vuoden syksyllä epävarmuus ja spekulaatiot kasvoivat ja yritysten valuuttatermiinien arvo kohosi 27 miljardiin markkaan. Marraskuun 15. päivänä 1991 markka devalvoitiin. Tällöin kotimaisten yritysten negatiivinen nettotermiiniasema oli 32 miljardia markkaa eli lähes 40 miljardia markkaa enemmän markkaa vastaan kuin vuoden 1990 lopussa.

---

[42] Hietalahti ja Kuussaari 1997.

Sen sijaan ulkomaalaisten pankkien ja sijoittajien luottamus markkaa kohtaan säilyi paljon pitempään. Tämä näkyi niiden positiivisena termiiniasemana, joka oli viisi miljardia markkaa eli lähes sama kuin kevään 1991 devalvaatiospekulaatioiden vahvistuessa[43]. Suurin osa suomalaisista vientiyrityksistä olikin hankkinut valuuttoja spekulatiivisista syistä. Yritykset myivät valuuttaa termiinillä noin 18 miljardin markan arvosta välittömästi devalvaation jälkeen marraskuussa 1991. Ne siis vaihtoivat ostamansa valuutat takaisin markoiksi devalvaation jälkeisellä edullisella kurssilla ja kirjasivat itselleen merkittävät kurssivoitot.

Valtiovarainministeri Viinanen yritti turhaan puhua valtionyhtiöiden ja muiden suuryhtiöiden johtajille, että ne eivät aktiivisesti kampittaisi markan kurssia. ”Se oli aika toivotonta puuhaa”, Viinanen muistelee tilannetta.

Sama ilmiö toistui syksyn 1992 markan kellutuspäätöksen jälkeen. Suomen Pankin tilastojen mukaan vuonna 1991 valuuttaa ostivat termiinillä lähes pelkästään suuret vientiyritykset. Lisäksi vuoden 1992 spekulaatioon osallistuivat suljetun sektorin yritykset, jotka kattoivat valuuttavelkojaan ja tuontiin liittyviä kauppaluottovelkojaan. Tällöin myös useat kunnat ja suuret kaupungit osallistuivat valuuttapeliin, jonka vastapuolena olivat Suomen Pankki ja kansallinen valuuttavaranto.

---

[43] Hietalahti ja Kuussaari 1997.

Monet suljetun sektorin yritykset, kaupungit ja kunnat kärsivät mittavia valuuttakurssitappioita vuoden 1991 devalvaatiossa, koska ne eivät olleet suojanneet valuuttavelkojaan. Kellutuksen aikana ne osasivat jo toimia valuuttapelin sääntöjen mukaisesti.

Ulkomainen pääoma täytti vajeet

Markkinaehtoistuminen ilmeni Suomen talouden kytkeytymisenä kansainvälisiin raha- ja pääomamarkkinoihin. Sen näkyvimpänä piirteenä oli yritysten pitkäaikaisten valuuttaluottojen kasvu. Vuodesta 1986 lähtien pitkäaikaiset ulkomaiset luotot olivat syrjäyttäneet yhä nopeammin markkamääräistä luototusta. Vuonna 1989 pitkäaikaisten valuuttaluottojen osuus oli jo yli 40 prosenttia teollisuusyritysten koko luottokannasta.

Oman lisänsä valuuttaluottojen kysyntään toi Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki, SKOP, joka pyrki voimakkaaseen kasvuun. SKOP:n luotonanto oli koko ajan suurempi kuin talletusten kasvu, minkä vuoksi se joutui lainaamaan muilta pankeilta rahaa pitääkseen tilinsä tasoissa joka päivä. SKOP otti 1990-luvun alussa yön yli -rahaa eli se lainasi päivän päätteeksi valtavia summia ja maksoi ne taas pois aamulla. Muut liikepankit ansaitsivat hyvät voitot ulkomailta lainaamillaan valuutoilla välittämällä niitä vaikeuksissa olleen SKOP:n pönkittämiseen.

Kansantaloudessa toteutui merkittävä rakenteellinen siirtymä, kun yrityssektorin pääoman nettotuonti kasvoi ja julkisen sektorin ulkomainen velkaantuminen väheni. Suomen talouden riippuvuus kansainvälisistä markkinoista oli yhä enemmän yritysten sidosten varassa.

Kansantaloudellinen tosiasia oli, että myös Suomen Pankin talous- ja rahapolitiikan etuna ja välttämättömänä ehtona oli ulkomaisen pääoman maahantuonti. Vaihtotaseen alijäämän rahoitustarpeeksi arvioitiin vuonna 1990 noin 20 miljardia markkaa. Tämän summan edestä Suomesta oli löydettävä uusia investointikohteita ja investoijia, jotka olivat valmiita luotot ottamaan.

Markkinaehtoisessa Suomessa ulkomaisten pääomien hankinta ja välittäminen olivat kokonaan pankkien harteilla. Käytännössä kansantalouden ulkoisen tasapainon hoitovastuu oli siirtynyt yrityssektorille ja sen ottamien valuuttaluottojen kasvun varaan. Il-

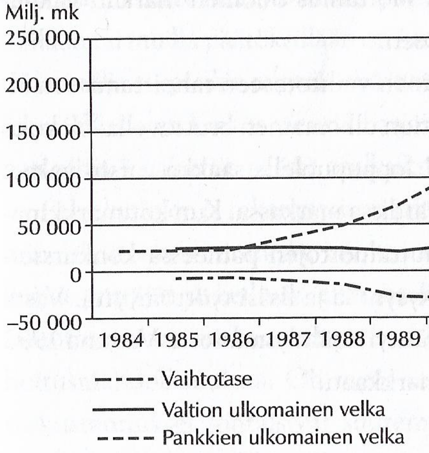

Vaihtotaseen vaje, valtion ulkomainen velka ja pankkien ulkomainen velka vuosina 1984–1995. Vaihtotaseen vajeen kasvu osoittaa, kuinka kansantalouden epätasapaino lisääntyi. Ylikuumentuneessa taloustilanteessa vajeet täytettiin aluksi pankkien välittämillä valuuttaluotoilla ja 1990-luvun laman myötä valtion ulkomaisella luotonotolla. Kun talous tasapainottui laman vaurioiden korjaantuessa, ulkomainen velkaantuminen alkoi vähentyä.

man merkittävää markka- ja valuuttaluottojen korkoeroa pääomavirta ulkoa sisään olisi tyrehtynyt. SYP:n asiantuntijat totesivatkin loppuvuonna 1989, että "vaihtotaseen alijäämän synnyttämä ulkomaisen pääoman tarve on siten toistaiseksi voitu Suomessa hoitaa varsin terveellä tavalla yrityssektorin turvin"[44].

Ilman Jussin, Einon, Kasperin ja Ossin kaltaisia yrittäjiä valuutat olisivat jääneet makaamaan pankkien holveihin. Rahat oli pakko panna liikkeelle ja tuottamaan korkoa pankeille, ja siksi luottoja oli myös myytävä aktiivisesti.

Vaihtotaseen vajeen rahoittamisen ehtona olivat sellaiset yritystaloudelliset olosuhteet, joissa elinkeinonharjoittajat luottivat myönteiseen talouskehitykseen ja toimintaympäristön vakauteen. Niiden yhtenä osatekijänä oli luottamus Suomen markan vakauteen eli devalvaation torjumiseen.

Suomen valtion osallistuminen vaihtotaseen rahoittamiseen alkoi vasta suuressa lamassa. Valtion ulkomainen bruttovelka oli koko 1980-luvun aina vuoden 1991 loppupuolelle saakka varsin vakaa. Luottokanta liikkui 20–30 miljardissa markassa. Kun kotimarkkinayritykset alkoivat kaatua valuuttaluottojen paineessa konkursseihin, lama vähensi kotimaista kysyntää ja lisäsi työttömyyttä. Vasta näissä oloissa valtion velka lisääntyi räjähdysmäisesti. Vuonna 1992 se oli noussut 100 miljardiin markkaan.[45]

---

[44] Sipilä ja Vajanne 1989.

[45] Brunila, Hatanpää ja Kinnunen 1992.

Korivaluutasta tehtiin muotituote

Yritysten omat korko- ja valuuttakurssinäkemykset korostuivat uudella tavalla, kun julkisen vallan rooli pääoma- ja rahamarkkinoiden säännöstelijänä oli asteittain pienentynyt 1980-luvun lopulla. Sen sijaan julkisen vallan onnistuneen tai epäonnistuneen talouspolitiikan vaikutukset heijastuivat nopeasti markkinoille, jotka palkitsivat tai rankaisivat koko kansantaloutta korkojen ja valuuttakurssin muutoksilla.[46]

SYP:n pääjohtaja Mika Tiivola ryöpytti poikkeuksellisen kovin sanoin Kullbergin politiikkaa Pankkiyhdistyksen neuvottelupäivillä helmikuussa 1988: "Nykyisissä oloissa pankit toimivat kuin mitkä tahansa liikelaitokset. Jos keskuspankki omilla korkopoliittisilla toimillaan tai muilla päätöksillään on luonut tilanteen, jossa likviditeettiä on viljalti, pankit myyvät sitä tyydyttävään hintaan."[47] Siksi oli luonnollista, että myös vientiä harjoittamattoman elinkeinotoiminnan piirissä haluttiin päästä osallisiksi edullisista valuuttaluotoista.

Palvelualojen ja rakentamisen yrityksissä haluttiin hallita paremmin rahoituskustannuksia, kun toiminnan volyymit kasvoivat. Lukuisat yrittäjät järkeilivät, että markkaluottoa edullisempi valuuttaluotto parantaisi kannattavuutta ja lisäisi siten jatkossa omarahoitusmahdollisuuksia. Oli myös selvää, että matalammat rahoituskustannukset johtaisivat suurempiin liikevoittoihin nousevien myyntihintojen markkinoilla.

Pankit elävät rahan välittämisestä ja korkojen ja palkkiotulojen keräämisestä. Siksi ne näkivät mahdollisuutensa koittaneen markkinoiden vapautuessa, tilaisuudessa toteuttaa omaa valuuttakurssinäkemystänsä ja maahan vyöryvässä valuuttavirrassa.

---

[46] Sipilä ja Vajanne 1989.

[47] SYP:n pääjohtajan Mika Tiivolan puhe Pankkiyhdistyksen neuvottelupäivillä 17.2.1988.

Historiallisen tiedon valossa korivaluutat näyttivät tarjoavan turvallisen ja vakaan perustan ulkomaanrahan määräisten luottojen kasvulle. Samalla avautui mahdollisuus lisätä kansainvälistä varainhankintaa ja ulkomaista pankkitoimintaa. Jokainen pankkiryhmä kehitti itselleen koreja, joiden sisällöllä ja korolla kilpailtiin yhä kiihkeämmin asiakkaista.

SYP:n talousasiantuntijat katsoivat loppuvuonna 1989, ettei pankki ollut houkutellut yrittäjiä ottamaan liian suuria valuuttariskejä. SYP:n kansainvälisen markkinoinnin ja tuotekehityksen osastopäällikkö Jorma Sipilä ja saman pankin ekonomisti Laura Vajanne kirjoittivat loppuvuodesta 1989 pankin Unitas-julkaisussa seuraavasti:[48]

> ”On perusteltua kysyä, ovatko pankit johtaneet yritykset nostamaan valuuttaluottoja yli yritysten kyvyn selviytyä odottamattomista korko- tai kurssivaihteluista. Koriluottojen runsas käyttö viittaa kuitenkin siihen, että pankit ovat aktiivisesti painottaneet riskien hallintaa. – – Nykyisessä tilanteessa korostuu pankin rooli – rahoittajan aseman ohella – neuvonantajana. Rahoittajan velvoitteena on informoida asiakkaita valuuttaluottojen problematiikasta ja aktiivisesti etsiä yrityksen rahoitushuollon kannalta järkeviä vaihtoehtoja.”

Suomen kansantalouden tilan heikentymisestä kehittyneet devalvaatiopaineet ja markan kurssilla keinottelu eivät juuri vaikuttaneet valuuttaluottojen markkinointiin yhdessäkään pankkiryhmässä.

SYP:n luotonannon kasvu oli täysin valuuttaluottojen varassa vuosina 1990–1991. Pankin pitkäaikaisista valuuttaluotoista yli 75 prosenttia oli pitkäaikaisia valuuttaluottoja, jotka oli määritelty korivaluutalla.[49]

---

[48] Sipilä ja Vajanne 1989.

[49] SYP:n vuosikertomukset 1988–1991; ks. liitettä 6.

SYP markkinoi koriluottoja etenkin kotimarkkinayrityksille. Myynnin perusteissa todettiin, että ”erityisesti yrityksille, joilla ei ole huomattavia valuuttamääräisiä tuloja, on lainan ottaminen valuutoissa perusteltua”[50]. Loppuvuodesta 1989 ja vuonna 1990 SYP:n konttoreissa kerrottiin asiakkaille siitä, miten Suomen Pankin valuuttaindeksin koostumus antaa hyvän perustan valuuttakorin rakentamiselle[51]. Vaikka markkaluottojen saatavuus heikkeni koko ajan, valuuttaluottojen runsaus ohjasi asiakkaiden toimintaa.

Markan indeksissä Euroopan valuuttakurssijärjestelmään (European Monetary System) kuuluvien valuuttojen osuus liitännäisvaluuttoineen oli noin 60 prosenttia. EMS-valuuttojen ja niiden liitännäisten edustajiksi valittiin tavallisesti Saksan markka ja Sveitsin frangi, jotka tunnettiin vakaina ja luotettuina valuuttoina. Näiden kanssa vastakkaiseen suuntaan yleensä liikkuvien Yhdysvaltain dollarin ja Englannin punnan avulla pyrittiin tasapainottamaan koko korin kurssikehitystä. SYP:n markkinoinnissa todettiin, että Saksan markasta, Sveitsin frangista, Englannin punnasta ja USA:n dollarista kootun ”korin antama suoja on jo erinomaisen hyvä”[52].

SYP oli sitonut itsensä tiukasti korivaluuttoihin ja samalla valtaosan pitkäaikaisista luottoasiakkaistaan kasvavaan devalvaatioriskiin. SYP:n Unitas-julkaisussa selvitettiin, ettei valuuttakori suojaa lainanottajaa sataprosenttisesti markan ulkoista arvoa mittaavan valuuttaindeksin liikkeiltä. Sen sijaan useat valuuttaluottoja ottaneet yrittäjät uskoivat korivaluutan suojaavaan voimaan.

Valuuttakoriluottoja myönnettäessä vuonna 1990 markan kurssin vaihteluväliksi oli säädetty kuusi prosenttia molempiin suuntiin. Liikkumavara oli kaksinkertainen verrattuna Ruotsin kruunun silloiseen vapaaseen liikkuvuuteen. Vaihteluväli toimi puskurina ja iskunvaimentimena, jolla voitiin säädellä kotimaista korkotasoa ja samalla vaikuttaa ulkomaisen valuutan sisään tai ulos virtaaviin määriin.

---

[50] Sipilä ja Vajanne 1989.

[51] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

[52] Sipilä ja Vajanne 1989.

SYP:n taloudellisen sihteeristön kantana oli, että erityisesti Euroopan valuuttakurssijärjestelmään kuuluvat valuutat pyrkivät vähentämään kurssimuutoksia ja vakauttamaan valuuttoja, minkä olisi pitänyt alentaa devalvaatioriskiä.

Toisaalta valuuttaluottoja myyneiden näkökulmasta valuuttamarkkinoilla vallinnut epävarma tilanne niin tulevan kurssikehityksen kuin korkotasonkin suhteen oli iso kaupallinen mahdollisuus[53]. SYP:n omissa myyntipuheissa ja pankin taloudellisen sihteeristön katsauksissa todettiin, että "pitkäaikaisilla koriluotoilla saavutettu korkoero on tällä hetkellä niin suuri, että se kattaa kohtuullisen suurenkin devalvaation aiheuttaman kurssitappion"[54].

SYP:n toiminnan jatkajan Nordean edustajat ovat jälkeenpäin todenneet, että valuuttaluottoihin sisältyvää kurssiriskiä kompensoitiin markkaluottoja alhaisemmalla korolla[55]. Valuuttaluottoja markkinoitaessa tämä näkökanta ei kuitenkaan ollut luottojen myyntiperusteiden joukossa.

---

[53] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

[54] Sipilä ja Vajanne 1989.

[55] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje Rahoitustarkastukselle 9.8.2006, VT Juha Lilja.

Valuuttavekseli oli verovapaa

Valuuttaluototuksen juridisena pohjana oli Promissory Note -niminen kansainvälinen vekseli, joka oli niin sanottu oma vekseli[56]. Se sisälsi ehdottoman lupauksen suorittaa määrätylle henkilölle sovittu rahasumma vaadittaessa tai sovittuna päivänä[57]. Promissory Note on kansainvälisen vekselilain[58] alainen rahoitusinstrumentti muun muassa siltä osin, että se voidaan siirtää toiselle velkojalle erityisellä siirtomerkinnällä. Siirto on merkittävä kirjallisesti suoraan vekselin kääntöpuolelle.

Päinvastoin kuin kotimaisista luotoista ulkomailta välitetyistä valuuttaluotoista ei peritty 1,6 prosentin suuruista leimaveroa[59]. Tämä alensi luoton kustannuksia pankille ja asiakkaalle. Samalla luoton kilpailukyky parani suhteessa markkaluottoihin.

Verottomista valuuttavekseleistä kehittyi ulkomaisen valuuttaluototuksen perusinstrumentteja pienten ja keskisuurten yritysten luototuksessa, koska niistä tuli osa pankkien verosuunnittelua. Tämä mahdollistui leimaverolain porsaanreiän vuoksi. Pankit merkitsivät valuuttavekselit erääntymään ulkomaille, vaikka vekselit eivät koskaan siirtyneet ulkomaille tai ulkomaisen rahoittajan haltuun. Promissory Note oli ainoastaan väline, jolla pankit muuttivat valuuttaluoton välitetyksi leimaverottomaksi luotoksi[60]. Tämän vuoksi pankeille oli tärkeää, että Promissory Note määriteltiin vekseliksi.

---

[56] Oma vekseli on velkakirjan alalaji, mutta siihen ei sovelleta velkakirjalakia vaan vekselilakia. Oman vekselin sääntely vekselilaissa on pääasiassa epäsuoraa: omaan vekseliin sovelletaan lain 77 §:n mukaan yleensä niitä säännöksiä, joita lain I osastossa on annettu asetetusta vekselistä. (Aurejärvi 1979, s. 11.) Ks. myös liitettä 1.

[57] Hedley (1986, s. 111) kuvaa, mikä on valuuttavekselin käyttötarkoitus.

[58] Byles 1979; Chalmers 1952; Aurejärvi 1979; Helpi ja Paloheimo 2005.

[59] Leimaverolain (6.8.1943/662) 3 luvun 15 §.

[60] Nordean pankkilakimies, varatuomari Juha Lilja, Varkauden käräjäoikeuden tuomio 07/680, asianro R 06/134, 18.12.2007.

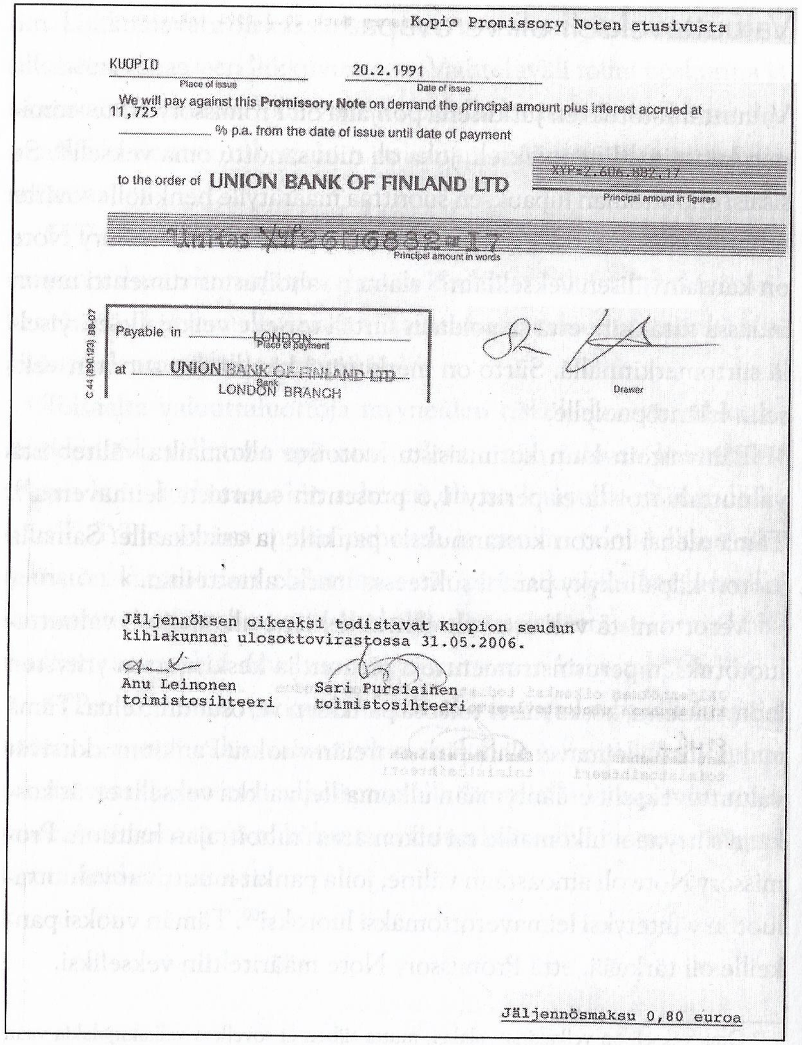

Kopio Promissory Noten etusivusta

KUOPIO
Place of issue

20.2.1991
Date of issue

We will pay against this **Promissory Note** on demand the principal amount plus interest accrued at
11,725 % p.a. from the date of issue until date of payment

to the order of **UNION BANK OF FINLAND LTD**

XYP=2.606.882,17
Principal amount in figures

Unitas XYP2606882=17
Principal amount in words

C 44 (890.123) 88-07

Payable in LONDON
Place of payment

at UNION BANK OF FINLAND LTD
Bank
LONDON BRANCH

Drawer

Jäljennöksen oikeaksi todistavat Kuopion seudun
kihlakunnan ulosottovirastossa 31.05.2006.

Anu Leinonen
toimistosihteeri

Sari Pursiainen
toimistosihteeri

Jäljennösmaksu 0,80 euroa

Primissory Note. Kansainvälinen valuuttavekseli on ulkomuodoltaan samanlainen kuin markkavekselit. Olennaista on, että sen lunastuspaikaksi on merkitty ulkomainen paikkakunta ja sen summa on määritelty ulkomaisessa valuutassa. Tässä tapauksessa summana on keinotekoinen korivaluutta, XYP-yksikkö. Tämän vekselin kääntöpuolella ei ollut siirtomerkintää siitä, että se olisi siirtynyt ulkomaisen tai muun uuden velkojan haltuun.

Pankit käyttivät yleisesti hyväkseen leimaverolain vaikeaselkoisuutta ja toisaalta rahoitusinstrumenttien nopeaa kehittymistä. Pankit myönsivät korivaluuttaluottoja vekseleillä, jotka ne itse tulkitsivat verovapaiksi.

Korkein oikeus (KKO) oli kuitenkin todennut jo huhtikuussa 1989 antamassaan ratkaisussa,[61] että asiakirjaa, jossa pääoma määräytyy vaihtuvan laskentaperusteen mukaan, ei pidetä vekselinä, koska siinä ei ole kehotusta määrätyn rahaerän suorittamiseksi. Vekselilain mukaan vekselissä on oltava kehotus maksaa tarkalleen määrätty rahasumma ja perittävä korko. Lain säännös on suora kopio kansainvälisestä vekselisopimuksesta. Pankit siis pitivät korivaluuttavekseliä verotuksellisessa mielessä vekselinä, mutta suhteessa asiakkaaseen se ei ollut oikeudellisessa mielessä vekseli.

Korkeimman oikeuden ratkaisu koski perintätapausta, jossa vekselin määrä oli ilmaistu valuuttakorimääräisenä HOP MIX II -summana. Summa koostui Helsingin Osake-Pankin kokoamasta useamman maan valuutasta. Kyse oli keinotekoisesta valuuttayksiköstä, jonka arvo vaihteli markan valuuttaindeksin liikkeen mukaisesti. Oikeudenkäynnissä vekselin hakijana oli Suomen Yhdyspankki Oy, joka oli ottanut Helsingin Osake-Pankin haltuunsa ja sulauttanut sen itseensä vuonna 1986.

KKO:n ratkaisun mukaan XYP-määräinen korivaluuttavekseli oli siis pätemätön. Sen sijaan yhteen valuuttaan perustuva vekseli oli pätevä. Näin olleen esimerkiksi juristi Ossin Saksan markkaan perustuvat Promissory Notet olivat täysin laillisia. Sen sijaan lääkäri Kasperin, Jussin ja Einon korivaluuttavekselit olivat pätemättömiä. He ja tuhannet muut valuuttavelkoja huhtikuun 1989 jälkeen ottaneet yrittäjät eivät kuitenkaan tienneet KKO:n ratkaisusta. Myöskään SYP ei tiedottanut siitä asiakkailleen tai korivaluuttaluottojen kanssa työskenteleville virkailijoilleen.

---

[61] KKO 1989:48; ks. liitettä 2.

SYP:n perintälakimiehenä toiminut Nordean pankkilakimies, varatuomari Esko Nurminen todisti vuonna 2007 käräjäoikeudessa antamassaan lausunnossa, ettei hän tiennyt, oliko asiakkaille kerrottu valuuttavekseleiden pätemättömyydestä[62]. Nurminen oli palvellut SYP:tä ja sen seuraajapankkeja saman ajan kuin Promissory Note -korivekseleitä oli käytetty. Useissa asiakirjoissa ja oikeudenkäynneissä on käynyt selväksi, etteivät pankkien tavalliset luottovirkailijat tunteneet Promissory Note -valuuttavekseleihin liittyviä oikeudellisia ongelmia. Ainakaan rakentaja Jussin, yrittäjä Einon, lääkäri Kasperin ja juristi Ossin kanssa asioineet pankkivirkailijat eivät tienneet korivaluuttavekseleiden olleen pätemättömiä.[63]

Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen mukaan pätemättömyydellä ei ole ollut merkitystä velallisille, koska se ei ole vaikuttanut heidän velkansa määrään tai pankin oikeuteen periä velkaa[64]. Toteamus saa todistusvoimaa siitä, ettei KKO:n ennakkoratkaisulla ollut mitään vaikutusta SYP:n tai muidenkaan pankkien toimintaan. Valuuttaluottojen kauppa pätemättömäksi todetuilla valuuttavekseleillä ja leimaverojen maksamatta jättäminen jatkuivat kuin mitään ei olisi tapahtunut.

SYP:n taloudellisessa julkaisussa Unitaksessa jatkettiin korivaluuttaluottojen markkinointia loppuvuodesta 1989, jolloin Sipilä ja Vajanne käsittelivät rahoitusmuodon etuja otsikolla "Jatkuuko valuuttaluottojen suosio?". Pankin virallinen julkaisu osoitti käytännöllisin laskelmin korivaluuttaluoton kiistattomat edut markkaluottoihin verrattuna.[65] Sen sijaan Unitaksen kansainvälisissä englannin- ja saksankielisissä painoksissa artikkelia ei julkaistu. Yksi syy siihen saattoi olla se, että korivaluutta oli myös Englannin ja Saksan pankkilakien mukaan pätemätön.

---

[62] Varkauden käräjäoikeuden tuomio 07/680, asianro R 06/134, 18.12.2007.

[63] Esim. Varkauden käräjäoikeus, tuomio 07/680, asianro R 06/134, 18.12.2007.

[64] Heikki Alasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Toinen merkittävä seikka on, ettei tiettävästi ainuttakaan Suomessa allekirjoitettua ja Lontoossa erääntyväksi määrättyä Promissory Note -korivaluuttavekseliä myyty eteenpäin kansainvälisille markkinoille. Tämäkin osoittaa korivaluuttavekseleiden olleen käytössä leimaverojen välttämiseksi. Vuoteen 1989 saakka pankki saattoi vedota vekseleiden vahvaan oikeussuojaan velkaa periessään, mutta KKO:n päätöksen jälkeen tämä peruste poistui. Jäljelle jäi kuitenkin verottomuuden turvaaminen, ja siksi pätemättömien valuuttavekseleiden myöntämistä jatkettiin[66].

---

[65] Sipilä ja Vajanne 1989.

[66] SYP:ssä vuonna 1993 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

2. Kurssiriskistä tuli todellinen uhka

Devalvaatiosta käytiin kiivas taistelu. Suomen Pankissa oltiin valmiita köyhdyttämään liiaksi rikastuneet suomalaiset. Suurpankit ajautuivat valuuttakurssisodassa vastakkaisiin leireihin.

Julkisessa keskustelussa käytiin vuosina 1990–1991 kiivasta sananvaihtoa devalvaatiosta ja sen kansantaloudellisista vaikutuksista. Toisaalta yleinen mielipide seurasi SYP:n pääjohtajan Mika Tiivolan julistusta, jonka mukaan pankkien tehtävänä on myydä maahan virtaavaa rahaa päivän hintaan. Kun kotimarkkinoilta puuttui pääomia, tarjonta tuli oikeaan aikaan.

Toisaalta riskien olemassaolosta ja niiden mahdollisesta toteutumisesta puhuttiin entistä enemmän julkisuudessa. Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullberg, pääministeri Esko Aho ja valtiovarainministeri Iiro Viinanen vakuuttivat kuitenkin kuin yhdestä suusta, ettei devalvaatiota tule.

SYP:ssä oli laadittu erityinen simulointiohjelma, jolla osoitettiin koriluoton ja tavallisen helibor-korkoon perustuvan luoton ero. Esimerkkinä oli viideksi vuodeksi otettu kertalyhenteinen bullet-luotto, jollaisen esimerkiksi lääkäri Kasper otti elokuussa 1990. Tuohon aikaan SYP:n devalvaatiosimulaattorin laskuri osoitti, että neljän vuoden jaksolla mainittu luotto sietäisi 27 prosentin devalvaation ja olisi silti edullisempi kuin helibor-korkoon sidottu luotto.[67]

SYP:n luottosopimuksissa ei kuitenkaan käsitelty valuuttakurssiriskin kantamista, vaan sen katsottiin kohdistuvan suoraan ja yksinomaan velalliseen. Rahoitustarkastus on omassa lausunnossaan[68] vahvistanut, ettei Suomen Pankki velvoittanut valuuttapankkeja tekemään yksittäisiin pankkitapahtumiin kohdistuvia valuuttasuojauksia, vaan pankit suojasivat säännösten mukaisesti suurempien operaatioiden avulla käytännössä kaikki valuuttariskinsä. Näin ollen yksittäinen valuuttaluottoja ottanut asiakas ei voinut tietää, kuuluiko hänen valuuttaluottonsa suojattujen luottojen vai pankin hyvin rajatun avoimen valuuttaposition piiriin. Riippumatta tästä velallinen kantoi sataprosenttisen kurssiriskin. Pankin ulkomaisen luotonoton näkökulmasta jotkut valuuttavelalliset kantoivat riskiä jo kertaalleen katetusta riskistä.

Osuuspankkien myöntämissä valuuttaluotoissa oli maininta valuuttakurssiriskin jakamisesta asiakkaan ja pankin kesken. Vastasitoumuksen säännöt olivat selkeät ja tarkat osittain myös siksi, että ensisijaisesti valuuttaluotot myönsi asiakkaalleen paikallinen osuuspankki, joka oli edelleen liikesuhteessa Osuuspankkien Keskusosakepankkiin OKOon.[69]

---

[67] Sipilä ja Vajanne 1989.

[68] Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori, vastaus lausuntopyyntöön 31.10.2007.

[69] Osuuspankkien Keskusosakepankki Oy:n vastasitoumuslomake vuodelta 1991 ja Helsingin hovioikeuden tuomio nro 436, 1.2.1996, diaarinumero S 94/1067.

Pelastava revalvaatio

Maaliskuun 17. päivänä 1989 Suomen Pankki toteutti markan neljän prosentin revalvaation eli arvon korottamisen suhteessa ulkomaanvaluuttoihin. Tarkoituksena oli hillitä Suomeen vyöryviä valuuttavirtoja, joiden pohjalta pankit myönsivät valuuttaluottoja. Samalla keskuspankki tunnusti julkisesti, ettei se enää pitänyt vahvaa valuuttavirtaa positiivisena ilmiönä. Pääjohtaja Rolf Kullbergin mukaan revalvaation tavoitteena oli tietysti hillitä valuuttavirtaa, mutta myös kylvää markkinoille epäilyksen siemen devalvaatiosta. Tämän olisi pitänyt Kullbergin mukaan myös hillitä valuuttamääräistä luotonottoa.[70]

Vuodesta 1987 lähtien valuuttavirta oli vahvistunut samaan tahtiin kuin luottamus Suomen talouden myönteiseen kehitykseen oli lisääntynyt. Tämä oli näkynyt ulkomaankaupan vaihtosuhteen vahvistumisena.

Suomen Pankin johtokunnassa ja rahapolitiikan asiantuntijoiden kesken oli käyty vilkkaita keskusteluja liian hyväksi kehittyneen tilanteen korjaamisesta revalvaatiolla eli markan arvon kohottamisella. Vaihtosuhteen vahvistuminen oli kääntänyt kansantalouden yli niskojensa tasapainottomuuden puolelle, kun vientihinnat jatkoivat nousuaan ja talouden resurssit olivat lähes täyskäytössä.

Johtokunnan jäsenen Markku Puntilan lisäksi tiukempien ja radikaalimpien muutostoimien takana olivat Sirkka Hämäläinen ja keskuspankkiosaston päällikkö Johnny Åkerholm. Heidän mielestään suomalaisilla oli varaa köyhtyä sen myötä kuin valuuttavirta Suomeen tyrehtyisi. Mitä ilmeisimmin he tavoittelivat revalvaatiolla hillittyä talouden viilentämistä. Pääjohtaja Kullberg yhtyi tähän näkemykseen.[71]

---

[70] Rolf Kullberg, lausunto tiedotusvälineille 17.3.1989.

[71] Suomen Pankin johtohenkilöiden haastattelut, 2006–2007.

Šokkitoimeksi tarkoitettu revalvaatio tulkittiin rahamarkkinoilla merkiksi siitä, että Suomi on muuttanut rahapolitiikkansa perusteita. Vahva markka oli todellisuudessa tullut hylätyksi.

Rolf Kullberg luonnehti revalvaatiota ”väliaikaiseksi”, mikä synnytti välittömästi mielikuvan revalvaatiota seuraavasta devalvaatiosta. Revalvaation väliaikaisuus oli Kullbergin oma muotoilu, joka käytännössä tarkoitti, että markan kurssia voitaisiin nostaa ja laskea tiuhaan tahtiin rahapolitiikan tarpeiden mukaisesti.[72] Kullbergin teot ja puheet sisälsivät ristiriitaisuuksia. Ne edustivat mystiikkaa ja arvaamattomuutta, joka keskuspankin pääjohtajan mielestä kuului keskuspankkipolitiikan harjoittamiseen.

Myös hallitus joutui käsittelemään Suomen Pankin johtokunnan ehdotusta revalvaatiosta šokinomaisessa tilassa. Valtiovarainministeri Erkki Liikanen toi esityksen istuntoon ilman ennakkovaroitusta. Sekavan, kiihkeän ja vain kymmenen minuuttia kestäneen keskustelun jälkeen hallitus hyväksyi ratkaisun[73]. Useat ministerit, muiden muassa kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suominen (kok.), arvostelivat päätöstä hätiköidyksi, huonosti valmistelluksi ja ennen kaikkea talouspolitiikan kannalta vääräksi.

KOP:n pääekonomisti Hannu Halttunen purki oman tyrmistyksensä keskuspankin politiikkaa kohtaan seuraavasti:[74]

> ”Kun talouden ns. fundamentit heikkenevät – inflaatio kiihtyy ja vaihtotaseen vajaus kasvaa – markka revalvoidaan. Kun muu maailma, ennen kaikkea Euroopan Yhteisö siirtyy kohti yhä kiinteämpiä valuuttakursseja ja pidemmällä aikavälillä mahdollisesti yhteisvaluuttaa, Suomen rahaviranomaiset puhuvat aktiivisen valuuttakurssipolitiikan hoidosta ja jopa markan mahdollisesta kelluttamisesta.”

---

[72] Rolf Kullberg, 4.4.1989.

[73] Ilkka Suomisen haastattelu, 17.3.1993.

[74] Halttunen 1989.

Halttusen käsityksen mukaan Suomen järjestelmä oli jossakin kellunnan ja kiinteän kurssin välimaastossa:[75]

> ”Kellunta edellyttäisi, että markka olisi todella kansainvälinen valuutta ja että maailmalla vallitsisi luottamus Suomen päättäjien kykyyn harjoittaa kurinalaista talouspolitiikkaa. Kumpikaan vaatimus ei välttämättä ole voimassa.”

Revalvaatio tasasi tietä devalvaatiolle

Suomalaiset pankit ja vientiyritykset reagoivat voimakkaasti revalvaatioon. Ne alkoivat heti kuluttaa Suomen Pankin valuuttavarantoa omilla termiinikaupoillaan. Vientiteollisuudessa oltiin täysin vakuuttuneita siitä, että suhdanteiden heikkeneminen johtaisi väistämättä markan arvon alentumiseen. Revalvaatiolla Suomen Pankki oli rikkonut omat viralliset periaatteensa ja katkaissut Suomen markan ja Saksan markan tiukan liitoksen.

Devalvaation kannattajille revalvaatio merkitsi avointa sodanjulistusta, koska markan arvon korottaminen nosti vientihintoja ja vaikeutti vientikauppoja. Revalvaation uskottiin johtavan kotimaiseen konkurssiaaltoon ja suurtyöttömyyteen.

Valuuttaluottoja ottaneet kotimarkkinayrittäjät ajautuivat tässä vaiheessa valuuttapelin katsomoon. Ilman omia valuuttatuloja toimineet yritykset eivät voineet muuta kuin lyödä vetoa kurssimuutoksen todennäköisyydestä.

Teollisuuden Keskusliiton (TKL:n) toimitusjohtaja Timo Relander maalasi kauhukuvia, joihin ei kuitenkaan yleisesti uskottu. Relanderia pidettiin miehenä, joka huuteli lakkaamatta ”susi tulee, susi tulee”. Lopulta hänen varoituksiltaan meni uskottavuus.

---

[75] Halttunen 1989.

Varoitusten taustalla olivat todelliset luvut. Suomen vientitulojen tärkeimmällä alalla metsäteollisuudessa oli kärsitty karvaita tappioita vahvan markan aikakautena. Markka oli vahvistunut vuosina 1980–1989 peräti kolmanneksen suhteessa Ruotsin kruunuun. Ruotsalaiset olivat onnistuneet kasvattamaan sahatavaran tuotantoa 60 prosenttia, kun Suomessa kasvu jäi 20 prosenttiin.[76]

Revalvaation jälkeen TKL alkoi avoimesti varoitella devalvaation uhasta. ”Yritysten ei kannata ottaa pitkäaikaisia valuuttaluottoja näin vahvan markan aikana. Päinvastoin kannattaa maksaa pois, jos se on mahdollista. Valuuttaluottojen osuuden kasvattaminen on kyseenalaista ainakin silloin, jos yrityksellä ei ole ulkomaankauppaa ja kehittynyttä kurssiriskin hallintajärjestelmää”, totesi TKL:n talouspoliittinen asiamies Juhani Huttunen Helsingin Sanomien haastattelussa.[77]

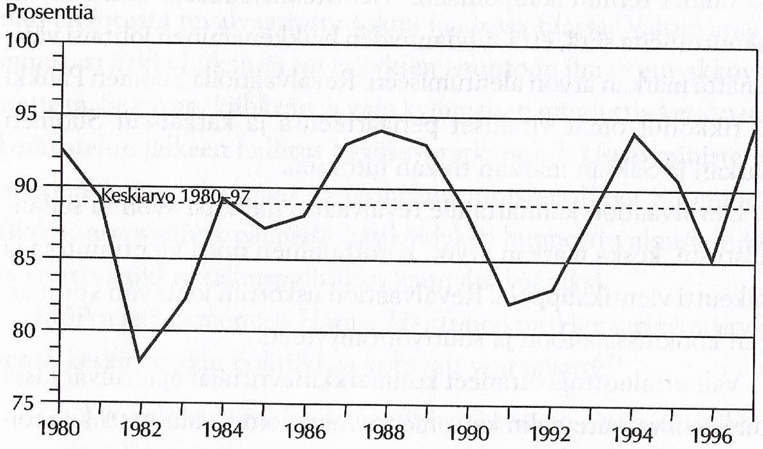

Metsäteollisuuden kapasiteetin käyttöaste vuosina 1980–1997. Suomalainen metsäteollisuus oli ajautunut selvään devalvaatiokierteeseen 1980-luvun lopussa. Kapasiteetin käyttöaste oli painumassa samalle tasolle kuin vuonna 1982 edellisen devalvaation aikana. Teollisuus ei ollut sopeutunut Suomen Pankin ajaman vahvan ja vakaan markan mukaiseen talouspolitiikkaan.

LÄHDE: METSÄTEOLLISUUS RY

---

[76] Teollisuuden Keskusliitto, huhtikuu 1989.

Devalvaatiopelko ei kuitenkaan näkynyt valuuttaluottojen markkinoilla, sillä valuuttamääräinen luotonanto jatkoi kasvuaan. Siihen vaikutti ahkera markkinointi ja pankkien kiivas markkinaosuuskilpailu. Kukaan ei halunnut luovuttaa rahanmyyntimahdollisuutta toiselle. Toinen valuuttaluottoja lisännyt tekijä oli kotimaisen ja ulkomaisen korkoeron kasvaminen. Suomen Pankki oli pyrkinyt hillitsemään talouden ylikuumenemista revalvaatiolla, joka nosti kotimaisia korkoja ja kasvatti valuuttavirtaa Suomeen. Valuuttaluotot tulivat entistä houkuttelevammiksi.

Devalvaatio-odotukset vahvistuivat kansainvälisillä rahamarkkinoilla ja suomalaisissa suuryrityksissä. Revalvaatioon liittyikin suuri talouspoliittinen paradoksi. Toisaalta Suomen Pankki ja hallitus loivat devalvaationvastaisilla puheillaan uskoa vakaaseen markkaan, mutta samaan aikaan he toivoivat revalvaation synnyttävän devalvaatio-odotuksia ja hillitsevän valuuttamääräistä luotonottoa.[78]

Keskustapuolueen puheenjohtaja Paavo Väyrynen analysoi tilannetta toteamalla, että ”me laskemme bruttokansantuotteen yliarvostetulla markalla, kun taas velat ovat valuuttamääräisiä. Näin ollen suhdeluku tulee pienemmäksi kuin se, mikä on todellinen tilanne”.[79]

---

[77] Helsingin Sanomat 5.5.1989.
[78] Kukkonen 1997.
[79] Kansanedustaja Paavo Väyrynen eduskunnassa 9.11.1989.

Markkinoiden suunta muuttui

Revalvaatio merkitsi isoa muutosta rahamarkkinoiden ilmapiirissä. Suurista pankeista SKOP oli perustanut toimintansa vahvan markan kohottamien osake- ja kiinteistöhintojen varaan. Kun talouden epätasapaino pilasi tunnelmat, kiinteistö- ja osakesijoittajat alkoivat menettää rahojaan. Hintojen lasku vei mennessään lainavakuuksien arvot, mikä pakotti myymään tappiolla. Revalvaatio muutti yhdessä hetkessä markkinoiden suunnan.

Suomen kansantalous oli kuitenkin jo ennen revalvaatiota tilassa, jossa vaihtotaseen vajeen kasvu olisi joka tapauksessa loppunut tavalla taikka toisella. "Revalvaatio edusti tässä prosessissa revolveria, joka laukesi ennen aikojaan", totesi Suomen Pankin osastopäällikkö[80]. Keskuspankin ja Harri Holkerin hallituksen revalvaatiopäätös osoittautui venäläiseksi ruletiksi, jonka uhriksi sattui koko kansantalous.

Kansainvälinen luottoluokittaja Moody's asetti Suomen valtion luotot tarkkailulistalle elokuun 7. päivänä 1990[81]. Kaksi viikkoa myöhemmin lääkäri Kasper allekirjoitti valuuttaluottosopimuksensa. Kasper ei kuitenkaan muista allekirjoittaneensa tuolloin ainuttakaan vekseliä. Pankki ei ole myöhemminkään pystynyt osoittamaan Kasperin Promissory Note numero ykkösen olemassaoloa. Normaalina tapana oli, että asiakas allekirjoitti nimensä lukuisiin päiväämättömiin ja summaltaan avoimiin vekseleihin. Pankki toimi näin voidakseen suorittaa omalta kannaltaan vaivattomasti vekseleiden uusinnan kuuden kukauden välein. Näin asiakas antoi pankille avoimen valtakirjan täyttää vekselit. Menettely oli tuolloin hyvin yleinen, koska asiakkaat pitivät pankkia luotettavana velkojana.

---

[80] Suomen Pankin osastopäällikön haastattelu, lokakuu 2007.

[81] Moody'sin Suomi-raportti, elokuu 1990.

Joulun alla vuonna 1990 valmistuneet Suomen talouskehityksen ennakkotiedot osoittivat, että elinkeinoelämän taivas oli synkistymässä. Metsäteollisuustuotteiden kysyntä laski Euroopassa, amerikkalaiset paperintuottajat myivät halvan dollarin turvin omia tuotteitaan Eurooppaan, suomalaisten yritysten velkaantuminen oli noussut hälyttävästi ja tulosluvut olivat laskeneet. Yritysten korkokulut olivat ylittäneet jo selvästi vuoden 1989 tason.

Kaiken kukkuraksi Irakin presidentti Saddam Hussein oli hyökännyt elokuussa 1990 Kuwaitiin ja öljyn maailmanmarkkinahinta pomppasi ennätyskorkealle. Kullberg piti öljyn kallistunutta hintaa hyvänä asiana niin kuin monien muidenkin keskuspankkien johtajat, jotka olivat kokoontuneet kuukauden päivät yllätyshyökkäyksen jälkeen Washingtoniin vuosikokoukseensa. Kullbergin kannanotot osoittivat, että vain suuret linjat olivat tärkeitä. Korko- tai öljylaskuihin sortuvia yrityksiä tai kotitalouksia ei aiottu auttaa erityistoimin. Keskuspankkien pääjohtajat pelkäsivät enemmän hintojen yleistä nousua kuin taloudellista laskukautta.

Kuin symboliksi tulevista kauhuista pääjohtajat päättivät Washingtonin-kokouksensa John F. Kennedy -keskuksen suuressa juhlasalissa Sibeliuksen "Tuonelan joutseneen".

Vuorineuvos ja devalvaatiohaukat

Metsäteollisuuden vuorineuvokset ajoivat avoimesti devalvaatiota Kymmene Oy:n pääjohtajan, vuorineuvos Casimir Ehrnroothin johdolla. Hänen sanansa painoi erityisen paljon myös siksi, että hän oli Teollisuuden Keskusliiton hallituksen puheenjohtaja.

Devalvaatiohaukoiksi nimettyihin yritysjohtajiin kuuluivat myös Nokian pääjohtaja Kari Kairamo, SYP:n varatoimitusjohtaja Björn

Wahlroos, MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto, rakennusliike Polarin toimitusjohtaja Harri Hintikka, Nesteen toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila, kansantaloustieteen professori Pentti Kouri ja Teollisuuden Keskusliiton varatoimitusjohtaja Vesa Vainio. Poliitikkojen kärkinimistä mukana olivat kansanedustaja Paavo Väyrynen ja Esko Ollila, joka oli Suomen Pankin johtokunnan jäsen. Sama joukko oli tukenut myös Väyrysen presidenttiehdokkuutta.

Oman kummallisuutensa asetelmaan toi se, että Kullberg itsekin seurusteli tiiviisti devalvaatiohaukkojen kärkinimen Casimir Ehrnroothin kanssa. Kullberg oli Ehrnroothien sukuyhtiön Kymmene Oy:n hallituksen jäsen. Tosin hänen uskottiin istuvan hallituksessa myös korkeiden kokouspalkkioiden vuoksi. Myöhemmin Kullberg erosi tästä tehtävästä juuri palkkioepäilyjen vuoksi.

Suomen tilanne oli laajemmassakin mittakaavassa kaksijakoinen. Samaan aikaan kuin talous avautui länsimarkkinoille, keskuspankki harjoitti koko sodanjälkeisen ajan tiukinta valuuttakurssipolitiikkaa. Näin ollen lisääntyvän kilpailun ja tiukan sääntelyn yhteentörmäystä ei voitu välttää. Markkinatalous yksinkertaisesti murtautui ulos häkistä, jota Suomen Pankki yritti pitää koossa.

Keskuspankissa käytiin äänekkäitä keskusteluja politiikan painotuksista. Kansainvälisesti kokenut johtokunnan nuorin jäsen, Matti Vanhala, olisi halunnut ripeitä ja aggressiivisia toimia. Ne eivät kelvanneet Kullbergille ja Koivistolle, jolla oli säännöllinen yhteys pankkiin. Koivisto piti keskuspankkia yhä tarkassa valvonnassaan ja oman ohjeistuksensa alaisena ”presidentin pankkina”.[82]

Vanhalalla oli hyvät perustelut näkemyksilleen. Suomi oli 1990-luvun alussa tilanteessa, jossa vientiteollisuus ja luotonannosta riehaantuneet pankit pyrkivät vaikuttamaan aktiivisilla toimillaan niin

---

[82] Pietilä 1996.

korko- kuin valuuttakurssipolitiikkaan. Pankeilla oli tähän täydet mahdollisuudet, sillä niiden kansainvälinen luottoluokitus oli hyvä eikä niillä sen vuoksi ollut ongelmia rahan hankinnassa.

Valuuttamarkkinoiden vapauduttua vientiyritykset supistivat termiinivaluutan myyntejä ja tuontiyritykset lisäsivät termiinivaluutan ostoja devalvaatio-odotusten kasvaessa. Pankit ja vientiyritykset muodostivat näin talouspoliittisen vastavoiman Suomen Pankille, joka oli aikaisemmin määrännyt yksipuolisin toimin valuuttakursseista.

Suomen Pankin valuuttavarannolla pelaamisesta muodostui kasvava osa koti- ja ulkomaisten valuuttapelureiden lyhytaikaisista sijoituksista. Sijoittajat ostivat valuutoilla markkoja, koska suomalainen korkotaso oli poikkeuksellisen korkea. Jos korot olisi painettu alas, valuuttapako olisi alkanut saman tien eikä yrityksillä olisi ollut valuuttaa tuontilaskujen maksamiseen. Juuri tästä ilmiöstä pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jorma Aranko oli varoittanut jo vuonna 1989.

Marraskuussa 1990 TKL:n toimitusjohtaja Timo Relander esitti synkän ja tiukkasanaisen katsauksen Suomen talouden tilasta. Hän viittasi avoimesti markan yliarvostukseen ja siitä koituvaan kilpailukyvyn heikkenemiseen.[83] Puhe oli osa laajaa kampanjaa, jonka tuloksena TKL:ssä laadittiin seuraavan vuoden tammikuussa huippusalaiseksi leimattu muistio ”Talouskriisin ratkaisukeino”[84]. Siitä otettiin vain viisi kopiota, mutta tekstejä käytettiin laajasti teollisuusjohtajien puheenvuoroissa. Muistiossa vaadittiin markan välitöntä devalvointia ja vahvan markan politiikasta luopumista.

Teollisuuden kampanjan vastaiskuun osallistui Suomen Pankin osastopäällikkö Johnny Åkerholm, joka laati perusteellisia muistioita niin keskuspankin johtokunnalle kuin hallitukselleki. Ekonomiska samfundetin tilaisuudessa syyskuussa 1990 Åkerholm referoi julkisesti selvitystä, jonka hän oli laatinut yhdessä Suomen Pankin johtajan Markku Puntilan kanssa:[85] ”Devalvaation välitön seuraus olisi rahamarkkinoiden nykyisessä tilanteessa pitkien lainojen korkotason voimakas nousu.” Varoittavan analyyttisen puheen lisäksi Åkerholm teki myös politiikkaa. Hän väitti, etteivät ulkomaiset sijoittajat voineet uhata valuuttavarantoa: ”Varannon suuruus varmistetaan talouspolitiikalla. Jos se epäonnistuu, torjunta-aseeksi jää korkotason sääntely.” Åkerholm suuntasi sanansa ulkomaisille sijoittajille, vaikka hän tiesi markan kurssin painostajien olevan kotimaisia suuryrityksiä ja pankkeja.[86]

---

[83] TKL:n toimitusjohtajan Timo Relanderin puhe liiton syyskokouksessa 15.11.1990.

[84] TKL:n sisäinen muistio ”Talouskriisin ratkaisukeino”, 8.1.1991.

Vahvan markan politiikasta kiinni pitäminen nostatti kotimaisia korkopaineita, koska korot eivät voineet liikkua kansantalouden heikentymisen tahdissa. Jos markka olisi kellunut vapaasti suhteessa muihin valuuttoihin, paineet olisivat hellittäneet. Tähän tulokseen tuli muun muassa Suomen Pankin tutkija, kauppatieteiden tohtori Urho Lampinen pankin johtokunnalle laatimassaan muistiossa[87] joulukuussa 1986. Lampinen ei tuolloin saanut minkäänlaista palautetta perusteltuihin näkemyksiinsä. Useissa jälkikäteisarvioinneissa sen sijaan päädyttiin Lampisen esittämiin lopputuloksiin. Muun muassa Suomen Pankin pääjohtajana myöhemmin toiminut Sirkka Hämäläinen oli samaa mieltä Helsingin yliopistossa pitämässään luennossa syksyllä 1995[88]. Hämäläisen ajatukset eivät olleet täysin myöhäsyntyisiä, sillä hän edusti joustavamman kurssipolitiikan linjaa jo 1990-luvun alussa.

---

[85] Markku Puntila ja Johnny Åkerholm, Suomen Pankin muistio, syksy 1990.

[86] Suomen Pankin osastopäällikkö Johnny Åkerholm, esitelmä Ekonomiska samfundetissa 13.9.1990.

[87] Kauppatieteiden tohtori Urho Lampinen, muistio Suomen Pankin johtokunnalle, joulukuu 1986.

[88] Hämäläinen 1996.

Rahapolitiikan linjaa olisi myös voitu tarvittaessa kiristää korkeasuhdanteessa, jos valuuttakurssille olisi sallittu liikkumavaraa. Näin talouden epätasapaino ja valuuttavelkoja runnellut kurssiriski eivät olisi päässeet kehittymään katastrofaaliselle tasolle. Hämäläisen luennon ajatuksenjuoksu seurasi keväällä 1990 käytyä salaista keskustelua.

Valtiovarainministeriön kansantalousosaston ylijohtaja Sixten Korkman oli toukokuussa 1990 laatinut muistion, jonka mukaan Suomen oli välttämätöntä oikaista vinoutunut kustannuskehitys devalvaatiolla. Korkman ehdotti valuuttaputken laajentamista, mikä olisi tosiasiallisesti johtanut markan devalvoitumiseen putken sisällä. Sosiaalidemokraattien talouspoliittinen työryhmä päätyi syksyllä 1990 samaan näkemykseen. Harri Holkerin hallituksen ministerit ja Suomen Pankki tuomitsivat Korkmanin mielipiteet epäisänmaallisiksi ja vahingollisiksi. Presidentti Koivisto piti Korkmania ajattelemattomana.

Pellervon Taloudellisen tutkimuslaitoksen johtaja Pertti Kukkonen edusti keskustan talouspoliittista johtoa ja lausui devalvaatiota tukevat mielipiteensä julkisuuteen ilman peittelyä. Keskustan devalvaatiomyönteisyys vahvistui vuoden 1990 lopulla eli seuraavan maaliskuun eduskuntavaalien alla. Myös Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK) tuki devalvaatiota.

Suomen tärkeimmillä vientimarkkinoilla Englannissa, Yhdysvalloissa ja Ruotsissa kamppailtiin samojen vaihtotaseen vajeen ongelmien ja kohoavan inflaation kanssa kuin Suomessa. Valtiontalouden liikkumavaran heikentyessä kansantalous jäi entistä riippuvaisemmaksi vientiteollisuudesta, joka katsoi oman menestyksensä olevan sidoksissa markan ulkoiseen arvoon ja ennen kaikkea sen devalvoimiseen.

TKL:n kampanjan huipentumaksi muodostui Casimir Ehrnroothin haastattelulausunto Uudessa Suomessa tammikuussa 1991. Ehrnroothin mukaan oli selvää, että ”jos valuuttakurssipolitiikan merkityksen talouspolitiikassa kaikki rupeavat kieltämään, he eivät ymmärrä mistä puhuvat. Kaikissa talousmaissa valuuttakurssipolitiikka on ollut ja on osa talouspolitiikkaa”.[89]

Lausunto oli ajoitettu tarkasti eduskuntavaalien alle, ja sen tarkoituksena oli luoda pohjaa kolmen suuren puolueen hallitukselle, jonka keskeisenä ohjelmana olisi ollut markan välitön devalvoiminen.

Ehrnrooth laukaisi taistelun markan arvosta hurjaksi valuuttapokeriksi. Korot hyppelehtivät sen mukaan, miten arvovaltaiseksi rahamarkkinat kunkin puheenvuoron noteerasivat. Suomen Pankki joutui tukemaan markan ulkoista arvoa lähes päivittäisillä toimenpiteillä.

Maaliskuun eduskuntavaalit käytiin kiihkeissä tunnelmissa keskellä talouspoliittista valtataistelua. Harri Holkerin sinipunahallitus kärsi murskatappion, sosiaalidemokraatit jättäytyivät suosiolla oppositioon ja presidentti Koivisto nimitti pääministeri Esko Ahon johtaman neljän puoleen hallituksen.

Vaalitulos ei kuitenkaan muuttanut talouspolitiikan linjaa, vaan hallitus jatkoi hiihtämistä Koiviston–Kullbergin vahvan markan ladulla kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Vaalikampanjassaan Suomen nuorin pääministeri, 37-vuotias Aho oli esittänyt, että lamasta selviäminen oli mahdollista ainoastaan uuden hallituksen ja uuden talouspolitiikan avulla[90]. Suomen Pankki kuitenkin selätti Ahon devalvaatiolinjaukset ja sitoi hänet suunnitelmaan, jonka tarkoituksena oli kiinnittää markan kurssi

---

[89] Casimir Ehrnrooth, Uusi Suomi 21.1.1991.

[90] Esko Aho, puhe eduskunnassa 31.1.1991.

Euroopan unionin laskennalliseen valuuttayksikköön, ecuun. Tämä oli keskuspankin valuuttakurssipolitiikan viimeinen naula, jolla oli tarkoitus panna Suomen talous saksalaiseen kurikouluun.

Puntilan ja Åkerholmin muistiosta[91] näkyy, että keskuspankki piti ecu-kytkentää kansantalouden kannalta parhaana vaihtoehtona. Kirjoittajat totesivat, että viennin osuus bruttokansantuotteesta oli laskenut koko 1980-luvun ajan. Todellista vientiosuutta pienensi vielä Neuvostoliiton vaihtokaupan laajuus. Sen hinnoittelu oli tehty ilman kansainvälistä kilpailua eikä sen painoarvo ollut vertailukelpoinen länsikaupan kanssa. Ilman Neuvostoliiton-kauppaa viennin osuus bruttokansantuotteesta painui 20 prosentin tuntumaan, kun se oli ollut kymmenen vuotta aikaisemmin yli kolmekymmentä prosenttia. Suomen talouden pohja oli näin yksipuolistunut ja altistunut muutamien tuotteiden, kuten sellun ja paperin tuonnissa öljyn hintavaihteluille.

Kolme päivää eduskuntavaalien tuloksen julkistamisen jälkeen 20. maaliskuuta valtiovarainministeriön virkamiesjohto lateli kylmät tosiasiat Ahon eteen. Synkillä puheilla ja niille hankituilla laajalla julkisuudella Aho ja keskusta painostettiin taipumaan vahvan markan linjalle ja ecu-kytkentään.

Presidentti Koivisto halusi omalta osaltaan osoittaa Aholle, ettei puolueella ollut mahdollisuuksia rukata markan kurssia. Koivisto lähetti Markku Puntilan varta vasten valvomaan hallitusohjelman laatimista ja varmistamaan ecu-kytkennästä tehtävät muotoilut. Tekstin mukaan markan arvo voitiin tarvittaessa kiinnittää EU:n laskennalliseen valuuttayksikköön ecuun ”valuuttaindeksin vaihteluväliä muuttamatta”. Tämän selkeämmin ei olisi voitu sulkea pois devalvaation mahdollisuutta.

---

[91] Markku Puntila ja Johnny Åkerholm, Suomen Pankin muistio, syksy 1990.

Markan arvosta käytiin kiivas taistelu

Valtakunnassa käytiin kiivasta henkien taistelua. Toisella laidalla olivat rahamarkkinat, suurteollisuus ja erityisesti metsäteollisuus, jotka uskoivat syvään taantumaan ja lamaan. Vastapuolella ollut Suomen Pankki vakuutti, että kyseessä oli talouden notkahdus, josta noustaisiin vahvan markan talouskuurin turvin.

Pääministeri Aho oli ajautunut poliittiseen umpikujaan, kun hän oli syönyt poliittiset lupauksensa sivuuttamalla MTK:n metsänomistajien ja paperiteollisuuden devalvaatiotarpeet. Tämä tulehdutti pahanpäiväisesti Ahon ja Casimir Ehrnroothin välit, ja heidän keskusteluyhteytensä katkesi.

Kevään 1991 kuluessa devalvaatiohaukat ja valuuttaspekulantit olivat hyökänneet markkaa vastaan yhä kiihkeämmin. Kärjessä oli SYP:n varatoimitusjohtaja Björn Wahlroos, joka esitteli avoimesti vaatimuksiaan devalvaatiosta. SYP:n pääjohtaja Ahti Hirvonen oli asiallisesti samaa mieltä, mutta hän ei olisi halunnut SYP:n esiintyvän aktiivisena devalvaation ajajana.

Hirvonen oli esittänyt oman devalvaatiokantansa jo helmikuussa 1991 Kuopiossa pankin tilaisuudessa pitämässään puheessa. Hän totesi, että ”valuuttakurssit ovat osa talouspolitiikkaa” ja että ”kaikki kuitenkin tietävät, mitä on pakko tehdä ja mitä puolen vuoden kuluttua on odotettavissa”.[92] Koko SYP:n johto oli devalvaation kannalla, ja Hirvonen antoi tuleville tapahtumille myös selkeän puolen vuoden aikarajan. Muistelmissaan hän kertoo, kuinka hän oli siihen mennessä jo aloittanut SYP:n luotonannon voimakkaan jarrutuksen pankin tervehdyttämiseksi ja uhkaavien luottotappioiden torjumiseksi[93].

---

[92] SYP:n pääjohtajan Ahti Hirvosen puheenvuoro Kuopiossa 18.2.1991.

[93] Saari 2007.

Hirvosen devalvaatiopuheet hermostuttivat yrittäjiä. Kuopiolainen yrittäjä Eino oli kokenut talouden pohjavireen muutoksen omassa tukku- ja vähittäiskaupassaan vuoden 1991 alkukuukausina. Yrityksen käyttökate oli ollut vielä miljoonan markan paremmalla puolella vuosina 1989–1990, mutta sen jälkeen alkoi alamäki. Oman hankaluutensa asioiden hoitoon toi se, että Eino joutui sydämen ohitusleikkaukseen vuonna 1989 ja toimitusjohtajan tehtävät oli pakko siirtää palkkajohtajalle.

KOP tuki ja SYP kaatoi markkaa

Suurpankkien toimintapolitiikat erosivat merkittävällä tavalla toisistaan devalvaatiotaistelun yhteydessä. Casimir Ehrnrooth ajautui törmäyskurssille myös KOP:n pääjohtajan Jaakko Lassilan kanssa, joka vastusti devalvaatiota. Lassilan päätä eivät pystyneet kääntämään edes pankin suurteollisuusasiakkaat, joiden etu devalvaatio olisi ollut.

Lassilan kanta perustui kylmiin laskelmiin. KOP oli välittänyt asiakkailleen mittavat valuuttamääräiset luotot, ja devalvaatio olisi johtanut kurssitappioiden kautta konkurssiaaltoon ja pankin luottotappioihin. KOP:ssa devalvaation toteutuminen katsottiin merkittäväksi luottotappiouhaksi pankille itselleen. KOP:n asiakaskunta painottui selvästi enemmän kotimarkkinasektoriin, kauppaan, palveluihin ja rakennusalaan, kuin SYP:llä, jonka asiakaskunnassa oli runsaasti ulkomaankauppaa käyviä suuryrityksiä.

KOP:n valuuttaluottojen määrä oli ohittanut SYP:n jo vuonna 1989, ja sen jälkeen myöntämisvauhti vain kiihtyi. KOP:lla oli ennen devalvaatiota noin viisi miljardia markkaa enemmän valuuttaluottoja kuin SYP:llä.[94] Iiro Viinasen muistiinpanojen mukaan valtiovarainministeriössä tiedettiin varsin hyvin, että KOP:n devalvaationvastainen linja merkitsi pankille tulojen menetyksiä.

Lassilan taipumattomuus devalvaatioon johti myös siihen, että puoli vuotta myöhemmin hänen erottamistaan haluavien määrä oli kasvanut huomattavasti. Heidän joukossaan oli myös kaivosyhtiö Outokumpu Oy:n toimitusjohtaja Pertti Voutilainen, joka oli tiukan linjan devalvaatiomies. Hänestä tehtiin Lassilan seuraaja.

Metsäteollisuus tavoitteli kymmenen prosentin devalvaatiota ennen ecu-kytkentää. Se olisi parantanut alan tulosta viidellä miljardilla markalla, mikä olisi pitänyt metsäteollisuuden yhteenlasketun tuloksen plussalla.

Toisena vaihtoehtona oli, että markan valuuttakurssin laskentatapaa olisi muutettu lisäämällä metsäteollisuuden tärkeimmän laskutusvaluutan dollarin painoarvoa. Sen seurauksena markka olisi devalvoitunut dollariin nähden 30 prosentilla. Samalla dollarista olisi tullut markan ankkurivaluutta Saksan markan sijasta ja kotimainen inflaatiokehitys olisi sidottu USA:n hintatason muutoksiin.

Kun Ruotsi kytki yllättäen kruununsa ecuun 17. toukokuuta 1991, metsäteollisuus kävi myös valtiovarainministeri Iiro Viinasen ja Suomen Pankin johtokunnan kimppuun. Painetta lisättiin markan termiinikaupoilla, jotka pakottivat Suomen Pankin entistä massiivisempiin toimiin valuuttakurssin puolesta. Suomen teollisuus pelkäsi Ruotsin teollisuuden saavan kruunun ecu-kytköksestä perusteetonta lisäetua.

Painostajien yllätykseksi pääministeri Aho ymmärsi tilanteen ja oli valmis tarkistamaan omaa kantaansa vahvan markan politiikkaan. Käytännössä se merkitsi, että Aho palasi eduskuntavaaleja

---

[94] SYP:n ja KOP:n vuosikertomukset 1989–1992.

edeltäneeseen devalvaatiolle myönteiseen mielipiteeseensä. Viinanen muistaa, että tämän vuoksi Kullberg piti Ahoa kaksinaamaisena valuuttapelurina.

Keskustaa lähellä olevan Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen johtaja Pertti Kukkonen oli pääministerin talouspoliittinen neuvonantaja. Hän ehdotti Aholle devalvaation ja ecu-kytkennän yhdistelmää. Miniminä olisi ollut revalvaation purku eli neljän prosentin devalvaatio ja enimmillään 10–15 prosentin devalvaatio. Tämä haarukka rajasi kentän, jolla käytiin lopullinen taistelu Suomen markan arvosta vuonna 1991.

Kesäkuun salaiset istunnot

Pääministeri Aho, valtiovarainministeri Viinanen ja Suomen Pankin koko johtokunta pitivät salaisen istunnon kesäkuun toisena päivänä 1991. Tällöin kävi selväksi, että keskustan ministerit, oikeusministeri Hannele Pokka, sisäministeri Mauri Pekkarinen, kauppa- ja teollisuusministeri Kauko Juhantalo, ulkoministeri Paavo Väyrynen ja pääministeri Esko Aho, kannattivat 4–15 prosentin devalvaatiota.

Kokoomuksen ministerit vastustivat kurssimuutosta Viinasen johdolla. Myös Suomen Pankin johtokunta oli yksimielisesti vastaan. Markku Puntila välitti kokoukselle Koiviston kielteisen kannan. Kokous päättyi ratkaisemattomaan tilanteeseen, kun Aho ja Puntila ajautuivat kärkevään sanaharkkaan ja keskinäiseen syyttelyyn.

Aho kävi tapaamassa Koivistoa ennen seuraavan päivän uutta kokousta. Koivisto oli lieventänyt aikaisempaa kantaansa ja hyväksyi "revalvaation peruutuksen" eli neljän prosentin devalvaation ennen ecu-kytkentää. Viinanen ja Kullberg tarkastivat saman tien omat näkemyksensä Koiviston mukaisiksi. Ainoastaan johtokunnan jäsenet Kalevi Sorsa ja Markku Puntila olivat edelleen vastaan. Muut jäsenet, Esko Ollila ja Ele Alenius, hyväksyivät pienen devalvaation. Suomen Pankin johtokuntaan siirtynyt entinen pääministeri Harri Holkeri ei osallistunut kokoukseen, koska hän oli poissa Helsingistä.

Puntila esitteli kokouksessa valuuttaluottojen ja valuuttavarannon synkät suhdeluvut. Keskuspankin tilastojen mukaan maahan oli tuotu 1980-luvun aikana sadan miljardin markan arvosta ulkomaista pääomaa. Siitä noin puolet oli yrityksillä, jotka toimivat pelkästään kotimarkkinoilla. Niillä ei ollut lainkaan ulkomaisia valuuttatuloja ja siten ne olivat täysin suojaamattomia devalvaation edessä.

Puntila kertoi hyvin realistisesti, miten devalvaatio kohottaisi valuuttavelkojen määrää devalvaatioprosentin verran. Hänen kantanaan oli myös, ettei vähäinen devalvaatio tulisi tyydyttämään rahamarkkinoita, vaan seurauksena olisi uusia devalvaatioita ja kotimarkkinayritysten valuuttavelkojen rasituksen kasvu. Lopputulos olisi ennen pitkää mittava konkurssiaalto ja työttömyyden nopea nousu. Hallituksen ministerit siis tiesivät ennakolta devalvaation negatiiviset vaikutukset pienyrityksiin ja omaisuusarvojen kehitykseen.

Keskustelussa ei kuitenkaan pidetty ajankohtaisena pankkikriisiä eikä koko rahoitusjärjestelmän sortumavaaraa. Suomen Pankin johtokunta teki esityksen, jonka mukaan markka kytkettäisiin ecuun "valuuttakurssin vaihteluväliä muuttamatta". Rahalain mukaan hallitus ei voinut kuin hyväksyä tai hylätä ehdotuksen.

Seuraava päivä oli kesäkuun neljäs ja Mannerheimin syntymäpäivä, jota liputettiin koko maassa. Hallitus hyväksyi ecu-kytkennän Suomen Pankin johtokunnan esityksen mukaisesti.

Aho ja Viinanen luulivat, että hyökkäykset markkaa vastaan päättyisivät. Siihen mennessä Suomen Pankki oli käyttänyt 10 miljardia markkaa valuuttakurssin puolustamiseen eli käytännössä taisteluun suomalaisten pankkien ja vientiyritysten valuuttaspekulaatioita vastaan.

Pääministeri ja valtiovarainministeri tekivät kuitenkin väärän tilannearvion. Kesäkuun kuudentena vuorineuvos Casimir Ehrnrooth ilmoitti eroavansa Teollisuuden Keskusliiton hallituksen puheenjohtajan paikalta ja kaikista muistakin luottamustoimistaan vastalauseena hallituksen ja Suomen Pankin päätökselle. Hän kirjoitti kirjeessään TKL:n hallitukselle, että "tapahtumasarja [ecu-kytkentä] teki minun kohdaltani [TKL:n] puheenjohtajan tehtävän hoitamisen tästä eteenpäin mahdottomaksi".

Lausunto oli avoin sodanjulistus niin hallitusta, keskuspankkia kuin valuuttavarantoakin vastaan. Muutaman viikon kuluessa kävi selväksi, ettei Suomen Pankin valitsema linja voinut pitää. Rintama ei olisi kestänyt päivääkään ulkoisia kurssipaineita, ellei markan kurssia olisi tuettu kaiken aikaa.

Heinäkuussa markka oli devalvoitunut kolmisen prosenttia, ja elokuun lopussa sen arvo oli pudonnut jo 4,5 prosenttia ecu-kiinnitystasoon verrattuna. TKL:n toimitusjohtaja kirjoitti heinäkuussa Suomen Kuvalehteen tekstin, joka oli otsikoitu "Suomi uppoaa"[95]. Hän vaati mittavia kustannusten leikkauksia tai vaihtoehtoisesti 20 prosentin devalvaatiota.

---

[95] Timo Relander, Suomen Kuvalehti 26.7.1991.

Sisäinen devalvaatio oli hämäystä

Ahon hallituksessa oli kehitelty keväästä 1991 alkaen "sisäisen devalvaation" mallia, jossa olisi vapaaehtoisen yhteiskuntasopimuksen turvin leikattu kustannuksia. Vastaavaa oli kokeiltu 1980-luvulla Ranskassa, jossa ei ollut haluttu muuttaa ulkoista valuuttakurssia talousongelmien ratkaisemiseksi. Ahon malli ei saanut kannatusta teollisuuden ja työnantajien piirissä, ja myös Suomen Pankissa epäiltiin hitaasti vaikuttavien kustannusleikkausten tehoa. Niin ikään presidentti Koivisto suhtautui hyljeksien Ahon yhteiskuntasopimukseen.

Teollisuus esitti sisäisen devalvaation vaihtoehdoksi budjettivaroista maksettavaa tuntuvaa tukea vientiteollisuudelle.

Syyskuun 12. päivänä keskustan talouspolitiikkaa muotoillut ydinryhmä piti kokouksen pääministerin virka-asunnossa Kesärannassa. Tällöin tuli täysin selväksi, ettei sisäinen devalvaatio ollut mahdollinen ilman ulkoista devalvaatiota. Kokouksen jälkeen keskustan johtajien ja pääministerin puheet yhteiskuntasopimuksesta olivat enemmän tulevien kärsimysten lievittämistä kuin todellisia pyrkimyksiä devalvaation ehkäisemiseksi.

Samat näkökannat olivat esillä myös hotelli Vaakunan kabinetissa 16. lokakuuta järjestetyssä salaisessa kokouksessa, jonka puheenjohtajana oli vuorineuvos Casimir Ehrnrooth. Paikalla oli useiden metsäteollisuusyritysten johtajia. Ainoana puheenaiheena oli pikaisen devalvaation aikaansaaminen.

Syyskuun 18. päivänä avattiin devalvaatiopelin loppunäytöksen esirippu, kun vientialoja edustaneiden ammattiliittojen puheenjohtajat asettuivat tukemaan devalvaatiota. He eivät halunneet yhteiskuntasopimusta, joka olisi johtanut palkkojen vapaaehtoiseen leikkaamiseen. Ay-liikkeen valta perustui palkkojen korottamiseen.

TKL:n varapuheenjohtajana ollut Nesteen toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila tuki ammattiliittojen devalvaatiolinjausta toteamalla, että "teollisuus joutuu pohtimaan, missä se voi toimia, kun se kerran Suomessa ei voi toimia"[96]. Näin sekä suurteollisuuden työnantajat, suurteollisuuden omistajat että vientialojen ammattiyhdistysjohtajat olivat asettuneet vahvaa markkaa ja hallituksen talouspolitiikkaa vastaan. Uhkaamassa oli sekä hallituskriisi että talouspoliittinen kriisi. Näissä oloissa Aho valitsi devalvaation.[97]

Koiviston tiukka devalvaationvastaisuus liudentui sen jälkeen, kun hän oli keskustellut poliittisista vaihtoehdoista Ahon kanssa. Markku Puntila toimitti Koivistolle jatkuvasti synkkeneviä raportteja metsäteollisuuden tilasta. Samalla taloudelliset realiteetit puhuivat yhä enemmän vahvaa markkaa vastaan. Ilman valuuttakurssin muutosta vienti ei lähtisi vetämään eikä valuuttavirta kääntyisi takaisin Suomeen. Koivisto halusi maahan valuuttaa, jonka virtauksen lähteinä olisivat vientitulot eikä lainanotto.

Suomen Pankki oli selvittänyt tarkkaan myös Ahon yhteiskuntasopimuksen vaikutukset. Palkkojen alentaminen olisi johtanut monien tavaroiden ja palvelujen nimellishintojen alenemiseen. Myös asuntojen hintojen lasku olisi vauhdittunut, mikä olisi johtanut pankit yhä suurempiin vakuusongelmiin ja luottotappioihin. Pankkikriisi olisi saanut näin vettä myllyynsä. Sisäinen devalvaatio olisi vain vauhdittanut velka–deflaatio-kierrettä, jossa velan määrän kasvu olisi alentanut yleisesti hintatasoja. Sama kierre oli jo aiheuttanut suuria ongelmia kotitalouksille vuonna 1989 asuntojen hintojen romahtaessa muutamassa kuukaudessa.

Palkkojen leikkaukset olisivat alentaneet kotitalouksien käytettävissä olevia tuloja eli mahdollisuutta ostaa tavaroita ja palveluja sekä ennen kaikkea maksaa velkojensa korkoja ja lyhennyksiä. Nimellishintojen lasku ei olisi koskenut velkapääomia, vaan ne olisivat pysyneet entisellään. Yhteiskuntasopimuksen toteutuminen olisi entisestään kasvattanut tulojen ja menojen epäsuhtaa, lisännyt konkurssien määrää ja vauhdittanut kansantalouden syöksykierrettä.

---

[96] Jaakko Ihamuotila, Helsingin Sanomat 8.8.1991.

[97] Uimonen 1995.

Valuuttavaranto supistui tammikuusta lokakuun loppuun 40 miljardia markkaa. Markkinoilla pelattiin kovaa peliä markkaa vastaan, kun SYP:n vientialojen asiakkaat olivat saaneet tuekseen varatoimitusjohtaja Björn Wahlroosin valuuttakurssinäkemyksen. Sen mukaan markan yliarvostus oli 14 prosenttia.

Yrittäjä Eino ehti toimia ennen devalvaatiota. Hän oli tehnyt pankinjohtajan neuvosta kahdeksan miljoonan markan valuuttatalletuksen, joka tuotti hänelle devalvaation jälkeen melkein 10 prosentin voiton. Summa oli tarkoitus käyttää varsinaisen valuuttavelan lyhentämiseen.

Juristi Ossi kuuli myös vahvoja huhuja markan devalvaatiouhasta syksyllä 1991. Hän otti välittömästi yhteyttä SYP:n Kuopion-konttoriin suojatakseen luottonsa valuuttakurssin muutokselta. Pankinjohtaja piti terminointia eli kurssiriskin pienentämistä täysin tarpeettomana, koska "markkaa ei devalvoida". Sen sijaan hän vaati Ossia maksamaan takaisin dollaripohjaisen valuuttaluoton, vaikka luotto oli sovittu erääntyväksi vasta keväällä 1995. Ossi meni uudelleen pankkiin 14. marraskuuta 1991. Pankinjohtaja ei vieläkään suostunut terminointiin, vaan vaati luoton takaisinmaksua. Ossi pystyi suoriutumaan velasta varsin helposti, koska hänen yhtiöllään oli usean miljoonan markan arvosta määräaikaistalletuksia. Niiden tuottokorko ylitti dollariluotosta maksettavan lainakoron. Markka devalvoitiin seuraavana päivänä.

Tässä vaiheessa suojaamattomia valuuttavelkoja ottaneet kotimarkkinayrittäjät olivat ajautuneet peruuttamattomasti tilaan, josta ainoana ulospääsynä oli kulkeminen devalvaation ja konkurssin kautta.

Devalvaatio yritettiin estää puhumalla

Valuuttapokeriin kuuluivat myös epätoivoiset yritykset. Kullberg oli uhannut jo syyskuussa erolla, jos markka devalvoitaisiin. Saman uhkauksen tekivät Markku Puntila ja Kalevi Sorsa. Iiro Viinanen löi vielä 4. marraskuuta julkisesti vetoa siitä, että hän eroaisi devalvaation jälkeen. Viinasen mielestä hänellä ei silloin ollut muuta vaihtoehtoa kuin laittaa itsensä likoon ja yrittää uskotella, ettei devalvaatiota tule. Devalvaationvastaisilla puheilla valtiovarainministeri yritti estää pankkeja tekemästä devalvaatiovoittoja edes muutaman päivän ajan.

Perjantaina marraskuun 8. päivänä vuonna 1991 valuuttavaranto painui miinukselle. Vielä reilua viikkoa aikaisemmin se oli ollut noin 10 miljardia markkaa positiivinen. Suomen Pankki alkoi kuluttaa Pohjoismaiden ja EU-maiden keskuspankeilta lainattuja kahtakymmentä tukimiljardia. Samalla korkotaso nostettiin ylös valuuttavarannon pitämiseksi maassa.

Marraskuun 13. päivänä Paavo Väyrystä lähellä olleet yritysjohtajat saivat tiedon katastrofaalisesta tilanteesta ja pian toteutuvasta devalvaatiosta. Alcom-konsernin pääomistajiin kuulunut toimitusjohtaja Heikki O. Marttila kertoi saaneensa ennakkotiedon devalvaatiosta professori Pentti Kourilta, jolle Väyrynen oli kertonut tulevasta devalvaatioratkaisusta.

Lisäksi Osuuspankkien Keskusosakepankki OKO:n johtajat olivat kehottaneet valikoitua asiakasjoukkoa terminoimaan valuuttaluottonsa tulevan devalvaation varalta. Devalvaatiohuhut velloivat vilkkaina ympäri maata, ja useat kotimarkkinayritykset terminoivat tai ainakin yrittivät terminoida valuuttavelkojaan.

Marraskuun 14. päivänä valuuttavarannon miinussaldo jatkoi kasvuaan. Aamupäivällä Markku Puntila oli vielä vakuuttanut Suomen Pankin johtokunnan jäsenille ja presidentti Koivistolle, että markan kurssi kestää hyökkäykset. Kesken presidentin ja Suomen Pankin johtokunnan yhteisen lounaan tuli kuitenkin tieto, etteivät tukimiljardit enää riittäisi. Pääministeri Aho kutsuttiin Suomen Pankkiin, ja tässä istunnossa syntyi markan devalvointipäätös.[98] Ratkaisua tehtäessä ei enää pohdittu valuuttavelallisten kohtaloa, vaan koko kansakunnan ja kansantalouden kohtaloa. Menneisyydessä tehdyt päätökset ja yksittäisten ryhmien kärsimykset jäivät suuren hätähuudon reunahuomautuksiksi.

Väite Väyrysen devalvaatiovuodosta tutkittiin eduskunnan perustuslakivaliokunnassa sen jälkeen, kun viisi kansanedustajaa oli jättänyt asiasta ministerivastuulain mukaisen muistutuksen. Pentti Kouri kiisti saaneensa tietoja Väyryseltä. Perustuslakivaliokunnan mietinnössä kesäkuussa 1993 todettiin, ettei käytettävissä ollut näyttöä vuodosta. Myös oikeuskansleri totesi, ettei Väyrysen epäilty lainvastainen menettely "ole käynyt todennäköiseksi".

Devalvaation julkisista vastustajista vain Markku Puntila piti sanansa ja erosi Suomen Pankin johtokunnan jäsenyydestä. Ainoastaan presidentti Koivisto yritti taivutella häntä jatkamaan. Kaikki keskuspankin johtokunnan jäsenet Kullberg mukaan lukien halusivat päästä eroon liian itsepäisestä ja taipumattomasta miehestä, joka ei arvostanut kollegojaan.[99]

---

[98] Pietilä 1996.
[99] Pietilä 1996.

3. Valuuttakriisi muuttui pankkikriisiksi

SKOP:n haamu laskeutui pankkien ylle, ja huoli valuuttaveloista vaihtui pankkikriisin torjunnaksi. Päättäjiä kiinnostivat enemmän talojen hinnat kuin velallisten kohtalot.

Mitä pitemmälle syksy 1991 eteni, sitä synkemmiksi talouden tunnusluvut muuttuivat. Suomen kansantalous liukui kohti kuilun reunaa, kun korkotaso nousi valuuttakurssin heikentyessä ja kansainvälinen laskukausi leikkasi vientiä.

Hallituksessa, valtiovarainministeriössä, Suomen Pankissa ja presidentinlinnassa alettiin huolestua toden teolla pankkijärjestelmän kestokyvystä. Huoli valuuttakurssin kestämisestä jatkui, mutta se oli saanut pankkikriisin uhasta itselleen päällystakin. Siksi devalvaation tuottamat ongelmat painuivat taka-alalle.

Suomen Pankin osastopäällikkö Johnny Åkerholm varoitteli niin pankkeja kuin pääministeri Esko Ahon tuoretta hallitusta noidankehää muistuttavasta ilmiöstä: "Nyt ollaan jo melko lähellä tilannetta, jossa pankkien on lisättävä omaa pääomaansa tappioriskien takia. Koska pääomaa ei saa osakkeista, pankit ryhtyvät tarkkailemaan luottoja ja pahimmassa tapauksessa irtisanoman niitä. Luottojen irtisanominen aiheuttaa taas uusia konkursseja ja samalla lisää luottotappioita." Åkerholm korosti, että epäluottamus markan arvoa kohtaan pitää korot korkealla ja lisää pankkien luottotappioriskiä.[100]

Suomen Pankki oli erityistarkkaillut SKOP:n toimintaa jo pitemmän aikaa ja laatinut hätäpelastusohjelman joulukuussa 1989, jolloin pankin pääjohtaja Matti Ali-Melkkilä teki itsemurhan. Pääjohtaja oli murtunut paineeseen, jonka ylivelkaantunut ja jättimäisiä riskejä ottanut pankki oli aiheuttanut. SKOP:n tuhon tie oli kuitenkin jo viitoitettu, eivätkä mitkään neuvot, ohjeet tai kovistelut pystyneet palauttamaan rahalaitosta terveelle uralle. Siihen eivät riittäneet myöskään uuden pääjohtajan Christopher Wegeliuksen kyvyt.

Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jorma Aranko oli lähettänyt keväällä 1991 henkilökohtaisen kirjeen valtiovarainministeriön valtiosihteerille Eino Keinäselle. Aranko varoitti pankkikriisistä toteamalla, että "mitä pitempään [pankkiongelmien] piilottelua on jatkettava, sen nopeampi ja pahempi kriisi on, jos se on tullakseen". Aranko arvioi pankkikriisin olevan hyvin mahdollinen ja katsoi, että sen toteutuessa nimenomaan valtiovarainministeriön pitäisi pystyä toimimaan nopeasti. Kirjeen seurauksena perustettiin salainen pankkityöryhmä, joka alkoi tarkkailla erityisesti SKOP:tä mutta myös muita pankkeja. Työryhmä täydensi SKOP:tä koskevaa kriisisuunnitelmaa.

Kaikesta huolimatta SKOP:n romahdus tuli keskuspankille yllätyksenä.

Tilanne muuttui akuutiksi iltapäivällä 18. syyskuuta, kun KOP kieltäytyi ostamassa SKOP:n sijoitustodistuksia. Pääjohtaja Wegelius ei kuitenkaan perunut pankin edustustiloihin varattua rapuillallista, johon osallistui pankin asiakkaita. Illallinen sujui kuin mitään ei olisi tapahtumassa. Seuraavana aamuna muutkin pankit yhtyivät ostoboikottiin ja SKOP:n peli oli päättynyt. Samaan aikaan huhuttiin niin rahoitusmarkkinoilla kuin lehdistössäkin, että SKOP:n suurin asiakas, teollisuuskonserni Tampella, ei enää kyennyt hoitamaan velvoitteitaan.

Tämän jälkeen näyteltiin suomalaisen pankkikriisin erikoislaatuisin näytelmä, jonka pääosassa oli Suomen Pankin pääjohtaja Rolf Kullberg. Sisäpiirisäännöksistä ja pörssilainsäädännöstä piittaamatta Kullberg soitti syyskuun 19. päivänä muiden pankkien pääjohtajille. Hän kertoi, että keskuspankki tulee sijoittaman SKOP:hen niin paljon uutta rahaa, että maksuvaikeudet ja luottokelpoisuutta rasittavat epäilyt voidaan unohtaa. Lisäksi hän pyysi pääjohtajia ohjeistamaan pankkien valuutta- ja rahamarkkinadiilerit niin, että nämä "pysyisivät rauhallisina". Useat pääjohtajat ovat vahvistaneet, että Kullberg oli erittäin kiihtynyt ja pelon vallassa. Hän toimi kiireellä ja paniikissa pelätessään markkinavoimien eli diilerien reaktioita.

Arvopaperimarkkinalain mukaan hänen toimiaan olisi voitu pitää erittäin varomattomina ja tuomittavina. Keskuspankilla ei ollut oikeutta ryhtyä tukemaan yhtä markkinaosapuolta salaisilla lupauksilla eikä valtaa ohjeistaa valuutta- ja rahamarkkinadiilereitä toimimaan jollakin ennalta määrätyllä tavalla.

Muilla liikepankeilla olisi ollut täydet mahdollisuudet käyttää hyväkseen Kullbergin välittämää markkinatietoa ja ansaita huomattavia summia rahaa. Keskuspankin ainoa oikea toimintatapa olisi ollut tehdä julkinen ilmoitus ja toimia avoimesti siitä hetkestä alkaen, jolloin SKOP:n kriisi tuli sen tietoon.[101]

Kullbergin kiireen suuruutta kuvaa se, että SKOP:tä koskevat päätökset ja Kullbergin puhelinkierros tehtiin neljässä tunnissa. Keskuspankin johtokunta piti SKOP:tä koskevan hätäkokouksen kello 10. Sen jälkeen Kullberg soitti muiden pankkien pääjohtajille.

---

[100] Johnny Åkerholm, Helsingin Sanomat 23.4.1991.

[101] Pietilä 1996.

Seuraavaksi johtokunta kokoontui paljastamaan Kullbergin 60-vuotispäivien kunniaksi maalatun muotokuvan ja syömään juhlalounaan ennalta määrätyn aikataulun mukaisesti. Kun kahvit ja konjakit oli nautittu, keskuspankki ilmoitti virallisesti kello 14, että se on ottanut SKOP:n haltuunsa.

Käytännössä haltuunotto tarkoitti, että Suomen Pankki antoi SKOP:lle allekirjoitetun tyhjän šekin. Kellään ei ollut päätöstä tehtäessä tietoa tai edes aavistusta pelastuksen loppusumman suuruudesta. Todellisia suunnitelmia haltuunotosta ei ollut, vaikka niiden valmistelu oli nimenomaisesti annettu johtokunnan jäsenen Esko Ollilan (kesk.) tehtäväksi. Tällöin kävi selväksi, että Ahon hallituksen keskustalainen ministerityöryhmä oli luottanut liiaksi Ollilan ammattitaitoon ja kykyihin hallita pankkiriskejä.

Pankkien pelastamiseksi kehitettiin malli

SKOP:n kaaduttua alettiin suunnitella niin valtiovarainministeriössä, maan hallituksessa kuin pankkien johtokunnissakin malleja pankkijärjestelmän turvaamiseksi. Lopputulokseksi muodostui tukipaketti ja ohjeistus, jotka vaikuttivat syvällisesti jokaisen valuuttavelallisen omaisuuteen ja ennen muuta sen arvostukseen.

Syksyllä 1991 valtiovarainministeriön valtiosihteeri Eino Keinänen teetti pankkien tilasta salaisen selvityksen. Se jaettiin pääministeri Aholle, valtiovarainministeri Viinaselle ja hyvin harvoille virkamiehille.

Tämän jälkeen syntyi hallituksen sisäpiirissä periaatepäätös, jonka mukaan pankkikriisin hallinnointia ei enää jätetty Kullbergin ja keskuspankin käsiin. Kullbergin kykyihin ei yksinkertaisesti enää luotettu. Tähän näkökantaan vaikuttivat hyvin vahvasti SYP:n

pääjohtajan Ahti Hirvosen kannanotot. ”Suomen Pankin ruumishuone on niin pieni, että sinne mahtuu kerrallaan vain yksi pankki.” Tämän käsityksensä hän kertoi myös presidentti Koivistolle, joka oli samaa mieltä.[102]

Hirvonen ehdotti Aholle, että hallitus perustaisi pikaisesti pankkien pääjohtajista kootun työryhmän. Sen puheenjohtajaksi nimitettiin Suomen Pankin johtokunnan jäsen Sirkka Hämäläinen ja jäseniksi kaikkien pankkien pääjohtajat. Tammikuun 17. päivänä 1992 asetetun työryhmän viralliseksi tehtäväksi tuli luottolaman torjuminen. Käytännössä se tarkoitti pankkien pelastamista uhkaavasta katastrofista keinolla millä hyvänsä ja tarvittaessa rajoittamattomin kustannuksin.

Suomen Yhdyspankin pääjohtajalla Ahti Hirvosella ja varatoimitusjohtajalla Björn Wahlroosilla oli ratkaiseva rooli, kun devalvaation, valuuttaluotojen perinnän ja pankkien pelastamisen suuntaviivoista päätettiin. Molemmat olivat ensin olleet kampittamassa markan arvoa, Suomen Pankin rahapolitiikkaa ja hallituksen talouspolitiikkaa. Sen jälkeen heistä tuli niin keskuspankin kuin hallituksenkin keskeisiä neuvonantajia hankkeissa, joiden tavoitteena oli korjata devalvaation vauriot.

Pääjohtajista kootun pankkityöryhmän epärealistisia käsityksiä vallitsevasta tilanteesta kuvaa sen tekemä arvio pankkituen enimmäismäärästä. Pääjohtajat esittivät, että kokonaistarve olisi kahdesta kolmeen sataan miljoonaan markkaa. Suomen Pankin arvio oli kaksi miljardia markkaa. Valtiovarainministeriön valtiosihteeri Keinänen arvioi tarpeeksi vähintään neljä miljardia markkaa. Ahon ja Viinasen poliittisen harkinnan jälkeen pankkituen kokonaismääräksi sovittiin kahdeksan miljardia markkaa. Kaksinumeroista lukua ei haluttu esittää, sillä se olisi näyttänyt liian suurelta summalta ja olisi voinut provosoida kriisin syventymistä. Pankkikriisin ja luottolaman torjuntaan myönnetyt tukisummat eivät siis perustuneet pankkien liiketoiminnan syvälliseen analyysiin, Suomen Pankin riskiarvioihin tai pankkien omaan käsitykseen niiden toiminnan tilasta.[103]

---

[102] Ahti Hirvosen haastattelu, toukokuu 1996.

Pankinjohtajien päät haluttiin pölkylle

Näissä oloissa ja tunnelmissa nousivat pintaan myös poliitikkojen keskinäiset kaunat, joilla oli suuri merkitys pankkikriisin seuraavissa vaiheissa. Pääministeri Aho pelkäsi, että häntä tultaisiin syyttämään avokätisestä rahanjaosta pankeille. Samaan aikaan pääjohtaja Kullberg syytti Ahoa devalvaation salaisesta tukemisesta ja sen myötä pankkikriisin synnyttämisestä.

Aho ohjeisti erityisavustajansa Esa Härmälän pitämään huolen siitä, että pankkituen jakamiselle asetetaan riittävän tiukat ehdot. Tässä yhteydessä Aho antoi tiedotteen, jonka mukaan "virheistä vastuullisten [pankin]johtajien kohdalla suoritetaan tarpeelliset henkilöjärjestelyt ja johtajien palkkoja ja muita etuuksia leikataan"[104].

Huomautus koski myös Suomen Pankin johtoa, jonka Aho katsoi syyllistyneen vahvan markan politiikallaan mittaviin talouspoliittisiin virheisiin. Kullbergin ja valtiovarainministeri Viinasen mielestä Aho pelasi kaksilla korteilla. Vain muutamaa kuukautta aikaisemmin hän oli tukenut devalvaatiota, jonka seurauksena kansantalouden selkäranka oli murtunut, valuuttaluotot olivat kaatuneet kotimarkkinayritysten syliin ja pankeille oli alkanut kasaantua mittavia luottotappioita.

---

[103] Pietilä 1996.

[104] Pääministeri Esko Ahon lehdistötiedote 18.3.1992.

Huhtikuun kriisin ratkaisu antoi hetken lisäaikaa

Devalvaation aiheuttamat konkurssit ja pankkikriisin syveneminen kiristivät pääministeri Esko Ahon hallituksen sisäisiä suhteita. Erimielisyydet kasaantuivat lopulta hallituskriisiksi, jonka valtiovarainministeri Iiro Viinanen laukaisi Ilta-Sanomien erikoishaastattelussa. Se tehtiin Yllästunturilla Kittilässä, jossa Viinanen oli hiihtämässä lahtelaisten yrittäjien seurueessa. Kun teksti julkaistiin torstaina huhtikuun 3. päivänä 1992, poliittinen kriisi oli kaikkien tiedossa. "Suomen talous on äärimmäisessä tilassa. Se on katastrofissa. Tällä menolla hallituksella on jäljellä pirun vähän aikaa." Viinanen nimitti koko hallitusta saamattomaksi.

Pääministeri Aho oli ollut yhteydessä Viinaseen useita kertoja Ylläksen-matkan kuluessa. Pääministeri oli päättänyt, että hän erottaa Suomen Pankin pääjohtajan Rolf Kullbergin. Hänen ja pääjohtajan välit olivat täysin tulehtuneet ja keskusteluyhteys oli kadonnut. Aho otti yhteyttä presidentti Koivistoon ja sanoi, että tämän on valittava hallituksen ja Kullbergin välillä. Koivisto ilmoitti tukevansa hallitusta ja suostuvansa Kullbergin erottamiseen. Kullberg alkoi käydä kauppaa kohtalostaan ja vaati saada isännöidä seuraavan kesäkuun lopussa Helsingissä pidettävän pohjoismaisten keskuspankkien pääjohtajien kokouksen ennen kuin jättäisi paikkansa.

Koiviston, Viinasen ja Ahon toiveista huolimatta rahamarkkinat eivät rauhoittuneet Kullbergin eroilmoituksesta. Viinasen koviin puheet pitivät kaikki varpaillaan. Ne johtivat lopulta hallituksen hätäistunnon järjestämiseen lauantaina 5. huhtikuuta.

Viinanen lennätettiin helikopterilla Ylläkseltä Kittilään, josta matka jatkui armeijan pienkoneella Ouluun. Myös Ylläksellä eri seurueessa ollut Suomen Pankin johtokunnan jäsen Harri Holkeri tuli samalla kyydillä. Oulusta heidät lennätettiin armeijan pienellä suihkukoneella Helsinki–Vantaan liikelentokeskukseen, jonka wc-tiloissa Viinanen vaihtoi vaatteensa. Muut ministerit odottivat häntä valtioneuvoston juhlahuoneistossa Smolnassa Helsingin keskustassa. Kun Viinanen astui sisään, Aho sanoi, että "käsi ylös, kuka muu pitää tätä hallitusta saamattomana". Sen jälkeen kun Ilkka Kanerva (kok.) oli nostanut kätensä, muitakin käsiä nousi ylös. Hallitus runnasi yhden lauantaipäivän kuluessa 10 miljardin markan säästöohjelman, joka pelasti ainakin hetkeksi maan talouspolitiikan.

Smolnan-kokouksen jälkeen Koivisto arvioi tilannetta uudelleen. Valtioneuvoston ylimääräisessä istunnossa sunnuntaina hän päätti erottaa Kullbergin välittömästi ja nimittää tämän seuraajaksi Sirkka Hämäläisen.

Markka ei pysynyt pinnalla

Mitkään rauhoittavat talouspoliittiset toimet tai puheet eivät auttaneet, vaan valuuttapako jatkui ja pankkikriisi syveni syksyn edetessä.

Lääkäri Kasper yritti terminoida valuuttavelkaansa, kun syksyn mittaan alkoi näyttää siltä, että valuuttakurssin kohtalo kärjistyy uudelleen. Nyt SYP:ssä kieltäydyttiin terminoinnin järjestämisestä, vaikka näin oli toimittu muutama kuukausi aikaisemmin. Yrittäjä Eino oli samalla asialla. Hän otti yhteyttä SYP:n Kuopion-konttorin johtajaan ja tiedusteli devalvaation todennäköisyyttä. Hän olisi halunnut jälleen terminoida valuuttavelkansa. Pankinjohtajan vastaus oli kuitenkin selvä. SYP:ssä ei ollut mitään tietoa devalvaatiosta ja siksi ei ollut mitään pelättävää.

Valuuttavelallisten näkökulmasta pahin tapahtui toistamiseen, kun markka päästettiin kellumaan tiistaina 8. syyskuuta 1992.

Mauno Koivisto kutsui luokseen valtiovarainministeriön budjettipäällikön Raimo Sailaksen syyskuun 17. päivänä 1992. Esille nousivat valtiota uhkaava kassakriisi ja kassakaapissa olevien kriisilakien käyttöönotto. Valtion velkaantumisvauhdiksi vuodelle 1993 Sailas arvioi kaksi miljardia markkaa viikossa eli sata miljardia markkaa vuodessa. Sailas epäili, ettei tätä summaa välttämättä enää saataisi lainaksi kansainvälisiltä rahamarkkinoilta, kun Suomen maariski alkaisi kasvaa liian suureksi. Jos rahaa ei löytyisi, seurauksena olisi yrityksiin kohdistuva luotonpuute. Koivisto kuvasi tilannetta toteamalla, että "maassa vallitsee tilanne, jossa on lainsäädäntö voimassa, jonka aikana esimerkiksi lapsilisät pitää maksaa kerran kuussa, mutta rahaa ei tule tilille".[105]

Lokakuun 15. päivänä koettiin "musta torstai", jona kaikki suomalaispankit julkistivat vuoden 1992 viimeisen osavuosikatsauksensa. Vasta tällöin kaikki osapuolet myönsivät julkisesti, että pankit eivät tule selviämään kriisistä omin avuin. Tulostietojen mukaan pankkien yhteenlaskettujen ongelmaluottojen määrä oli kohonnut 77 miljardiin markkaan ja luottotappiot olivat 22 miljardia markkaa.

Kriisi oli niin syvä, että KOP:n pääjohtaja Pertti Voutilainen aloitti kirjeenvaihdon ja epäviralliset keskustelut pankkitukea jakavan valtion vakuusrahaston kanssa pankkituen myöntämisestä KOP:lle.[106] Voutilainen ei enää uskonut KOP:n selviävän yksin. Vain vähän aikaisemmin, syyskuun 29. päivänä oli kariutunut KOP:n ja osuuspankkien fuusio. Osuuspankkimiehet vetäytyivät sopimuksesta allekirjoitusta edeltäneenä yönä. Osuuspankkimiehiä pelotti KOP:n tila ja itsenäisen aseman menettäminen.

---

[105] Koivisto 1994.
[106] Pietilä 1995.

Pankkikriisi oli traumaattinen kokemus presidentti Koivistolle, joka osallistui niin talouspoliittiseen päätöksentekoon kuin Suomen Pankin tilannearviointien laatimiseen. Presidentti oli päivänpoliittinen toimija, vaikka pankkiasiat eivät kuuluneetkaan hänen toimenkuvaansa. Koivisto oli vaatinut ja saanut hallituksen valmistelemaan toimenpiteet siltä varalta, että Suomen kansantalous romahtaa.

Valtiovarainministeriössä valmistui 8. lokakuuta 1992 muistio nimeltä "Toiminta valtion likviditeettikriisissä". Tällöin kävi myös selväksi, että valtion vakuusrahastolle myönnetty 20 miljardin markan pankkituki ei tulisi riittämään.

Kiinteistöjen hinnoista tuli tärkein asia

Pankkien pelastamista johtivat valtiovarainministeri Iiro Viinanen, pääministeri Esko Aho ja presidentti Mauno Koivisto. Kaikkien yhteisenä näkemyksenä oli, että pankkijärjestelmän kaatuminen suistaisi koko kansantalouden konkurssiin. Maksuliikenteen hoidon, ulkomaankaupan rahoituksen ja luototuksen saannin järkkyminen olisivat merkinneet paluuta olosuhteisiin, joissa surkeassa asemassa olevat kehitysmaat toimivat. Pankkien pelastamista pidettiin välttämättömänä ja ehdottomana edellytyksenä lamasta toipumiselle.

Keskeiseksi kysymykseksi nousivat kiinteistöjen hinnat. Kyse ei lopulta ollut siitä, paljonko Suomi kansantaloutena pystyi lainaamaan rahaa ulkomailta tai kuinka paljon arvonalennuksia saatettiin kirjata osakkeista ja kiinteistöistä. Selviytymiskyvyn mittariksi nousi suomalaisen varallisuuden arvo.

Tehdyillä periaateratkaisuilla oli suuri merkitys valuuttavelallisten vakuuksien realisointiin, ja sen myötä määräytyivät myös summat, joilla velallisten velkoja lyhennettiin. Erityisesti kiinteistösijoituksia tehneet Jussi, Eino, Kasper ja Ossi kokivat näiden periaateratkaisujen pitkäkestoiset vaikutukset.

Pankkien ja työeläkejärjestelmän toiminta perustuu siihen, että niillä on hallussaan varallisuus, jota ne voivat moninkertaistaa tiettyjen vakavaraisuussääntöjen turvin. 1990-luvun alussa tämä tarkoitti käytännössä sitä, että suomalainen pankkijärjestelmä seisoi kokonaisuudessaan suomalaisen pääomakannan arvon varassa. Kun keskeisin osa Suomen kansantalouden varallisuudesta oli kiinteistöissä, oli selvää, miten pankkijärjestelmä haluttiin pelastaa. Pankit saatettiin pelastaa vain sellaisella pankkituella, joka korvasi niille laman aiheuttamat kiinteistöjen arvonalennukset.

Jos pankit olisivat joutuneet myymään kiinteistöt alhaisilla markkinahinnoilla, ne olisivat joutuneet kirjaamaan valtavat tappiot ja menettäneet samalla omat pääomansa. Siksi tarvittiin omaisuudenhoitoyhtiöt eli roskapankit, joihin voitiin siirtää arvonsa menettäneitä kiinteistöjä ja joiden avulla voitiin suorittaa korvaukset arvonalennuksista pankeille mahdollisimman automaattisesti. Roskapankit ottivat haltuunsa kiinteistöt ja niistä koituvat rahoitusmenot niin pitkäksi aikaa, että omaisuudesta voitiin luopua paremmissa olosuhteissa ja kattaa mahdollisimman suuri osa kuluista. Roskapankeista muodostetuissa kiinteistöyhtiöissä on vielä vuonna 2008 laman jäljiltä jäänyttä omaisuutta.

Wahlroosin laskelmat herättivät päättäjät

Pankkien pelastaminen kiinteistöarvot turvaamalla oli SYP:n varatoimitusjohtajan Björn Wahlroosin keskeinen teesi. Hän esitti näkemyksiään useissa suljetuissa ryhmissä, joista yksi oli presidentti Mauno Koiviston järjestämä talousseminaari presidentinlinnassa 2.3.1992. Mukana seminaarissa olivat myös Postipankin pääjohtaja Seppo Lindblom, SYP:n emopankin Unitaksen pääjohtaja Vesa Vainio ja KOP:n pääjohtaja Pertti Voutilainen.

Wahlroos avasi pankkikriisin syvimmän olemuksen arvovaltaiselle päättäjäjoukolle. Samalla syntyivät perustelut tavalle, jolla pankit pelastettiin ja valuuttavelalliset joutuivat suorittamaan devalvaatiotappiot täysimääräisesti.

Wahlroos totesi, että vuonna 1992 kansantalouden omaisuusmassasta suurempi osa oli sitoutunut kiinteistöihin kuin paperikoneisiin, joiden tuottamalla paperilla Suomi hankki suurimman osan valuuttatuloistaan. Wahlroosin esimerkissä kiinteistöjen arvot olivat alentuneet 15 prosenttia. Tällä oli valtava merkitys pankeille, joilla oli suorassa omistuksessaan 40 miljardin markan arvoiset kiinteistöt. Lähes jokaisen asuntolainan ja useimpien yrityslainojen vakuuksina oli asuntoja ja kiinteistöjä.

Kaiken kaikkiaan pankkien vastuilla oli 1990-luvun alussa noin 100 miljardin markan arvosta kiinteistöjä. Kun valuuttavelkoihin kaatuneiden yritysten pääomat oli kulutettu ja niiden vakuuksien arvot olivat alamäessä, pankit olivat liukkaassa luisussa kohti kadotusta. Kiinteistöjen 15 prosentin arvonalennus merkitsi, että pankkijärjestelmästä poistui suoraan 15 miljardia markkaa. Pankkien kansainvälinen BIS-vakavaraisuussäännöstö[107] edellytti kiinteistöjen osalta kahdeksan prosentin vakavaraisuutta. Pankki oli siis voinut ottaa 12,5-kertaiset riskit suhteessa omaan pääomaansa.

Pankkijärjestelmä oli menettänyt 12,5 kertaa 15 miljardia markkaa eli 180 miljardia markkaa potentiaalista luotonmyöntämiskykyä. Siksi oli perusteltua puhua luottolamasta. 180 miljardia markkaa oli enemmän kuin Suomen valtion budjetti. Se oli 35 prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta.

Linnan talousseminaarissa Wahlroos totesi, että Suomi oli ”kriisissä, jossa pääomakantojen kuluminen on kriisin keskeisimpiä piirteitä, koska se rikkoo sekä kansainvälistä luottokelpoisuuttamme että pankkien mahdollisuutta rahoittaa kotimaista kasvua”.

Koiviston oma johtopäätös talousseminaarista oli, ettei valtiolla ollut varoja ja mahdollisuuksia minkäänlaiseen elvytykseen. Koivisto uskoi, että Suomi joutuu kulkemaan kaikkein raaimman sopeutustien siitä huolimatta, että se tulee häiritsemään kansalaisten tunnelmia.[108] Koiviston tilannearvio seurasi Suomen Pankissa pitkään noudatettua periaatetta, jonka mukaan kansakunta ja erityisesti kansalaiset saattoivat oppia uusia toimintatapoja vain kovalla kulukurilla[109].

Wahlroosin analyysin taustalla oli perusteltu huoli pankkien kotimaisen liiketoiminnan tulevaisuudesta. Vuonna 1991 vanhojen kerrostaloasuntojen hinnat olivat 20 prosenttia alhaisemmat kuin edellisen vuoden vastaavana ajankohtana ja 45 prosenttia alhaisemmat kuin keväällä 1989.

Mikäli pankkien vakavaraisuus painuisi alle säädetyn kahdeksan prosentin tason, lainananto loppuisi kokonaan. Lainanannon tyrehtyminen kutistaisi pankkien tuottojen määrää, minkä seurauksena olisi pankkikonkursseja. Erityisesti liikepankkien johtajat ja omistajat pelkäsivät Norjan-mallia, jossa yksittäiset pankit olivat kaatuneet konkurssiin vastaavissa olosuhteissa. Siksi oli välttämätöntä huolehtia kiinteistöjen arvonalennusten korvaamisesta pankeille ja toisaalta ylläpitää tilannetta, jossa pankit saattoivat edelleenkin jatkaa luotonantoaan terveille yrityksille ja maksukykyisille kotitalouksille.

---

[107] BIS (Bank for International Settlements) on kansainvälinen järjestelypankki ja keskuspankkien yhteistyöelin, joka toimii Sveitsissä.

[108] Koivisto 1994.

[109] Suomen Pankin osastopäällikön haastattelu, tammikuu 2008.

Pitkälti Wahlroosin teesien pohjalta kehittyi suomalaisen pankkijärjestelmän pelastusohjelma. Se poikkesi ratkaisevalla tavalla monien muiden maiden pelastussuunnitelmista, joissa tukea ohjattiin merkittävässä määrin myös varsinaisille velallisille.

Vuosina 1989–1995 suomalaisten pankkien veronmaksajilta saaman pankkituen määrä oli 17,5 prosenttia bruttokansantuotteesta, kun Ruotsissa se oli 6,3, Norjassa 2,2 ja Tanskassa 0,5 prosenttia bruttokansantuotteesta[110]. Veronmaksajien näkökulmasta suomalaiset kantoivat suhteellisesti ottaen kaksinkertaisen taakan pankkikriisistä verrattuna muiden Pohjoismaiden kansalaisiin. Suurin osa suorasta ja näkyviin tulleesta pankkituesta kanavoitui säästöpankkileiriin ja sen seuraajiin.

Pääministeri Ahon hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta päätyi samaan tulokseen kuin Wahlroosin analyysi. Lisäksi ministerit pelkäsivät, että pankit toteuttavat uhkauksensa yritysten ja kotitalouksien luottojen irtisanomisesta[111].

Wahlroosin perustelut hyväksyttiin laajalti ja nopeasti, sillä päättäjien muistissa olivat syyskuun 1991 tapahtumat. Tuolloin SKOP ajautui Suomen Pankin pakkohoitoon.

---

[110] *Rahoitusjärjestelmän tervehdyttäminen* (1996).

[111] Pokka 1995.

4. Devalvaatio kaatui yrittäjien syliin

Devalvaation kielteiset seuraukset kaatuivat lyhentämättöminä valuuttavelallisten syliin. Kansantalous oli romahduspisteessä, mutta pankin varainhankinnasta vastannut treasury teki kunnon voitot.

Välittömästi marraskuussa 1991 tapahtuneen markan devalvoinnin ja syyskuussa 1992 alkaneen markan kellutuksen jälkeen SYP ilmoitti luottoasiakkailleen, että valuuttaluoton markkavasta-arvot olivat kohonneet devalvaation suhteessa ja myös korkojen perintä muuttui kohonneiden kurssien mukaiselle tasolle.

Devalvaatio johti tarkalleen niihin seurauksiin, joista osastopäällikkö Johnny Åkerholm oli varoittanut ecu-kytkentään liittyneessä muistiossaan ja joista johtokunnan jäsen Markku Puntila oli varoittanut pääministeri Esko Ahon hallitusta kesäkuussa 1991 keskellä valuuttakurssitaistelua. Millekään päättäjätaholle devalvaation seuraukset eivät tulleet yllätyksenä.

Velallisille velkapääoman nousu kuitenkin oli yllätys. Heidän valuuttaluottonsa olivat suojaamattomia, mutta pankin omat ulkomaiset luotot olivat suojattuja. Tuho pyyhki yli asiakkaiden mutta ei pankkien.

Kahden devalvaation seurauksena markan valuuttakurssi oli heikentynyt noin 40 prosenttia. Se ylitti kaikki kuvitelmat maassa, jonka hallitus ja keskuspankki olivat pyhästi vannoneet devalvaation mahdottomuuden nimiin. Kun mahdoton tuli mahdolliseksi, devalvaatio kasvatti Jussin, Einon, Kasperin ja Ossin valuuttaluottojen markka-arvot ja korot puolitoistakertaisiksi.

Velkapääoman nousun moni yrittäjä olisi voinut vielä kantaa. Sen sijaan jatkuvasti juokseva ja devalvaation korottama vekselikorko oli useimmille liikaa. Kun 10–13 prosentin vekselikorko kehräsi korkoa kohonneelle pääomalle, konkurssikierre oli valmis.

SYP:n valuuttaluottojen markkinoinnin yhteydessä mainostama devalvaatiopuskuri ei ollut toiminut. XYP-korivaluutta ei ollut torjunut devalvaation vaikutuksia. Kun markan arvo aleni kertarysäyksellä suhteessa kaikkiin korivaluuttoihin, ainoastaan valuuttaluottojen terminointi olisi voinut pelastaa velalliset. Laskennalliseen valuuttayksikköön perustunut korivaluutta oli siis yhtä suojaton kuin yhteen valuuttaan perustunut luotto. Tämän koki myös juristi Ossi, jonka valuuttavekselit olivat Saksan markan ja dollarin määräisiä.

Jussi ja Eino ehtivät hyötyä ulkomaisten luottojen tuottamasta korkoerosta muutaman vuoden päinvastoin kuin lääkäri Kasper, jonka luottoaika ennen devalvaatiota ehti juosta vain vuoden verran. Useimmat kotimarkkinayrittäjät olivat samassa jamassa, sillä heidän valuuttaluottobuuminsa ajoittui vuosiin 1989–1990. Näinä vuosina suljetun sektorin valuuttaluottojen kanta kasvoi 50 miljardia markkaa.

Suomen Pankin vuoden 1990 tilastojen mukaan valuuttaluotoista kolmannes oli kaupalla ja ravintola- sekä matkailuelinkeinolla, liike-elämää palvelevilla yrityksillä ja rakennusaloilla oli kummallakin vajaat 20 prosenttia, kuljetusaloilla oli kymmenisen prosenttia ja loppu kolmannes oli muilla yrityksillä ja julkisyhteisöillä.

Yhteensä näitä velkoja oli 90 miljardia markkaa, mikä oli 40 prosenttia kaikista Suomen valuuttaveloista.[112] Kun huomioidaan valuuttaluotojen terminoinnit ja tarkastellaan valuuttamääräistä nettovelkaa, suljetun sektorin eli kotimarkkinayhteisöjen ja julkisten yhteisöjen asema korostuu entisestään.

Valuuttasuojausten seurauksena avoimen sektorin eli vientiä harjoittavan sektorin valuuttavelkojen nettomäärä ei lisääntynyt vuosina 1984–1990. Näin ollen Suomen Pankin purkama valuuttasäännöstely ei lisännyt avoimen sektorin ulkomaista velkaantumista. Sen sijaan suljetun sektorin valuuttariskin alainen nettovelka oli yli kaksinkertaistunut valuuttaluottojen vapauttamisen jälkeen. Näiden bruttovelkojen arvo oli yli kaksi kertaa suurempi kuin silloisen kokonaisviennin arvo.

Suljetun sektorin valuuttaluotoista oli terminoimalla suojattu noin 20 prosenttia. Tältä osin devalvaatio ei nostanut rahoituskustannuksia. Terminoinnin luonteeseen kuuluu lyhytaikaisuus, ja ajoituksen sopiminen juuri devalvaatiohetkeen on sattumanvaraista. Toisaalta suljetulla sektorilla luotettiin hyvin vahvasti vakaan markan politiikan pysyvyyteen. Suljetun sektorin devalvaatiokustannukset kohdistuivat siten noin 70 miljardin markan suuruiseen lainakantaan. Suljetun sektorin lainojen korkojen ja kuoletusten lisäyksen summa vuonna 1992 oli 5,5 miljardia markkaa, seuraavana vuonna 10,3 miljardia markkaa ja vuonna 1994 vielä 5 miljardia markkaa.[113]

Summien suuruus ja kohdentuminen vain yhteen osaan kansantaloutta merkitsi niin suurta katastrofia, että kotimarkkinayritysten konkurssiaalto oli väistämätön. Kun vielä samaan aikaan kotimarkkinoiden kysyntä heikkeni ja luottojen pääasiallisina vakuuksina olleiden kiinteistöjen hinnat romahtivat, lopputuloksena oli vuosituhannen syvin lama ja 60 000 yrityksen kaatuminen konkursseihin.

---

[112] Brunila, Hatanpää ja Kinnunen 1992.
[113] Brunila, Hatanpää ja Kinnunen 1992.

Avoin sektori kuittasi devalvaatiohyödyt

Avoimelle vientiin suuntautuneelle sektorille devalvaatio oli suuri mahdollisuus. Suomen Pankissa ja valtiovarainministeriössä sekä muun muassa Pellervon taloudellisessa tutkimuslaitoksessa oli arvioitu devalvaation myönteisiä vaikutuksia jo 1980-luvun lopulta alkaen. Devalvaatio kasvatti vientialojen markkamääräisiä tuloja huolimatta siitä, että niillä oli suuret valuuttavelat. Avoimen yrityssektorin valuuttavelkojen määrä oli vuonna 1990 noin 60 miljardia markkaa[114].

Devalvaatio laski kertaheitolla suomalaisten vientituotteiden valuuttamääräisiä hintoja. Vienti lähti nopeaan kasvuun ja valuuttavirta kääntyi Suomeen, mikä elvytti taloutta myös suljetuilla kotimarkkinoilla. Devalvaatioruiske kasvatti suljetun sektorin kysyntää vuonna 1992 yhtä paljon kuin lainanhoitomenot nousivat, eli kokonaisuutena devalvaation vaikutus myös suljettuun sektoriin oli neutraali.

Seuraavana vuonna devalvaation kasvuruiske oli jo kaksinkertainen lainanhoitomenojen kasvuun verrattuna. Kansantalouden tasolla valuuttaluotoista syntyneiden lainanhoitokulujen lisäys ei siis suoraan vähentänyt bruttokansantuotetta. Devalvaation vaikutus jäi kolmannesta pienemmäksi kuin lainanhoitokulujen markkamääräinen

---

[114] Brunila, Hatanpää ja Kinnunen 1992.

lisäys. Näitä Suomen Pankin simulointimalleihin[115] perustuvia tuloksia on arvosteltu siitä, että ne yliarvioivat devalvaation myönteisiä vaikutuksia[116]. Tulokset ovat kuitenkin vahvasti suuntaa antavia.

Kaikesta huolimatta devalvaation kustannukset olivat selvästi suuremmat kuin vuoden 1982 devalvaation yhteydessä. 1990-luvun alussa koko ulkomainen velka suhteessa bruttokansantuotteeseen oli kaksinkertainen ja suhteessa vientiin yli kolminkertainen. Luvut antavat käsityksen painoarvosta, jolla devalvaation lisäkustannukset kohdentuivat kotimarkkinoilla toimiviin yrityksiin.[117] Ne joutuivat kantamaan käytännössä kokonaan devalvaation kansantaloudelliset vaikutukset. Näin devalvaation kielteiset vaikutukset kasaantuivat pienen joukon kannettaviksi, ja kansalaisten enemmistö pääsi nauttimaan kurssimuutoksen myönteisistä vaikutuksista.

SYP muutti lääkäri Kasperin korivaluuttaluotot markkaluotoiksi syksyllä 1993, jolloin markan arvo oli heikoimmillaan. Tämä tapahtui siten, että pankki maksoi luotot pois velallisen ja takaajan tietämättä. Suoritusajankohtana markan arvo oli hyvin heikko ja maksettava markkamäärä oli suurimmillaan. SYP ei kuitenkaan heti asettanut Kasperin lääkäriasemaa konkurssiin. Yritys oli kannattava ja suoriutui vielä vuonna 1993 yli 800 000 markan korkokuluista.

Seuraavana vuonna Kasper palkkasi KHT-tilintarkastajan ja asianajajan valmisteleman vapaaehtoista velkajärjestelyä. Neuvottelijat ehdottivat pankille, että toimitilat siirtyisivät pankin hallintaan ja yritys jäisi niihin vuokralaiseksi käypää markkinavuokraa korkeammalla vuokralla. Lisäksi yritys olisi maksanut pankille viiden vuoden kuluessa 1,5 miljoonan markan suoritukset.

---

[115] Simulointimalleja ovat Suomen Pankin BOF-mallit, joilla tutkitaan kansantalouden toimintaa ja rakennetta.

[116] Kukkonen 1997.

[117] Brunila, Hatanpää ja Kinnunen 1992.

Yrityksen toimitilat joutuivat kuitenkin syyskuussa 1994 väliaikaiseen käyttökieltoon ja remonttiin homevaurioiden vuoksi. Lokakuussa SYP ilmoitti hakevansa Kasperin yrityksen konkurssiin. Yhtiöllä ei käytännössä ollut muuta velkaa kuin toimitiloihin kohdistuneet valuuttavelat.

Einon yritys selviytyi pitempään ja pystyi suorittamaan usean sadan tuhannen markan vuotuiset korkomenot. Yritys pääsi velkasaneeraukseen vuonna 1993, sillä Einon suuret kiinteistöpantit riittivät pankin vaatimiksi vakuuksiksi. Myös Jussi pystyi jatkamaan rakennustoimintaansa niin pitkään kuin hän saattoi myydä omakotitalonsa, kesämökkinsä ja Pyhätunturin loma-alueille valmistuneet kaksi isoa hirsihuvilaa ja neljän huoneiston rivitalon. Vasta kun omaisuus oli kulunut velkojen maksuun, konkurssi tuli ajankohtaiseksi.

SYP teki suuret valuuttavoitot

Devalvaatio ja markan kellutuspäätös eivät olleet pankeille katastrofi ainakaan aluksi. Niistä ei koitunut pankeille valuuttatappioita, vaan asiakkaiden valuuttatappiot toteutuivat myöhemmin pankin luottotappioina.

Termiinikannan kasvu ja siihen liittyneet spekulatiiviset toimenpiteet vahvaa markkaa vastaan osoittivat, että valuuttakurssiin kohdistuneet paineet olivat olleet merkittävä liiketoimintamahdollisuus pankkien valuuttaosastoille. Samaan aikaan kun SYP myönsi asiakkailleen suojaamattomia valuuttaluottoja ja vakuutti asiakkailleen, että korivaluuttojen riski on pieni, se pelasi suurin panoksin devalvaation puolesta markkaa vastaan. SYP:n kokonaisjohtamisen ja kokonaistuloksen näkökulmasta pankin liiketoimintajohto arvioi markan arvoa vastaan käydyn valuuttapelin tuottoarvon suuremmaksi kuin valuuttaluottoja ottaneiden pienasiakkaiden kärsimät kurssitappiot.

Ellei SYP:ssä olisi päädytty tähän johtopäätökseen, pankki olisi toiminut kuten KOP. Sinivalkoisen pankin johto päätyi omissa arvioissaan ratkaisuun, jossa se arvioi suojaamattomia valuuttaluottoja ottaneiden asiakkaiden tuottamat riskit suuremmiksi kuin valuuttaspekulaation tuotot.

Valuuttakauppaa harjoittaneet pankit suojasivat valuuttavelkansa ja -saatavansa eliminoidakseen kurssi- ja korkovaihtelujen aiheuttamat riskit. Pankki ei voinut ottaa kannettavakseen sellaisia valuuttariskejä, jotka olisivat vaarantaneet sen liiketoiminnan ja vakavaraisuuden. SYP suojasi siis itsensä, mutta sen valuuttaluottoja ottaneet yritysasiakkaat olivat täysin suojattomia. Näin ollen pankin kaikki ulkomaiset luotot oli suojattu ja siten myös valuuttaluottoja ottaneiden kotimarkkinayritysten luotot oli käytännössä suojattu eikä niistä todellisuudessa kertynyt lainkaan kurssitappioita pankille.[118]

Pankkien sisällä oli toinen pankki

Kaikissa pankeissa valuuttaluotoista huolehti treasuryksi, kassanhoitajaksi, nimetty toiminto. Treasuryn tehtävänä on suojata pankin perusliiketoimintaa rahoitusmarkkinoilla tapahtuvia muutoksia vastaan.

Koska pankin pääliiketoimintana on rahan välittäminen, voidaan treasurya pitää koko pankkitoiminnan sydämenä. Se hankkii rahaa, välittää sitä eteenpäin ja sijoittaa ylijäämät tuottavasti.[119]

---

[118] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, marraskuu 2007.

[119] Venäläinen 2000.

Treasuryn tehtäviin kuuluivat toimet, joilla ehkäistiin liian suurien kattamattomien riskien syntyminen pankin toteuttamissa tai välittämissä valuuttakaupoissa. Toisena turvaamisalueena olivat korkoriskit, joita syntyy pankin saatavien ja velkojen korkosidonnaisuuksien tai uudelleenhinnoittelun ajankohtien poiketessa merkittävästi toisistaan. Jälleenrahoitusriski syntyy myös tilanteessa, jossa pidempiaikaisten saatavien ja lyhytaikaisten velkojen juoksuajat eroavat toisistaan.

Treasuryn toiminnan epäonnistuminen ja liiallinen riskinotto ovat pankkitoiminnan vakavimpia riskejä. Postipankin hallintoneuvosto erotti elokuussa 1988 pankin toimitusjohtajan Ilpo Santalan omavaltaisen ja riskirajoja rikkoneen toiminnan takia. Pankkitarkastusviraston ylijohtajan Jorma Arangon mukaan "Santala oli ilman johtokunnan siunausta harjoittanut suurimittaista osakekauppaa pankin omaan laskuun. Pankin sisältä viestitetään, että Santalan syntilista oli vielä paljon tätäkin pitempi. Tarkempia tietoja pankki ei anna julkisuuteen"[120].

Vakavasta kriisistä huolimatta Postipankin toimintatavat ja yrityskulttuuri eivät muuttuneet. Pankki oli harjoittanut laajamittaista spekulatiivista johdannaiskauppaa valuutoilla ja luottojen koronvaihtosopimuksilla vuosina 1992–1994. Riskialttiin toiminnan tarkoituksena oli paikata kotimaisen pankkikriisin tuottamia tappioita. Sitä varten toiminta hoidettiin pankin New Yorkin -konttorin kautta. Kun valtiovarainministeri Iiro Viinaselle selvisivät vuoden 1995 alussa uhkarohkean pelin tuottamat satojen miljoonien markkojen tappiot, hän ilmoitti kahdenvälisessä keskustelussa tulevansa erottamaan pääjohtaja Seppo Lindblomin. Pääjohtaja puolustautui viittaamalla "suurempiin voimiin", jotka olivat hänen tukenaan.

---

[120] Jorma Aranko, Suomen Kuvalehti 30.9.1988.

Vaikka Lindblomin henkilökohtainen ystävä, presidentti Mauno Koivisto, puolusti häntä niin kulisseissa kuin julkisuudessakin, Viinanen ei taipunut. Valtiovarainministeri ohjeisti Postipankin hallintoneuvoston puheenjohtajan, kansanedustaja Anssi Rauramon tekemään työtä käskettyä.

Sen sijaan SYP:n valuuttasuojaukset toimivat ja pankin treasuryn toiminta oli voitollista muun pankkitoiminnan painuessa tappiolle 1990-luvun alussa.

Kotimarkkinoita hoitava osa pankista välitti treasurylle toimeksiannot valuuttamääräisen luoton hankkimiseksi. Hinnoittelussa noudatettiin pankin sisäistä siirtohinnoittelua, joka tavallisesti perustui rahavirtojen markkinahintaan. Mekanismi synnytti pankin sisälle asiakassuhteen, jonka toisena osapuolena oli pankin varainhankinnasta ja ulkoista riskeistä vastaava treasury ja toisena osapuolena asiakasvastuulliset rahoituspäälliköt. Jälkimmäiset laativat Promissory Note -vekselit ja liitteen valuuttaluottosopimukseen.

Luottoasiakkaan solmiman sopimuksen osapuolena oli se osa pankkia, jolla oli valuuttamääräistä ja kurssiriskeiltä suojaamatonta velkaa pankin treasuryltä. Asiakasvastuulliset rahoituspäälliköt eivät kuitenkaan eritelleet mahdollista kurssiriskiä luottoriskistä, joka liittyi jokaiseen luottoasiakkaaseen. Tämä oli sikäli luonnollista, että treasury oli kattanut koko pankin valuuttakurssiriskin ja jäljelle jäi vain luottotappioriski, jos asiakas ei pystyisi suoriutumaan veloistaan.

Devalvaation aiheuttama talouskriisi ei siis ollut pankkien tai kansantalouden tasolla toteutunut valuuttakriisi, vaan yritystasolla toteutunut maksukyvyttömyydestä johtunut luottotappiokriisi.

Rakennusyrittäjä Jussin maksukyvyttömyys kirjautui luottotappiona asiakasvastuulliselle osalle pankkia. Käytännössä se tapahtui niin, että treasury lähetti kotimarkkinapankille ilmoituksen siitä, että valuuttaluoton korot ja lyhennykset olivat hoitamatta. Treasury kirjasi luoton järjestämättömäksi luotoksi ja kehotti kotimarkkinapankkia aloittamaan perintätoimet ja lisäämään erääntyviin maksuihin 16–18 prosentin yliaikakoron.[121]

Luottotappioiden kasvaessa pankki menetti tuloja, kun lainojen vakuuksina olleet kiinteistöt eivät kattaneet saamisten määrää pantteja realisoitaessa. Tällöin pankit saattoivat siirtää asiakkaidensa riskiomaisuutta valtion rahoittaman omaisuudenhoitoyhtiö Arsenal Oy:n huoleksi. Sen tappiot kuitattiin suoraan verovaroista.

Sen sijaan treasury kirjasi itselleen saamisen, joka oli Jussin maksamattoman velan ja saamatta jääneiden korkojen suuruinen. Koska treasury oli suojannut valuuttaluoton, siitä ei koitunut pankille kurssitappiota. Lopputuloksena oli, että pankki kirjasi voitokseen Jussilta perittävän devalvaatiokorotuksen. Tosin siitä oli vähennettävä pankin omaksi edukseen suorittamat valuuttamääräisen varainhankinnan suojauskulut. Kotimaiset pankit saivat korvausta valtion maksamasta pankkituesta.

Kun valuuttavelalliset alkoivat kaatua konkursseihin, julkisuudessa alettiin keskustella kurssi- ja luottotappioiden syistä. Vasta tässä vaiheessa alkoi hahmottua todellisuus, jossa pankkien riskienhallinta oli jättänyt huomioimatta valuuttaluottoihin kytkeytyvät luottotappioriskit.[122]

Pankin sisäisen toiminnan kaksijakoisuus selittää myös sen, miksi pankin oli välttämätöntä periä valuuttaluottojen devalvaatiolla korotetut velkapääomat. Jos pankki olisi jättänyt ne perimättä, treasury olisi luovuttanut osan tuotoistaan pois. Tämä taas olisi alentanut pankin devalvaation yhteydessä hankkimia valuuttakurssivoittoja.

---

[121] Suomen Yhdyspankin mallisopimus luottojärjestelystä; SYP:n sisäinen ilmoitus valuuttaluoton perinnästä. SYP:n Kuopion-konttori, 1992.

[122] Brunila, Hatanpää ja Kinnunen 1992.

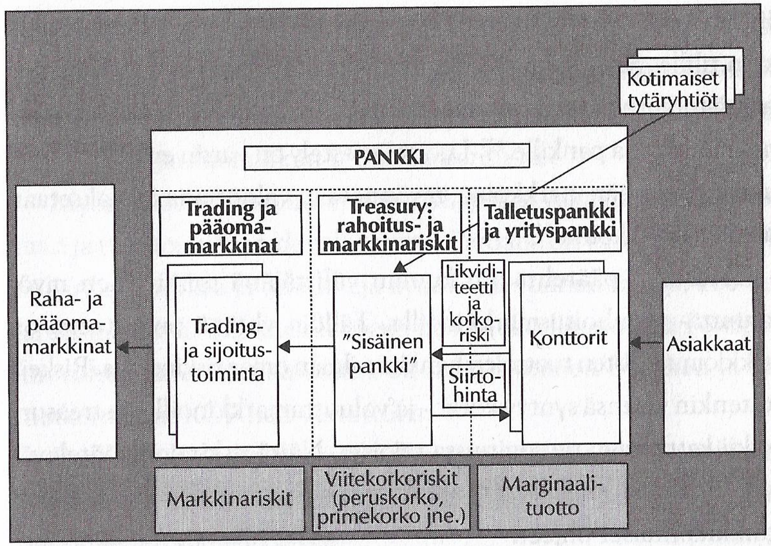
Kotimaiset tytäryhtiöt
PANKKI
Trading ja pääomamarkkinat
Treasury: rahoitus- ja markkinariskit
Talletuspankki ja yrityspankki
Raha- ja pääomamarkkinat
Trading- ja sijoitustoiminta
"Sisäinen pankki"
Likviditeetti ja korkoriski
Siirtohinta
Konttorit
Asiakkaat
Markkinariskit
Viitekorkoriskit (peruskorko, primekorko jne.)
Marginaalituotto

LÄHDE: VENÄLÄINEN 2000

Sisäisen pankin toiminta. Pankin luottoasiakas oli yhteydessä kotimaiseen pankkikonttoriin, joka hankki valuuttaluoton "sisäiseltä pankilta". Samalla asiakasvastuulliset yksiköt saattoivat siirtää tuotteisiinsa sisältyvät markkinariskit ja rahoituksen hallinnan alan erityisosaajille treasuryyn. Tavoitteena oli, ettei asiakasvastuullisten olisi tarvinnut välittää korkojen, valuuttakurssien ja hintojen vaihtelujen vaikutuksista.

Kun pankin valuuttaosasto oli järjestänyt asiakkaiden tarvitsemat valuuttamäärät joko ennen luottosopimuksen laatimista tai sen jälkeen, valuuttakorin mukainen Promissory Note -korivaluuttavekseli allekirjoitettiin pankin konttorissa Suomessa.

Sen enempää Jussin kuin Einon tai kenenkään muunkaan Promissory Notet eivät missään vaiheessa käyneet Lontoossa, Frankfurtissa tai Zürichissä, jonne ne oli määrätty erääntyviksi. Pankin puolesta vekselin allekirjoitti paikallisen konttorin edustaja. Treasury ei toimittanut luoton summaa valuutassa, vaan rahat siirrettiin ensin kotimarkkinapankkiin markkoina ja sen jälkeen asiakkaan tilille. Sen sijaan luoton seuranta ja lyhennysten ja korkojen määrä toteutuivat valuuttamääräisinä. Tosin velallinen suoritti summat markkoina pankille.[123] Luottojärjestely on varsin erikoinen, kun luotto pyydetään markkoina, myönnetään valuuttana ja maksetaan takaisin markkoina[124].

Treasuryn päätehtäviin kuuluu välittäjänä toimiminen myös valuutta- ja rahoitusmarkkinoilla. Tällöin yhtenä tavoitteena on palkkiomuotoisten tuottojen hankinta ilman omaa riskinottoa. Riskejä kuitenkin yleensä syntyy korko- ja valuuttamarkkinoilla, ja treasury pyrkii kattamaan ne sovituissa rajoissa. Näitä riskirajoja säätelevät pankin omien määräysten ohella myös Suomen Pankin antamat pankkikohtaiset ohjeet.

Mielikuvan pankkien treasuryjen toiminnan luonteesta ja laajuudesta saa, kun tarkastellaan pankkien ilman kaupallista taustaa käymää valuuttakauppaa.

1990-luvun alussa pankeilla oli mittavat omat valuuttapositiot, joilla ne pelasivat milloin markkaa vastaan, milloin sen puolesta. Suomen Pankin keskustelumuistiossa Jorma Hietalahti ja Harri Kuussaari kuvaavat varsin yksityiskohtaisesti, mitä valuuttamarkkinoilla tapahtui[125].

Liikepankkien ulkomaiset valuuttavelat olivat vuosina 1990–1994 noin 100 miljardin markan suuruusluokkaa, mutta valuuttaoptiot ja -termiinit olivat kolmin- tai nelinkertaiset. Valuuttojen osto- ja myyntioikeuksien ja määräaikaisten osto- tai myyntisopimusten kantaa kasvatti voimakkaasti lisääntynyt vienti. Kauppasopimuksiin perustuvat termiinit olivat noin 70 miljardia markkaa, ja noin 200 miljardia markkaa liittyi pankkien harjoittamaan valuuttakauppaan ja spekulointiin. Pankkien valuuttaluottojen ja termiinien yhteenlaskettu kanta oli samansuuruinen kuin Suomen silloinen 400 miljardin markan bruttokansantuote.

Myös valtion omistama Postipankki pelasi vakaata markkaa vastaan ja tuki toimillaan devalvaatiota. Pankilla oli valuuttavelkaa 10 miljardia markkaa ja termiinejä kymmenkertainen määrä, 100 miljardia markkaa. Tilanne oli täysin poikkeuksellinen, sillä Postipankin suhteellinen termiinikanta oli nelinkertainen SYP:hen ja kolminkertainen KOP:hen verrattuna.

Pankkien avoin toiminta devalvaation puolesta ja omia valuuttavelallisiaan vastaan tapahtui Suomen Pankin ja pankkitarkastuksen ohjeiden suojeluksessa.

Pankit hankkivat valuutat isoissa erissä

SYP:n ja muiden suurpankkien kaksijakoisen toiminnan ymmärtämiseksi on selvitettävä pankkien varainhankintatapoja ja varainhoidon muotoja.

Jussin ja Einon hakiessa SYP:stä valuuttamääräistä luottoa pankin treasury ei ryhtynyt erikseen etsimään tarvittavaa rahamäärää maailmanmarkkinoilta. Treasury hankki pankille varoja suuremmissa erissä laskemalla liikkeelle joukkovelkakirjalainoja, yritystodistuksia tai vastaavia velkapapereita, joita muut pankit tai sijoittajat ostivat.

Treasury hankki varoja myös suurilla määräaikaistalletuksilla. Kokonaisuutena varainhankinta perustui määräaikaisiin lainapapereihin, joille pankki maksoi markkinakorkoa. Tavallisesti joukkovelkakirjalainat noteerattiin ulkomaisessa pörssissä ja niillä käytiin jälkimarkkinakauppaa. SKOP:n ylipääsemättömien vaikeuksien taustalla olivat nimenomaan mittavat ulkomaiset sitoumukset, jotka olivat syntyneet valuuttamääräisestä varainhankinnasta.

---

[123] Venäläinen 2000.
[124] Rahoitustarkastuksen edustajan kommentti, toukokuu 2002.
[125] Hietalahti ja Kuussaari 1997.

Pankit kävivät myös jatkuvaa päivittäistä valuuttakauppaa, jossa yksittäisiä valuuttaeriä ei korvamerkitty eikä niiden voitu osoittaa kohdistuvan tietyn asiakkaan tarpeisiin.

Postipankki selvitti korkeimmalle hallinto-oikeudelle vuonna 1993 pankkien varainhankinnan muotoja. Siihen liittyi olennaisena osana ns. CP-ohjelma (*Commercial Papers*), jolla tarkoitettiin Yhdysvaltain dollarin määräisiä ja alle vuoden mittaisia lainapapereita. Näin hankittu rahoitus toimi "perusraaka-aineena" myös muiden valuuttamääräisten luottojen tarpeisiin.

Dollarit vaihdettiin lyhytaikaisilla valuuttaswapeilla niihin valuuttoihin, joissa asiakasluotot myönnettiin. Kun asiakas yleensä halusi saada luottonsa markkoina tililleen, korivaluutat vaihdettiin lopulta markoiksi. Swapkaupalla tarkoitetaan kaksiosaista valuutanvaihtosopimusta, jonka ensimmäisessä vaiheessa osapuolet sopivat kahden valuuttaerän vaihtamisesta tietyllä valuuttakurssilla. Sovitun ajan kuluttua valuutat vaihdetaan takaisin ennalta määrättyyn kurssiin, joka on tavallisesti toinen kuin ensimmäisessä kaupassa.[126]

Ulkomainen luotto kirjattiin pankin taseeseen valuuttamääräiseksi velaksi. Kun sama raha myönnettiin valuuttamääräisenä luottona asiakkaalle, se kirjattiin taseeseen valuuttamääräisenä saamisena. Pankin taseeseen kirjattiin siten päivittäin tarvittavat valuuttasummat, jotka jaettiin asiakkaille heidän lainasopimustensa mukaisesti. Ylijäämät sijoitettiin päivittäin eri markkinoille valuuttoihin, osakkeisiin tai muihin instrumentteihin lisätuottojen saamiseksi.

---

[126] *Central Bank Survey of Foreign Exchange Market Activity in April 1992.*

Treasuryt huolehtivat pankkien välisistä interbank-markkinoista, jolla pankit tasasivat päivittäin kassojensa yli- tai alijäämät joko ostamalla tai myymällä sijoitustodistuksia.

Treasury ei ollut yhteydessä kotimaiseen luottoasiakkaaseen, vaan luottosopimus solmittiin aina paikallisen konttorin ja suomalaisen luotonottajan välillä, vaikka luottoasiakirjana käytettiin ulkomailla erääntyviä vekseleitä. Pankkien käsityksen mukaan kyseessä oli jo 1970-luvulla vakiintunut käytäntö, josta niin pankkivalvojat, Suomen Pankki kuin verottajakin ovat olleet tietoisia.[127] Ulkomaille erääntyviksi merkityillä Promissory Note -valuuttakorivekseleillä osoitettiin, että kyseessä oli ulkomainen luotto.

Pankit korostivat painokkaasti sitä, että valuuttaluottoja ei otettu ilman asiakkaan toimeksiantoa. SYP totesi KHO:lle antamassaan lausunnossa: "Jos pankki ryhtyisi ulkomaisella luototuksella rahoittamaan merkittävästi kotimaista markkamääräistä antolainausta, olisi seurauksena Suomen Pankin pankkikohtaisesti asettaman nettopositiorajan rikkoutuminen ja pankin joutuminen Suomen Pankin valvonnan kohteeksi."[128]

Sen sijaan valtion omistama kehitysaluerahasto Kera Oy hankki valuuttamääräisiä varoja taseeseensa tietämättä ennakolta, saako se toimeksiantoja vastaavalle määrälle omilta asiakkailtaan.

Varainhankinnan kautta pankeille syntyi pääomakanta, jonka ne tarvittaessa pilkkoivat pienemmiksi eriksi asiakkaiden luottotarpeiden mukaan. On hyvin harvinaista, että yksittäisten asiakkaiden rahansiirrot tai ulkomaiset luotontarpeet vaikuttavat treasuryn toimenpiteisiin, vaan asioita hoidetaan laajempina kokonaisuuksina. Ainoastaan suuryritysten satojen miljoonien eurojen rahatarpeet johtavat mittavampiin yksittäisiin toimenpiteisiin.

---

[127] Postipankin vastine korkeimmalle hallinto-oikeudelle Verohallituksen valitukseen leimaveron maksuunpanoa koskevassa asiassa, 26.11.1993; KOP:n vastine korkeimmalle hallinto-oikeudelle Verohallituksen valituksen johdosta, asia 5153/6/93, 3.11.1993; SYP:n vastaus korkeimmalle hallinto-oikeudelle Verohallituksen valitukseen 1.10.1993 nro 480/2/45/93 leimaveroa koskevassa asiassa, 4.11.1993; KHO 5154/6/93, 5.8.1993, taltio 3319; KHO 5153/6/93, 5.8.1994, taltio 3320; KHO 5155/6/93, 5.8.1994, taltio 3321.

[128] SYP:n vastaus korkeimmalle hallinto-oikeudelle Verohallituksen valitukseen 1.10.1993 nro 480/2/45/93 leimaveroa koskevassa asiassa, 4.11.1993.

SYP:n taseessa oli vuonna 1990 ulkomaisia joukkovelkakirjalainoja kahdeksan miljardin arvosta, eli pankki oli hankkinut pitkäaikaisilla sopimuksia varoja, joita se välitti eteenpäin muun muassa pienasiakkailleen. SYP:n valuuttamääräisestä varainhankinnasta oli vuosina 1986–1990 Japanin jenejä noin kolmannes, kuten Yhdysvaltain dollareitakin. XYP-valuuttayksikkö ei sisältänyt Japanin jenejä vaan muita valuuttoja. Sen vuoksi pankki toteutti yhden tai useampia valuutanvaihtosopimuksia, swapkauppoja, joilla yhdestä lainavaluutasta muodostettiin XYP-valuutan mukainen korivaluutta.[129] Kaiken kaikkiaan suomalaisten pankkien varainhankinnasta oli runsaat 40 prosenttia jenejä, koska Japanin talous oli tuolloin ylijäämäinen ja rahaa riitti ulkomaisiin sijoituksiin[130].

---

[129] SYP:n vuosikertomukset vuosilta 1986–1990.

[130] Vuonna 1990 valuuttaluottojen kokonaismäärä oli 50 miljardia markkaa ja jakautui seuraavasti: JPY 44 %, USD 30 %, DEM 11 %, AUD 3 %, ECU 3 %, CHF 2 %. (SYP:n, KOP:n, SKOP:n, PSP:n ja OKO:n vuosikertomukset 1988–1990.)

Voitot toiseen ja tappiot toiseen taskuun

Valuuttavekselin kuuden kuukauden juoksuaika mahdollisti niin valuutta- kuin korkoriskienkin ajallisen hallinnan, koska muutokset voitiin siirtää asiakkaalle ennalta tiedetyn aikataulun mukaisesti. Promissory Note -korivaluuttavekseleiden avulla pankin treasury saattoi muuttaa pitkäaikaisen oman varainhankintansa lyhytaikaiseksi kotimaahan myönnetyksi valuuttaluotoksi ilman, että pankin valuuttamääräinen nettopositio muuttui.

Suomen Pankki oli säätänyt pankkikohtaiset valuuttaluottojen nettopositiot, jotka määrittivät, paljonko pankilla sai olla nettomääräisesti valuuttavelkaa ja -varoja. Nettopositiossa ei tapahtunut muutosta, jos pankki otti lisää ulkomaista valuuttavelkaa ja välitti sen samansuuruisena kotimaiselle asiakkaalle. Näin kirjaukset olivat yhtä suuret pankin taseen molemmilla puolilla.

Menettely toteutti myös Suomen Pankin talouspoliittista markkinanäkemystä, jonka mukaan kaikki kansainväliset markkinamuutokset välittyisivät suoraan loppuasiakkaille. Treasury oli suojannut pankin omat valuuttakurssiriskit kulloisenkin korkokauden ajaksi. Kun esimerkiksi kuuden kuukauden vekselin juoksuaika päättyi devalvaation toteutumisen jälkeen, pankki joutui jälleenrahoittamaan velkasumman XYP-laskentavaluutan mukaisilla suhteilla ja aikaisempaa kalliimpaan hintaan. Samalla pankin jälleenrahoituksen kustannus lisääntyi merkittävästi, mutta se voitiin siirtää viivytyksettä valuuttaluottoa ottaneen laina-asiakkaan kannettavaksi. Mikäli pankki oli hankkinut Promissory Note -valuuttavekseleillä myöntämänsä luotot pitkäaikaisella rahoituksella, se saattoi kirjata korkokauden vaihtuessa merkittävät lisätuotot ilman lisäkuluja.

5. SYP pelastautui taikatempulla

SYP pelastautui rukkaamalla rakennettaan, hinnoittelemalla uudelleen omaisuutensa ja muuttamalla nimensä niin taidokkaasti, että asiakkaat eivät sitä huomanneet.

Jokainen suomalainen pankki kamppaili olemassaolostaan 1990-luvun alussa. Kansainvälisen talouden laskukaudesta, Suomen talouden pohjan pettämisestä, valuuttaluottojen tuottamista konkursseista ja epäonnistuneesta talouspolitiikasta johtuneet ongelmat kasaantuivat viime kädessä pankkeihin. Rahoitusongelmat valuivat pankkien luottotappioihin kuin sakka lasin pohjalle tai ympäristömyrkyt ravintoketjun viimeiseen lenkkiin.

Suomalaisten pankkien kuntoa tarkkailivat ennen kaikkea ulkomaiset luottoluokituslaitokset. Ne eivät reagoineet millään tavalla korivaluuttavekselikannan pätemättömyyteen, joka perustui korkeimman oikeuden vuonna 1989 tekemään ratkaisuun. Sen sijaan Suomen Yhdyspankin tehdessä rakennejärjestelyjään vuonna 1991 pankin luottoluokitus laski kerralla kaksi luokkaa. Sen jälkeen kaikkien suomalaispankkien luokitus aleni samassa tahdissa pankkikriisin syvenemisen myötä.

SYP:ssä oli havaittu muita pankkeja aikaisemmin ongelmien laajuus, ja siksi pankissa aloitettiin tervehdyttämistoimet jo vuoden

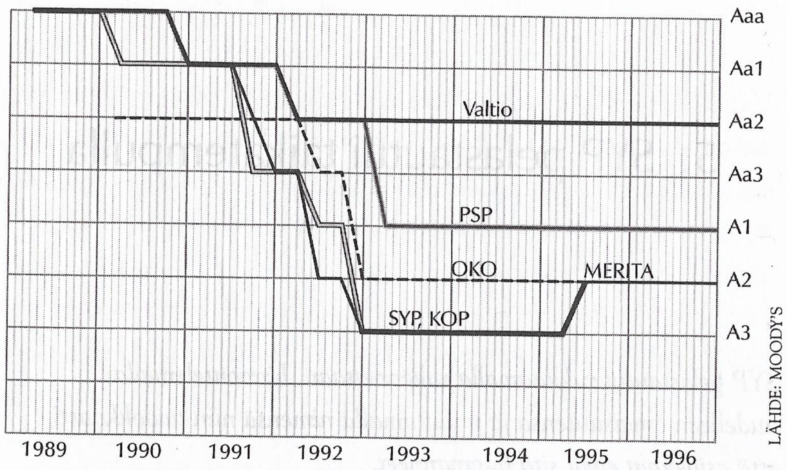

LÄHDE: MOODY'S

Suomalaisten pankkien ja valtion luottoluokitus. Pankkien ja valtion luottojen riskiluokituksen kehitys osoittaa, että KOP, SYP ja osittain OKO olivat vuoden 1993 alussa erittäin syvässä kriisissä. Luottoluokitukset olivat jo niin alhaisella tasolla, että lisäheikennys olisi merkinnyt vakavaa ulkomaisten luottojen uusimisen vaikeutumista. Kyseessä oli kymmenien miljardien markkojen rahoitusvajeen uhka, jonka toteutuminen olisi heijastunut välittömästi kotimaiseen luotonantoon. Se olisi syventänyt talouden kriisiä ja lamaa.[131]

1989 aikana[132]. Pankki tarvitsi aikaa ja liikkumatilaa voidakseen turvata omaisuutensa ja osakkeenomistajiensa varat keskellä pankkikriisiä[133].

Niin SYP:n omassa kuin yleisessä pankkihistorioinnissa on jäänyt vähälle se, että eduskunta helpotti takautuvasti pankkien asemaa jo vuoden 1990 lopulla. Eduskunta sääti liikepankkilain muutoksen,[134] jonka perusteella liikepankit saattoivat siirtää edellisinä vuosina tehtyjä luottotappiovarauksia aikaisemmasta poiketen suoraan oman pääoman vararahastoon ohi tuloslaskelman ja verotuksen[135]. Menettely oli hyvin erikoinen ja poikkeuksellinen siksi, että molemmat lait sallivat pelastustoimien takautuvan käyttöönoton. Liikepankkilaki tuli voimaan vuoden 1991 alussa, mutta se salli siirrot omaan pääomaan jo vuoden 1990 tilinpäätöksessä. Tämä toteutettiin puhtaasti liikepankkien vakavaraisuuden kohentamiseksi,[136] sillä pankkien vakavaraisuuden minimivaatimus[137] oli saatava toteutumaan keinolla millä hyvänsä. Verotuslain muutosta sovellettiin ensimmäisen kerran vasta verovuodelle 1992, mutta rahoitustoimintalain säännösten mukaan siirretyt summat määrättiin verovapaiksi jo verovuodelta 1991[138]. Näin esimerkiksi SYP pystyi kohentamaan vakavaraisuuttaan taannehtivin keinoin 2 700 miljoonalla markalla ennen kuin se ryhtyi rakennejärjestelyihin[139].

Taannehtivan lainsäädännön käyttäminen osoittaa, että myös SYP oli paljon suuremmissa taloudellisissa vaikeuksissa kuin julkisuuteen uskallettiin kertoa ja julkisuudessa tiedettiin. SYP:n pääjohtaja Ahti Hirvonen totesi omissa muistiinpanoissaan, että SYP on todellisuudessa kriisiyhtiö.[140] SYP:n pelastuksen keskeisiin tapahtumiin liittyvät Promissory Note -korivaluuttavekselit ja valuuttavelkojen perintä korostuvat siis yllättäen myös tapahtumissa, joilla on tähän saakka uskottu olleen vain hallinnollista merkitystä.

---

[131] Kukkonen 1997, s. 75–76; Moody'sin luottoluokitus 1989–1996.

[132] Saari 2007.

[133] SYP:ssä johtajana vuonna 1990 työskennelleen haastattelu, marraskuu 2007.

[134] Liikepankkilaki (28.12.1990/1269), 67 §.

[135] Elinkeinoverolaki (30.12.1991/1677), 46.3 §.

[136] Valtiovarainministeriön johtavan virkamiehen haastattelu, tammikuu 2008.

[137] Ns. 8 prosentin BIS-vakavaraisuus.

[138] Verovapaiksi säädettiin 90 prosenttia luottotappiovarauksista. SYP:n siirto oli alle 90 prosenttia.

[139] SYP:n vuosikertomus vuodelta 1990, s. 10 ja 36, oman pääoman muutokset.

[140] "Pohdin myös omia mahdollisuuksiani [Nokian hallituksen] puheenjohtajana. En sinänsä pelännyt selviytymistä tehtävästä. Mutta Nokia oli kriisiyhtiö, ja samanaikaisesti pankkikriisi syveni nopeasti. Tulin siihen tulokseen, etten olisi voinut SYP:n pääjohtajuuden ohella olla toisen kriisiyhtiön puheenjohtajana." Ahti Hirvonen teoksessa Häikiö 2001, s. 297.

Suomen Yhdyspankin ja sen seuraajapankin Meritan omassa historiankirjoituksessa näitä tapahtumia ei käsitellä, vaikka valuuttaluotoilla oli merkittävä osuus pankin ulkomaisessa toiminnassa ja tuloksenteossa. Virallinen historia jättää tapahtumiin miljardeihin markkoihin kohoavan mustan aukon, jonka Promissory Note -korivaluuttavekselit muodostivat.

SYP:stä tulee SYP

SYP:ssä käynnistettiin yhtiörakenteen uudelleenmuotoilu toukokuussa 1989 eli vain kuukausi sen jälkeen, kun KKO oli antanut ennakkoratkaisun korivaluuttavekseleiden pätemättömyydestä. Hanketta johti varatoimitusjohtaja Björn Wahlroos, jonka yhtenä tavoitteena oli kehittää SYP:stä pankki- ja vakuutustoimintaa harjoittava finanssitavaratalo. Wahlroosin työryhmä suunnitteli vakuutusyhtiö Sammon liittämistä osaksi uutta pankkikonsernia. Työryhmän keskeinen jäsen oli myös pankinjohtaja Markku Pohjola, joka toimi pohjoismaisen Nordea Pankin varakonsernijohtajana ja Suomen-toimintojen johtajana vuosina 2002–2008.

Rakenneuudistuksen taustalla oli myös aiheellinen pelko pankin kaappausuhasta. Vaikka julkisuudessa ei vielä tuolloin tiedetty suursijoittaja Pentti Kourin kaikista salaisista operaatioista KOP:n ja SYP:n osakkeilla, pankissa ne olivat liian hyvin tiedossa. Kouri halusi järjestellä suomalaisten suuryritysten omistukset uudelleen, ja siksi hän haali molempien suurpankkien osakkeita.

SYP:n rakenneuudistuksen toisena keskeisenä ajatuksena oli jakaa pankki kahtia. Toinen osa olisi keskittynyt perinteiseen kotimaiseen pankkitoimintaan ja toinen kansainvälisiin asioihin. Suoraviivainen kahtiajako ei kuitenkaan ollut mahdollinen pankkien vakavaraisuussäännösten vuoksi. Näin ainakin asia esitetään SYP:n omassa historiakirjassa *Rahan ohjaaja*.[141]

Konsernirakenteen uudistamiseen liittyi myös ulkomaisen kilpailun mahdollistuminen. Vuonna 1990 eduskunta hyväksyi uuden lain, joka salli ulkomaisten pankkien aikaisempaa laajamittaisemman toiminnan Suomessa. Pankkikilpailu ei enää voinut perustua mahdollisimman suuriin volyymeihin, vaan kannattavuuden, vakavaraisuuden ja palvelun laadun ensisijaisuuteen. Tähän on viitannut myös SYP:n pääjohtaja Ahti Hirvonen muistelmissaan toteamalla, että pankkitoiminnan perusluvut muuttuivat. Tärkeää ei enää ollut taseen koko vaan tuloksen määrä.[142]

Suomen Yhdyspankin rakenneuudistus toteutettiin siten, että käyttöön otettiin pankin vanha nimi Pohjoismaiden Yhdyspankki. Sille siirrettiin Suomen Yhdyspankin koko pankkitoiminta. Tämän seurauksena Pohjoismaiden Yhdyspankista tuli Suomen Yhdyspankin tytäryhtiö ja emoyhtiönä toimineen Suomen Yhdyspankin nimi muutettiin Liikepankki Unitas Oy:ksi. Samalla Suomen Yhdyspankin nimi vapautui ja Pohjoismaiden Yhdyspankki voitiin muuttaa takaisin Suomen Yhdyspankiksi.

Nimien kierrättämisen tarkoituksena oli saada uudelle ja julkisuudessa laajalti esiintyvälle tytärpankille sellainen nimi, jolla pankki oli aikaisemmin toiminut ja jolla se oli tullut asiakkaiden keskuudessa tutuksi. Järjestelyn jälkeen pankkitoimintaa voitiin jatkaa perinteisenä Suomen Yhdyspankkina.

---

[141] Vihola 2000.

[142] Saari 2007.

Emoyhtiö Unitaksen palvelukseen jäi vain parikymmentä henkilöä hoitamaan konsernihallintoa ja arvokkaita omaisuusmassoja. Tytäryhtiönä toimiva Suomen Yhdyspankki harjoitti varsinaista pankkitoimintaa.[143]

Uuden pankin synty jäi vähälle huomiolle

Pankin asiakkaiden näkökulmasta rakennejärjestelyssä oli tapahtunut pankkitoiminnan siirto vanhasta pankista uudelle pankille.

Asiakkaat olivat tehneet talletus- ja luottosopimuksensa vanhan Suomen Yhdyspankin (myöhemmin käytetään nimitystä SYP1) kanssa. Järjestelyn toteuduttua uusi Suomen Yhdyspankki (myöhemmin käytetään nimitystä SYP2) alkoi hoitaa edellisen tehtäviä. Kyseessä oli kuitenkin juridisesti ja toiminnallisesti kaksi eri yritystä, joilla kummallakin oli oma kaupparekisteritunnuksensa.

Lääkäri Kasperin, juristi Ossin, rakentaja Jussin ja yrittäjä Einon luottosopimukset oli tehty SYP1:n kanssa, jonka kaupparekisteritunnus on 40.495. Kun heidän yrityksensä asetettiin konkurssiin ja heidän valuuttavelkojensa perintä käynnistyi, velkojana oli SYP2, jonka kaupparekisterinumero on 513.752. Sen enempää Jussi kuin tuhannet muutkaan pankin velalliset eivät olleet ymmärtäneet velkojan vaihtumista, koska velkojan nimi säilyi entisellään.

Ainoa merkki muutoksesta oli se, että pankki vaati velallisilta uudet panttaus- ja takaussopimukset. Tällä toimella SYP osoitti juridisessa mielessä, että kyseessä oli uuden pankin synnyttäminen. Vaikka Eino ja Ossi kuuluivat SYP:n Kuopion-konttorin valvojiin, heille ei tiedotettu millään tavalla uuden pankin syntymisestä.

---

[143] Vihola 2000.

Myöskään pankin henkilökunnan keskuudessa asiasta ei kerrottu avoimesti. Esimerkiksi SYP:n Kuopion-konttorin henkilökunnasta asian yksityiskohdista sai tietää ainoastaan pääluottamusmies, joka ei kuitenkaan kertonut siitä koko henkilökunnalle[144].

Tuomioistuimissakaan ei kiinnitetty huomiota uuden pankin syntymiseen, sillä hyvin monissa tapauksissa velkomusasiakirjoihin ei ollut merkitty lainkaan SYP2:n kaupparekisteritunnusta. Uusi SYP2 ei aktiivisesti tuonut esille sitä, ettei se ollut entinen SYP1. Vuoden 1991 jälkeen hovioikeuksien ratkaisuista löytyy vain kaksi tapausta, joissa yleensä käsiteltiin SYP1:n muuttumista SYP2:ksi.[145] Kaikista Jussin, Einon, Kasperin ja Ossin asiakirjoista puuttui tieto pankin vaihtumisesta. Velallisille ei ainakaan tehty selväksi, että hallintorakenteen muutos merkitsi myös muutoksia asiakkaan ja pankin välisessä sopimussuhteessa. Pankin asiakkaiden tarkempaa informointia ja luvan pyytämistä talletusten ja luottojen siirtämiselle ei pidetty tärkeänä myöskään pankkitarkastusvirastossa, koska uuden pankin perustamisella oli kova kiire.

Liikepankkilain[146] mukaisesti tallettajalla on oikeus irtisanoa talletuksensa välittömästi velallisen vaihtuessa tai joutuessa selvitystilaan. SYP:n tallettajat olisivat siis voineet nostaa rahansa pankista, kun tilit siirrettiin SYP1:stä uuteen SYP2:een.

SYP2:n ulkomaisia luottoja käsiteltiin ainoastaan kahdessa asiakirjassa. Ensimmäisessä uusi pankki haki valtiovarainministeriöltä lupaa ulkomaisen sivukonttorin perustamiseksi[147]. Pankki perusteli hakemustaan sillä, että Yhdysvaltojen ja Englannin pankkiviranomaiset edellyttivät myös SYP2:n emopankkina toimivan Liikepankki Unitaksen ylläpitävän sivukonttoreita Lontoossa ja New Yorkissa. Ulkomaiset pankkiviranomaiset edellyttivät, että uuden pankin oli saatava tallettajiltaan ja laina-asiakkailtaan suostumus velka- ja talletussaatavien osalta. Pankki totesi valtiovarainministeriölle, että sen oli saatava mainituille erille muodollinen siirtosuostumus. Toisessa asiakirjassa, 1.7.1991 kaupparekisterille osoitetussa kirjeessä,[148] SYP:n lakimies Heikki Alanen toteaa: "etenkin ulkomaiset pankkiviranomaiset ja velkojat haluavat mahdollisimman pian nähdä tytärpankin osakepääoman kokonaisuudessaan rekisteröitynä —."

---

[144] Suomen Yhdyspankki Oy:n yt-neuvottelukunnan kokous 23.–24.5.1991.

[145] Turun HO, tuomio nro 1891, antopäivä 31.5.1994, diaarinro S 93/332, asia: velkomus. Turun HO, tuomio nro 1498, antopäivä 24.3.1995, diaarinro S 93/597, asia: velkomus. Ks. liitettä 3.

[146] Liikepankkilaki (28.12.1990/1269), 6 luku.

[147] Suomen Yhdyspankki, lupahakemus kahden ulkomaisen sivukonttorin perustamiseksi, 13.5.1991.

Pankki oli siis täysin tietoinen siitä, ettei kansainvälinen pankkilainsäädäntö hyväksynyt pankkitoiminnan luovutusta ilman asiakkaiden suostumusta. SYP:n johtokunnan jäsen Harri Hollmén kiersi ympäri maailmaa tapaamassa pankin ulkomaisia luotonantajia ja velallisia. Hän selvitti heille yksityiskohtaisesti pankin muodon- ja nimenmuutokset ja niiden perusteet saadakseen ulkomaisten asiakkaiden suostumukset toimenpiteelle. Sen sijaan kotimaisilta tahoilta lupia ei pyydetty.

Kaksi vuotta myöhemmin pankkitarkastajilla oli enemmän aikaa, kun he selvittivät Suomen Säästöpankki – SSP:n pilkkomista. Pankkitarkastusviraston seuraaja Rahoitustarkastus esitti 11.11.1993 antamassaan lausunnossa, että Suomen Säästöpankin pilkkominen neljän muun pankin kesken ja siitä seuraava talletusten siirto eivät voi tapahtua ilman asiakkaiden suostumusta. Rahoitustarkastus varoitti erikseen lausunnossaan, ettei kenenkään pitäisi tyytyä siihen, että talletukset siirtyvät hiljaisesti uuteen pankkiin. Rahoitustarkastus oli painokkaasti sitä mieltä, että tallettajien ja velallisten

---

[148] Suomen Yhdyspankki Oy:n kirje kaupparekisterille 1.7.1991, VT Heikki Alanen.

asema tuli turvata myös teknisten ratkaisujen yhteydessä. Asiaan kiinnitti huomiota myös silloinen oikeuskansleri Paavo Nikula.[149]

Wahlroosin työryhmän kiire kasvoi samassa tahdissa kuin pankkien tulokset heikkenivät ja Suomen talous kääntyi laskuun. Siksi oli täysin selvää, että rakenneratkaisulla pyrittiin myös pelastamaan pankin osakkeenomistajien omaisuus keskellä synkintä pankkikriisiä. "Riskien eriyttäminen eri [pankki]yhtiöihin" oli SYP:n johtokunnan tapa ilmaista asia hallintoneuvoston jäsenille[150]. Tätä näkökantaa tuettiin niin valtiovarainministeriössä, pankkitarkastusvirastossa, Suomen Pankissa, pääministeri Esko Ahon hallituksessa kuin presidentinlinnassa[151].

SYP:ssä oltiin myös hyvin tietoisia siitä, että valtiovarainministeriössä suunniteltiin pankkitukisääntöjä, joiden perusteella pankkituki voitaisiin vaihtaa pankin osakkeiksi[152]. Myöhemmin tämä tahdonilmaisu pankkituen vastikkeellisuudesta kirjattiin myös hallituksen ja eduskunnan päätösten perusteluihin. Valtiovarainministeri Iiro Viinasen mukaan SYP:n ja KOP:n pääjohtajat ja suurimmat osakkeenomistajat vastustivat kiivaasti tuen vaihtamista osakkeisiin.

SYP:n rakenneratkaisussa erotettiin toisistaan pankkitoimintaa harjoittava ja mahdollista pankkitukea tarvitseva tytärpankki Suomen Yhdyspankki Oy ja pörssissä noteerattu emopankki Liikepankki Unitas Oy. Pankkituen suunnittelijoilta valtiovarainministeriössä jäi vahingossa tai tahallaan huomaamatta, että vaihtoon olisivat tulleet SYP:n osakkeet eivätkä Unitaksen pörssissä noteeratut osakkeet. Näin ollen pankkituen vastikkeellisuus ja tuen vaihtaminen osakkeisiin ei olisi johtanut Liikepankki Unitaksen (entisen Suomen Yhdyspankin) osakkeiden ja niiden myötä pankin strategisesti tärkeiden omistusten menettämiseen. SYP:n jakautuminen todellakin erotteli riskit ja tärkeimmän omaisuuden eri yhtiöihin.

---

[149] Kulha 2000.

[150] "Pankkitoiminnan yhtiöittäminen uuteen tytärpankkiin", SYP:n johtokunnan muistio hallintoneuvostolle 26.2.1991.

[151] Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön virkamiesten (1990–1994) haastattelut, loka-marraskuu 2007.

[152] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

SYP:n omaisuus hinnoiteltiin uudelleen

Kiire näkyi myös siinä, ettei Wahlroosin työryhmällä ollut riittävästi aikaa hankkia tarkkaa selvitystä SYP1:n omaisuudesta. Uutta pankkia perustettaessa tapahtuviin omaisuuserien siirtoihin perustuvat asiakirjat laadittiin, vaikka niissä oli merkittäviä puutteita.

Vaikka Wahlroos oli perusteellisesti selvittänyt suomalaisen pankkikriisin ytimenä olevan kiinteistöjen arvon alentumisen, uutta SYP2:ta perustettaessa se ei enää ollut ongelma.

SYP1:n omistuksessa oli 476 erilaista kiinteistöä, joihin kuului kokonaan tai osaksi omistettuja kohteita, kiinteistö- ja asunto-osakeyhtiöitä, yksittäisiä huonetiloja ja käyttämättömiä rakennusoikeuksia ja tonttivarantoja sekä keskeneräisiä rakennushankkeita[153]. Pankin kiinteistöosasto luovutti laatimansa hinta-arvion oman tytäryhtiönsä Huoneistokeskus Oy:n tarkistettavaksi.

Huoneistokeskus totesi lausunnossaan, ettei sillä ollut käytettävissä olleen ajan puitteissa mahdollisuuksia hankkia kaikkia tavanomaisessa kiinteistöarvioinnissa tarpeellisia tietoja[154]. Parissa viikossa laadittu lausunto perustui silmämääräiseen kuutiometrien ja ulkomittojen tarkasteluun. Huoneistokeskus totesi arvonmäärityksessään, ettei "tehtävän suorittamisessa ole kaikilta osin voitu noudattaa yleisiä arviointiperiaatteita". Kaikista puutteista huolimatta Huoneistokeskus sai kiinteistökannan arvoksi 8,7 miljardia markkaa, joka ylitti 200 miljoonalla markalla osakepääoman enimmäisrajan. Näin kiinteistöjen arvot muodostivat uskottavan puskurin mahdollisia arvonheilahduksia vastaan. Arvonmäärityksen vakuudeksi pankki hankki vielä kiinteistöneuvos Esko Antikaisen lausunnon, joka varmisti Huoneistokeskuksen menettelyn. Antikainenkin totesi, että arvioon käytetyn ajan rajallisuus oli otettava huomioon.[155] Oman arvionsa Antikainen pystyi laatimaan muutamassa päivässä.

Samaan aikaan muiden suomalaisten omistamien kiinteistöjen hinnat laskivat ja muutamat kohteet muuttuivat lähes arvottomiksi ostajien puuttumisen vuoksi. Myös pankkien velallisten kiinteistöjen arvot olivat suorastaan romahtaneet kiinteistömarkkinoiden häviämisen seurauksena. Tämä näkyi myös siinä, että SYP vaati omilta velallisiltaan lisävakuuksia pantteina olleiden kiinteistöjen hintojen laskiessa. Omakotitaloja, kesäasuntoja, Lapin lomaosakkeita ja tontteja myytiin koko ajan alenevin hinnoin.

Pääministeri Esko Ahon hallitus valmisteli samaan aikaan pankkien pelastusohjelmaa, jonka keskeisenä elementtinä olivat kiinteistöjen arvonromahduksen vaikutukset ja erillisten omaisuudenhoitoyhtiöiden perustaminen. Niiden tappioiden kattamiseen suunniteltiin kymmenien miljardien markkojen takauksia.

---

[153] Suomen Yhdyspankki Oy:n kiinteistökannan arviointi uutta pankkia perustettaessa. SYP:n kiinteistöryhmä, Risto Sirkkanen, 7.3.1991.

[154] Suomen Yhdyspankki Oy:n kiinteistökannan arvonmääritys uutta pankkia perustettaessa. Huoneistokeskus Oy, arviointiosasto, 27.3.1991.

[155] Lausunto Suomen Yhdyspankki Oy:n kiinteistökannan arvonmäärityksestä uutta pankkia perustettaessa. Esko Antikainen, 4.4.1991.

Toinen merkittävä omaisuuserä SYP:n tapauksessa olivat ulkomaiset valuuttavekselit, jotka SYP1 oli kirjannut taseeseensa saataviksi. SYP:n virallisessa historiakirjassa niitä ei mainita lainkaan. Kirjasta ei löydy edes hakusanaa vekseli.[156]

Vekselilain mukaan vekseleihin on tehtävä siirtomerkintä, kun ne siirtyvät uudelle haltijalle. Ellei siirtomerkintää tehdä, siirtoketju katkeaa ja vekselin perimisoikeus päättyy. SYP1 ei tehnyt korivaluuttavekseliin näitä merkintöjä, mutta SYP2 aloitti kuitenkin vekseleihin perustuvien saatavien perinnän. Tuomioistuinkäsittelyjen yhteydessä Promissory Note -korivaluuttavekseleihin tehtyjä siirtomerkintöjä ei ole löytynyt. Pääsääntönä näyttää olleen siirtomerkintöjen puuttuminen.

Sen sijaan markkamääräisiin vekseleihin siirtomerkintöjä tehtiin. Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen vuonna 2008 antaman selityksen mukaan siirtoja ei tehty, koska korivaluuttavekselit sisälsivät muotovirheen ja siksi ne eivät olleet vekseleinä päteviä. Alanen selittää, että korkeimman oikeuden vuonna 1989 tekemä ratkaisu korivaluuttavekseleistä oli siirron puuttumisen oikeudellinen syy. "Pätemättömiä vekseleitä ei tarvitse siirtää." Samalla hän totesi, että korivaluuttavekseleitä oli pääsääntöisesti käytetty vain leimaveron välttämiseksi eikä niillä ollut tosiasiallista vaikutusta pankin ja velallisen suhteeseen tai velan määrään.[157]

Siirtomerkinnän puuttumiselle annetun selityksen painoarvoa alentaa se, että pankki ei myöskään siirtänyt päteviä yhteen valuuttaan perustuvia vekseleitä uudelle pankille. Perustellumman selityksen[158] mukaan Suomen Yhdyspankki katsoi, että se voi siirtää

---

[156] Vihola 2000.
[157] Heikki Alasen ja Juha Liljan haastattelu, maaliskuu 2008.
[158] SYP:ssä pankinjohtajana vuonna 1990 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

pankkitoiminnan vanhalta pankilta uudelle pankille varsin kivuttomalla tavalla. Uusi pankki otti siis haltuunsa vanhan pankin varat ja velat kaikkine sitoumuksineen. Tällöin siirtomerkintöjä ei pankin käsityksen mukaan tarvinnut tehdä.

Tätä käsitystä tukee myös SYP:n vuoden 1990 vuosikertomus, jossa todetaan yhtiörakenteen kehittämisen toteutuvan parhaiten diffuusion eli jakautumisen avulla[159]. Ainoastaan yhtiön jakautumisen eli diffuusion ja yhtiöiden sulautumisen yhteydessä vekselit siirtyvät uudelle haltijalle ilman siirtomerkintää[160].

Pankki sekosi suunnitelmissaan

Syksyllä 1990 ja kevättalvella 1991 SYP:n jakautuminen oli valmisteltu varsin pitkälle. Pankki konsultoi useaan otteeseen Verohallitusta ja valtiovarainministeriötä tavoista, joilla pankin jakautuminen voitaisiin toteuttaa verotuksellisesti pienimmin kustannuksin. Tällöin esille nousi nettoapportin käyttö.

Verohallitus neuvoi pankkia hyödyntämään leimaverolain[161] suomaa uutta mahdollisuutta välttää leimaverojen maksaminen uutta SYP2-pankkia perustettaessa. Säännöksen mukaan apporttina siirtyvään toimintaan kuuluvan kiinteistön, vuokratontin tai arvopaperin osalta voitiin hakea leimaveron palautusta. Apportti on osakeyhtiölaissa määritelty tapa, jolla voidaan suorittaa uuden yhtiön osakkeiden merkintä käteisen rahan sijasta omaisuuden luovutuksella. Osakas ostaa osakkeet siis käteisen rahan asemesta omaisuudella.

---

[159] SYP:n vuosikertomus 1990, s. 7.
[160] Osakeyhtiölaki (21.7.2006/624), 14 luku, 1.1 §; Mähönen ja Villa 2006, s. 449.
[161] Leimaverolain (6.8.1943/662) 97 b §.

Kysymyksessä oli uusi hakemuspohjainen menettely,[162] joka ei ollut tullut uuden pankin perustajien mieleen. SYP:n verokonsulttina toiminut Helsingin yliopiston veroprofessori ja SYP:n hallintoneuvoston monivuotinen jäsen Edward Andersson ei ollut osannut suositella tätä menettelyä pankille.

SYP:n pankinjohtajan lausunnon[163] mukaan "leimaverojen välttäminen [tosiasiallisesti niiden palautus, kirj. huomautus] oli miljoonaluokan rahasumma, joka haluttiin säästää". Näin leimaverolain uusi pykälä johdatti pankin muuttamaan pankin perustamistapaa. Jos omaisuus olisi luovutettu kauppa- tai vaihtokirjalla vanhasta SYP1:stä uudelle SYP2:lle, leimaverohuojennusta ei olisi voitu myöntää.

SYP toimi tarkasti Verohallituksen antaman ohjeen mukaisesti ja perusti ensin minimimääräisellä osakepääomalla uuden SYP2:n ja korotti sen osakepääomaa apporttiomaisuudella. SYP:n edustajat neuvottelivat useaan otteeseen Verohallituksen edustajien kanssa tavoista, joilla pankki voisi rahoittaa nettoapportista määrättävät leimaverot. Pankki oli huolissaan veroihin sitoutuvasta pääomasta, joka kohosi puoleen miljardiin markkaan. Pankki valmisteli kaikki apporttiin liittyvät asiakirjat valmiiksi ja jätti ne lääninverovirastoon uuden pankin perustamispäivänä maanantaina 1.7.1991. Verottaja teki heti samana päivänä verojen palautuspäätöksen, mikä johti pankkimaksujen arvopäiväkäytännön seurauksena siihen, että valtio hävisi järjestelyssä vajaat 400 000 markkaa. Näin verottajakin antoi SYP:lle piilotukea, tosin ennalta tietämättä.

---

[162] Verohallituksen ohje nro 4841/41/89, 16.6.1989, koskien mm. EVL 52 §:n soveltamisalaa, ja ohje nro 7538/529/89, 12.9.1989, koskien mm. leimaverolain 97 b §:n soveltamisalaa.

[163] SYP:ssä pankinjohtajana vuonna 1994 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

Osakeyhtiölaissa todetaan yksiselitteisesti, että apporttina luovutettavalla omaisuudella tulee olla vähintään maksua vastaava taloudellinen arvo yhtiölle. Yhtiön perustamissopimuksessa tulee lisäksi olla selvitys, jossa yksilöidään apporttiomaisuus.[164] Säännöstön tarkoituksena on varmistaa, ettei apportilla saada haltuun yhtiön osakkeita alihintaisilla kaupoilla.

Oikeuskirjallisuudessa korostetaan painokkaasti, että apporttiomaisuuden määrittelyssä on erityisen tärkeätä määrittää nettoapportin suuruus. Tässä laskelmassa siirtyvän omaisuuden varoista on vähennetty velat. SYP2:lle siirtyi apporttina lähes koko SYP1:n omaisuus, johon sisältyivät myös ulkomaiset velkakirjat. Siirtosopimuksessa todetaan yksiselitteisesti, että SYP1:n varsinainen talletuspankkitoiminta kaikkine siihen liittyvine oikeuksineen ja velvollisuuksineen, olkootpa ne mitä laatua tahansa, siirtyy tytärpankille [SYP2:lle] 1.7.1991 klo 00.00 vuorokauden vaihtuessa[165].

SYP:n jakautumisen toimenpiteiden aikataulu vahvistaa sen, että pankki muutti vasta vuoden 1991 alussa perustamistoimien luonnetta. Uuden rakenteen suunnittelu oli käynnistetty diffuusion pohjalta jo keväällä 1989. Pankki pyysi apportin käytöstä lausunnon oikeustieteen tohtori, kauppaoikeuden professori Pauli Koskelta helmikuussa 1991 eli vajaat puoli vuotta ennen SYP2:n toiminnan suunniteltua käynnistämistä. Koski korosti lausunnossaan, että tärkein apporttiomaisuuteen liittyvä kysymys on, mitä arvoa osakeyhtiölaissa tarkoitetaan vaadittaessa yhtiön hallituksen selvitystä omaisuuden arvosta[166].

---

[164] Vuonna 1991 oli voimassa vuoden 1978 osakeyhtiölaki, jonka 2 luvun 4 §:n 2 momentti kuului: "Perustamiskirjan tulee sisältää selvitys niistä seikoista, joilla voi olla merkitystä harkittaessa yhtiöön pantavan tai sille hankittavan omaisuuden arvoa ja edellä tarkoitettua määräystä yleensä. Tällöin on erityisesti mainittava: 1) sen nimi- ja kotipaikka, jota määräys koskee; 2) arvo, joka katsotaan voitavan taseeseen merkitä yhtiöön pantavalle tai sille hankittavalle omaisuudelle, ja omaisuutta vastaan annettavien osakkeiden lukumäärä tai muu vastike; sekä 3) määräyksessä mainittujen, yhtiön perustamiseen liittyvien kulujen arvioitu enimmäismäärä."

[165] Sopimus- ja luovutuskirja liiketoiminnan luovuttamisesta apporttiomaisuutena 28.5.1991.

Toinen asia oli, miten yhtiön hallitus voi osoittaa, että apporttiomaisuus vastaa osakkeiden merkintähintaa. Koski painotti nettoapportin merkitystä ja lisäksi sitä, että nettoapportti on joka tapauksessa arvioitava rahassa. Hänen mukaansa varallisuuden arvo ei kuitenkaan saa alittaa missään olosuhteissa osakkeiden merkintähintaa. Siksi laki edellyttää nimenomaista selvitystä niistä seikoista, joilla voi olla merkitystä omaisuuden arvon määrityksessä. Omaisuuden käyvästä arvosta on sen vuoksi esitettävä arvio, ja toisaalta on mainittava sen tulevasta kirja-arvosta eli kirjanpitoarvosta.[167]

Kosken lausunnon mukaan arvoselvitys koskee sekä tilannetta, jossa apportti koostuu yksittäisistä omaisuuseristä, että tilannetta, jossa apporttina käytetään kokonaista liikeyritystä. Lausunnossa todetaan edelleen, että uuden yhtiön hallituksen tulee an-

---

[166] Kauppaoikeuden professorin Pauli Kosken lausunto Suomen Yhdyspankille 9.2.1991.

[167] Professori Jukka Mähösen mukaan Kosken antamaa lausuntoa ei olisi tarvittu, jos laissa olisi ollut nykyisen osakelyhtiölain (21.7.2006/624) mukaiset nimenomaiset asiaa koskevat säännökset. Vuoden 1978 osakeyhtiölain 2 luvun 4 § muutettiin vuonna 1997. Tuolloisen 4 §:n 4 momentin mukaan "Apporttiomaisuutta voi olla vain omaisuus, jolla on yhtiölle taloudellista arvoa. Työsuoritusta tai palvelun suorittamista koskeva sitoumus ei voi olla apporttiomaisuutta." Samassa yhteydessä lukuun otettiin uusi 4 a §, johon otettiin säännökset tilintarkastajan lausunnosta apporttiomaisuudesta. Pykälän 1 momentti kuului:

"Yhden tai useamman riippumattomana asiantuntijana toimivan hyväksytyn tilintarkastajan on arvioitava yhtiölle 4 §:n 1 momentin 1 tai 2 kohdan mukaan tuleva omaisuus ja annettava omaisuudesta lausunto, joka on päivättävä ja allekirjoitettava. Lausunto on liitettävä perustamiskirjaan, ja siinä on oltava:
1) selvitys yhtiölle tulevasta omaisuudesta;
2) selvitys omaisuuden arvioinnissa käytetyistä arvostusmenetelmistä ja niitä käyttämällä saatavista tuloksista;
3) selvitys omaisuudesta annettavasta vastikkeesta; sekä
4) arvio siitä, vastaako omaisuuden arvo vähintään omaisuudesta annettavaa vastiketta ja, jos vastike on yhtiön osakkeita, osakkeista maksettavaa määrää."

taa selvitys myös niistä seikoista, joilla voi olla merkitystä varallisuusmassan arvoa vastaanottavalle yritykselle. Koski painotti, että yritysvarallisuutta toiseen yritykseen siirrettäessä lähtökohtana ja pääsääntönä on tase-erien jatkuvuus eli varojen ja velkojen siirtyminen samanarvoisina. Tällä huomautuksella hän viittaa siihen, että siirtyviin velkasaataviin sisältyvä luottotappioriski tulee huomioida ennen siirtoa. Tästä ei kuitenkaan löydy merkintää apporttiasiakirjoista.

SYP2:n (Suomen Yhdyspankki Oy) ensimmäisten kuuden kuukauden tilinpäätöksen luvut osoittavat luottotappioiden määräksi 573,0 miljoonaa markkaa ja tilikauden tappioksi 152,8 miljoonaa markkaa. Seuraavien 12 kuukauden tilikauden osalta luottotappioita oli 2 836,2 miljoonaa markkaa ja tilikauden tappiota 1 898,6 miljoonaa markkaa. Uuden SYP2:n 18 kuukauden kumulatiiviset luottotappiot olivat siis 3 409,2 miljoonaa markkaa ja tappiot 1 898,6 miljoonaa markkaa. Uusi SYP oli siis menettänyt ensimmäisten 18 kuukauden kuluessa neljänneksen alkuperäisestä osakepääomastaan.[168]

Asianajotoimisto Procopé & Hornborgin juristin Olavi Ylängön pankille laatimassa luottamuksellisessa muistiossa[169] todetaan, että siirtyvän omaisuuden arvo tulisi arvioida varman päälle. Hän viittaa näin siihen, että epävarmoja omaisuuseriä pitäisi tarkastella huolellisesti. Apporttikirjasta ei löydy merkintää mittavien luottotappioiden riskistä eikä myöskään pätemättömiksi todetuista korivaluuttavekseleistä.

Pankkitarkastusvirastolla ei ollut huomauttamista SYP:n nettoapportin määrään sen enempää kiinteistöjen arvostuksen kuin valuuttavekseleidenkään osalta, vaikka sen tiedossa oli korkeimman oikeuden päätös Promissory Note -korivaluuttavekseleiden pätemättömyydestä[170].

---

[168] Suomen Yhdyspankki Oy:n ja Liikepankki Unitas Oy:n vuosikertomukset vuosilta 1990–1992.

[169] Muistio Suomen Yhdyspankille, Procopé & Hornborg / Olavi Ylänkö, 2.2.1990.

Puuttuvat siirtomerkinnät

Apportin käyttö vaikutti ratkaisevasti myös korivaluuttavekseleiden oikeudelliseen asemaan. Kuten edellä on käynyt ilmi, kansainvälinen vekselilaki määrää yksiselitteisesti, että vekselien siirrosta on tehtävä merkintä vekselin kääntöpuolelle. Näin velan perijä varmistaa vekselin pätevyyden saamistodisteena. Siirtomerkintöjä ei kuitenkaan tarvita, mikäli vekselit siirtyvät ns. yleisseuraannon perusteella. Sulautuminen ja jakautuminen ovat yleisseuraantoja. Sen sijaan apportti ei ole yleisseuraanto vaan kauppaan rinnastettava liiketoiminnan siirto, joka edellyttää siirtomerkintää.

Osakeyhtiö- ja arvopaperimarkkinaoikeuden erityisasiantuntija professori Jukka Mähönen katsoo, että SYP:n olisi pitänyt siirtomerkitä myös valuuttavekselit apportin yhteydessä[171].

SYP:n muodonmuutoksen yhteydessä pankki on käyttänyt useita eri nimityksiä toiminnan uudelleenjärjestelystä. SYP2:n perustamista koskevissa asiakirjoissa puhutaan yksiselitteisesti apportista ja nettoapportista.[172] SYP:n vuoden 1990 toimintakertomuksessa rakenne-

---

[170] Pankkitarkastusviraston lausunto Suomen Yhdyspankki Oy:n hakemukseen korottaa osakepääomaansa apporttiomaisuutta vastaan, 14.5.1991.

[171] Osakeyhtiölaki (21.7.2006/624), 14 luku, 1.1 §; Mähönen ja Villa 2006, s. 449.

[172] "Pankkitoiminnan yhtiöittäminen uuteen tytärpankkiin", SYP:n johtokunnan muistio hallintoneuvostolle, 26.2.1991. Sopimus- ja luovutuskirja liiketoiminnan luovuttamisesta apporttiomaisuutena 28.5.1991. Pankkitarkastusviraston lausunto Suomen Yhdyspankki Oy:n hakemukseen korottaa osakepääomaansa apporttiomaisuutta vastaan, 14.5.1991. Valtiovarainministerin päätös uuden osakkeen merkitsemisestä apporttiomaisuutta vastaan, 16.5.1991, diaarinro 14/414/91.

järjestelyä kutsutaan yhtiöittämiseksi (diffuusioksi), mutta tekstin alaotsikossa puhutaan liiketoiminnan luovuttamisesta. Vuosikertomuksen teksti oli painossa, kun SYP alkoi suunnitella nettoapportin käyttöönottoa ja pyysi sen käytöstä oikeusoppineiden lausuntoja[173]. Myöhemmin pankin lakimiehet ovat nimittäneet tapahtumaa myös liikkeenluovutukseksi[174].

SYP:n valuuttavekseleiden siirtäminen SYP1:stä uuteen SYP2:een jäi tekemättä, kun uusi pankki perustettiin valtavalla kiireellä ja painottaen menettelyjä, jotka minimoivat leimaverot. Samalla kuitenkin unohtuivat apportin edellyttämät siirtomerkinnät. Tästä kehkeytyi keskeinen peruste, jolla valuuttavelalliset ovat moittineet SYP:n ja sen seuraajapankkien toimintaa.

Tässä yhteydessä on myös huomionarvoista, että SYP joutui turvautumaan apporttiin myös siksi, että jakautumista koskevat säännökset otettiin lakiin vasta vuonna 1997[175]. Vuonna 1991 vaikeuksiin joutuneen liikepankin ainoat sallitut selviytymiskeinot olivat sulautuminen toiseen liikepankkiin, selvitystila ja konkurssi.

Pankkitarkastusviraston myönteinen lausunto SYP:n rakennejärjestelyistä oli ratkaiseva, sillä sen turvin pankki sai viranomaisluvan korottaa osakepääomaansa apporttiomaisuutta vastaan. Korotus oli perustavanlaatuinen osa SYP:n pelastusoperaatiota ja suomalaisen pankkijärjestelmän pystyssä pitämistä. SYP:n anomus apportista kirjattiin valtiovarainministeriön kirjaamossa 14.5.1991 ja valtiovarainministeri Viinanen allekirjoitti apporttiluvan[176] 16. toukokuuta 1991. Asiakirjalla pankki sai luvan esittämiinsä toimenpiteisiin. Oman kertomansa mukaan Viinanen ei ollut tietoinen valuuttavekseleihin liittyvistä epävarmuuksista. Sen sijaan hän muistaa, että SYP:llä oli erittäin kova kiire toteuttaa järjestelyt. Valtiovarainministeriössä pelättiin aidosti, että myös SYP luisuu kaltevalle pinnalle ja lopulta kaatuu pankkikriisiin.

---

[173] SYP:ssä vuonna 1992 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

[174] Vastaus lainhakuasiassa (3322 5012 92 150, Uudenmaan lääninhallitus) ja Nordea Pankki Suomi Oy:n vastaus Rahoitustarkastukselle 9.8.2006.

[175] Laki osakeyhtiölain muuttamisesta (14.2.1997/145), luku 14 a, Jakautuminen.

[176] Valtiovarainministerin päätös uuden osakkeen merkitsemisestä apporttiomaisuutta vastaan, 16.5.1991, diaarinro 14/414/91.

Lumevekselit haudattiin hiljaisesti

SYP:n entisen pankinjohtajan[177] mielestä pankkitarkastuksen olisi pitänyt puuttua Promissory Note -korivaluuttavekseleihin viimeistään siinä vaiheessa, kun pankki haki uutta lupaa ulkomaisten sivukonttoreiden perustamiseksi, mikäli tarkastajat olisivat halunneet vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Tällöin olisi pitänyt varmistua myös siitä, että esimerkiksi Lontoossa erääntyviksi määrätyt Promissory Note -korivaluuttavekselit varustettaisiin asianmukaisilla siirtomerkinnöillä. Jos asia olisi noussut esille, samalla olisi käsittelyyn saattanut tulla korivaluuttavekseleiden pätemättömyys Englannin ja Saksan pankkilakien ja kansainvälisen vekselikonventin perusteella. Tällöin myös kansainvälisille rahoittajille olisi paljastunut Promissory Note -korivaluuttavekseleiden kannan pätemättömyys.

Pankinjohtajan lausunnon[178] mukaan pankkitarkastusvirastossa tiedettiin Promissory Note -korivaluuttavekseleistä kaikki tarpeellinen. Niistä oli keskusteltu useaan otteeseen pankkitarkastajien kanssa. Verohallituksen tarkastajat olivat lisäksi toimittaneet pankkitarkastukselle asiakirjoja, joilla voitiin osoittaa valuuttavekseleiden luonne lumeasiakirjoina.

---

[177] SYP:ssä vuonna 1992 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

[178] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

Verohallituksessa asiaa tuolloin tutkineet virkamiehet ovat sitä mieltä, että pankkitarkastus ja tilintarkastajat jättivät Promissory Note -korivaluuttavekselit tarkoituksella vaille huomiota varsin yksinkertaisesta syystä. Valuuttavekselit olivat käytössä ainoastaan leimaverojen kiertoa varten, ja siksi niillä ei ollut mitään vaikutusta pankin taseeseen tai muuhun varallisuusasemaan. Toisaalta niiden luonteen tarkempi julkinen ja juridinen arviointi olisi saattanut johtaa SYP:n rakenneuudistuksen kariutumiseen ja samalla koko pankin selvitystilaan. Tämän riskin ottamiseen ei kenelläkään asianosaisella, ei edes virkamiehillä ollut varaa.[179]

Suomen kaikkien liikepankkien vakavaraisuuspuskuri oli vuoden 1990 lopussa yhteensä 7 141 miljoonaa markkaa. Tämän summan arvosta liikepankeilla oli varaa tehdä tappiota ennen kuin ne painuisivat kansainvälisen riskimittarin alapuolelle[180]. SYP:n osuus tästä kokonaissummasta oli noin kaksi miljardia markkaa. SYP:n taseessa oli samaan aikaan valuuttaluottosaamisina kansainvälisiä valuuttavekseleitä 22,8 miljardia markkaa. Tästä määrästä yli 75 prosenttia oli sidottu korivaluuttaan. Tämän mukaan pankin pätemättömäksi todettu korivaluuttavekseleiden kanta oli noin 17 miljardia markkaa. Summa oli suuruudeltaan kaksi ja puoli kertaa suurempi kuin kaikkien liikepankkien vakavaraisuuspuskuri.

Valuuttaluottojen määrä kasvoi edelleen vuoden 1991 kuluessa.

Yhdessäkään uuden SYP2-pankin synnyttämiseen liittyvässä asiakirjassa ei mainita, että SYP1:n toiminnan päättäneessä taseessa 30.6.1991 oli 25,2 miljardin markan erä ulkomaan rahan määräisiä luottoja, joista noin 75 prosenttia eli 19 miljardia markkaa perustui XYP-määräiseen korivaluuttaan, ja että luotot olisivat siirtyneet vekselilain edellyttämällä tavalla SYP2:n taseeseen. Loput 25 prosenttia ulkomaan rahan määräisistä luotoista oli vekselilain mukaan päteviä eli luotot oli kirjoitettu jollekin tunnetulle valuutalle. Kumpiakaan eriä ei siirtomerkitty. Jos tilintarkastajat olisivat todenneet korivaluuttavekselit arvottomiksi, SYP olisi ollut tuhon oma, sillä korivaluuttavekseleiden arvo oli yli kaksinkertainen verrattuna pankin omaan pääomaan.

---

[179] SYP:ssä vuonna 1990 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

[180] "Suomen pankkituki", valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle pankkituesta, 2.12.1993, s. 14.

Pankin tilintarkastajat kuitenkin katsoivat, ettei Promissory Note -valuuttakorivekseleillä ollut mitään vaikutusta apportin arvoon. Mikäli pätemättömistä vekseleistä olisi tehty varovaisuusperiaatteen mukainen alaskirjaus, esimerkiksi 10 prosenttia, tuloksena olisi ollut parin miljardin markan lovi, johon uuden pankin perustaminen olisi kaatunut.

SYP:n konsernijohdossa olleen pankinjohtajan oman käsityksen mukaan tämä oli pääsyy "valuuttavekseleiden hautaamiseen"[181]. Hän muistuttaa painokkaasti, että pankin rakenneuudistus käynnistettiin sen jälkeen, kun korkein oikeus oli 12.4.1989 antanut ratkaisunsa valuuttavekseleiden pätemättömyydestä[182].

Vaikka viranomaiset olisivat pitäneet Promissory Note -korivekseleitä merkityksettöminä pankin taseen ja varallisuusaseman kannalta, esille olisi pitänyt nostaa niiden asema pankin ja velallisten välisessä suhteessa. Velalliset olivat allekirjoittaneet omat vekselinsä, joiden pankki oli useaan otteeseen todistanut olevan oikeudellisessa mielessä vekseleitä.

---

[181] SYP:ssä vuonna 1992 pankinjohtajana työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.

[182] KKO 1989:48.

Vekseleistä tehtiin väkisin velkakirjoja

Vuonna 1991 SYP oli tiukasti sitä mieltä, että Promissory Note -korivaluuttavekselit ovat päteviä vekseleitä ja niihin perustuvat saamiset ovat perintäkelpoisia. Vasta 2000-luvulla pankki hylkäsi vekselinäkemyksen ja samalla katsoi, ettei siirtomerkinnän puutteella ole merkitystä velan määrään ja ehtoihin. Oikeustoimien lainmukaisuutta ja pätevyyttä on kuitenkin tarkasteltava tapahtumahetken olosuhteiden ja lainsäädännön puitteissa.

SYP oli myöntänyt valuuttavelat pätemättömillä asiakirjoilla, kuten korkein oikeus oli jo vuonna 1989 todennut, ja sen vuoksi valuuttavekseleiden pätemättömyys olisi pitänyt todeta myös apporttiomaisuutta määriteltäessä.

Kun SYP ei ollut tehnyt vekselilain mukaisia siirtomerkintöjä, olisi käräjäoikeuden pitänyt oikeudenkäymiskaaren[183] perusteella todeta velkomusoikeudenkäynneissä SYP2:n olevan väärä hakija. Jos tuomioistuimen tiedossa olisi ollut, että hakijana ollut SYP2 oli eri pankki kuin luoton myöntänyt SYP1, käräjäoikeuden olisi pitänyt jättää juttu tutkimatta viran puolesta.

Kun kantajana esiintyy vekselilain mukaan väärä henkilö, velkojalta puuttuu niin kutsuttu asialegitimaatio eli oikeus esiintyä oikeusjutussa omissa nimissään asianosaisena. Helsingin yliopiston prosessioikeuden professori Juha Lappalainen ottaa kantaa asialegitimaation seurauksiin kirjassaan *Siviiliprosessioikeus*: "Asialegitimaation puuttuminen kantaja- tai vastaajapuolella johtaa kanteen jättämiseen tutkimatta. Prosessia ei voida käydä 'väärien' asianosaisten nimissä. Tämä prosessiedellytys on ehdoton."[184]

---

[183] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 31 luvun 1 §.

[184] Lappalainen 1995, s. 273–274.

Sen enempää tuomioistuimet kuin velallisetkaan eivät ole tienneet kantajan vaihtumisesta, koska SYP:n käräjäoikeuksille toimittamista asiakirjoista puuttuivat pääsääntöisesti SYP1:n ja SYP2:n identifioimiseen tarvittavat kaupparekisterinumerot. Myöskään alkuperäisiä korivaluuttavekseleitä ei ole pääsääntöisesti toimitettu tuomioistuimen tutkittaviksi.

Vuonna 2006 SYP torjui väitteet väärästä velkojasta vetoamalla tuomioistuimen päätökseen. Lääkäri Kasper pyysi Rahoitustarkastukselta selvitystä siitä, miksi hänen korivaluuttavekseleitään ei ollut siirretty asianmukaisesti SYP1:stä uuteen SYP2:een[185]. SYP joutui antamaan asiasta selvityksen Rahoitustarkastukselle. Kirjeessään pankki ei vastannut sille esitettyyn kysymykseen. Sen sijaan se totesi voittaneensa vastaavaan asiaan liittyvän oikeudenkäynnin Kirkkonummen kihlakunnanoikeudessa vuonna 1992. Tällöin kantaja oli väittänyt, että SYP2 oli ollut väärä velkoja, kun SYP1:n myöntämiä vekseliluottoja ei ollut siirtomerkitty.

Kihlakunnanoikeus oli ratkaissut jutun pankin eduksi, koska vekseliin oli tehty siirtomerkintä. ”Tämä vekseli on 1.7.1991 tapahtuneen liiketoiminnan luovuttamisen yhteydessä siirtynyt uudelle perustetulle Suomen Yhdyspankki Oy:lle. Siirto on tehty itsemme vastuusta vapauttaen. Liikepankki Unitas, ent. Suomen Yhdyspankki Oy.”[186] Helsingin hovioikeus vahvisti kihlakunnanoikeuden päätöksen vuonna 1993[187].

Olennaista tässä tapauksessa oli, että kyseessä oli markkavekseli eikä korivaluuttavekselinä tunnettu Promissory Note, joita siirtomerkintöjen puuttuminen koskee.

---

[185] Selvityspyyntö Rahoitustarkastukselle 14.6.2006.

[186] Kirkkonummen kihlakunnanoikeuden tuomio, S 92/19, 25.8.1992.

[187] Helsingin hovioikeuden tuomio 4895, 17.11.1993, asia S 93/187.

SYP:n toimintaa jatkava Nordea on useasti vedonnut juuri näihin kahteen oikeustapaukseen mm. Rahoitustarkastukselle antamissaan vastauksissa. Kirkkonummen ratkaisun perusteella se sai myös keskusrikospoliisin luopumaan Promissory Note -korivaluuttavekseliin liittyvästä rikosilmoituksesta, jonka yrittäjä Eino teki toukokuussa 2006 pätemättömästä korivaluuttavekselistä[188].

Eino olisi halunnut tietää, käyttikö SYP tarkoituksella vääriä velkomisasiakirjoja myöntäessään hänelle valuuttaluoton. Pankki totesi omassa vastauksessaan, että ”mielestämme on turhaa spekuloida sillä, onko pankki ollut tietoinen Promissory Note oma vekselin muotovirheestä asiakirjaa allekirjoitettaessa vai myöhemmin. Pankilla on ollut selvä ja riidaton saatava velalliselta. Tämä tosiasia ei muuksi muutu, olipa pankki sitten tietoinen vekselin muotovirheestä tai ei”.[189]

Pankin lausunto osoittaa, ettei se pitänyt asiakirjojen oikeellisuutta ja lainmukaisuutta ensisijaisena osana pankkitoimintaa ja asiakkuuksien hoitoa. Pankki keskittyi vain saatavansa perimiseen asiakirjojen laadusta riippumatta.

Vekselit eivät kiinnostaneet viranomaisia

Vuoden 1991 jälkeen tehdyissä hovioikeuksien ratkaisuissa ei pohdita yhdessäkään siirtomerkinnän juridiikkaa, mutta apporttisiirron pitävyyteen vedotaan kahdessa tapauksessa.[190]

Hovioikeus on käsitellyt Promissory Noten ja sen liiteasiakirjan merkitystä ja velkomisen perusteita erään ratkaisunsa lisämuistiossa, jota ei ole julkistettu. Hovioikeuden esittelijä katsoo, ettei kyseessä ole velallisen väittämä vekselijuttu vaan velkomusasia.[191]

---

[188] Tutkintapyyntö keskusrikospoliisille, 19.5.2006.

[189] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje, Pentti Saukkola ja Harri Vitie, 13.9.2006.

[190] Ks. liitettä 3.

Esittelijän mukaan pääkysymyksenä on, onko kantaja (pankki) näyttänyt sillä olevan saaminen vastaajalta (velalliselta) ilman vekseliä. Esittelijä perustelee näkemystään sillä, että velkojalla on oikeus saada velka maksettavaksi vekselivelalliselta, joka muutoin hyötyisi saamisen raukeamisesta[192]. Vekselin velkasumma oli määritelty säästöpankkien käyttämänä SPQ-korivaluuttayksikkönä. Muistiossa viitataan korkeimman oikeuden vuonna 1989 tekemään ratkaisuun korivaluuttavekselin pätemättömyydestä, mutta esittelijä ei katso sillä olevan vaikutusta näkemykseensä.

Lisäksi esittelijä on sitä mieltä, ettei vieraan valtion lailla ole merkitystä asiassa. Käsiteltävänä oleva vekseli oli määrätty maksettavaksi Luxemburgissa, ja siihen olisi pitänyt soveltaa sikäläistä lakia. Perusteluissa ei viitata siihen, että Suomen ja Luxemburgin vekselilait ovat alisteisia kansainväliselle vekselisopimukselle, joka on valtiosopimus ja joka kieltää korivaluuttavekselit. Esittelijä lopettaa päättelynsä siihen, etteivät mitkään perustelut estä kantajaa saamasta velkaansa velalliselta. Esittelijän mukaan näytöksi velasta ja sen maksuunpanosta riittää, että velallinen on myöntänyt saaneensa velaksi myönnetyn summan. Tällöin jää kuitenkin edelleen avoimeksi, voiko pankki vaatia velallista suorittamaan devalvaatiolla korotetun velkasumman.

Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alanen toteaa, että muotovirheen vuoksi pätemättömäksi muuttunut korivaluuttavekseli ei aiheuta perusvelkasuhteen lakkaamista, johda velasta vapautumiseen tai velkasumman alentumiseen. Siksi vekselin pätemättömyydellä ei hänen mielestään ole todellista vaikutusta valuuttavelkojen perinnässä.[193]

---

[191] Esittelijän taustamuistio, Turun HO, tuomio 1816, 17.5.1996, diaarinro S 95/418.

[192] Vekselilaki (14.7.1932/242), 74 §.

[193] Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen kirje 25.3.2008.

Rata hyväksyi SYP:n toimet

Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori toteaa omassa lausunnossaan vuonna 2007, että "ratan käsitys on, että vekselin siirto oli pätevä osana liiketoiminnan siirtoa. Katkeamaton siirtoketju ei ole ainoa tapa osoittaa velkojan oikeus vedota vekseliin. Sellainen ketju tekee muun näytön esittämisen tarpeettomaksi".[194]

Lounatvuoren kannanotto on kiinnostava siksi, että se näyttäisi olevan ristiriidassa kansainvälisen vekselilain ja apporttisiirron pätevyyden kanssa.

Lääkäri Kasper ja juristi Ossi hämmästyivät lausuntoa ja hankkivat kansainväliset asiantuntijalausunnot vekselilaista. Niiden mukaan siirtomerkintä on ehdoton ja sen perusteluksi on esitettävissä useita kansainvälisiä oikeustapauksia[195]. Koska Suomen vekselilaki luetaan valtiosopimusten piiriin, Suomi ei voi tulkita vekselilakia ja sen säännöksiä huomioimatta kansainvälisen vekselisopimuksen säännöksiä.

Sen paremmin suomalaisesta, saksalaisesta kuin englantilaisestakaan oikeuskirjallisuudesta ei löydy yhtään ennakkotapausta, jolla voitaisiin todistaa vekselin siirtyminen ilman asianmukaista siirtomerkintää.

---

[194] Markku Lounatvuoren kirje 31.10.2007.

[195] Caemmerer 1967, 1976: 2. Folge, s. 69, tapaus 1; 3. Folge, s. 59, tapaukset 1–2; Englannin vekselilaista Indorsement, s. 82–83, 85. Byles 1979. Aurejärven (1979, s. 31) mukaan "Saksalaisen Caemmererin toimittama ratkaisukokoelma on merkittävin vekselitutkimuksessa käytetty kirja. Se on laadittu nimenomaisesti Geneven vekselioikeuskokouksen päätöspöytäkirjassa lausutun konventiomaiden oikeuskäytännön yhdenmukaistamissuosituksen toteuttamiseksi. Kokoelma kattaa vuosien 1930–1973 oikeuskäytännön ja siihen on annettu tietoja myös Suomesta. Ainoana Geneven vekselioikeusvaltioiden tuomioistuinkäytännön yhteisjulkaisuna teos on erittäin arvovaltainen ja kun teos on myös Suomen korkeimman oikeuden käytössä, siinä julkaistuille ratkaisuille on annettava poikkeuksellisen suuri paino."

Lounatvuoren ja SYP:n näkökanta siirtomerkinnän vapaaehtoisuudesta on mielenkiintoinen myös siksi, että SYP on useasti vedonnut Kirkkonummen kihlakunnanoikeuden vuonna 1992 antamaan ratkaisuun. Sen mukaan markkavekseliin tehty siirtomerkintä osoitti, että SYP1 oli siirtänyt vekselin SYP2:lle. Jos siirtomerkintää ei olisi tarvittu osana apporttia, miksi se tehtiin markkavekseleihin mutta ei sen enempää päteviin kuin pätemättömiinkään valuuttavekseleihin? Kaikkia vekseleitä käsitellään saman vekselilain perusteella. Lisäksi on huomattava, ettei uudelle yhtiölle annettu vanha nimi yhtiöoikeudellisesti tuota uudelle yhtiölle samoja oikeuksia kuin vanhalla on ollut.

Vekselilain mukaan vekselisitoumuksen muodossa on noudatettava sen valtion lakia, missä sitoumus on allekirjoitettu. Lisäksi vekselin oikeusvaikutukset määräytyvät sen valtion lain mukaan, missä vekseli on maksettava.[196]

Lääkäri Kasperin tapauksessa kyseessä oli laskennalliseen valuuttayksikköön perustuva, suomalaisen pankin Lontoossa erääntyväksi merkitty vekseli. Tuomioistuimen olisi voinut olettaa selvittävän asiaa tarkasti ja yksityiskohtaisesti tutkien Englannin lakia, koska vekseli on määrätty maksettavaksi Lontoossa.

Kun sovelletaan vieraan maan lakeja, oikeuden tulee vekselilain mukaan tarvittaessa hankkia asiasta lausunto ulkoministeriöltä[197]. Tuomioistuimet olisivat voineet helposti varmistaa asian myös professori Erkki Aurejärven vekselilaista kirjoittamasta perusteoksesta *Vekselit*, joka on julkaistu jo vuonna 1979. Aurejärvi toteaa oraakkelimaisesti kirjassaan, että ”vekselilain soveltaminen saattaa siis vaatia perehtymistä vieraskieliseen ja hankalasti saatavissa olevaan aineistoon, joka seikka tietenkin voi de facto vähentää mm. alioikeustulkintojen oikeaoppisuutta”[198].

---

[196] Vekselilaki (14.7.1932/242), 80–81 §.

[197] Vekselilaki (14.7.1932/242), 87 §.

SYP ratkaisi pätemättömiin valuuttavekseleihin liittyvän ongelmansa sivuuttamalla vekselit kokonaan ja ottamalla perinnän pohjaksi valuuttavekseliluoton ehtoja selittäneen liitesopimuksen. Samalla se alkoi soveltaa perintään velkakirjalakia. Liitesopimukseen tukeutuminen johti kuitenkin laajoihin vero-ongelmiin.

---

[198] Aurejärvi 1979, s. 28; ks. myös s. 26–31.

6. Pankit välttivät miljardien verot

Verottaja paljasti valuuttavekseleiden todellisen luonteen. Pankkien vuosikausia jatkunut veronkierto annettiin taannehtivasti anteeksi. Kansanedustajat eivät tienneet, minkälaisen lain säätivät ja miksi. Kaiken keskellä pankki kirjoitti oman tuomionsa valuuttavekseleistä.

Korivaluuttavekseleiden todellinen käyttötarkoitus alkoi kirkastua verottajalle vuoden 1992 verotarkastusten pohjalta. Verottaja suoritti tällöin pankkien toimialatarkastuksia. Tulosten perusteella verotarkastajat olivat vahvasti sitä mieltä, että Promissory Note oli mukana luottojärjestelyissä ainoastaan leimaverojen välttämiseksi. Tämä perustui siihen, että varsinainen velkoja oli koko ajan suomalainen pankki eikä valuuttavekseli siirtynyt missään vaiheessa ulkomaisen toimijan käsiin. Promissory Note -vekselin ja sen liitesopimuksen luonne alkoivat kiinnostaa verottajaa sitä enemmän, mitä suuremmaksi valuuttaluottojen kanta kasvoi. Huomionarvoista on, ettei verottaja tiennyt tarkastuksia tehdessään korkeimman oikeuden vuonna 1989 tekemästä päätöksestä, jonka mukaan Promissory Note oli vekselinä pätemätön[199]. Asia ei myöskään ilmene verottajan toimialatarkastuksen asiakirjoista tai pankeille lähetetyistä selvityspyynnöistä. Sinänsä tietämättömyys jonkin lain olemassaolosta ei ole riittävä selitys viranomaisen toimenpiteille.

---

[199] Valtiovarainministeriön korkeana virkamiehenä vuonna 1992 työskennelleen haastattelu, marraskuu 2007.

Verottajan näkökanta veronkierrosta oli myrkkyä pankeille, koska verojen maksu olisi lisännyt ulkomaisen luototuksen kustannuksia. Pankkien oli pakko löytää perustelut, joilla korkeimman oikeuden pätemättömäksi tuomitsemat vekselit voitiin todistaa verokohtelun osalta vekseleiksi.

Leimaverolaissa oli vain lyhytsanainen ilmaisu vekselien leimaveroista. Sen mukaan "vekseli joka on Suomen ulkopuolella maksettu" on säädetty vapaaksi leimaverosta[200].

Valuuttavekseleiden verottaminen liittyi laajempaan kokonaisuuteen, jossa käsiteltiin myös yritystodistusten, joukkovelkakirjojen ja sijoitustodistusten leimaverollisuutta. Pankit protestoivat voimakkaasti verottajan näkemyksiä ja syyttivät leimaverolakia epäselväksi.[201]

Verotarkastajat vertasivat pankkien leimaverokikkailua ns. taseyhtiöiden harjoittamaan veronkiertoon. Näissä tapauksissa järjestelyjen näkyvinä tavoitteina olivat muodollisesti lain vaatimukset täyttävät asiakirjat. Tosiasiallisesti kyse oli kuitenkin keinoista, joilla voitiin taloudellisesta näkökulmasta välttyä veronmaksusta. Tämä verottajan näkökanta koski niin yritystodistuksia, joukkovelkakirjoja, sijoitustodistuksia kuin valuuttavekseleitäkin.

Suomen Pankki ja pankkitarkastus eivät olleet puuttuneet valuuttavekseleiden verotukselliseen asemaan eivätkä myöskään siihen, että valuuttavekseleiden taustalla olleet luotot perustuivat suurelta osin pankkien pitkäaikaiseen varainhankintaan joukkovelkakirjalainoilla. Kyseessä eivät olleet tapauskohtaisesti välitetyt ul-

---

[200] Leimaverolaki (6.8.1943/662), 3 luku, 15 §.

[201] Suomen Pankkiyhdistyksen lakiasioista vastaava johtaja Erkki Kontkanen on käsitellyt tapausta väitöskirjassaan (Kontkanen 2002).

komaiset luotot, vaan massana toteutettu varainhankinta. Valvovien viranomaisten näkökantaan vaikutti vahvasti se, että kuuden kuukauden välein vaihtuvat valuuttavekseleiden korkojaksot mahdollistivat valuutta- ja korkosuojauksen. Ne olivat tärkeitä elementtejä Suomen Pankin valuuttavarannon turvaamisessa.[202] Suomen Pankki osallistui aktiivisesti leimaverosta kehkeytyneen ongelman ratkaisuun, kuitenkin tavalla, jolla se ei joutunut esittelemään näkökantojaan julkisuudessa[203].

Verottajan mielestä kyse oli yksinkertaisesti siitä, että lumeasiakirjana toimineet valuuttavekselit olisi pitänyt sivuuttaa ja varsinaiseksi luottoasiakirjaksi olisi pitänyt määrittää liitesopimus, josta olisi suoritettava leimavero.

Kun verottajan ja pankkien välistä kamppailua valuuttavekseleistä käsiteltiin korkeimmassa hallinto-oikeudessa, SYP kommentoi Verohallituksen tarkastuskertomusta marraskuussa 1993. SYP totesi vastauksessaan, että "verohallituksen valituksen sivulla 4 väitetään, että sopimuksessa luottojärjestelystä -nimisessä asiakirjassa on asianosaisten kesken sovittu kaikista luoton olennaisista ainesosista. Tämä väite on väärä, sillä siinä ei sovita esim. perittävästä korosta". Lisäksi pankki totesi, että "sopimuksessa on sovittu vain pankin marginaalista, siinä ei ole esim. viitekorko-viittausta. Korko kirjoitetaan aina vekseliin korkojaksojen perusteella". Tällä kannanotolla SYP korosti painokkaasti, että korivaluuttavelat perustuivat ainoastaan vekseliin. Liitteenä ollut luottosopimus oli ainoastaan selittävä lisäosa. Siksi kyseessä ei ollut verottajan tarkoittama kotimainen leimaverollinen luottosopimus, vaan ulkomailla erääntyvä verovapaana välitetty vekseliluotto. Näin pankki tyrmäsi verottajan kannan "vekselitemppuilusta"[204].

---

[202] SYP:ssä pankinjohtajana vuonna 1990 työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007; Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori, vastaus lausuntopyyntöön, 31.10.2007; valtiovarainministeriössä johtavana virkamiehenä vuonna 1993 työskennelleen haastattelu, joulukuu 2006.

[203] Valtiovarainministeriön korkeana virkamiehenä vuonna 1992 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

KHO:n tuomiossa elokuussa 1994 todetaan, että Suomen Yhdyspankki "on vastineessaan muun muassa lausunut, että sopimusta luottojärjestelyistä ei ole leimaverolain 47 pykälässä tarkoitettu muu lainasopimus, vaan sopimus sisältää pankin lupauksen rahoittaa asiakkaan tekemän hakemuksen perusteella asiakkaan asettamia omia vekseleitä. Luottoinstrumenttina on pankille tai sen määräämälle asetettu ulkomailla erääntyvä oma vekseli Promissory Note. Sopimus luottojärjestelystä ei ole yksityisoikeudellisesti sellainen asiakirja, jonka perusteella pankki voisi hakea saataviaan oikeudenkäyntiteitse yhtiöltä luoton erääntyttyä"[205].

SYP siis perusteli jo vuonna 1989 pätemättömäksi vekseliksi todetun Promissory Noten olevan vekseli, kun asiaa tarkasteltiin verotuksellisesta näkökulmasta. SYP erotti toisistaan verotuksen ja velan perinnän. Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen mukaan pankilla oli oikeus puolustaa itseään verottajaa vastaan ja perustella luottosopimuksen verovapautta vekselitulkinnalla sekä torjua verottajan yritykset periä korivaluuttavekseleistä sekä luotto- että leimaveroa.[206]

Nordean perintäosaston johtaja Juha Lilja on sitä mieltä, ettei KHO:n ratkaisu tarkoita sitä, että valuuttasopimuksen liiteasiakirja olisi pätemätön – siitäkään huolimatta, että pankki itse oli painokkaasti niin väittänyt[207].

---

[204] Verohallituksen tarkastajien nimitys Primissory Note -korivaluuttavekseleiden käytöstä.

[205] KHO 5.8.1994, taltio 3319, diaarinro 5154/6/93.

[206] Heikki Alasen haastattelu, maaliskuu 2008.

[207] Juha Liljan haastattelu, maaliskuu 2008.

Tosiasia kuitenkin on, että KHO ei olisi voinut päätyä tulkitsemaan valuuttaluottosopimusta vekseliin perustuvaksi, ellei se olisi pitänyt liitesopimusta pätemättömänä velkomusasiakirjana. Kaiken lisäksi pankki oli omalla kannanotollaan liitesopimuksen pätemättömyydestä antanut asiasta julkisen siviilioikeudellisen sitoumuksen. Pankin ja Finanssialan Keskusliiton näkemyksen mukaan siviilioikeudellinen sitoumus ja verotus poikkeavat tässä yhteydessä toisistaan, vaikka tavallinen kansalainen ei sitä ymmärtäisikään. Esimerkiksi kiinteistöjä ja yhtiöitä voidaan käsitellä verotuksessa siviilioikeudellisista lähtökohdista poikkeavalla tavalla.[208]

Tämän mukaan pankki voi esittää samasta asiakirjasta kaksi erilaista tulkintaa sen mukaan, kumpi on kulloinkin kelpoisempi oikeudellisten seurausten välttämiseksi. Verottajan näkemyksen mukaan pankki ei veroasian käsittelyn yhteydessä tietoisesti tuonut esille korkeimman oikeuden vuonna 1989 antamaa ennakkopäätöstä. Sen sijaan pankki esitti vekselin luototuksessa pätevänä luottoinstrumenttina. Korkein hallinto-oikeus tukeutui päätöksessään pankin esittämään tulkintaan. On myös perusteltua kysyä, miten tarkasti asia tutkittiin korkeimmassa hallinto-oikeudessa, kun se ei millään tavalla viitannut korkeimman oikeuden tekemään ratkaisuun.

Hallinto-oikeuden ratkaisun jälkeen SYP:llä ei ollut enää tarvetta väittää Promissory Note -korivaluuttavekseleitä vekseleiksi edes velkoja perittäessä. Valuuttavekselit olivat tämän jälkeen varmasti verovapaita eikä liiteasiakirjasta tarvinnut suorittaa leimaveroa.

---

[208] Erkki Kontkasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Leimaveroista tehtiin salaiset päätökset

Verohallituksen ja valtiovarainministeriön käsityksen mukaan myös joukkovelkakirjoista olisi pitänyt suorittaa leimaverot. Pankit olivat hankkineet ulkomaista rahoitusta miljoonien tai kymmenien miljoonien markkojen erissä laskemalla liikkeelle joukkovelkakirjoja. Tätä varainhankinnan muotoa käyttivät pääsääntöisesti liikepankit, kun osuus- ja säästöpankit perustivat varainhankintansa laajalti yritystodistuksiin. Näillä luotoilla pankit jälleenrahoittivat omaa toimintaansa ja myönsivät muun muassa luottoja asiakkailleen. Verottajan tarkastuskertomusten mukaan joukkovelkakirjojen muotoon oli puettu muun muassa pankkien omien toimitilakiinteistöjen yhtiöittämisiä. Kun kauppa rahoitettiin leimaverottomalla joukkovelkakirjalla, toimenpiteen kustannukset laskivat merkittävästi[209]. Kyseessä ei ollut todellinen lainausliike.

Verottaja ei kuitenkaan pystynyt sitovasti osoittamaan, että kyseessä olisi ollut leimaveron kiertäminen. Pankkien ja Suomen Pankkiyhdistyksen mielestä koko verotuskiistassa oli kyse lain tulkinnasta eikä veronkierrosta. Asiaa kuitenkin käsiteltiin viranomaisten näkökulmasta veronkiertona, sillä verottaja pani suorittamatta jääneet verot maksuun. Vuoden 1989 alusta verottaja oli saanut uuden tehokkaan keinon vaikuttaa niin verotuksen ongelmien ratkaisemiseen kuin selvitysten tekemiseen. Verottaja saattoi panna arvioimansa verot maksuun ennen oikeuden päätöstä. Tätä ennen verottajalla ei ollut kovia keinoja puuttua tiedossa olleisiin epäselvyyksiin.

---

[209] "Ilman leimaverokustannuksia [kiinteistösijoitusyhtiön] rahoitus voidaan hoitaa siten, että kiinteistöyhtiö laskee liikkeeseen joukkovelkakirjalainan, jonka osuuspankki merkitsee." (Osuuspankkien Keskusliitto, lainopillinen osasto, muistio 12.10.1992, s. 4.)

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisulla[210] pankit kuitenkin vapautettiin leimaveroista. Oikeus katsoi, etteivät joukkovelkakirjat olleet sellaisia luottoja, jotka olisi voitu rinnastaa normaaliin luotonantoon[211]. Verottaja oli sitä ennen pannut maksuun 125 miljoonan markan edestä maksamattomia veroja. Oikeuden ratkaisun jälkeen pankeille palautettiin 140 miljoonan markan edestä veroja ja palautuskorkoja. Tämä oli varsin poikkeuksellinen tapahtuma Suomen verohistoriassa: palautus ylitti tuntuvasti maksuun pannut määrät. Laskelma veroista ja palautuksista on esitetty Finanssialan Keskusliiton lakiasioista vastaavan johtajan Erkki Kontkasen väitöskirjassa.[212]

Verottaja ei kuitenkaan hyväksynyt KHO:n ratkaisua, jolla pankit vapautettiin joukkovelkakirjojen leimaverosta. Se katsoi, että kaikki luottolaitosten antolainaukseen verrattava toiminta oli leimaverotuksen piirissä. Näin verottaja tulkitsi KHO:n ratkaisua eri tavalla kuin pankit[213]. Verottajan mielestä KHO:n tuomio ei ollut kattavasti ratkaissut joukkovelkakirjojen leimaverotusta, vaan ratkaisu koski ainoastaan yleisön merkittäviksi tarkoitettuja joukkovelkakirjoja. Tämä merkitsi sitä, että verottajan ja pankkien kädenvääntö jatkui edelleen. Pankit tulkitsivat, että kaikki joukkovelkakirjat olivat KHO:n ratkaisun jälkeen verottomia.

Verottajan ja pankkien välinen näkemysero yritystodistuksista eteni myös korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Vyyhtiä alettiin purkaa, kun Verohallitus teki rikosilmoituksen Oulun Aluesäästöpankin omistamasta sijoitusyhtiöstä. Se oli laskenut liikkeelle yritystodistuksia, jotka pankki oli itse merkinnyt. Pankki oli tulkinnut sijoitustodistukset verovapaiksi, vaikka sijoitusyhtiö oli välittänyt asiakkaalle omistajapankilta saatua rahaa. Tapaus herkisti kaikki rahalaitokset ja ne alkoivat perustellusti pelätä mittavia jälkiveroja. Korkein hallinto-oikeus ratkaisi asian vuonna 1996 kahdella ei julkisella päätöksellä[214]. Salaisten tuomioiden perusteita ei ole julkaistu, vaikka kyseessä ovat miljardeihin markkoihin kohonneet taloudelliset vaikutukset. Ratkaisujen mukaan yritystodistuksista oli suoritettava leimaveroa, kun yritystodistukset annettiin toiselle luottolaitokselle. KHO rinnasti yritystodistukset haltijavelkakirjoihin, jotka olivat leimaveron alaisia. Lisäksi ratkaisulla tunnustettiin asiallisesti, että yritystodistusten markkinoilla oli toimittu määrätietoisesti verojen kiertämiseksi. Verotarkastajat olivat löytäneet muun muassa pankin laatimat graafiset esitykset siitä, miten järjestelyn avulla voitiin välttää leimaverot. Kuvia oli käytetty pankin sisäisissä koulutustilaisuuksissa. Kun verottajan maksuun panemien ja palautuksina maksamien verojen laskelmaan sisällytetään yritystodistuksista maksettaviksi tulleet verot, lopputulos muuttuu radikaalisti. Pelkästään vuoden 2002 KHO:n päätös[215] yritystodistuksista muuttaa Kontkasen väitöskirjassaan esittämän laskelman[216] verottajan eduksi siten, että verottajan perimien summien yhteismäärä muuttuu 50 miljoonaa markkaa positiiviseksi.

---

[210] KHO 27.5.1996, T 1677 (ei julk.).

[211] KHO viittasi ratkaisussaan leimaverolain 6 luvun kumoamiseen lailla 1968/747, jolla joukkovelkakirjalainojen leimaverotus lopetettiin.

[212] Kontkanen 2002, s. 438.

[213] Verohallituksen liikevaihtoveroyksikön kirje lääninverovirastoille 23.6.1994 ja Verohallituksen verotarkastusyksikön ohje lääninverovirastoille 6.11.1996.

Korkeimman hallinto-oikeuden verotuspäätökset asettivat pankit hyvin eriarvoiseen asemaan. Verottajan näkökulmasta katsoen leimaverollisiksi tulivat osuus- ja säästöpankkien käyttämät yritystodistukset, mutta liikepankkien joukkovelkakirjat olivat verovapaita. Molempia muotoja kuitenkin käytettiin pankin varainhankinnan keinona. Verollisuus määrittyi nimikkeen eikä oikeustoimen todellisen luonteen perusteella. Finanssialan Keskusliiton lakiasioista vastaava johtaja Erkki Kontkanen kuitenkin katsoo, ettei Oulun Aluesäästöpankin tai muiden vastaavien tekemistä veronkiertotoimista voi tehdä yleistyksiä. Hänen näkemyksensä mukaan verottaja ei ymmärtänyt yritystodistusten ja joukkovelkakirjojen eroa, mikä johti pitkäaikaiseen kädenvääntöön pankkien verotuksesta.[217]

Korkein hallinto-oikeus ratkaisi myös julkistamattomalla ja siten salaiseksi jääneellä ratkaisulla[218] eläkesäätiöiden ns. takaisinlainauksen leimaverottomuuden. Itsenäiset eläkekassat, joiden taustalla ei ollut suuryrityksiä, olivat suorittaneet leimaverot luotoista, jotka ne olivat myöntäneet eläkemaksuja suorittaneille jäsenilleen. Kyseessä oli asiakasluototuksen yleinen muoto. Sen sijaan suuryritysten hallinnoimat eläkekassat olivat lainanneet omistajayritykselleen mittavia rahasummia, joista ei ollut suoritettu leimaveroja. Verottaja vei asian lääninoikeuden kautta korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka oli aikaisemmin tehnyt takaisinlainauksen verollisuudesta ennakkopäätöksen[219].

KHO päätyi ratkaisussaan siihen, ettei myöskään yritysten omien eläkekassojen tarvinnut suorittaa leimaveroja. Kyseessä olivat satojen miljoonien markkojen verohelpotukset yrityksille. Tuomioistuin perusteli ratkaisuaan nykyään vallitsevalla käytännöllä, jonka mukaan veroja ei ollut suoritettu. Ratkaisu annettiin sen jälkeen, kun luotonannon leimaverotus oli poistettu vuonna 1998[220]. Näin KHO:n päätökset olivat vaikutuksiltaan taannehtivia ja koskivat aikaa, jolloin verot olisi pitänyt suorittaa.

---

[214] KHO 1996, T 1773, ja KHO 1996, T 1819.
[215] KHO 19.11.2002, T 2991 (ei julk.).
[216] Kontkanen 2002, s. 438

[217] Erkki Kontkasen haastattelu, maaliskuu 2008.
[218] KHO 17.12.1999, T 4169 (ei julk.).
[219] KHO 1974 II 598.
[220] Luotonannon leimaveroa koskeva lainmuutos tuli voimaan 24.6.1998.

Kädenvääntö pankkien veroista alkoi vuonna 1985

Leimaveroihin liittynyt kamppailu oli alkanut vuonna 1985, kun käsittelyyn nousi pankkien sijoitustodistusten verollisuus. Erimielisyydet puhkesivat kolme vuotta sen jälkeen, kun sijoitustodistusten markkinat oli avattu Suomen Pankin suostumuksella. Alusta alkaen pankit katsoivat, ettei niiden keskinäisessä lainauksessa ollut kyse leimaverolain alaisesta luottojen myöntämisestä. Sijoitustodistuksia käytettiin suuressa määrin niin sanotuilla yön yli -rahan markkinoilla, joilla pankit tasasivat päivittäin kassansa ali- ja ylijäämät myymällä tai ostamalla toisiltaan sijoitustodistuksia.

Vuonna 1985 pankit olivat pyytäneet sijoitustodistuksien verotuksesta lausuntoa valtiovarainministeriöltä[221]. Vastaus tuli kuitenkin Verohallituksen valtiovarainministeriölle laatimassa lausunnossa, jonka mukaan verovelvollisuutta ei synny, kun sijoitustodistukset annetaan muulle kuin toiselle rahalaitokselle. Vastauksen mukaan verot oli maksettava, mikäli sijoitustodistus oli annettu suoraan toiselle pankille.[222] Asiaa käsiteltiin laajasti myös valtiovarainministeriön asettamassa komiteassa, joka pohti luotonoton verottamista vuonna 1989[223]. Elinkeinoelämää edusti Keskuskauppakamarin veroasioista vastaava johtaja.

Suomen Pankkiyhdistyksen[224] ja elinkeinoelämää edustaneen Teollisuus ja Työnantajat -järjestön kannanotot menivät niin pitkälle, että ne pitivät verovapautta itsestäänselvyytenä[225]. Pankit katsoivat, ettei kyse ollut veronkierrosta, vaikka ne toimivat vastoin verottajan ja valtiovarainministeriön antamia ohjeita. Ne pitivät verottajan ohjeita suosituksina, joista poikkeamista ne eivät tulkinneet veronkierroksi.

Finanssialan Keskusliiton lakiasioista vastaava johtaja Erkki Kontkanen toteaa pankkien verotuksesta vuonna 2004 laatimassaan väitöskirjassa, että "sijoitustodistusmarkkinoiden koko ja julkisuus huomioon ottaen verohallinnon täytyi olla koko markkinoiden ajan tietoinen, että sijoitustodistuksista ei ollut maksettu leimaveroa"[226]. Pankkien näkemyksen mukaan verottaja oli rikkonut luottamuksen suojan periaatetta, jonka pitäisi estää yllättävät taannehtivat muutokset verolakien tulkinnassa. Pankkien mielestä verottaja halusi periä leimaveroja muutettuaan näkökantaansa asiaan. Verottaja perusti näkemyksensä lain tiukkaan sanamuotoon. Pankit taas tukeutuivat siihen, että sijoitustodistusmarkkinat olivat julkiset ja verottaja oli tiennyt alusta alkaen leimaverokäytännön eikä ollut reagoinut siihen. Toiseksi ne katsoivat, ettei kyse ylipäänsä ollut leimaverolaissa tarkoitetusta tilanteesta, jossa velkakirja annetaan "lainausliikettä harjoittavalle laitokselle".

Verottaja oli täysin päinvastaista mieltä. Siksi verottaja oli pankkien käsityksen mukaan ryhtynyt tulkitsemaan verolakeja täysin poikkeuksellisella ja epäsovinnaisella tavalla ja lisäksi pyrkinyt perimään yhtä aikaa sekä luotto- että leimaveroa[227]. Asiasta käytiin vilkasta kirjeenvaihtoa verottajan, valtiovarainministeriön ja pankkien välillä.

Pankkien näkökantaan vaikutti tuntuvasti SKOP:stä laadittu verotarkastus, joka oli käynnistynyt toukokuussa 1992. Tulosten mukaan pankki oli jättänyt systemaattisesti leimaverot maksamatta myös kaikissa niissä tapauksissa, joissa sijoitustodistus oli annettu suoraan toiselle pankille ja joista siksi olisi pitänyt suorittaa leimavero. Vuoden 1992 kuluessa SKOP oli laskenut liikkeelle 76 miljardin markan arvosta sijoitustodistuksia, joista 75 prosenttia oli merkinnyt toinen luottolaitos.

---

[221] Pankkien neuvottelukunnan lausuntopyyntö valtiovarainministeriölle, kirje 9.4.1985.

[222] Verohallituksen lausunto pankkien neuvottelukunnan kysymyksen johdosta, 15.4.1986. Verohallituksen lausunto valtiovarainministeriölle 6.5.1985. Verohallituksen kannanotto leimaverotyöryhmän muistiossa, 1987/VM 11.

[223] Luotonoton verotustoimikunnan mietintö, komiteamietintö 1989:23 (valtiovarainministeriö, Helsinki).

[224] Nyk. Finanssialan Keskusliitto (FKL).

[225] Hallituksen esitys laiksi leimaverolain muuttamisesta, HE 30/1993.

[226] Suomen Pankkiyhdistyksen lakiasioista vastaava johtaja Erkki Kontkanen on käsitellyt sijoitustodistusten verotusta väitöskirjassaan (Kontkanen 2002, s. 383 ja 387).

[227] Erkki Kontkasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Verottaja ja SKOP käsittelivät asiaa marraskuun alussa 1992. Tuolloin pankki puolustautui muun muassa sillä, että Suomen Pankkiyhdistys oli katsonut omassa pankeille annetussa kannanotossaan sijoitustodistusten olevan leimaverosta vapaat.[228] SKOP:n verotarkastuskertomuksen alustavassa versiossa arvioitiin, että pankin maksettavaksi tulisi 220 miljoonan leimaverot ja yli 30 miljoonan markan veronlisäykset. Nämä koskivat ainoastaan yhden vuoden tarkastusjaksoa. SKOP:n tukeutuminen pankkien oman etujärjestön kannanottoon sitoi kaikki pankit yhteiseen ongelmaan. Tämä myös selitti sen, miksi Pankkiyhdistys taisteli raivopäisesti verottajaa vastaan.[229] Pankkien verotuksesta väitöskirjansa laatinut Erkki Kontkanen ei käsitellyt tai edes maininnut SKOP:n verokriisiä omassa tutkimuksessaan.

Verottajan salainen tarkastusraportti käynnisti kiivaat neuvottelut, joihin osallistuivat Verohallituksen lisäksi myös Suomen Pankin, valtiovarainministeriön ja Pankkiyhdistyksen edustajat. Maksamattomat leimaverot ja niiden korotukset olisivat kaatuneet käytännössä valtion itsensä maksettaviksi, koska SKOP oli Suomen Pankin hallussa ja valtiovarainministeriö oli luvannut korvata sille koituvat menetykset.

---

[228] Suomen Pankkiyhdistyksen kirje jäsenpankeille, 16.6.1988. Kirjeessä tyrmättiin verottajan näkemys leimaverojen maksupakosta silloin, kun sijoitustodistus annetaan toiselle pankille.

[229] Suomen Pankkiyhdistyksen hallituksen jäsenenä vuonna 1993 toimineen haastattelu, maaliskuu 2008.

Suomen Pankki pyrki aktiivisesti löytämään keinoja ja menettelytapoja, joilla olisi voitu lopettaa verojen perintä ja unohtaa koko asia. Keskuspankki oli huolissaan myös siitä, että sijoitustodistusmarkkinoiden loppuminen olisi vaikeuttanut pankkien normaalia toimintaa. Perintätoimien keskeyttäminen ei kuitenkaan ollut mahdollista, koska tällöin verottaja olisi syyllistynyt rangaistavaan virkavirheeseen. Keskuspankki ja Suomen Pankkiyhdistys tavoittelivat ratkaisua, jolla Verohallitus olisi määrätty lopettamaan perintätoimet.[230] Verohallitus ei tähän kuitenkaan suostunut, ja asiasta käytiin viimeinen tulokseton neuvottelu helmikuun alussa 1993. Keskuspankki oli valmis venyttämään lakien tulkintaa tai jopa niiden noudattamista SKOP:n pelastamiseksi ja rahamarkkinoiden vakauden turvaamiseksi[231].

Lopulta Suomen Pankin ja SKOP:n edustajat vetosivat neuvotteluissa Pankkiyhdistyksen marraskuussa 1992 tekemään aloitteeseen taannehtivasta laista, joka ratkaisisi ongelman[232].

SKOP:n neuvottelijat suorastaan rukoilivat, ettei verottaja ryhtyisi perintätoimiin, vaikka se olikin päätynyt erilaiseen laintulkintaan kuin pankki. SKOP antoi oman virallisen vastineensa[233] verottajalle maaliskuussa 1993, jolloin pankin johto toisti nöyrän anomuksensa verottajalle. Samassa yhteydessä pankki ilmoitti, että se joutuu lopettamaan toimintansa, mikäli leimaverot pannaan maksuun. SKOP:n pääjohtajana toiminut Kaarlo Jännäri kävi tiiviitä neuvotteluja niin Suomen Pankin, valtiovarainministeriön kuin hallituksen kanssa. Sen jälkeen alkoivat hälytyskellot soida niin äänekkäästi, että poliittiset päättäjät heräsivät todelliseen paniikkiin. SKOP:n osalta käytiin samaan aikaan neuvotteluja ulkomaisen ostajan löytämiseksi. Verotusongelman paljastuminen olisi raunioittanut myyntiyritykset saman tien, ja kansainväliset luottoluokituslaitokset olisivat alentaneet kaikkien suomalaispankkien luokitusta. Siksi Suomen Pankki, valtiovarainministeriö ja pääministeri Ahon hallitus salasivat SKOP:n verokatastrofin[234].

---

[230] Valtiovarainministeriön johtavana virkamiehenä vuonna 1992 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

[231] Suomen Pankin osastopäällikkönä vuonna 1992 toimineen haastattelu, maaliskuu 2008.

[232] Suomen Pankkiyhdistyksen kirje valtiovarainministeriölle, 27.11.1992.

[233] SKOP:n vastine verotarkastuskertomukseen nro UUL 31864/92, 19.3.1993.

SKOP:n vuoden 1992 tai 1993 tilinpäätöksissä vero-ongelmasta ei mainita mitään, vaikka pankkia kohtaan oli tehty 250 miljoonan markan vaatimus. Mikäli verotarkastusta olisi jatkettu muiden kuin vuoden 1992 osalta, summa olisi kohonnut huomattavasti. Seurauksena olisi ollut pankin minimivakavaraisuuden alittuminen ja pankin asettaminen selvitystilaan. Myöskään valtion asettama SKOP:tä valvonut erityisasiamies, varatuomari Simo Kärävä ei raportoinut asiasta. KOP:n johtokunnan eläkkeellä ollut jäsen Simo Kärävä toimi pankkitarkastusviraston asiamiehenä. SKOP:n hallintoneuvoston puheenjohtajana oli vuonna 1992 Suomen Pankin johtaja Pentti Koivikko (kesk.), ja hänen seuraajakseen valittiin vuodeksi 1993 työministeriön kansliapäällikkö Pertti Sorsa (sd.). Pankkituesta päättäneet kansanedustajat ja sen maksaneet kansalaiset eivät saaneet tietää, että SKOP oli sijoituskeinottelunsa lisäksi harjoittanut myös miljardiluokan uhkapeliä maksamattomilla leimaveroilla.

Eduskunta oli edellyttänyt, että Valtion vakuusrahastolta rahaa saavissa pankeissa oli suoritettava erityistarkastus. SKOP:n osalta se käynnistettiin toukokuussa 1993, jolloin myös lopullinen verotarkastus valmistui. SKOP:n entistä johtoa[235] vastaan nostettiin 3,7

---

[234] Suomen Pankin osastopäällikkönä vuonna 1993 toimineen haastattelu, maaliskuu 2008.

[235] Vahingonkorvauskanteen saivat SKOP:n entinen pääjohtaja Christopher Wegelius, sijoitusjohtaja Juhani Riikonen sekä yhdeksän johtokunnan varsinaista jäsentä ja ja kaksi varajäsentä.

miljardin markan suuruiset vahingonkorvauskanteet, jotka koskivat vuosina 1990 ja 1991 moitittavalla tavalla myönnettyjä luottoja ja vakuuksien vapauttamista. Erityistarkastuksen tuloksissa ei kerrottu, että SKOP olisi pikemminkin kaatunut verovelkoihin kuin suuriin luottotappioihin.

Vero-ongelman laajuudesta kertoi se, että osuus- ja säästöpankit olivat kaikki itsenäisiä yksiköitä. Ne pyörittivät sijoitustodistuksia omien keskuspankkiensa kanssa, mikä johti lainamäärien kertautumiseen ja samalla maksamattomien leimaverojen moninkertaistumiseen. Itsenäisinä pankkeina ne eivät voineet käyttää rahoituksessaan siinä määrin joukkovelkakirjalainoja kuin liikepankit, jotka olivat kukin yhtä yritystä.[236]

SKOP sai leimaverolain taannehtivan muutoksen avulla anteeksi noin miljardin markan verot[237]. Suomen Pankki järjesti SKOP:lle salaista ja vastikkeetonta pankkitukea myös kiinteistökauppojen ylihintojen avulla. Keskuspankki oli tehnyt jo syksyllä 1991 periaatepäätöksen, että se pyrkii vakauttamaan konkurssikypsän pankin tilanteen keinolla millä hyvänsä[238]. SKOP:n omistusta varten keskuspankki perusti kaksi roskapankkia, Scopuluksen ja Solidiumin. Kun omaisuutta siirrettiin näihin yhtiöihin, kiinteistöjen siirtohinnat ylittivät ulkopuolisten arvioitsijoiden arviolausuntojen mukaiset hinnat 785 miljoonalla markalla. Myös pörssiosakkeiden pörssiarvot ylitettiin siirroissa 400 miljoonalla markalla. SKOP sai siis kirjaamatonta ja salaiseksi jäänyttä pankkitukea noin 1,2 miljardia markkaa. Summaa kuitenkin pienentää se, että eräiden vähemmistöosuuksien hinnat osoittautuivat myöhemmin pörssihintoja korkeammiksi. Lopputuloksena oli noin miljardin markan piilotettu pankkituki, joka pitäisi lisätä Suomen Pankin SKOP:n haltuunotosta kärsimään viiden miljardin markan kokonaistappioon.[239]

---

[236] Valtiovarainministeriön johtavana virkamiehenä vuonna 1992 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

[237] Valtiovarainministeriön johtavana virkamiehenä vuonna 1992 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008, ja Suomen Pankin osastopäällikkönä vuonna 1993 toimineen haastattelu, maaliskuu 2008.

[238] Suomen Pankin osastopäällikkönä vuonna 1993 toimineen haastattelu, maaliskuu 2008.

Viinanen sai salaisen raportin veronkierrosta

Valtiovarainministeri Iiro Viinanen sai tietää helmikuun 4. päivänä 1993, että Verohallituksen laskelmien mukaan pankkien sijoitustodistuksista maksamatta jääneiden leimaverojen kokonaissumma saattoi kohota jopa 10 miljardiin markkaan, kun tarkasteltavaksi otettiin pankkien liikkeelle laskemien sijoitustodistusten kokonaismäärä vuosina 1982–1992. Saman tien kävi selväksi, että Verohallituksen laskelmien vuotaminen julkisuuteen saattaisi kaataa pankkeja ja aiheuttaisi kansantaloudellisen hätätilan. Viinasen käsityksen mukaan "aikaisemmat pankkikriisin vaiheet olisivat olleet pieniä yksittäispaukkuja tämän mällin rinnalla".

Useiden miljardien markkojen pikainen lainaaminen kansainvälisiltä rahamarkkinoilta olisi ollut ylivoimainen tehtävä tai jopa mahdoton hanke pankeille, jotka olivat jo muutoinkin ulkomaisten luotonantajien silmätikkuina. Viinaselle oli täysin selvää, ettei verottaja saanut laittaa maksuja perintään eikä pankkijärjestelmän toimintaa saanut horjuttaa. Kyseessä oli myös Suomen pankkijärjestelmän kansainvälinen uskottavuus: kansainvälisille markkinoille ei saanut viestittää ongelman laajuutta. Leimavero-ongelman paukahtaminen julkisuuteen olisi Viinasen mukaan varmasti heikentänyt pankkien vakavaraisuuslukuja.

Viinanen raportoi asiasta kokoomuksen silloiselle puheenjohtajalle Pertti Salolaiselle, joka kysyi, kauanko asia on painanut hänen mieltään. Vastaus oli: "kaksi tuntia".

Viinanen ja valtiovarainministeriön valtiosihteeri Eino Keinänen päätyivät nopeasti arvioon, jonka mukaan pankeille on pakko antaa sijoitustodistusten leimaverot anteeksi. Keinäsen arvion mukaan yksikään pankki ei pystyisi suoriutumaan leimaveroista eikä niiden viivästyskoroista, joita olisi voitu periä kymmenen vuoden ajalta. Verottajan ja valtiovarainministeriön kanta oli, että pankit olivat verovelvollisia ja verojen maksamatta jättäminen oli mitä todennäköisimmin rikos.

Valtiovarainministeriö määräsi Verohallituksen pääjohtajan Jukka Tammen huolehtimaan lainvalmistelusta. Yksi Verohallituksen ja yksi valtiovarainministeriön virkamies sai tehtäväkseen valmistella nopealla aikataululla perusteet taannehtivalle laille. Samalla päätettiin lopettaa välittömästi verottajan perintätoimet.

Erkki Kontkasen jälkikäteisarvion mukaan lain muutos oli tehtävä, koska asiaa ei olisi voitu ratkaista oikeuskäytännöllä joukkovelkakirjalainojen tapaan[240]. Seurauksena olisi ollut pitkä ja kallis oikeusprosessi, joka olisi tyrehdyttänyt sijoitustodistusmarkkinat siihen asti että KHO olisi antanut ratkaisunsa.

Viinanen joutui valitsemaan pienimmän pahan vaihtoehdon, koska suurempi paha olisi voinut tehdä tyhjäksi kaikki aikaisemmat pankkien ja kansantalouden pelastustoimet. Taannehtivan lain yksityiskohdista ja ennen kaikkea sen tarkoituksesta ei kerrottu kuin pääministerille ja muutamille muille ministereille ja valtiovarainministeriön korkeille virkamiehille.

---

[239] Suomen Pankin osastopäällikkönä vuonna 1993 toimineen haastattelu, maaliskuu 2008.

[240] Erkki Kontkasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Viinasen mukaan erityisesti SYP oli äärimmäisen aktiivinen ja aggressiivinen vaatimaan taannehtivaa lakia, koska se katsoi asemansa vaarantuvan erityisesti Englannissa Lontoon rahoitusmarkkinoilla.

Pankkien puolesta asiaa hoiti Suomen Pankkiyhdistys ja sen toimitusjohtaja Matti Sipilä, joka pelotteli Viinasta pankkien kaatumisella. Sipilän perusteena oli pankkien varainhankinnan tyrehtyminen, kun sijoitustodistusten markkinat yksinkertaisesti loppuisivat leimaveron myötä. Pankit vetosivat myös Suomen Pankkiin, joka käytti sijoitustodistusmarkkinoita myös keskuspankkipoliittisten toimien apuvälineinä vaikuttaessaan muun muassa lyhyiden korkojen tasoon[241]. Valtiovarainministeriön korkean virkamiehen mukaan pankkien puheet kaksinkertaisesta verotuksesta on kehitetty jälkeenpäin, jotta leimaverojen monivuotinen kierto ennen vuonna 1990 voimaan tullutta luottoverolakia olisi voitu mitätöidä[242].

Sipilän pelottelulla oli vahvat perustelut. Leimaverojen maksamatta jättämisestä oli säädetty kovat rangaistukset. "Suorittamatta jääneelle verolle on maksettava veronlisäystä markka sadalta jokaiselta kalenterikuukaudelta siitä päivästä, jolloin vero olisi tullut viimeistään maksaa."[243]

Vero-ongelman paljastuttua valtiovarainministeriössä keskusteltiin myös vakavasti siitä, että pankkien erityistarkastukset pitäisi aloittaa. SYP vastusti sitä kiivaasti ja piti toimia pankkien riippumattomuuteen puuttumisena.

Leimaverolain muutos esiteltiin ja käsiteltiin eduskunnassa keväällä 1993. Valiokuntien asiakirjojen ja lausuntojen perusteella

---

[241] HE 30/1993, s. 3.

[242] Valtiovarainministeriön korkeana virkamiehenä vuonna 1995 työskennelleen haastattelu, marraskuu 2007.

[243] Leimaverolaki (6.8.1943/662), 14 luku, 100 a §.

kansanedustajat pidettiin tietämättöminä ongelman laajuudesta ja sen vaikutuksista pankkijärjestelmään ja kansantalouden tilaan. Yhdessäkään kirjallisessa dokumentissa ei kerrota anteeksi annettavien verojen kokonaismäärää.[244]

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan verojaoston silloisten kahden jäsenen lausunnon mukaan asian todellisesta sisällöstä tiesi vain muutama kansanedustaja. Hekin ymmärsivät asian vasta siinä vaiheessa, kun verottaja halusi lakiin ns. veronkiertosäännöksen. Tässä yhteydessä ainakin osalle valiokunnan jäsenistä kävi selväksi, että lain taustalla olivat verottajan tekemät pankkien toimialatarkastukset ja niiden perusteella maksuun pannut mittavat jälkiverot.[245]

Hallituksen lakiesityksessä todettiin, ettei lainmuutoksella ollut taloudellisia vaikutuksia, koska leimaveroja ei ollut siihenkään mennessä suoritettu. Näkökanta oli sikäli kestämätön, että yhtä aikaa poikkeuslakia valmisteltaessa verottaja valmisteli miljardien markkojen maksuunpanoa. Lain perustelujen muotoilusta sai sen käsityksen, että veronkierto oli vähäinen ja merkityksetön asia.

Ennen taannehtivan lain säätämistä Verohallituksella oli valmiina selvitykset 500 miljoonan markan maksamattomista leimaveroista. Puolet tästä summasta koski SKOP:tä. Tätäkään tietoa ei kerrottu eduskunnalle.

Eduskunta hyväksyi leimaverolakiin uuden pykälän 50 b, jonka perusteella sijoitustodistuksista ei tarvinnut suorittaa leimaveroja. Laki vahvistettiin juhannuksen alla juuri ennen kansanedustajien lomalle lähtöä ilman sen suurempaa huomiota tai periaatteellista keskustelua.

---

[244] Hallituksen esitys laiksi leimaverolain muuttamisesta, 28.6.1993, HE 30/1993.

[245] Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan jäseninä vuonna 1993 työskennelleiden haastattelut, maaliskuu 2008.

Taannehtivasta leimaverolaista päättäneet kansanedustajat[246] eivät siis tienneet, miksi laki todellisuudessa säädettiin ja miten valtavasta salaisesta pankkituesta siinä oli lopulta kysymys. Leimaverojen armahduslain alullepanija, valtiovarainministeri Iiro Viinanenkaan ei tuntenut kaikkia taustoja ja yksityiskohtia. Hänelle syntyi vain mielikuva katastrofin uhasta, joka oli torjuttava keinolla millä hyvänsä keskellä syvintä pankkikriisiä.

Leimaverolain muutos tuli julkiseksi vasta syyskuussa, kun pankkien rikostutkinnat tyrehtyivät. Verohallitus tulkitsi lainmuutoksen "verohistorian suurimmaksi anteeksiannoksi".[247] Pankkiyhdistyksen kantana kuitenkin oli, että leimaverolain muutoksella ainoastaan korjattiin epäselväksi katsottu lainkohta ja turvattiin sijoitustodistusmarkkinoiden jatkuvuus. Kaikki Verohallituksen perintätoimet kuivuivat kokoon, kun leimaverolakia muutettiin taannehtivasti eikä kiista edennyt korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi.

Korkeimmat oikeusasteet ajautuivat vastakkain

SYP:tä koskenut KHO:n päätös[248] oli määritellyt valuuttavekselin ja sen liitesopimuksen ulkomaiseksi luotoksi. Samalla tuomioistuin oli rinnastanut kotimaisen pankin taseen kautta myönnetyn luoton ulkomaisen pankin taseesta myönnettyyn luottoon. Näin varmistettiin, ettei kotimaisesta pankista otettu valuuttaluotto tullut asiakkaalle kalliimmaksi kuin suoraan ulkomaisesta pankista otettu luotto. Lisäksi KHO totesi, ettei liitesopimus muuttanut koko järjestelyä

---

[246] Kahdeksan vuonna 1993 kansanedustajana ja eduskuntaryhmänsä johtohenkilönä toimineen haastattelut, marraskuu 2007.

[247] Helsingin Sanomat 10.9.1993.

[248] KHO 5.8.1994, taltio 3319, diaarinro 5154/6/93.

kotimaiseksi leimaverolliseksi luotoksi. Näin pankit saivat myös tuomioistuimelta vapautuksen Promissory Note -valuuttavekseleiden leimaveroista, koska velka-asiakirja vahvistettiin vekseliksi. Ratkaisu seurasi kansainvälistä vekselilakia ja Englannin pankkilakia, jonka mukaan vekseli ei muutu velkakirjaluotoksi, vaikka siihen liittyy liiteasiakirjalla määriteltyjä lisäehtoja[249].

KHO:n ratkaisu oli yhdenmukainen kansainvälisen vekselilain kanssa siltä osin kuin se koski yhteen valuuttaan pohjautuvaa valuuttavekseliä. Ratkaisu kuitenkin sisälsi joko tarkoituksella tai tahattomasti myös sen, että korivaluuttaan pohjautuva Promissory Note olisi täyttänyt kansainvälisen vekselilain ehdot. Päätös oli ristiriidassa korkeimman oikeuden jo vuonna 1989 tekemän ratkaisun ja kansainvälistä vekselilakia edustavien Saksan ja Englannin pankkilakien kanssa. Niissä oli siis yksiselitteisesti todettu vaihtuvaan velkasummaan perustuvat vekselit pätemättömiksi. Kaksi Suomen korkeinta tuomioistuinta oli näin päätynyt saman velka-asiakirjan osalta päinvastaisiin tulkintoihin. KHO katsoi asiaa verotuksen ja KKO velkojen perinnän näkökulmasta.

KHO:n ratkaisussa tarkasteltiin myös luottosopimuksen liitteen merkitystä. Pankit katsoivat KHO:lle antamassaan lausunnossa, että mikäli Promissory Note -pohjaista luottoa jouduttaisiin hakemaan oikeudenkäyntiteitse, olisi ainoa pätevä saamistodistus ulkomailla maksettava vekseli. Pankkien oma lausunto korosti siis sitä, ettei Promissory Note -korivaluuttavekseliä voitu periä oikeudessa pelkällä liitesopimuksella.

SYP oli näin ajautunut tilanteeseen, jossa se oli myöntänyt pätemättömillä korivaluuttavekseleillä luottoja. Niitä ei voitu kuitenkaan periä vekselilain perusteella. Lisäksi pankki oli itse antanut sitoumuksen, jonka mukaan luottoa ei voitu periä myöskään liitesopimuksella.

---

[249] Hedley 1986, s. 111.

Huomionarvoista on myös se, että jos pankki tulkitsi liitesopimuksen luottojärjestelyn perustaksi, kyseessä olisi ollut leimaverollinen luotto. Vuodesta 1989 aina vuoteen 1990, jolloin luottovero tuli voimaan, liitesopimuksista olisi siis pitänyt suorittaa leimaverot. Yhdellä ja samalla luotolla oli pankin käsityksen mukaan kaksi velkakirjaa.

Pankit vetosivat sijoitustodistusten ja joukkovelkakirjojen verotuksessa luottamuksen suojan periaatteeseen, joka estää yllättävät taannehtivat muutokset verolakien tulkinnassa. Paradoksaalista on, että pankkien vero-ongelma ratkaistiin yllättävällä ja taannehtivalla leimaverolain muutoksella.

Pätemätön vekseli ja pätevä velkakirja

Sen jälkeen kun Promissory Noten pätemättömyys oli tullut julkiseksi, SYP ilmoitti kannanotoissaan,[250] että sillä on oikeus periä vekselivelkaa tavallisena velkakirjalain mukaisena velkana. Tämä perustui siihen, että valuuttaluottosopimus oli kokonaisuus. Kun vekseli oli käynyt pätemättömäksi, perusvelkasuhteen osoittajana käytettiin valuuttaluottosopimuksen liitettä. Pankki vetosi professori Erkki Aurejärven *Vekselit*-kirjaan toteamalla, että ”silloin kun vekseli on muotovirheen takia pätemätön, ei siihen ja sen taustalla olevaan saatavaan eikä sen perintään sovelleta vekselilakia vaan velkakirjalakia”.

Vekselioikeus ei kuitenkaan automaattisesti muutu oikeudeksi ajaa velkomusasiaa tavallisena velkana. Aurejärvi toteaa kirjassaan

---

[250] SYP:n vastaus Rahoitustarkastukselle, 9.8.2006.

vekselin muuttamisesta tavalliseksi velaksi, ”ettei muunnettuun oikeustoimeen voida ilman velallisen suostumusta liittää ankarampia oikeusvaikutuksia kuin laadittavaksi tarkoitettuun oikeustoimeen olisi kuulunut”. Aurejärvi toteaa toisessa kirjassaan lisäksi, että ”tavallinen velkomisasia ei näin ollen tarkoita sitä, että vekselioikeuden lakattua siirryttäisiin soveltamaan joka suhteessa yleisiä velvoiteoikeudellisia sääntöjä”.[251]

SYP konvertoi eli muunsi omatoimisesti pätemättömän kansainvälisen valuuttavekselin velkakirjaksi, joka perustui XYP-yksikköön. Kun konvertoinnin yksipuolisuus ja toteuttaminen ilman tuomioistuimen myötävaikutusta tuli valuuttavelallisten tietoon, SYP perusteli toimintaansa Rahoitustarkastukselle elokuussa 2006: ”Muotovirheen vuoksi pätemättömään vekseliin perustuvan saatavan konversio eli muunto velkakirjan luontoiseen saamistodisteeseen perustuvaksi saatavaksi vekselin hyväksyjää ja omassa vekselissä asettajaa kohtaan ei edellytetä velallisen suostumusta. Viittaamme ratkaisuun KKO 8.1.1973/taltio n:o 2.”[252]

Pankin esittämässä oikeustapauksessa vekselin konversion suoritti korkein oikeus eikä suinkaan pankki omavaltaisesti tuomioistuimelle siitä ilmoittamatta. Aurejärvi kirjoittaa kohdassa, johon SYP viittaa, että pätemättömän vekseliasiakirjan oikeudellista merkitystä on yleensä pidetty melko ongelmallisena. Lisäksi hän viittaa kansainvälisiin lähteisiin, joiden mukaan vekselisitoumuksen arviointia varten ei voida antaa ehdotonta yleissääntöä, vaan syntynyttä tilannetta on tarkasteltava olosuhteiden mukaan. Suomen lainsäädännössä ei ole yleisohjetta siitä, miten pätemätön oikeustoimi katsotaan toiseksi päteväksi oikeustoimeksi, jolla on sama muoto, sisällys ja tarkoitus kuin alun perin tarkoitetulla pätemättömällä oikeustoimella[253].

---

[251] Aurejärvi 1986, s. 165.
[252] Nordea Pankki Suomi Oy:n vastaus Rahoitustarkastuksen lausuntopyyntöön 9.8.2006, perintäosasto, Juha Lilja. Vrt. Aurejärvi 1979, s. 133–135.

SYP kuitenkin vetoaa vekselin muuttamisessa tavalliseksi velkakirjaksi siihen, ettei vekselin haltijalla ole pakkoa hoitaa saatavansa velkomusta vekselin perusteella. Haltija voi luopua vekselin vahvasta oikeussuojasta ja hakea saatavaansa normaalina siviilikanteena. Tällöin oikeuden tulkittavaksi tulee se, mitä osapuolet ovat sopineet.

Suomen lainsäädännössä ei ole yleisohjetta vekselin konversiosta. Sen sijaan esimerkiksi Saksassa on[254]. Aurejärvi on esittänyt asiasta selvityksen ja on sitä mieltä, että Suomen vekselilakia tulkittaessa ratkaisuille tulee hakea perusteita kansainvälisestä käytännöstä[255].

Muunnon ensimmäinen ja tärkein edellytys on, että sekä velkoja että velallinen suostuvat siihen. Tämä koskee myös lievempiä muuntoja, kuten haltijavelkakirjan muuttamista määrännäisvelkakirjaksi. Toiseksi muunto voidaan suorittaa ainoastaan tuomioistuimessa[256].

Aurejärvi korostaa, että ”velkoja, joka pyrkii tukeutumaan niin vaikeaselkoiseen oikeusinstituuttiin kuin oikeustoimen konversioon, joutuu tämän tulkintasuosituksen mukaan toteuttamaan saamisoikeutensa tuomioistuimessa”[257]. Lisäksi hän painottaa, että vekselin muotovirheen laadulla on suuri merkitys. Jos virhe johtuu ”vekselioikeudellis-teknisestä” syystä, on muunto usein hyvin perusteltu. Sen sijaan eräät virheet estävät pitämästä asiakirjaa minkään-

---

[253] Kivimäki ja Ylöstalo 1964, s. 379. Suomessa konversiota säännellään mm. velkakirjalain (31.7.1947/622) 12 §:ssä, jossa on kysymys haltijavelkakirjan muuttamisesta määrännäisvelkakirjaksi tai tavalliseksi velkakirjaksi. Tällainen sidonnaisuutta lieventäväkin muunto edellyttää velallisen suostumusta. Ks. Hakulinen 1965, s. 103–108.

[254] Bürgerliches Gesetzbuch, 140 §.

[255] Aurejärvi 1979, s. 133–143.

[256] J. von Staudingers Kommentar (1996), s. 409.

[257] Aurejärvi 1979, s. 300–301; Jacobi 1955.

laisena oikeudellisena sitoumuksena. Tällaisena virheenä hän mainitsee muun muassa allekirjoituksen puuttumisen.[258]

Suomalaisessa tuomioistuimessa on toistaiseksi jäänyt selvittämättä, mikä olisi pätemättömän kansainvälisen korivaluuttavekselin oikeudellinen velvoittavuus saamistodistuksena. Saksalaisen[259] ja englantilaisen oikeuskirjallisuuden[260] sekä Suomen korkeimman oikeuden mukaan[261] kyseeseen voi tulla jopa täydellinen saamiskelvottomuus. Niiden mukaan pankkia rangaistaisiin pätemättömän vekselin käytöstä sillä, ettei pankilla olisi enää lainkaan saamisoikeutta.

Aurejärvi katsoo,[262] että KKO:n vuonna 1973 tekemässä ratkaisussa oli olennaista todistustaakan jako. Pankin oli siis pätemätöntä vekseliä periessään todistettava saamisensa. Toisaalta velallisen olisi täytynyt pystyä todistamaan, ettei hän ollut velkaa pankille. Tämä näkökanta tulee olennaiseksi, kun selvitetään pankin oikeutta periä valuuttavekseleihin liittynyttä devalvaatiokorotusta.

Kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa on selkeästi hyväksytty myös kanta, jonka mukaan vekselin muunto voidaan kohdistaa ainoastaan päävelalliseen. Siten Kasperin, Jussin ja Einon tapauksissa muunto olisi voitu kohdistaa vain heidän yhtiöihinsä, jotka olivat pankin päävelallisia. Tämä perustuu siihen, että vastuunalainen yhtiömies on eri oikeushenkilö kuin yritys.[263] Aurejärven mukaan olisi siis mahdollista muuntaa pätemätön vekseli ainoastaan hyväksyjän allekirjoittamaksi velkakirjaksi[264].

---

[258] Aurejärvi 1979, s. 134–135.

[259] J. von Staudingers Kommentar (1996), s. 404, kohta b, Nichtigkeit.

[260] Megrah 1979, s. 133: ”...unless and until the holder proves that, subsequent to the alleged fraud or illegality, value has in good faith been given for the bill.” Toisin sanoen todistustaakka hyvässä uskossa toimimisesta on pankilla.

[261] KKO 1927 II 225.

[262] Aurejärvi 1979, s. 134.

[263] Jacobi 1955, s. 347–348.

[264] Aurejärvi 1979, s. 137–138.

Laki ei sitonut Yhdyspankkia

SYP peri valuuttavekseleihin perustuvia saataviaan velkakirjalain perusteella sen jälkeen, kun Suomen korkein oikeus oli todennut korivaluuttavekselit laittomiksi vuonna 1989.

SYP peri Jussin, Einon ja Kasperin vekselivelat velkakirjalain perusteella vuosina 1993–1994. Samalta ajanjaksolta on ainakin kolme sellaista hovioikeuden ratkaisua,[265] joissa tuomiota haetaan velkakirjoina, mutta liitteinä ovat vekselien etusivujen valokopiot. Tämä viittaa niin SYP:n kuin tuomioistuinten välinpitämättömään suhtautumiseen KKO:n sitovaa ennakkoratkaisua kohtaan. Vuoden 1991 jälkeen hovioikeuksien päätöksien joukosta on löytynyt ainoastaan yksi tapaus, jossa on vedottu KKO:n ratkaisuun korivaluuttavekseleiden pätemättömyydestä[266].

SYP on perinyt valuuttasaataviaan myös Promissory Noten liitesopimuksen perusteella. Tämä tapa oli selvästi yleisin vuoden 1989 jälkeen.

Puoli vuotta sen jälkeen, kun SYP oli itse todennut korkeimmalle hallinto-oikeudelle, että valuuttaluoton liitesopimus oli pätemätön velkomusasiakirjana, SYP haki käräjäoikeudessa lääkäri Kasperin yrityksen konkurssiin maksamatta jääneiden korivaluuttavekseleiden perusteella. Pankki vaati maksettavaksi summaa, joka perustui Promissory Notessa mainittuun vaihtuvaan XYP-korivaluuttaan ja sen liitesopimukseen[267]. Kuopion käräjäoikeus asetti yrityksen konkurssiin tutkimatta pankin saamisen perusteina olleita valuuttavekseleitä ja luoton liitesopimusta.

---

[265] Turun HO, tuomio nro 3643, 24.11.1993, diaarinro S 92/1073; Turun HO, tuomio nro 3912, 14.12.1993, diaarinro S 92/1499; Turun HO, tuomio nro 1093, 31.3.1994, diaarinro S 93/642.

[266] Turun HO, tuomio nro 1537, 29.3.1995, diaarino S 93/893.

[267] Suomen Yhdyspankki Oy:n haastehakemus Kuopion käräjäoikeudelle 16.1.1995.

Merkille pantavaa on, etteivät tuomioistuimet yleisemminkään selvittäneet valuuttavelkojen perusteena olleiden luottoasiakirjojen taustaa tai laillisuutta. Tuomioistuimille ei esitetty alkuperäisiä valuuttavekseleitä, eivätkä ne myöskään vaatineet niitä nähtäväkseen.

Tammikuussa 1995 SYP haki Kasperille täytäntöönpanotuomiota käräjäoikeudesta haastehakemuksella,[268] joka oli otsikoitu "Haastehakemus velkomusasiassa". Tällöin pankki ei enää perustanut kannettaan vekseliin, jonka perusteella konkurssituomio oli haettu. Pankki oli muuttanut näkemystään valuuttaluoton luonteesta. Se perusteli kannettaan toteamalla, että Kasper "on elokuussa 1990 allekirjoittanut ulkomaista luottojärjestelmää koskevan hakemuksen ja sitoutunut siinä sittemmin myönnetyn valuuttaluoton velalliseksi".

Haastehakemukseen ei liitetty eikä tuomioistuimelle myöskään esitetty alkuperäisiä velkomusasiakirjoja eli Promissory Note -korivaluuttavekseleitä, kuten oikeudenkäymiskaari[269] ja vastaajana olleen yrittäjän oikeusturva olisivat edellyttäneet. Haastehakemuksen liitteenä oli kaksi A4-arkkia, joille kummallekin oli kopioitu kolme mustavalkoista Promissory Note -korivaluuttavekseliä. Asiakirjoissa tai suullisessa selvityksessä ei kerrottu oikeudelle, että kyseessä olivat korivaluuttavekselit. Kasper tuomittiin suorittamaan pankille XYP-määräinen valuuttaluotto korkoineen ja oikeudenkäyntikuluineen luoton liitesopimuksen perusteella.

Korivaluuttavekseleiden selvittäminen oikeudelle olisi todennäköisesti johtanut siihen, että pankin olisi pitänyt suorittaa niistä 1,6 prosentin suuruinen leimavero luoton määrästä laskettuna. SYP oli tietoinen siitä, että valuuttavekselin hakeminen suomalaisessa tuomioistuimessa edellytti leimaverojen suorittamista. Pankki viittasi tähän vuonna 1993 korkeimmalle hallinto-oikeudelle laatimassaan vastineessa. Siinä todettiin, että ”haettaessa ulkomailla maksettavaa vekseliä [suomalaisessa] tuomioistuimessa, joudutaan vekseli leimaamaan leimaverolain säännösten perusteella”[270]. Pankki halusi välttää leimaverojen maksamisen myös siksi, ettei se kuitenkaan olisi saanut perittyä kuluerää maksukyvyttömältä valuuttavelalliseltaan. Leimaveron maksaminen olisi koitunut pankin tappioksi.

---

[268] Suomen Yhdyspankin haastehakemus Kuopion käräjäoikeudelle 16.1.1995.

[269] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 5 luvun 14 §.

Pankin toiminnan epäloogisuutta osoittaa se, että marraskuussa 1993 Turun hovioikeus antoi tuomion,[271] jossa SYP oli todistanut saatavansa leimaveroilla maksetun Promissory Note -korivaluuttavekselin ja luoton liitesopimuksen perusteella.

SYP oli ajautunut tuskalliseen tilanteeseen, jossa merkittävä osa sen koko luottokannasta ja valtaosa valuuttaluottokannasta perustui pätemättömiin korivaluuttavekseleihin. Pankki pyrki selittämään itsensä ulos ongelmasta keinolla millä hyvänsä.

Nordean pankkilakimies Nurminen todisti vuonna 2002 Rahoitustarkastukselle lähettämässään kirjeessä, että Promissory Note -asiakirjoihin perustuva luotto on ehdottomasti vekseli eikä mikään muu: ”Tästä vekseliasiakirjasta (Promissory Note) aiheutuvia kysymyksiä käsitellään Suomen vekselilain mukaan.” Kirjeessään hän todisteli lääkäri Kasperin käsittäneen täysin väärin syksyllä 1990 allekirjoittamansa luoton.[272] Kasper väitti, että kyseessä ei missään tapauksessa ollut vekseli.

Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen ja pankin perintäosaston johtajan Juha Liljan kirjeessä Rahoitustarkastukselle heinäkuussa

---

[270] SYP:n vastaus korkeimmalle hallinto-oikeudelle Verohallituksen valitukseen 1.10.1993 nro 480/2/45/93 leimaveroa koskevassa asiassa, 4.11.1993.

[271] Turun HO, tuomio nro 3643, antopäivä 24.11.1993, diaarinro S 92/1073.

[272] Nordea Pankki Suomi Oy:n vastaus Rahoitustarkastukselle 21.8.2002, VT Esko Nurminen.

2006 todetaan, että ”vekselilain mukaisella siirtomerkintäspekulaatiolla ei ole asiassa mitään merkitystä senkään takia, koska pankin saatava [lääkäri Kasperilta] ei ole vekselisaatava”[273].

Jos kyseessä ei siis ollut vekseli, perinnän olisi pitänyt pohjautua liitesopimukseen. Vekseliä ei kuitenkaan voida muuttaa tavalliseksi luotoksi pankin yksipuolisella päätöksellä, vaan se tulee aina tehdä tuomioistuimen päätöksellä[274].

Elokuussa 2006 Nordea myönsi Rahoitustarkastukselle, että myös lääkäri Kasperin ”tapauksessa Promissory Note omat vekselit ovat valuuttalausekkeen osalta identtisiä ratkaisu KKO 1989:48 mukaisen vekselilausekkeen kanssa ja siten vekseleinä pätemättömiä”[275].

Tämä ratkaiseva ja lainmukainen myönnytys tuli 16 vuotta sen jälkeen, kun pankki oli varmasti tiennyt Kasperin valuuttavekselit pätemättömiksi. Sillä ei kuitenkaan ollut enää vaikutusta sen enempää Kasperin kuin kenenkään muunkaan valuuttavelallisen kohtaloon, maksettavaksi määrättyjen summien suuruuteen ja omaisuuden ulosmittaukseen. Taloudelliset seuraamukset olivat ehtineet jo toteutua väärien asiakirjojen ja puutteellisten tulkintojen vuoksi.

Pankki vetosi tämän jälkeen siihen, että tuomioistuinten tekemät velkomispäätökset, konkurssituomiot ja muut perintätoimet olivat lainvoimaisia. Niihin ei voida enää jälkikäteen puuttua kuin hakemalla tuomion purkua korkeimmasta oikeudesta.[276]

---

[273] Nordea Pankki Suomi Oy:n vastaus Rahoitustarkastuksen lausuntopyyntöön 9.8.2006, perintäosasto / Juha Lilja ja Heikki Alanen.

[274] Aurejärvi 1979, s. 133.

[275] Nordea Pankki Suomi Oy:n vastaus Rahoitustarkastuksen lausuntopyyntöön, 9.8.2006, perintäosasto / Juha Lilja ja Heikki Alanen.

[276] Nordea Pankin kirje Rahoitustarkastukselle 21.7.2006; Heikki Alasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Devalvaatiokorotuksen periminen oli ongelma

Valuuttavelallisten taloudellisen ahdingon ja konkurssi- ja ulosottokierteen käytännöllisenä aiheuttajana olivat devalvaatiot, jotka nostivat sekä luottojen että korkojen määrän puolitoistakertaiseksi verrattuna velaksi saatuun summaan. Mikäli devalvaatiokorotus ei olisi toteutunut, monet valuuttavelalliset olisivat selvinneet lamasta.

Devalvaatiokorotuksen periminen on ollut SYP:lle taloudellisesti erittäin tärkeää. Vuoden 1991 devalvaation ja vuoden 1992 kellutuksen jälkeen SYP2 alkoi periä pätemättömien korivaluuttavekseleiden perusteella devalvaatiokorotuksia. Luottokannan arvo ennen devalvaatiota oli runsaat 20 miljardia markkaa. Devalvaatio korotti summaa 30–40 prosenttia. Markkamääräisesti devalvaatiokorotuksessa oli kyse 6–8 miljardista markasta eli noin 1,0–1,3 miljardista eurosta. Summa vastasi suuruudeltaan SYP:n oman pääoman määrää uutta SYP2-pankkia perustettaessa.

SYP on aiheellisesti ja omasta näkökulmastaan täysin perustellusti kiinnittänyt huomion oikeutettuun saatavaansa, joka on perustunut myönnettyihin valuuttaluottoihin. Olennaisena asiana Promissory Note -korivaluuttavekseleissä on kuitenkin se, voidaanko alkuperäinen velka periä devalvaation määrällä korotettuna vai ei. Jos alkuperäiset velkomusasiakirjat sisältävät muotovirheen tai ovat muuten pätemättömiä, pankki voi todistaa saatavansa määrän ainoastaan tilillepano- ja tililtänostotositteella. Tällöin summaksi muodostuisi XYP-yksiköstä markoiksi muutettu alkuperäinen velallisen tilille siirretty summa. Samalla pankki menettäisi mahdollisuuden vaatia itselleen muuta kuin tätä summaa.

Kemin raastuvanoikeuden 29.9.1989 tekemän ja lainvoimaiseksi jääneen ratkaisun[277] mukaan pankki ei voinut periä valuuttavelalliselta korivaluutan muutokseen perustuvaa lisäsummaa, koska Promissiory Note -korivaluuttavekselit olivat korkeimman oikeuden päätöksen perusteella pätemättömiä. Raastuvanoikeuden pöytäkirjojen mukaan SYP saattoi todistaa saatavansa ainoastaan jättötodistuksella, jolla markkasumma oli talletettu velallisen tilille, ja nostotodistuksella, jolla velallinen oli saanut rahat haltuunsa.

Tapaus koski samaa yrittäjää, jonka osalta korkein oikeus[278] päätti vuonna 1989, että korivaluuttavekselit olivat pätemättömiä vekseleitä. Ratkaisun yhteydessä KKO ei ollut määrittänyt summaa, joka yrittäjän olisi pitänyt suorittaa pankille. Tällä perusteella velallinen katsoi, että hän oli vapautunut kokonaan korivaluuttavekselillä saamastaan velasta.

Kemin raastuvanoikeus ja Rovaniemen hovioikeus totesivat kuitenkin tuomiossaan, että pätemättömän korivaluuttavekselin osalta maksettavaksi tuli pankin jättö- ja nostotodistuksilla osoittama summa. Näin ollen korivaluuttana olleen HOP MIX II -laskentavaluutan kurssilla ei ollut merkitystä summaa määriteltäessä. Korkein oikeus ei antanut asiassa valituslupaa, joten raastuvanoikeuden päätös sai lainvoiman.

Kemin raastuvanoikeuden päätökselle löytyy myös kansainväliseen vekselilakiin pohjautuva ratkaisu, joka on tehty Englannin vekselilain pohjalta jo vuonna 1688. Ratkaisu on esitetty eräässä Englannin pankkilain perusteoksessa. Tapauksessa käsiteltiin Lontoossa erääntyvää valuuttavekseliä, jonka arvo oli määritelty Portugalin rees-valuutassa. Vekselin asettamisen ja maksuajan välillä

---

[277] Kemin raastuvanoikeus 29.9.1989, diaarinro S 89/44; Rovaniemen hovioikeus, tuomio nro 864/91, 11.9.1991, diaarinro S 89/411.

[278] KKO 1989:48. Ks. liitettä 2.

Portugalin valuutta devalvoitiin. Englannin pankkilain mukaan maksettavaksi tuli kuitenkin summa, joka perustui alkuperäiseen summaan ja valuutan arvoon.[279]

Lainvoimaiseksi jääneestä Kemin raastuvanoikeuden päätöksestä huolimatta SYP jatkoi perintätoimiaan hakemalla saataviaan devalvaatiokorotuksella korotettuina ja 16 prosentin korolla. Pankki perusti näkemyksensä ensinnäkin siihen, että se oli muuntanut pätemättömät korivaluuttavekselit velkakirjoiksi. Tämän jälkeen pankki vetosi velkakirjalakiin,[280] jossa on selvät määräykset valuuttakurssiriskin jakamisesta. Velkakirjalain mukaan valuuttakurssiriski kuuluu velalliselle, jos velkakirja on asetettu maksettavaksi sellaisena rahalajina, joka ei ole käypä maksupaikalla. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi Yhdysvaltojen dollaria. Tällöin maksun saa suorittaa maksupaikan rahalla eli Suomen markkoina maksupäivän arvon mukaan. Ellei maksua suoriteta eräpäivänä ja rahalajin kurssi on laskenut, velkoja voi vaatia maksun Suomen markoissa sen päivän kurssin mukaan, jona maksu olisi pitänyt suorittaa. Velkakirjalaki siis sisältää selvän kannanoton siihen, miten devalvaation vaikutukset kohdistuvat velalliseen. Säännös koskee kuitenkin velkakirjaa eikä vekseliä.

Tuomioistuimet ovat useita kertoja Kemin raastuvanoikeuden päätöksen jälkeen ratkaisseet asian pankin esittämällä tavalla devalvaatiokorotuksen perimiseksi. Tällöin ei ole huomioitu Kemin raastuvanoikeuden lainvoimaista ratkaisua vekselin osalta. SYP ja tuomioistuimet ovat jostakin syystä katsoneet, ettei Kemin ratkaisu sido niiden toimintaa.[281]

---

[279] Englannin vekselilakia käsittelevässä pääteoksessa (*Chalmers on Bills of Exchange*, Chalmers 1952) todetaan, ettei devalvaatiolisää voi periä Englannin lain mukaan. Ks. liitettä 3.

[280] Velkakirjalain (31.7.1947/622) 7 §.

[281] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje Rahoitustarkastukselle 9.8.2006, VT Juha Lilja.

Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alanen pitää[282] Kemin päätöstä poikkeustapauksena. Siinä pankki luopui vapaaehtoisesti perimästä korivaluutan osoittamaa summaa. Tuomioistuinten käsityksen mukaan tämä luopuminen ei ollut itse asian kannalta ratkaiseva.

Pääoman osalta Kemin ratkaisun suuntainen päätös tehtiin myös Turun hovioikeudessa[283] vuonna 1996. Velka-asiakirjan yleistakauksen kohtaan ”Takausvastuun rajoituksia” oli kirjoitettu ”PUL XYP 262.467,19 vasta-arvoltaan noin mk 250.000,–”. Hovioikeus katsoi, että ”vastaajat ovat erityisesti kysymyksessä olevan kohdan otsikon ’takausvastuun rajoituksia’ perusteella voineet päätyä siihen, että vastuu takauksen perusteella oli enintään 250 000 markkaa”.

SYP ei ollut kertonut kahdelle takaajalle valuuttavelan riskeistä. Tuomioistuin ratkaisi asian takaajien eduksi ja katsoi, että pankin olisi pitänyt paremmin asioista perillä olevana tahona kertoa todellisista riskeistä myös takaajille.

---

[282] Heikki Alasen haastattelu, maaliskuu 2008.

[283] Turun HO, tuomio nro 883, 5.3.1996, diaarinro S 95/1151.

7. Tutkimattomat totuudet

Valuuttavelkojen myöntämiseen, oikeuskäsittelyyn ja perintään liittyvät epäselvyydet ovat tutkimatta. Lamavuosina tuomioita jaettiin liukuhihnalta. Pankkeja pidettiin luotettavina velkojina ja velalliset olivat usein puolustuskyvyttömiä.

Koska SYP oli tiennyt jo vuonna 1989 korivaluuttavekselit pätemättömiksi, voidaan perustellusti ihmetellä, mikä tarkoitus vekseliluottojen myöntämisellä oli vielä vuosina 1989–1991. Jos pankki käytti vekseleitä vain välttääkseen leimaverojen maksun, oliko pankilla silloin edes tarkoitusta toteuttaa asiakkaan kanssa vekseliin perustuvaa luottosopimusta?

Jos toinen sopijapuoli ei lähtökohtaisestikaan ole tarkoittanut sopimusta noudatettavaksi, ei tällainen sopimus voi sitoa toistakaan osapuolta. Onko vekseliluottojen myöntämisessä siis kyse valeoikeustoimesta, jonka perimmäinen tarkoitus on ollut hämärtää alkuperäisen luottosuhteen oikeudellinen perusta sekä velallisen että tuomioistuimen silmissä?[284].

Jos pankin todettaisiin vääristelleen tai toimineen tietoisesti virheellisten velkomusasiakirjojen perusteella, sitä voitaisiin epäillä prosessipetoksesta. Tällä olisi ratkaiseva merkitys kymmenien tuhansien valuuttavelallisten oikeusasemaan. Heidän saamansa tuomiot olisi käsiteltävä uudelleen tai ne voitaisiin kumota. Useissa tuomioistuinkäsittelyissä valuuttavekseleihin liittyvät valitukset on todettu vanhentuneiksi tai niihin liittyvät velkomuspäätökset ovat saaneet lainvoiman. Näin asioita ei ole voitu saada uuteen käsittelyyn ilman korkeimpaan oikeuteen tehtyä tuomion purkuhakemusta.

---

[284] Oikeustoimilain (13.6.1929/228) 34 §:n säännös valeasiakirjasta.

Oikeudenkäymiskaaren[285] mukaan tuomionpurkuhakemus ei vanhene milloinkaan, jos oikeudenkäynnissä on ollut joko vastaajana tai kantajana väärä henkilö.

Erehdyttämistarkoituksessa tehty todistelu tuomioistuimissa johtaisi rikostutkintaan, mahdollisiin tuomioihin ja mittaviin vahingonkorvauksiin. Prosessipetoksen yhteydessä myös rikosten vanhentumisajat laskettaisiin uudelleen ja vuosienkin vanhat asiat voitaisiin ottaa uudelleen käsittelyyn.

Rikosoikeuden professori Pekka Viljanen on todennut häneltä pyydetyssä lausunnossa,[286] että "jos rikolliseen tekoon sisältyy lainvastaisen asiantilan ylläpitäminen, syyteoikeuden vanhentumisaika alkaa Rikoslain 8:2.2:n mukaan vasta sellaisen asiantilan päättymisestä". Viljanen katsoo, että "petoksellisen toiminnan tunnusmerkkien voidaan katsoa täyttyneen luottosopimuksen allekirjoitushetkellä. Näin siinä tapauksessa, jos velallisasiakkaalle katsotaan jo silloin syntyneen taloudellisen tappion vaara. Sellainen vaara on syntynyt viimeistään siinä vaiheessa, kun tuomioistuin on antanut velallista velvoittavan täytäntöönpanokelpoisen tuomion". Viljanen katsoo edelleen, että petoksella saadun saatavan periminen merkitsee tavallaan rikoksen "luonnollista" täyttymistä, vaaran muuttumista vahingoksi. "Saatavan periminen merkitsee itse asiassa rikossuunnitelman huipentumista."[287]

Viljanen päättää lausuntonsa seuraavaan toteamukseen: "Erehdyttämällä saadun saatavan periminen on niin ratkaisevan keskeinen osa rikosta sen konkretisoidessa tunnusmerkistöön kuuluvan vahingon syntymisen, että periminen merkitsee sellaista uutta tekoa, joka on katsottava osaksi erehdyttämisellä tai erehdyksen hyväksi käyttämisellä alkanutta rikosta ja jolla sen vuoksi on rikoksen tekoaikaa pidentävä vaikutus." Samalla Viljanen katsoo, että tämä lykkää petosrikoksen vanhentumisaikaa.

Rahoitustarkastus on kuitenkin arvioinut, ettei sillä ole ollut mitään aihetta tai perustetta ryhtyä valvonnallisiin toimiin SYP:n suhteen. Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori toteaa, että "sekä asianosaisten että asiaan eri yhteyksissä liitettyjen viranomaisten kannalta olisi toivottavaa, että asiaan liittyvät erimielisyydet saataisiin sovituksi, tai jos sovintoon ei voida päästä, vietäisiin tuomioistuimen ratkaistavaksi".[288]

Rahoitustarkastuksen lakimies on näin esittänyt sekä suullisesti että kirjallisesti valuuttavelallisille suoria neuvotteluja SYP:n seuraajapankin eli Nordean kanssa. Näin on tapahtunut siitäkin huolimatta, että SYP ja sen seuraajat Merita ja Nordea ovat antaneet Rahoitustarkastukselle ja korkeimmalle hallinto-oikeudelle erisisältöisiä vastauksia saatavan prosessimenettelystä.

Rakentaja Jussin, yrittäjä Einon, lääkäri Kasperin ja juristi Ossin kohtaloille oli ratkaisevaa, että he uskoivat yrittämiseensä ja Suomen Pankin ja pääministeri Esko Ahon hallituksen vakuutteluihin, ettei markkaa tulla devalvoimaan suurista paineista huolimatta.

---

[285] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 31 luvun 11 §.

[286] Rikos- ja prosessioikeuden professori, OTT, VT Pekka Viljanen, lausunto 28.9.2006.

[287] Ks. Jareborg 1994, s. 112.

[288] Rahoitustarkastuksen päälakimies Markku Lounatvuori, vastaus lausuntopyyntöön, 31.10.2007.

Eniten heidän asemaansa kuitenkin vaikuttivat tuomioistuimissa tehdyt ratkaisut. Niissä luotettiin pankin esittämiin ja tilanteiden mukaan vaihtuviin perusteluihin. Tuomioistuimet pitivät pankkia ”luotettavana velkojana”, jonka perusteluja ja motiiveja ei epäilty.

Pankkiin luottaminen on osaltaan vaikuttanut siihen, etteivät tuomioistuimet selvittäneet luottosopimusten kokonaisuutta, kuten laamanni Antti Patrakan todistajanlausunto on osoittanut[289]. Käräjäoikeuden puheenjohtajana toiminut Patrakka on kertonut, että hän oli vuonna 1995 ratkaisemassa valuuttavelkoihin perustuvaa velkomusjuttua. Kyse oli Promissory Note -korivaluuttavekseleistä. Patrakan muistin mukaan luottoasiakirjoja ei ollut nimitetty vekseleiksi, vaan puhe oli ollut valuuttaluotoista. Patrakka ei ollut kuullut KKO:n vuonna 1989 tekemästä päätöksestä, jossa valuuttavekselit oli tuomittu pätemättömiksi.

Laamannin mielestä velkojana toimineen SYP:n olisi pitänyt kertoa oikeudelle, että vekselit olivat pätemättömiä. Samoin olisi pitänyt ilmoittaa, jos koko luotto oli pätemätön tai pätemättömyys olisi vaikuttanut pääsaatavan määrään. Patrakka oli tuominnut velan suoritettavaksi tavallisena velkakirjaluottona, vaikka kyseessä olivat korivaluuttavekselit.[290]

Patrakan ratkaisemassa tapauksessa käsiteltiin useita ulkomaisia Promissory Note -korivaluuttavekseleitä, joiden määrä oli ilmaistu XYP-yksikkönä. Vastaajana olleen yrittäjän asiamies perusteli laajasti myös sitä, että SYP2 oli väärä velkoja SYP1:n myöntämille korivaluuttavekseleille, koska valuuttavekseleitä ei ollut siirtomerkitty asianmukaisella tavalla. Lisäksi asiamies selvitti, miten SYP2 oli ottanut velan takaajilta uudet yleistakaussitoumukset omiin nimiinsä. Näin SYP2 sai takaajat vastuuseen SYP1:n myöntämästä velasta. Tuomiossa asia ratkaistiin velkakirjalain eikä vekselilain perusteella. Tuomiolauselmassa puhutaan velka-asiakirjoista, jotka ovat olleet ulkomaisen luoton perustana. Asian käsittelyssä esillä olleet valuuttavekselit oli kokonaan sivuutettu, kuten laamanni totesi omassa todistajanlausunnossaan vuonna 2007. Asia käsiteltiin myös Itä-Suomen hovioikeudessa,[291] joka ei muuttanut Varkauden käräjäoikeuden tuomiota. Myöskään korkein oikeus ei antanut asiassa valituslupaa[292]. Tämän KKO:n ratkaisun perusteella Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alanen katsoo, että pankki on saanut lainvoimaisen oikeuden periä valuuttaluoton liitesopimuksen perusteella XYP-määräisiä korivaluuttavelkoja[293] sitä huolimatta, että valuuttavekselit olivat vekseleinä pätemättömiä.

Patrakan vuoden 2007 todistajanlausunto kuitenkin viittaa vahvasti siihen, että tuomion perusteita ja asiakirjojen käsittelyä voidaan perustellusti epäillä.

Tuomarien olisi pitänyt tutkia asiakirjat

Tuomioistuimella on viran puolesta (*ex officio*) velvollisuus selvittää, mikä on saamisen peruste, ja kansalaisilla on oikeus olettaa, että tuomioistuimessa tunnetaan laki.

Useat esimerkit osoittavat, että SYP:n valuuttaluottojen sopimusjärjestelyyn liittyvien valuuttavekselien erityispiirteet jäivät selvittämättä. Kuitenkin juuri vekseli oli ollut SYP:n korkeimmalle hallinto-oikeudelle antaman vastauksen mukaan ratkaiseva asiakirja valuuttavelkoja perittäessä.

---

[289] Varkauden käräjäoikeus 13.4.1995, asianro 63/93.

[290] Laamanni Antti Patrakka, Varkauden käräjäoikeuden tuomio 07/680, asianro R 06/134, 18.12.2007.

[291] Itä-Suomen hovioikeus 24.10.1995, tuomio nro 1394.

[292] KKO 24.4.1996, nro 1427, diaarinro S 96/19.

[293] Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alasen kirje 25.3.2008.

Kuopion käräjäoikeuden eläkkeellä oleva laamanni, varatuomari Juha Kettunen on todennut omassa lausunnossaan, että "Promissory Note nimiseen omaan vekseliin perustuvat [ja] korivaluuttayksikön määräiset saatavat [on virheellisesti luettu] tuomioksi vekselilain nojalla [ja määrätty perittäväksi] vekselisaatavana tai velkakirjaan perustuvana velkakirjasaatavana ovat molemmat virheellisiä tapoja, joilla mahdollisesti on onnistuttu erehdyttämään usein eri tuomioistuimia Suomessa 1990-luvun kansallisen talouslaman aiheuttamassa jutturuuhkassa ja kansainvälisen rahoituksen uutuuden ja vierauden takia"[294].

Nordean perintäosaston johtaja Juha Lilja todisti Varkauden käräjäoikeudessa[295] vuonna 2007 esillä olleessa jutussa, että pankilla on ollut oikeus periä vekselinä myöntämäänsä velkaa tavallisena luottona.

Perinnän pohjana olevan luottoasiakirjan muutos on kuitenkin tapahtunut ilman velallisen suostumusta tai tuomioistuimen päätöstä, mikä on vastoin vekselilain ehdotonta vaatimusta. Pankki siis muutti Promissory Note -korivaluuttavekselit jälkeenpäin luottosopimuksiksi, kun valuuttavekseleiden pätemättömyys kävi selväksi.

Suomen hovioikeuksien tapaustietokannasta löytyi tutkittaessa 26 tapausta, joissa ulkomaanrahan määräistä velkaa velkoo Suomen Yhdyspankki Oy tai sen jatkajapankit Merita Pankki Oy tai Nordea Pankki Oy (ks. tarkemmin liitteestä 3). Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan hallinnoima hovioikeuksien oikeustapaustietokanta kattaa hovioikeuksien päätökset vuodesta 1991 lähtien. Koko tietokannan laajuus on noin 200 000–300 000 tuomiota, joista noin 21 000 on analysoitu ja siirretty sähköiseen tietokantaan.

Tarkastelussa ei huomioitu tapauksia, joissa SYP velkoi ainoastaan kotimaista luottoa. Tapauksissa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, millä nimikkeellä valuuttamääräistä velkaa perittiin ja minkälaisia liiteasiakirjoja oikeudelle esitettiin.

Tulokset osoittavat, että valuuttavelkoja perittiin kirjavin perustein ja nimikkein. Mielenkiintoista on, että liiteasiakirjojen laatu ja määrä vaihtelivat myös sen mukaan, minkälainen velallinen oli kysymyksessä.

Kun SYP haki tuomiota varatuomarin ja kauppatieteen maisterin omistamalle yritykselle, haastehakemuksen liitteinä oli laaja selvitys luottoasiakirjoista mukaan lukien valuuttavekseleiden valokopioidut etusivut, vekseleistä maksetut leimamerkit, SYP2:n perustamisasiakirjat ja uuden pankin kaupparekisterinumerot. Kun kyseessä oli siistijän ammattinimekkeellä ollut velallinen, liitteisiin eivät kuuluneet vekselit, luoton liitesopimus tai panttausasiakirjat. Varatuomarin ja siistijän tapauksissa pankilla oli sama asiamies.

Ainoastaan yhdessä selvitetyistä oikeustapauksista esille nousi korkeimman oikeuden vuonna 1989 antama ratkaisu valuuttavekseleiden pätemättömyydestä. Velkojan vaihtumiseen eli SYP1:n muuttumiseen SYP2:ksi viitataan kahdessa tuomiossa. Lisäksi kolmannessa tapauksessa velallinen vetoaa velkojan vaihtumiseen, mutta tuomioistuin ei ota sitä huomioon. Valuuttavekseleiden siirtomerkintää ei pohdita yhdessäkään tapauksessa, mutta apporttina tapahtunutta vekseleiden siirtoa pidetään täysin varmana asiana kahdessa tapauksessa. Näin siitäkin huolimatta, että vekselin siirtomerkintää pidetään välttämättömänä niin kansainvälisessä kuin kansallisessa oikeuskirjallisuudessa.

---

[294] Kuopion käräjäoikeuden eläkkeellä oleva laamanni Juha Kettunen, lausunto 26.5.2007.

[295] Varkauden käräjäoikeuden tuomio 07/680, asianro R 06/134, 18.12.2007.

Valuuttavekseleihin liittyvää devalvaatiokorotusta käsitellään ainoastaan yhdessä tapauksessa,[296] eikä siinäkään viitata Kemin raastuvanoikeuden vuonna 1989 tekemään lainvoimaiseen päätökseen.

Tarkastelussa olleista hovioikeuksien ratkaisuista ei löytynyt ainuttakaan tapausta, jossa olisi käsitelty Promissory Note -valuuttavekseleiden liitesopimuksen pätevyyttä tai pätemättömyyttä. Tämän yksityiskohdan kiinnostavuutta lisää erityisesti se, että liitesopimus on ollut keskeinen haastehakemusten peruste ennen KHO:n päätöstä liitesopimuksen pätemättömyydestä[297] ja sen jälkeen.

Pääsääntönä on ollut, että tuomioistuimet eivät ole pitäneet valuuttaluottosopimuksen liiteosaa saamisasiakirjana pätemättömänä, vaan ovat tuominneet velan maksettavaksi sen ehtojen mukaisesti.[298] Tällä perusteella Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alanen katsoo pankin toimien olleen oikeita. Hän kuitenkin myöntää, etteivät kaikki toimenpiteet ole olleet ”tyylikkäitä”, mutta ”sama tilanne vallitsi koko pankkikriisin aikana”.[299]

---

[296] Turun HO, tuomio nro 883, antopäivä 5.3.1996, diaarinro S 95/1151, asia: velkasuhteeseen perustuva saatava.

[297] KHO 5.8.1994, taltio 3319, diaarinro 5154/6/93.

[298] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje Rahoitustarkastukselle 9.8.2006, VT Juha Lilja.

[299] Heikki Alasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Korkein oikeus ei käsitellyt vekseleitä

Korkein oikeus ei ole julkaissut valuuttavekseleihin liittyviä ennakkoratkaisuja vuoden 1989 jälkeen. Siten Suomessa on jäänyt selvittämättä, millä perusteilla pankki voi periä XYP-määrään perustuvaa saatavaansa. Lisäksi on ratkaisematta, kumpi on ensisijainen asiakirja, kansainvälinen valuuttavekseli vai kotimainen liitesopimus. Ratkaisulla olisi sekä juridista että presidentti Koiviston peräämää kansantaloudellista merkitystä.

Kansainvälisen vekselilain pohjalta tehdyt Englannin pankkilain ratkaisut[300] osoittavat, että Promissory Note -vekseleihin voidaan liittää lisäehtoja. Liitteessä voi olla esimerkiksi lisäpanttaussitoumus tai koronmaksua tai lisävakuuden antamista koskevia ehtoja. Olennaista on, että lisäehdot eivät muuta vekseliä velkakirjaksi vaan kokonaisuus säilyy edelleen vekselinä. Näin ollen suomalaisten tuomioistuinten olisi pitänyt tulkita ja selvittää, olisiko myös Suomessa esillä olleissa tapauksissa pitänyt ratkaista Promissory Note -valuuttavekseleihin perustuvat valuuttaluottosopimukset vekselilain eikä velkakirjalain perusteella.

Varatuomari, oikeustieteen lisensiaatti Jaakko Avolan käsityksen[301] mukaan vekselin muunnoksen yhteydessä SYP:n olisi pitänyt toimia seuraavasti:

> ”Kun pankki on hakenut maksutuomiot XYP-yksikköinä myöntämilleen luotoille, sen olisi tullut – toimiakseen hyvän perintätavan vaatimusten mukaisesti – kertoa haastehakemuksessa ainakin seuraavaa:

---

[300] Hedley 1986, s. 111.

[301] Jaakko Avolan kirjallinen lausunto 8.6.2006. Avola toimi Turun yliopiston siviilioikeuden apulaisprofessorina ja opetti muun muassa vekselioikeutta.

- luottoasiakirjana on Promissory Note -vekseli, jota kuitenkin on KKO:n ratkaisun 1989:48 perusteella pidettävä vekselinä pätemättömänä
- vekselinä pätemätön Promissory Note -asiakirja on tämän johdosta tavallinen velkakirja
- kantaja ei ole alkuperäinen velkoja, vaan siirronsaaja; luoton on myöntänyt SYP1, joka on siirtänyt saatavan SYP2:lle apporttina
- kantajan olisi tullut kertoa, mitä on sovittu korosta ja mistä alkaen kantajalla on mahdollisesti oikeus saada korkolain mukaista viivästyskorkoa."

Tämän jälkeen tuomioistuin olisi voinut harkita kunkin perusteen painoarvon ja merkityksen ja vahvistaa tarvittaessa pätemättömän vekselin muunnoksen velkakirjaksi.

Nordea Pankki on vastauksessaan Rahoitustarkastukselle vuonna 2006[302] vedonnut siihen, että pankki tiesi vekselin pätemättömäksi, minkä vuoksi se itse toteutti muunnoksen velkakirjaksi: "Pankin menettely [vekselin muunnos] ei ole ollut lainvastainen. Vekselin pätemättömyyden aiheuttava muotovirhe ei vapauta luottovaluutan saanutta velallista velkavastuusta, vaan vekselisaatava muuttuu [konversio] tavalliseen velkakirjaan perustuvan velan kaltaiseksi". Tämän selityksen pätevyys on kuitenkin punnitsematta tuomioistuimessa. Tarkastelussa olleista hovioikeuksien esimerkkitapauksista ei löytynyt ainuttakaan, jossa olisi edes mainittu konversio tai muunnos.

Nordeassa ollaan vahvasti sitä mieltä, ettei pätemättömällä valuuttavekselillä tapahtuneella luoton myöntämisellä ole ollut vaikutusta pankin ja asiakkaan väliseen suhteeseen tai velan määrään.[303] Sen vuoksi kaikki spekulaatiot vekseleistä ja velkakirjojen oikeellisuudesta ovat turhia.

---

[302] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje Rahoitustarkastukselle 9.8.2006, VT Juha Lilja.

[303] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje Rahoitustarkastukselle 9.8.2006, VT Juha Lilja.

Puuttuvat vastaukset

Miljoonien eurojen valuuttavelkojen maksajia kuitenkin kiinnostaa, kuinka epäselvyydet ja ratkaisemattomat oikeudelliset kysymykset selvitetään.

Korivaluuttaan perustuvien vekseleiden osalta on ratkaisematta, mikä merkitys on sillä, että pankki myönsi valuuttavelkoja pätemättömiksi tietämillään Promissory Note -vekseleillä. Viimeistään huhtikuussa 1989 SYP tiesi korivaluuttavekselit pätemättömiksi. Näiden luottojen varsinainen huippukausi ajoittui kuitenkin vuoteen 1990.

Miten on mahdollista, että vaihtuvaan korkoon perustuvaa pätemätöntä vekseliä on voitu käsitellä tuomioistuimissa velkakirjalain perusteella? Samaten voidaan ihmetellä sitä, miksi pätevää yhteen valuuttaan perustuvaa vekseliä on käsitelty velkakirjalain eikä vekselilain perusteella. Yhtä ihmeellistä on, että tuomioistuimet eivät ole vaatineet nähtäväkseen alkuperäisiä vekseleitä.

Kuten on käynyt selväksi, vekseli on erittäin muotoherkkä asiakirja. Jo pienetkin puutteet tai muotovirheet olisivat saattaneet johtaa vekselin pätemättömyyteen. Myös jokin muu seikka kuin vaihtuvaan pääomaan perustuva velkasumma olisi saattanut olla virheellisesti merkitty.

Miksi tuomioistuimet eivät ole kiinnittäneet huomiotaan valuuttavekselin muunnokseen tavalliseksi velkakirjaksi, vaan ovat pääsääntöisesti keskittyneet velan perintämahdollisuuksien selvittämiseen? Olennaista näyttää olleen perintätuomion antaminen. Asiakirjojen laatu ja luonne ovat jääneet taka-alalle.

Tässä yhteydessä olennaisiksi ovat nousseet kysymykset siitä, miten pätemätöntä vekseliä on voitu periä liitesopimuksella, jonka pankki on omatoimisesti määritellyt pätemättömäksi velkomusasiakirjaksi. Onko mahdollista, että sama asiakirja voidaan todistaa verotusta käsiteltäessä päteväksi vekseliksi ja velkaa perittäessä pätemättömäksi vekseliksi?

On aivan varmaa, että valuuttavelallisia on hämmentänyt pankin tapa määrittää valuuttavekselin ja liitesopimuksen kokonaisuus. Velkaa myönnettäessä vekseli oli velan perustana ollut asiakirja ja liitesopimus ainoastaan selitti sitä. Kun vekseli muuttui pätemättömäksi, liitesopimuksesta tuli velan peruste ja vekselistä liiteasiakirja. Samalla pankki on voinut vedota velkakirjalakiin, jossa määritellään valuuttakurssiriskin siirtyminen velalliselle.

Kysymyksiä herättää myös se, että Suomen korkeimmat tuomioistuimet ovat tehneet samasta asiasta vastakkaiset päätökset. Eivätkö edes ylimpien oikeusasteiden tuomarit tutustu toistensa tekemiin päätöksiin? Alempien oikeusasteiden tuomareiden kohdalla lakien ja päätösten sisältöjen tuntemus näyttää myös horjuvan.

Vaikka korivaluutan markka-arvon muutokseen perustuvasta devalvaatiokorotuksen perinnästä oli tehty kielteinen ennakkopäätös Kemin raastuvanoikeudessa,[304] lainvoimaista ratkaisua ei ole huomioitu tuomioistuinten ratkaisuissa. Devalvaatiosta syntyneen valuuttakurssitappion automaattisuus on ollut johtavana periaatteena käytännöllisesti katsoen kaikissa oikeustapauksissa.

Tuomioistuimet eivät ole tutkineet SYP:n jakautumiseen liittynyttä valuuttavekseleiden siirtomerkinnän puutetta. Onko mahdollista, että pätemättömät vekselit on voitu siirtää ilman siirtomerkintää apporttina uudelle pankille? Jos on niin kuin Nordean lakiasiainjohtaja Heikki Alanen sanoo, ettei pätemättömiä vekseleitä tarvitse siirtää, niin miten pätemättömiin vekseleihin perustuvat saatavat ovat voineet siirtyä uudelle perijälle? Miksi pätemättömiin vekseleihin perustuneille veloille haettiin uudet panttaukset ja lisävakuudet vuoden 1991 rakennejärjestelyn yhteydessä?

---

[304] Kemin raastuvanoikeus 29.9.1989, S 89/44; Rovaniemen hovioikeus, tuomio nro 864/91, 11.9.1991, diaarinro S 89/411.

Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen mukaan korivaluuttavekseleiden pätemättömyys ei tehnyt valuuttaluottoihin perustuvista saatavista pätemättömiä, vaan saatavat ovat päteviä ja siirtokelpoisia. SYP:n rakennejärjestelyssä vuonna 1991 tapahtui velkojan vaihdos, johon ei Nordean tulkinnan mukaan tarvita velallisen suostumusta. Näin ollen Alanen katsoo, että valuuttaluottoihin perustuvat saatavat ovat siirtyneet asianmukaisesti ja ne ovat myös mukana nettoapportin arvostuksessa.[305]

Onko mahdollista, että pätemättömät ja siirtämättömät korivaluuttavekselit on voitu muuntaa tavallisen velkakirjan luontoisiksi pankin omalla päätöksellä?

Yhteen valuuttaan perustuviin Promissory Note -vekseleihin liittyy muutamia lisäkysymyksiä. Nämä valuuttavekselit yhdessä liitesopimuksensa kanssa olivat niin kansainvälisen kuin Suomenkin vekselilain mukaan päteviä. Miksi SYP kuitenkin jätti siirtomerkitsemättä myös nämä valuuttavekselit, kun pankki jakautui vuonna 1991?

Uusi SYP2 muunsi nämäkin valuuttavekselit tavallisiksi velkakirjoiksi ja alkoi periä niitä oman käsityksensä mukaan pätemättömiksi todetuilla liitesopimuksilla. Vaikka hyväksytyksi tulisikin pätemättömän korivaluuttavekselin muunnos velkakirjaksi, epäselväksi jää edelleen, miksi pätevä yhden valuutan vekseli jätettiin siirtämättä ja miksi se konvertoitiin velkakirjaksi. Taloudellisessa mielessä SYP muunsi noin seitsemän miljardin markan arvoiset pätevät valuuttavekselit velkakirjoiksi. Nordean lakiasiainjohtajan Heikki Alasen mukaan pankilla oli valta päättää vuoden 1991 rakennejärjestelyn yhteydessä, peritäänkö velka vekselinä vai tavallisena velkana. Hänen mukaansa tällä ei ole merkitystä velalliselle, koska muunnos ei vaikuta velan pätevyyteen tai määrään. Sen sijaan velkojalle muunnos merkitsee luopumista vekselin vahvasta oikeussuojasta ja asemasta tehokkaana perinnän välineenä.[306]

---

[305] Nordea Pankki Suomi Oy:n lakiasiainjohtajan Heikki Alasen kirje 25.3.2008.

Tämän jälkeen jää edelleen auki kysymys leimaveron suorittamisesta. Jos ulkomainen luotto muunnettiin kotimaiseksi velkakirjaluotoksi, eikö tällöin luotosta olisi pitänyt suorittaa leimavero ennen luottoverolain voimaantuloa vuonna 1990?

Kaikki edellä esitetyt huomiot ja kysymykset sisältävät isoja oikeudellisia ongelmia, joita ei ole käsitelty eikä ratkaistu suomalaisissa tuomioistuimissa. Toistaiseksi niistä ovat riidelleet vasta eri osapuolia avustavat asianajajat.

Korkein oikeus sai käsiteltäväkseen kesällä 2007 useita tuomion purkua koskeneita hakemuksia. Niiden keskeisenä sisältönä olivat juuri edellä esitetyt, perustellut kysymykset, kuten kysymykset väärän lain soveltamisesta valuuttavekseleiden velkomisessa (vekselilaki vai velkakirjalaki), valuuttavekseleiden siirtomerkintöjen puuttuminen, vekselin yksipuolinen muunnos velkakirjaksi, kansainvälisen vekselilain rikkominen ja devalvaatiokorotuksen perusteeton periminen. Lisäksi purkuhakemuksen perusteluissa todettiin tosiasia, että useimmat hakemukseen liittyneet perusteet olivat tulleet hakijoiden tietoon monta vuotta konkurssituomioiden julistamisen jälkeen. Pankki jatkaa edelleen saataviensa perintää.

Useimmat pankkikriisin ja valuuttavelkakriisin yksityiskohdista ovat saaneet päivävalon vasta aivan viime vuosina tai tässä kirjassa käytetyn aineiston myötä. Velallisilla ei ole voinut olla tiedossaan

---

[306] Nordea Pankki Suomi Oy:n lakiasiainjohtajan Heikki Alasen kirje 25.3.2008.

kaikkea sitä, mikä on voinut vaikuttaa heidän asemaansa velallisina tai velkomisen kohteina. Purkuhakemuksen kohteena olleissa tapauksissa valuuttavelkoihin perustuneet konkurssituomiot olivat saaneet lainvoiman vuonna 1995. Hakemuksen perusteet kuitenkin täyttyivät vasta 12 vuotta tämän jälkeen.

KKO totesi ratkaisussaan,[307] että useimmat purkuperusteen kohteena olleet asiat olivat saaneet lainvoiman. Siltä osin kuin hakijat olivat vedonneet oikeudenkäyntivirheenä siihen, että SYP2 oli ollut väärä velkoja periessään SYP1:n myöntämiä valuuttavelkoja, KKO totesi, että hakemus tuomiovirheen purkamisesta olisi pitänyt osoittaa hovioikeudelle ja kantelu olisi pitänyt tehdä kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun ratkaisu oli saanut lainvoiman[308]. Kantelijat olivat vedonneet oikeudenkäymiskaaren siihen pykälään, jonka mukaan väärän velkojan tapauksessa kanneaika ei vanhene milloinkaan, ja siihen, että he olivat saaneet tietää väärästä velkojasta vasta vuosia velkojan vaihtumisen jälkeen[309]. Siltä osin kuin tuomion purkua hakeneet vetosivat väärän lain soveltamiseen valuuttavelkojen perinnässä, KKO totesi, että hakemus olisi pitänyt tehdä vuoden kuluessa ratkaisun lainvoimaisesta päivästä.

Kaiken kaikkiaan KKO perusteli päätöstään sillä, että pyydettyä tuomionpurkua oli haettu yli viisi vuotta sen jälkeen kuin tuomio oli saanut lainvoiman. KKO:n mukaan tuomion purkuun ei ollut riittäviä perusteluja silläkään perusteella, että asioiden ja tapahtumien luonne oli selvinnyt vasta viime aikoina ja pankki oli monin osin myöntänyt aikaisemmat lausuntonsa virheellisiksi.

---

[307] KKO 27.11.2007, päätös nro 2616, diaarinro H2007/160.

[308] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 31 luvun 2 §:n 1 momentti: ”Jos joku tahtoo kannella tuomiovirheestä, tulee hänen antaa kantelukirjelmä asianomaiseen ylioikeuteen tahi, mikäli kysymys on ylioikeuden tai korkeimman oikeuden tuomiosta, korkeimpaan oikeuteen.

Kantelu on tehtävä, milloin se perustuu 1 §:n 1 tai 4 kohdassa mainittuun seikkaan, kuuden kuukauden kuluessa siitä päivästä, jona tuomio sai lainvoiman. Edellä 1 §:n 2 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa on sanottu määräaika luettava siitä, kun kantelija sai tuomiosta tiedon.”

[309] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 31 luvun 11 §: ”Jos jotakuta on oikeudenkäynnissä käsitelty toisena henkilönä tai väärällä nimellä, voidaan lainvoiman saanut tuomio tapahtuneen erehdyksen oikaisemiseksi purkaa määräajasta riippumatta.”

Valuuttavelallisten näkökulmasta KKO:n ratkaisu merkitsi sitä, ettei uusia tietoja ja selvityksiä sekä niiden vaikutuksia ole edelleenkään punnittu suomalaisessa tuomioistuimessa.

8. Presidentti käskytti tuomareita

Miksi tuomarit taipuivat, kun Koivisto vaati pankeille oikeutta ja velallisille tuomioita? Presidentti ei halunnut helpottaa kansalaisten ahdinkoa kuin oikeusministerin painostuksesta.

Tuomioistuinten ja tuomareiden toiminnassa on nähtävissä selviä muutoksia vuoden 1992 jälkeen, kun tarkastellaan tehtyjen ratkaisujen sisältöjä ja perusteluja.

Valuuttavelallisten näkökulmasta mielenkiintoiseksi ajankohdaksi muodostuu kevät 1992, jolloin presidentti Mauno Koiviston aktiivinen rooli pankkikriisin hoidossa tuli esille erikoisella tavalla. Presidentti ei ollut tyytynyt pohtimaan vain pankkikriisin taloudellisia vaikutuksia ja seurauksia, vaan hän myös vaikutti muiden tahojen päätöksentekoon. Koiviston näkökulmasta tuomioistuimista oli kehittymässä liian keskeinen tekijä pankkikriisin selvittelyssä.

Presidentinlinnaan kokoontui 6. toukokuuta tuomioistuinten, yliopistojen ja tutkimuslaitosten edustajia sekä presidentin kanslian henkilökuntaa. Mukana oli myös korkeimman oikeuden täysivaltainen kokoonpano: presidentti Olavi Heinonen ja oikeusneuvokset Erkki-Juhani Taipale, Per Lindholm ja Mikko Tulokas, joka oli juuri nimitetty korkeimman oikeuden jäseneksi.

Paikalle saapui myös korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) hallitusneuvos Pekka Hallberg, josta myöhemmin tuli KHO:n presidentti. Lisäksi mukana oli viisi muuta alempien oikeusistuinten jäsentä: Itä-Suomen hovioikeuden presidentti Esko Kilpeläinen, Vaasan hovioikeuden presidentti Erkki Rintala, Oulun lääninoikeuden ylituomari Olli Karikoski, Kuopion raastuvanoikeuden pormestari Juha Kettunen ja Rovaniemen tuomiokunnan kihlakunnantuomari Markku Arponen. Kaikkiaan osanottajia oli kolmisenkymmentä.[310]

Tilaisuudessa käsiteltiin tuomioistuinten yhteiskunnallista vallankäyttöä ja riippumattomuutta sekä arvioitiin tuomioistuinten toimintaa yleensä. Työjärjestyksestä huolimatta tilaisuuteen ei ollut kutsuttu oikeusministeriön edustajia, hallituksen ministereitä tai muitakaan poliitikkoja.

Helsingin yliopiston oikeushistorian professori Heikki Ylikangas oli yksi osanottajista. Hän on selostanut tilaisuuden tarkoitusta ja luonnetta seuraavasti: "Tilaisuuden tarkoitus oli tasavallan presidentin ja – mikäli mahdollista – mukaan kutsuttujen henkilöiden arvovallalla painostaa Korkein oikeus tekemään Koiviston mieleinen ratkaisu pankkeja koskevassa asiassa."[311] Tällä Ylikangas viittaa Koiviston aikaisemmin esittämään näkemykseen, jonka mukaan pankeilla pitäisi olla oikeus yksipuolisesti nostaa lainakorkoja. KKO oli tehnyt vain kuukautta ennen Koiviston järjestämää tilaisuutta päätöksen, joka tuki lainanottajien oikeuksia[312].

---

[310] Ks. liitettä 5.

[311] Heikki Ylikankaan muistiinpanot on julkaistu mm. kirjassa *Laman ja rahan pelurit* (2006) ja Konttinen 2008.

[312] KKO 1992:50, 3.4.1992.

Koivisto oli hyvin vihainen tuomareille

KKO:n mukaan Tampereen Aluesäästöpankilla ei ollut oikeutta yksipuolisesti korottaa kahden lainansaajan korkoja yhdellä prosenttiyksiköllä. Pankki määrättiin laskemaan korko entiselle tasolle ja suorittamaan korvaukset velalliselle.

Koivisto oli pitänyt päätöstä virheellisenä ja pankkijärjestelmää horjuttavana, koska oikeusistuimet olivat ottaneet kuluttaja-asiamiehen roolin ryhtyessään kohtuullistamaan ja ymmärtämään velallisten asemaa. Koiviston mielestä tuomioistuimen olisi pitänyt ottaa huomioon päätöstä tehdessään lain lisäksi pankkien taloudellinen asema ja kansantaloudelliset näkökannat. Lisäksi hän painotti pankkilakien ensisijaisuutta pankin ja velallisen välisen suhteen arvioinnissa. Hänen mielestään yleiset yhteiskuntapoliittiset tai sopimusoikeudelliset periaatteet eivät sovellu pankkisuhteisiin.

Ylikankaan mukaan "Koiviston nuhteita pelättiin. Koivistoa siis myötäiltiin enemmän pelosta kuin uskosta tämän argumenttien oikeudelliseen pätevyyteen".

Linnan-istuntoon osallistunut korkeimman oikeuden presidentti Olavi Heinonen oli äärimmäisen kiusaantunut käydystä keskustelusta ja Koiviston kannanotoista. Hänen asemaansa hankaloitti myös se, että Koivisto oli pyytänyt häntä toimimaan tilaisuuden puheenjohtajana. Ylikangas tuki Heinosen näkemyksiä, jotka luonnollisesti puolustivat korkeimman oikeuden tuoretta ratkaisua. Huomattava osa muista paikalla olleista kuitenkin myötäili tai tuki suoraan Koiviston näkemyksiä, vaikka niillä ei ollut juridisia perusteita.

Koivisto oli erikseen pyytänyt tapaamista Heinosen kanssa sekä ennen että jälkeen Linnan-istunnon. Näistä keskusteluista ei ole tarkempaa tietoa. Sen sijaan useat tilaisuuteen osallistuneet ovat kertoneet muista tilaisuuden tapahtumista omissa muistiinpanoissaan yhtäpitävästi.[313]

Koivisto on itse myöhemmin kertonut näkökannoistaan, joiden mukaan korkeiden juristien pitäisi olla jollakin tavalla mukana kansantalouden ahdingon selvittelyssä.[314] Ennen Linnan-istuntoa KKO oli ollut kannanotoissaan heikomman sopijapuolen kannalla, eli kiistakysymykset oli useimmiten ratkaistu velallisen eduksi. KKO oli ottanut jopa kannan, jonka mukaan pankkien velallisiltaan vaatimia yleisvakuuksia ei enää pidettykään rajoittamattomina[315]. Kannan mukaan pankki ei enää voinutkaan ulosmitata velallisen koko omaisuutta velan panttia lunastaessaan. Muun muassa tämän päätöksen vuoksi eduskunta joutui muuttamaan yleisvakuutta sitovaa lainkohtaa[316].

Koivisto oli erityisen näreissään Tampereen raastuvanoikeuden perusteluista, jotka liittyivät Tampereen Aluesäästöpankin tapaukseen. Tuomioistuin oli katsonut, että pankkia sitoi myös se, mitä se oli todennut mainoksissa, eikä vain velkakirjaan kirjattu teksti. Koivisto kertoo huomauttaneensa tapauksesta Suomen Pankin johtokunnan jäsenelle Sirkka Hämäläiselle muutamia päiviä Linnan talousseminaarin jälkeen seuraavasti:

> ”Kai se on sillä tavalla, että pankkitarkastusviranomaiset ovat ottaneet jonkinlaisen kuluttajansuojaajan roolin, vaikka minun käsittääkseni lainsäädännön ja valvonnan perimmäinen ja tärkein tarkoitus on pitää huolta siitä, että pankkien asema ei vaarannu. Se prosessi on vielä kesken.”

---

[313] Linnan-istuntoon 6.5.1992 osallistuneiden neljän tuomarin haastattelut, lokakuu 2007.
[314] Koivisto 1994.
[315] KKO 1991:75.
[316] KK 10:15–16.

Sirkka Hämäläinen oli Koiviston mukaan todennut, että ”tähän liittyy mielenkiintoinen yksityiskohta. Kun pankki joutui tähän oikeudenkäyntiin, se pyysi Suomen Pankista lausuntoa suositusten sitovuudesta. Suomen Pankissa se käsiteltiin johtokunnassa. Markku Puntilan ja Esko Ollilan allekirjoittamassa lausunnossa sanottiin, että Suomen Pankin suosituksella ei ole mitään merkitystä. Sopimusehdot ovat ne, mitkä sitovat. Niinhän tietysti täytyykin olla, mutta hovioikeuden kanta oli se, että jos Suomen Pankki suosittelee jotakin, niin se ratkaisee”.[317]

Koiviston Linnan-istunnon jälkeen KKO:n kanta jostakin syystä muuttui. Tuomioistuimet alkoivat tulkita lakia pankkien eduksi ja velallisten vahingoksi yhtä tapausta lukuun ottamatta[318]. Pääsääntöä kuvaa KKO:n päätös vuodelta 1997[319]. Siinä todetaan, että ”pankin katsottiin lainan ehtojen mukaisesti olleen oikeutettu korottamaan lainan korkoa muulloinkin kuin peruskoron muuttuessa”. Päätöksen perusteluissa ei millään tavalla viitattu KKO:n aikaisempaan, 3.4.1992 tekemään ja Koiviston tilaisuutta edeltäneeseen päätökseen, jonka mukaan pankilla ei ollut yksipuolista oikeutta koronnostoon. Kun tapausta oli käsitelty käräjäoikeudessa, koronnoston kieltävä päätös perusteltiin nimenomaisesti KKO:n 3.4.1992 tekemällä ratkaisulla. Kun asia eteni KKO:n käsittelyyn, se sivuutti ilman perusteluja oman aikaisemman ennakkoratkaisunsa.

Koiviston järjestämää keskustelutilaisuutta voidaan perustellusti pitää vedenjakajana oikeuslaitoksen suhtautumisessa velallisiin ja heidän asemaansa.

---

[317] Koivisto 1994.
[318] Korkein oikeus tuomitsi pankkien eduksi tapauksissa KKO 1994:55, KKO 1995:56, KKO 1995:197 ja KKO 1997:104. Ainoastaan tapauksessa KKO 1999:9 tuomittiin velallisen eduksi.
[319] KKO 1997:104.

Toinen olennainen huomio on, ettei KKO ole antanut Linnan-istunnon jälkeen ainuttakaan valuuttavekseleihin liittyvää ennakkoratkaisua, vaikka useista hovioikeuksien tuomioista on haettu valituslupaa KKO:lle. Samalla myös Promissory Note -valuuttavekseleiden luonnetta velka-asiakirjana ei ole punnittu KKO:n ratkaisulla. Viimeksi asiaa koskeva anomus tehtiin vuoden 2007 lopulla. KKO ei antanut siihen valituslupaa.

Halonen salasi pöytäkirjat

Koiviston Linnan-istunnon asiakirjat on talletettu Koiviston arkistoon, jossa on kaikista tärkeistä keskusteluista, puheluista, haastatteluista ja tapaamisista laaditut nauhoitukset ja puhtaaksi kirjoitetut muistiot. Ne on järjestetty ja arkistoitu pikkutarkalla tavalla. Korkeimman oikeuden kovistelusta on siis olemassa keskustelupöytäkirjan tarkkuudella laaditut muistiinpanot.

Tasavallan presidentti Tarja Halonen päätti kuitenkin heinäkuussa 2002, ettei asiakirjoja tulla luovuttamaan ulkopuolisille. Perusteluksi esitettiin laki tasavallan presidentin kansliasta, asetus kanslian ohjesäännöstä ja asetus tasavallan presidentin arkistosta. Halonen perusteli lisäksi päätöstään presidentti Mauno Koiviston pyynnöllä salata asiakirjat presidentintoimen luottamuksellisuuden ylläpitämiseksi.[320]

Useat Koiviston keskustelutilaisuuteen osallistuneet ovat kuitenkin vahvistaneet, että Koiviston esittämät näkökannat tulivat julkisiksi presidentin pitämässä luennossa Helsingin yliopistossa syksyllä 1995[321]. Koiviston mukaan tuomioistuimet alkoivat pankkikriisin puhjettua suorittaa tehtävää, joka olisi kuulunut lainsäätäjille. Presidentin mukaan tuomioistuimet korkeinta oikeutta myöten päättivät, ettei enää ollutkaan ratkaisevaa se, mitä velkakirjassa luki vaan mitä oli puhuttu, kun lainasuhde oli syntynyt. Koivisto arvosteli voimakkain sanoin sopimusoikeuden periaatetta, jonka mukaan sopimuksen tarkoitus on olennainen ja johtava periaate sopimusta tulkittaessa.

---

[320] Tasavallan presidentti, kansliaesittely. Päätös nro 3/30.7.2002.

[321] Koivisto 1996.

Lisäksi Koivisto totesi, että ”näin oikeuslaitos otti kantaa heikomman puolesta vahvempaa vastaan”. Koiviston arvostelemat ratkaisut perustuivat oikeustoimilakiin, sopimusoikeuden johtavaan tulkintaan ja tuomarin ohjeisiin. Koiviston kritiikin keskeisenä sisältönä oli se, että KKO ei ollut ottanut huomioon sitä, että pankeista olikin tullut heikompi osapuoli. Tämä johtui siitä, että velallisten määrä ja luottojen kokonaissummat olivat kasvaneet huomattavan suuriksi. Pankkien ongelmien kasaantuminen oli näin ollen Koiviston peruste muuttaa lakien ja sopimusten vakiintunutta tulkintaa ja KKO:n aikaisempien ratkaisujen linjaa. Lisäksi presidentti totesi hyvin painokkaasti, että lakien tarkoituksena on estää pankkeja joutumasta heikkoon jamaan: ”Tarkoitus on estää pankkeja joutumasta semmoiseen tilanteeseen, mihin pankit sitten joutuivat.”

Koivisto kytki pankkien pelastamisen pakon ja lakien tarkoitushakuisen tulkinnan toisiinsa tavalla, joka herätti monen Linnan-istunnossa olleen juristin epäilyt puheenvuoron perusteista[322]. Studia Monetaria -luennossa Koivisto totesi lisäksi, etteivät pankkien antolainaussitoumukset (luotot) ja ottolainaussitoumukset (talletukset) saa olla ristiriidassa keskenään. Koivisto jätti kuitenkin sanomatta, että tasapainon ylläpito ja otto- ja antolainauksen suhteeseen liittyvä riskienhallinta kuuluu pankeille ja niitä valvoville viranomaisille eikä asiakkaille.

---

[322] Koiviston Linnan-istuntoon 6.5.1992 osallistuneiden neljän tuomarin haastattelut, lokakuu 2007.

Koivisto arvosteli Linnan-tilaisuudessa myös tuomioistuinten ammattitaitoa ymmärtää pankkitoimintaa ja talouspolitiikkaa. Saman käsityksen hän vahvisti Helsingin yliopiston luennossa toteamalla, että "virkamiehet nyt syntyneessä tilanteessa ovat joutuneet tekemään ratkaisuja, jotka vaikutuksiltaan ylittävät ne ratkaisut, joita Suomen Pankin johtokunta joskus säännöstelyaikana teki sekä kauaskantoisuudellaan että peruuttamattomuudellaan". Tällä toteamuksella Koivisto vahvisti, että tuomioistuinten ratkaisukäytännön muuttaminen oli välttämättömyys pankkien ja kansantalouden pelastamiseksi.

Oikeusvaltion johtaviin perustuslaillisiin lähtökohtiin kuitenkin kuuluu, että tuomioistuimet tekevät ratkaisunsa riippumattomina ja ilman minkäänlaista painostusta.

Velalliset eivät kiinnostaneet presidenttiä

Koivisto pyrki aktiivisesti vaikuttamaan myös eduskunnan ja hallituksen lainsäädäntötyöhön, jolla haluttiin auttaa valuuttaveloista vaikeuksiin ajautuneita yrityksiä ja työttömyydestä kärsiviä kotitalouksia.

Syksyn 1992 kuluessa hallitus oli saanut eduskunnan säätämään velkasaneerauslait, joilla pyrittiin estämään kohtuuttomat kohtalot. Lakien tarkoituksena oli pelastaa sellaiset yrittäjät, jotka eivät olleet syyllistyneet tuhlailevaan elämään tai muuhun vastaavaan ja joiden yritykset olivat perustaltaan elinkelpoisia. Myös laman vuoksi velkaantuneita yksityishenkilöitä haluttiin auttaa velkojen sovittelulla, maksuaikojen pidentämisellä, uudelleenjärjestelyillä ja velkojen osittaisella anteeksiannolla.

Kaikkien muiden pankkien johtajat paitsi Postipankin pääjohtaja tukivat lainsäädäntöä. Pääjohtaja Seppo Lindblom oli presidentti Mauno Koiviston henkilökohtainen ystävä ja luotettu.

Koivisto ilmoitti tammikuun 1993 lopulla oikeusministeri Hannele Pokalle, ettei hän tule vahvistamaan velkasaneerauslakeja. Siksi hän ei halunnut oikeusministerin tuovan niitä presidentin esittelyyn vahvistettaviksi. Oikeusministeri Pokka olisi syyllistynyt kuitenkin vakavaan virkavirheeseen, jos hän olisi noudattanut presidentin ohjetta. Pokka vei lait esittelyyn, jonka Koivisto keskeytti. Tämä oli epätavallista ja täysin poikkeuksellista.[323]

Ärtynyt Koivisto totesi esittelyssä, että velkasaneerauslait edustivat huonoa lainsäädäntöä, jossa annetaan tuomioistuimille valtaa tulkita pankin ja asiakkaan välistä sopimusta. Koivisto ei vieläkään voinut hyväksyä sitä, että asiakkaan ja pankin välistä sopimusriitaa tulkittaisiin tuomioistuimessa, vaan tuki edelleen pankkien yksipuolista oikeutta tulkita sopimusta.[324]

Koivisto oli kuitenkin ajautunut selkä seinää vasten, ja hänen oli lopulta pakko vahvistaa velkasaneerauslait allekirjoituksellaan. Lainsäädännön voimassaolon ensimmäisenä vuotena 10 000 yksityishenkilöä haki velkajärjestelyä.

---

[323] Pokka 1995.

[324] Pokka 1995.

9. Luottamuksella on kallis hinta

Pankki elää luottamuksesta niin kauan kuin asiakkaat uskovat hyvään pankkitapaan ja reiluun sopimiseen. Kun pankki menettää asiakkaidensa luottamuksen, se menettää muutakin kuin asiakkaat.

Hyvä pankkitapa on ollut kovalla koetuksella suomalaisten valuuttavelkojen käsittelyssä. Asiakkaiden toimiminen "hyvässä uskossa" (engl. *in good faith*) on Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Englannissa johtanut siihen, että pankki on tuomittu korvausvelvolliseksi, kun se ei ole noudattanut luotettavana lainaajana toimimisen sääntöjä.

Suomessa tätä asiaa ei ole käsitelty, joten siitä ei ole oikeuden ratkaisua. Pankkikriisin selvittämisessä, veronmaksajien pankkituen myöntämisessä, valuuttavelkojen perinnässä, vakuusomaisuuden realisoinnissa, Suomen Yhdyspankin muuttumisessa uudeksi pankiksi ja Suomen Säästöpankin pilkkomisessa nousevat esille hyvään pankkitapaan liittyvät oikeudelliset ja moraaliset kysymykset.

Tapaoikeus on osa perinteistä oikeuskäsitystä, johon kytkeytyvät myös moraali- ja oikeusnormit. Suomen laissa säädetään rangaistuksia moraalisiin arvoarvostelmiin liittyvistä asioista, kuten sukupuolimoraalista, valehtelusta todistajana ja varastamisesta. Moraali ja oikeusnormit ovat olennainen osa yhteisöä ylläpitävää sopimusta.

Oikeusnormina hyvä tapa perustuu oikeusjärjestyksen luomaan pakkoon käyttäytyä ja toimia voimassa olevan oikeuden mukaisesti. Hyvien tapojen moraalinen lataus rinnastetaan muihin velvoiteoikeudellisiin oppeihin, kuten lojaliteettiin, kohtuullisuuteen, heikomman osapuolen suojaamiseen ja rehellisyyden ja reilun pelin sääntöjen lähtökohtaiseen noudattamiseen.

Sopimuslojaliteetti korostuu erityisesti pankin ja asiakkaan välisessä suhteessa, joka on erityisen luottamuksellinen. Sopimusoikeuden keskeisistä normeista eettinen painotus näkyy oikeustoimilain[325] hyvää uskoa, vilpittömyyttä ja kunnianarvoista menettelyä edellyttävässä lausekkeessa ja saman lain sovittelua koskevassa lausekkeessa sekä lojaliteettivelvollisuudessa, kohtuusperiaatteessa ja opissa hyvän tavan vastaisuudesta.

Hyvän pankkitavan lait

Lain tasoisia hyvään pankkitapaan velvoittavia oikeusnormeja löytyy myös talletuspankkilaista, arvopaperimarkkinalaista, sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetusta laista ja kuluttajasuojalaista.[326] Lisäksi korkein hallinto-oikeus on ratkaisussaan katsonut, että pankki on pantinhaltijana velvollinen mahdollisuuksiensa mukaan valvomaan pantin omistajan etua myös myydessään panttia periäkseen saatavaansa[327].

Pankkitarkastusvirasto ja sen seuraaja Rahoitustarkastus ovat omilla toimillaan luoneet ja määrittäneet hyvää pankkitapaa ilman lakitasoista velvoitetta. Pankkitarkastajilla on kuitenkin ollut mahdollisuus uhkasakkojen ja julkisten kehotusten avulla ohjata pankkitavan kansallista muotoutumista.

Pankkien etujärjestö Suomen Pankkiyhdistys laati vuonna 1998 yhdessä Euroopan unionissa toimivien pankkiyhdistysten kanssa hyvää pankkitapaa koskevan säännöstön. Ohjeisiin otettiin sopimuslojaliteettia koskeva toteamus. Sen mukaan pankkien on toiminnassaan otettava huomioon asiakkaan etu. Lisäksi asiakassuhteen todetaan säännöstössä perustuvan molemminpuoliseen luottamukseen.[328]

Pankin ja sen luottoasiakkaan eli velallisen välinen suhde on erityislaatuinen luottamussuhde, koska siinä velallinen osapuoli asettuu taloudellisista, sosiaalisista tai ammatilliseen pätevyyteen liittyvistä syistä pankin ohjattavaksi ja johdettavaksi taloudellisissa päätöksissä. Tätä ns. fidusiaarivastuuta kuvastaa vaatimus, joka korostaa kummankin osapuolen lojaalisuutta, rehtiyttä ja reiluutta liikesuhteissa. Tässä suhteessa lojaliteettivelvollisuus merkitsee osapuolten välistä yhteistoimintaa eikä yksipuolista määräämistä. Tämä vastuukäsite on korostunut myös Suomessa sitä mukaa kuin liikesuhteet ovat kansainvälistyneet rahoitusmarkkinoiden ja ulkomaankaupan vapautumisen myötä. Fidusiaarivastuu ei kuitenkaan ole kuulunut suomalaiseen oikeudelliseen vastuukäsitteeseen muuten kuin suosituksissa, julistuksissa, yritysten julkilausumissa toimintaperiaatteissa ja yhteisöjen harjoittamassa itsesääntelyssä[329]. Suomen Pankkiyhdistyksen laatimaa asiakkaansuojaohjetta voidaan pitää selkeänä fidusiaarivastuun osoituksena.

Yleisessä lojaliteettivelvollisuudessa näkyy sopimusoikeuden keskeinen lähtökohta: heikomman osapuolen suojeleminen, rehellisyys ja vilpittömän mielen vaatimus. Lojaliteettivelvollisuus korostuu sitä mukaa kuin sopijaosapuolten keskinäinen eriarvoisuus kasvaa. Heikommaksi osapuoleksi käsitetään asioita huonommin tunteva. Samoin korkeastikin koulutetut ovat maallikkoja, kun käsiteltävinä on vaikeita juridisia ratkaisuja.

---

[325] Oikeustoimilain (13.6.1929/228) 33 § ja 36 §.
[326] Saarnilehto, Hemmo ja Kartio 2001; Muukkonen 1993; Havansi 1992.
[327] KHO 1985 II 29.
[328] Huhtamäki 1998.
[329] Mikkola 2006.

Pankkisuhde on molemminpuolista sopimista

Hyvän pankkitavan ja lojaliteettivelvollisuuden vuoksi pankki ei voi yksipuolisesti irtisanoutua sopimussuhteesta siirtämällä sopimuskumppaniinsa liittyvät vastuunsa jollekin kolmannelle osapuolelle. Pankkikriisin ratkaisujen yhteydessä näin kuitenkin tapahtui toistuvasti useita kertoja ilman, että pankkitarkastusvirasto tai oikeusviranomaiset olisivat tapauksiin puuttuneet. Päinvastoin voidaan perustellusti osoittaa, että pankkitarkastus ja tuomioistuimet edesauttoivat lojaliteettivelvoitteen ja hyvän pankkitavan hämärtämisessä.

Englannin laki lähtee siitä, että pankin tulee selvittää asiakkaalle luoton luonne ja siihen mahdollisesti liittyvät poikkeukselliset riskit. Tämä koskee erityisesti ulkomaanvaluutan määräisiä luottoja. Samanlainen käytäntö on Australiassa ja Uudessa-Seelannissa, joissa pankit tarjosivat muun muassa lammasfarmareille ja pienyrittäjille "matalan koron valuuttalainoja"[330]. Ulkomaisten oikeustapauksien merkitys on siinä, että Suomi on sitoutunut kansainväliseen vekselisopimukseen, jota tulkitaan kansainvälisten käytäntöjen kautta.

---

[330] Cranston 2002.

Takaajat sivuutettiin velkojien vaihtuessa

Pankkien ja pankkiviranomaisten harjoittamaa maan tapaa kuvastavat Suomen Säästöpankin pilkkomisen yhteydessä suoritetut toimenpiteet. Vuonna 1994 pankkitarkastusvirasto, valtiovarainministeriö ja oikeusministeriö havaitsivat, ettei säästöpankkien asiakkaiden riskilainoja voitu siirtää automaattisesti valtion omaisuudenhoitoyhtiöön Arsenal Oy:öön. Siirroille olisi pitänyt saada lainojen takaajien suostumukset, joiden saamista kuitenkin epäiltiin. Ongelma ratkaistiin luovalla tavalla.

Säästöpankkien pilkkojapankit ottivat säästöpankit haltuunsa 22.10.1993, ja kukin neljästä ostajasta kävi läpi oman osuutensa luottosalkuista. Samalla ne määrittelivät riskiluotot, jotka ne halusivat siirtää Arsenalin hoidettaviksi ja siten suoraan veronmaksajien pankkituen piiriin.

Sen jälkeen kun oli käynyt selväksi, ettei riskiasiakkaita voida siirtää suoraan Arsenaliin, valtiovarainministeriössä ja valtion vakuusrahastossa (VVR) hyväksyttiin uusi ratkaisu. Pilkkojapankit myivät 24.8.1994 Suomen Säästöpankin koko osakekannan neljällä markalla Arsenalille.

VVR:n 18.8.1994 päivätyn kirjeen liitemuistiossa Arsenal selvitti menettelyn välttämättömyyttä sillä, että kriisiasiakkaiden takaajat olisivat voineet kieltäytyä velkojen siirrosta. VVR:n kirjeellä siirrot kuitenkin hyväksyttiin. Suostumuksen allekirjoittajina olivat VVR:n johtokunnan puheenjohtaja, valtiovarainministeriön lainsäädäntöjohtaja Pekka Laajanen ja VVR:n johtaja Heikki Koivisto.

Kirjeen liitteenä olleessa salaisessa muistiossa todettiin, että "Arsenaaliin siirrettävä asiakaskunta on laaja sisältäen pääsääntöisesti kriisiasiakkaita. Siirtokriteerit täyttävien asiakaskokonaisuuksien siirtäminen taseen yli tynkä-SSP:stä Arsenaaliin edellyttäisi mittavaa dokumentaatiota ja kunkin asiakkaan kanssa käytävien neuvottelujen pöytäkirjaamista. Luovutussopimuksen osapuolten kesken käydyissä neuvotteluissa on yhteisesti todettu, että Arsenalin toiminnan järkevä ja kustannuksiltaan tehokkain sekä juridisia riskejä vähiten sisältävä toiminta voidaan parhaiten toteuttaa siten, että omaisuuseriä ei siirretä Arsenaliin, vaan ne jäisivät SSP:hen erillisseurantaan. Järjestely edellyttäisi sitä, että SSP:n ostaneet pankkiryhmät luovuttaisivat 4 markalla osakkeensa Arsenalille”. Muistiossa perustellaan menettelyä myös sillä, että siirroista syntyisi 28 000 työtunnin lisäpanostus. ”Asiakassuhteita siirrettäessä ei ole mahdollista saada myöskään kaikilta takaajilta tai muilta velallisen ohella luotosta vastuussa olevilta asianmukaista suostumusta, mikä on tarpeen siirron saamiseksi perimiskelpoiseksi erityisesti kriisiasiakkaiden osalta.”

Näin lain hengen ja tarkoituksen annettiin laimentua tarkoituksen paineessa. Kiireen ja päämäärän vuoksi ei kaihdettu keinoja.

Kun pankit eivät pyytäneet takaajilta suostumusta velkojan vaihtuessa, ne rikkoivat lojaliteettiperiaatetta. Velkojan vaihtuessa niin velalliset kuin takaajatkin siirrettiin kokonaan toisenlaisia velkomisperiaatteita noudattavan pankin asiakkaiksi. Talletuspankkilain[331] mukaan ”talletuspankille annettua vakuutta ei saa omistajan suostumuksetta pantata edelleen”[332].

SYP lakimies Esko Nurminen on vahvistanut yksipuolisen siirron pätemättömyyden omassa lausunnossaan Uudenmaan lääninhallitukselle eräässä lainhakuasiassa 14.4.1992:

> ”Kun Liikepankki Unitas Oy (entinen Suomen Yhdyspankki Oy) luovutti 1.7.1991 liiketoimintansa uudelle pankille Suomen

---

[331] Talletuspankkilain (28.12.1990/1268) 2 luvun 19 §.
[332] Talletuspankkilain (28.12.1990/1268) 2 luvun 19 §.

> Yhdyspankki Oy:lle (yhtiö perustettiin nimellä Pohjoismaiden Yhdyspankki Oy), niin vastuut ja vakuudet siirtyivät uudelle yhtiölle. Kuitenkin ennen yhtiöittämistä 1.7.1991 annetut yleisvakuudet (panttaus/takaus) eivät ole voimassa uuden juridisen henkilön, Suomen Yhdyspankki Oy:n (tytäryhtiö) hyväksi automaattisesti. Sen takia on otettu uudet panttaukset. Ne eivät mitätöi vanhoja.”

Vastaus osoittaa yksiselitteisesti, ettei vakuuden siirto ilman vakuuden antajan suostumusta ole ollut lainvoimainen edes pankin oman käsityksen mukaan. Tässä yhteydessä on perusteltua kysyä, miten SYP1:n valuuttavekselin siirto ilman siirtomerkintää SYP2:lle voisi olla laillinen, jos vekselin vakuuden siirto edellyttää takaajan hyväksyntää.

Suomen pankkilainsäädännössä on perinteisesti puhuttu vakuuden edelleen panttaamisesta. Vakuuden siirtämisestä kolmannelle henkilölle ei ole mainintaa ennen uuden takauslain säätämistä vuonna 1999.

Pantin edelleenpanttauksen kiellolla kuitenkin pyritään pankin asiakkaan suojelemiseen. 1980-luvun alussa hyvään pankkitapaan kuitenkin vielä kuului, ettei takauksia siirretty edes kahden konttorin välillä ilman takaajan suostumusta.[333] 1990-luvun pankkikriisiä selviteltäessä tallettajien, velallisten ja takaajien asema häivytettiin ja alistettiin pankkien pakkopelastukselle.

Ympäristöministeriö asetti vuonna 1992 työryhmän[334] selvittämään luottojen arvopaperistamiseen liittyviä näkökohtia ja lainsäädännöllisiä muutostarpeita. Suurten pankkien talousjohtajista ja juristeista koottu työryhmä käsitteli myös vakuuksien siirtoa. Tosiasiallisesti teksti koski kuitenkin vain panttausta. Asiakirjoista käy ilmi, että työryhmä käsitti panttauksen normaaliksi sopimussuhteeksi, jota ei haluttu säädellä millään erityisellä lailla.

---

[333] SYP:ssä pankinjohtajana vuonna 1990 työskennelleen haastattelu, lokakuu 2007.
[334] Ympäristöministeriön työryhmä luottojen arvopaperistamisen selvittämiseksi, 23.9.1992.

Rahoitustoimilain ja talletuspankkilain panttausta rajoittavia säädöksiä ei mainita lainkaan. Työryhmä toteaakin johtopäätöksenään, että "pankkitoiminnassa tiettyyn luottoon liitetty pantti muodostaa kokonaisuuden yhdessä luoton kanssa ja pantti on siten luoton siirron yhteydessä samalla tavoin siirrettävissä kuin varsinainen luotto".

Panttauksen merkitys muutettiin

Kun uusi takauslaki säädettiin vuonna 1999, sen asiallisena sisältönä oli edellä mainitun työryhmän lopputoteamus. Takauslain[335] mukaan "takaaja vastaa päävelasta velkojalle, jolle saamisoikeus on siirtynyt".

Valuuttavelallisten takaajien kannalta on olennaista, että takausten siirto tuli lainmukaiseksi vasta vuonna 1999. Sitä ennen ilman takaajan lupaa toteutetut siirrot ovat laittomia ja siten pätemättömiä. Takausten siirrot eivät ole siirtyneet pankkikriisin aikaisissa siirroissa, ja takaajiin kohdistetut perintätoimet ovat siten todennäköisesti lainvastaisia. Ainakin asia pitäisi selvittää.

Valuuttavelkojien takaajien osalta on jäänyt huomaamatta myös takausvastuun vanheneminen.

Vuoteen 1999 saakka voimassa olleen vuoden 1873 takausasetuksen mukaan takaus vanheni vuodessa päävelan erääntymisestä[336]. Näin ollen takaajille oli haettava maksutuomio vuoden kuluessa siitä, kun päävelka erääntyi alkuperäisten lainaehtojen mukaisesti,

---

[335] Takauslain (19.3.1999/361) 1 luvun 9 §.

[336] Takausasetuksen 4 §.Takausta koskevat säännökset sisältyvät pääasiassa vuoden 1734 lain kauppakaaren 10 lukuun ja takausmiehen edesvastaus-velvollisuuden tarkemmasta määräämisestä annettuun asetukseen (7/1873).

pankki irtisanoi sen tai se erääntyi suoraan lainaehtojen mukaisesti päävelallisen tultua asetetuksi konkurssiin.

Pankkikriisin ja laman seurauksena 60 000 yritystä ajautui konkurssiin ja 500 000 yksityishenkilöä joutui ulosoton piiriin. Näissä oloissa pankit ovat myöhästyneet takaajien kanteiden nostoissa.

Mikäli jälkikäteen voidaan osoittaa takauksen vanhentuminen, pankki joutuu palauttamaan joko vapaaehtoisina maksuina tai ulosotossa saamansa suoritukset. Pankki ei voi saada osakseen perusteetonta etua oman huolimattomuutensa perusteella.

Pankkikriisin jäljiltä on myös tapauksia, joissa päävelallisena ollut yhtiö on todettu varattomaksi. Tällöin pankki on hakenut maksutuomion ainoastaan takaajalle ja päävelka on alkanut vanhentua velan erääntymispäivästä lukien. Ellei päävelallista ole muistutettu velasta, se on vanhentunut kymmenessä vuodessa. Kun päävelka on vanhentunut, myös takaajan vastuu on päättynyt.

Lääkäri Kasperin tapauksessa SYP muunsi Promissory Note -korivaluuttavekselin velkakirjaksi ja kohdisti muunnoksen jälkeen perimistoimet myös takaajaan. Pankilla olisi kuitenkin ollut oikeus periä velkakirjavelkaa ainoastaan päävelalliselta eli Kasperin yritykseltä eikä Kasperilta itseltään.

Lisävakuuksien vaatiminen oli maan tapa

Pankkikriisin toinen keskeinen erityispiirre oli lisävakuuksien vaatiminen niin velallisilta kuin takaajilta.

Tässäkin yhteydessä korostuvat pankin ja asiakkaan välinen erityissuhde ja lojaalisuusperiaatteen rikkominen. Pankki vaati lisävakuuksia pääsääntöisesti tapauksissa, joissa päävelallisen rahoitusasema oli jo heikentynyt ja häntä uhkasivat perintätoimet tai konkurssi. Pankki tiesi, että lisävakuuksien antaja tulee menettämään panttinsa.

Pankkitarkastusvirasto lähetti maaliskuussa 1992 pankeille yleisohjeen, jonka mukaan "pankkien yleinen tapa muuttaa lainaehtoja kesken sopimuskauden on hyvän pankkitavan vastaista". Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jorma Aranko ei hyväksynyt pankkien tapaa, jolla ne lainojen irtisanomisen uhalla vaativat lisää vakuuksia. Arangon mielestä "pankit voivat vaatia uusia vakuuksia vain, jos lainan ottaja on itse ollut syyllinen vakuuden arvon alennukseen".[337] Hän ei pitänyt lisävakuuksien perusteena yleistä kiinteistöhintojen alentumista, josta seuranneen vakuusvajeen mukana oli kaatunut satoja yrityksiä.

Tässä yhteydessä nousee esille myös valtiovarainministeriön ja valtion vakuusrahaston suostumus siihen, että pankit voivat kaataa velalliset veronmaksajien pankkituen turvin. Näin toimittiin säästöpankkeja pilkottaessa ja siirrettäessä kriisiluottoja omaisuudenhoitoyhtiö Arsenaliin.

Devalvaation korottamien lainapääomien ja korkojen nousun seurauksena ylivelkaantuneiksi ajautuivat yritykset ja hyvin harvoin yksityiset henkilöt. Valuuttaluotot olivat investointiluottoja, joiden edunsaajana oli yritys eivätkä yksityishenkilöt. Ylivelkaantuneiksi nimitettiin kuitenkin yrityksen omistajia tai luottojen takaajia, jotka olivat vastuussa yritysten veloista.

Pankkitarkastuksen virallisessa kannanotossa alkuvuodesta 1993 todetaan, että "mikäli vakuuden arvon muutos johtuu sopijapuolista riippumattomista syistä, ei vakuusarvon aleneminen yksin ole riittävä [luottojen] irtisanomisperuste"[338].

---

[337] Pankkitarkastusviraston yleisohje pankeille, maaliskuu 1992.

[338] Pankkitarkastusviraston kannanottoja 1/1993.

Kovista puheenvuoroista ja säädöksistä huolimatta pankit vaativat ja saivat lisävakuudet. Laki pankkitarkastusvirastosta[339] jäi tältä osin kuolleeksi kirjaimeksi. Samaan tulokseen päätyi väitöskirjassaan myös oikeustieteen tohtori Liisa Halme, joka on toiminut Suomen Pankin tutkijana ja Valtion vakuusrahaston johtajana. Hänen mukaansa viranomaisten yleisvalvonta oli heikkoa, koska "valvojan liian ymmärtävä suhtautuminen säännösten rikkomiseen ja sanktioiden käytön välttäminen saattoi lisätä pankkien piittaamatonta suhtautumista".[340]

Takaajat huomasivat valuuttavelkojen lauetessa, mitä yleisvakuuden tai yleispanttauksen antaminen oli merkinnyt. Yleistakauksista muodostui syöveri, joka nieli takaajien koko omaisuuden. Vaikka säästöpankit olivat ensimmäisiä pankkikriisiin kaatujia, ne eivät saaneet omien sääntöjensä perusteella ottaa yleistakauksia. Sen sijaan yleistakaus oli normaali käytäntö SYP:ssä ja monessa muussa pankissa.

Omaisuuksia myytiin pilkkahintaan

Pankkien haltuunsa saamat vakuuserät realisoitiin monissa tapauksissa hyvin nopeasti ja poikkeuksellisen edullisin hinnoin.

Konkurssisäännön ja kauppakaaren[341] rajoitusehdot ovat perinteisesti estäneet alihintaiset kaupat. Oikeustieteen tohtori Ari Huhtamäen mukaan Suomessa on vakiintunut käytäntö, jonka mukaan käyvän arvon ja alihintaisen luovutuksen välisenä rajana on pidetty 75:tä prosenttia[342]. Korkein oikeus on ratkaisussaan tuominnut pantin alihintaisen myynnin ja todennut luovutuksen lähtökohdaksi käyvän arvon[343].

---

[339] Laki pankkitarkastusvirastosta (28.12.1990/1273).

[340] Halme 1999.

[341] Konkurssisäännön (9.11.1868/31) 1 luvun 70 § ja 76 §; kauppakaaren (31.12.1734/3) 10 luvun 3 § ja 4 §.

Alihintaisten kauppojen seurauksena vakuudesta saatu pääoma ei riittänyt usein edes juoksevien korkojen maksamiseen. Tilanne hankaloitui edelleen ulosoton toimintatapojen johdosta. Ulosotossa on noudatettu ulosottolakia,[344] jonka pääsääntönä on ollut koota kaikki ulosottokelpoiset varat velan katteeksi. Saadut varat on kohdennettu kauppakaaren säännöstön mukaan ensimmäiseksi velan korkoihin[345].

Kun perityt varat eivät ole riittäneet korkojen kattamiseen, alkuperäinen velka on jatkanut kasvuaan ja velallisesta on tullut ns. ylivelkaantunut. Tämän seurauksena tuhansien velallisten asema on heikentynyt sitä mukaa kuin perintätoimet ovat edenneet.

Ylivelka syntyi vasta ulosotossa

Ylivelka syntyy tilanteessa, jossa luoton vakuutena ollut pantti, esimerkiksi omakotitalo, myydään alle käyvän arvon eli alihintaan. Velallinen menettää tällöin omaisuutensa, mutta ei selviä velastaan. Kun pankki tai laman seurauksena perustettu omaisuudenhoitoyhtiö myy lunastamansa pantin (omakotitalon), se lyhentää omia luottotappioitaan eikä velallisen alkuperäistä velkaa. Valuuttavelallisten tapauksissa on useita esimerkkejä siitä, miten noin miljoonan

---

[342] Huhtamäki 1993, s. 203.

[343] KKO 1985 II 29.

[344] Ulosottolaki (3.12.1895/37) on kumottu ulosottokaarella (15.6.2007/705), joka tuli voimaan 1.1.2008.

[345] Kauppakaaren (31.12.1734/3) 9 luvun 5 §.

markan arvoinen omakotitalo on siirtynyt pankin omistukseen 500 000 markalla. Kun asiakkaan velka pankille on ollut miljoona, velka lyhenee vain puoleen.

Useissa tapauksissa pankki on myynyt talon eteenpäin jonkin ajan kuluttua selvästi kalliimmalla, esimerkiksi 1,5 miljoonalla markalla. Tällöin pankki on vähentänyt myyntihinnasta puolen miljoonan luottotappion ja kirjannut taseeseensa miljoonan markan myyntivoiton. Voitto käytetään pankin omaksi eduksi, eikä sillä enää lyhennetä asiakkaan lainaa. Vaikka talo on tuottanut luotonantajana toimineelle pankille voittoa, asiakas on edelleen velkaa pankkiin. Vasta kun koko lainasumma on tullut maksetuksi, velallinen vapautuu sitoumuksistaan.

Pankki pantiin lopulta seinää vasten

Entinen rakennusyrittäjä Jussi taisteli kuitenkin etujensa puolesta eikä suostunut hyväksymään Lapin-tonttiensa alihintaisia kauppoja. Useiden vuosien ajan hän pyrki selvittämään SYP:ssä olevien luottoasiakirjojensa sisältöä.

Vuonna 2001 hän onnistui löytämään ulosottoviranomaisten avustuksella yhden alkuperäisistä velkakirjoistaan. Tästä muodostui läpimurto, jonka avulla Jussi sai selville salassa olleita asioita. SYP ja sen toimintaa jatkaneet pankit olivat noudattaneet jo vuosia käytäntöä, jonka mukaan ne eivät luovuttaneet alkuperäisiä panttaussitoumuksia takaisin asiakkailleen edes velan tultua maksetuksi. Käytäntö ei perustunut mihinkään lakiin, vaan kyseessä oli vähitellen kehittynyt ja vakiintunut käytäntö.[346]

---

[346] Nordea Pankki Suomi Oy:n kirje 29.6.2005, Juha Saastamoinen ja Ritva Saarto.

Ulosottomiehen merkintöjen mukaan Jussin velkakirjan luotto oli tullut täysin maksetuksi jo vuonna 1997. Jussi sai vihdoinkin näyttöä sille, että SYP:n seuraajapankki Nordea oli kohdentanut velkojen maksusuoritukset virheellisesti. Pankilla ei tämän jälkeen ollut muuta mahdollisuutta kuin kirjallisesti myöntää yli miljoonan markan virhe ja kohdistaa uudelleen osa suorituksista velkapääomaan pelkkien korkojen sijasta.

Kun asiaa käsiteltiin Jussin velkajärjestelyoikeudenkäynnissä Varkauden käräjäoikeudessa, Jussi esitti todistuskappaleena Nordealta saamansa kirjeen ja velan saldotodistuksen. Siitä huolimatta käräjäoikeus tuomitsi Jussin velkojen määräksi alkuperäisen ja pankin virheelliseksi myöntämän velkasumman. Vaikka Nordean edustaja oli oikeudenkäynnissä läsnä, asiamies ei lausunut mitään Jussin puolustamiseksi. Käräjäoikeuden päätös velkojen määrästä johti siihen, että Jussi olisi joutunut hyväksymään omasta mielestään virheelliset velkamäärät velkajärjestelynsä perustaksi. Hän päättikin perua velkajärjestelyn, koska ei halunnut suorittaa olematonta velkaa.

Takaiskusta huolimatta Jussi jatkoi alkuperäisten velkakirjojensa metsästämistä. Kun hän sai ne haltuunsa, pankki joutui myöntymään. Nordea totesi velkojen tulleen maksetuiksi, vaikka pankki oli perinyt niitä kaikin keinoin yli kuuden vuoden ajan. Hovioikeuskäsittelyssä pankki myönsi, että Jussin kokonaisvelkojen määrä oli uudelleenkohdistusten seurauksena pienentynyt yli puoleen eli 800 000 markkaan.

Erilaisten kirjausten selityksenä oli, että kihlakunnanvouti oli kohdistanut pakkohuutokaupoista kertyneet suoritukset velallisen kannalta edullisimmalla tavalla eli pääosin velkapääoman lyhennyksiin. Kun pankki ei ollut protestoinut menettelyä, voudin ratkaisu oli saanut lainvoiman. Vasta myöhemmin pankki oli puuttunut asiaan omassa kirjanpidossaan ja tehnyt kohdistukset omalta kannaltaan edullisemmalla tavalla. Pankki ei siis luopunut saatavistaan hyvää hyvyyttään, vaan se joutui asian paljastuttua palauttamaan kirjaukset lainmukaiselle pohjalle. Pankki on kuitenkin kiistänyt laittomuudet pakkohuutokaupparahojen kohdentamisessa. Nordean mukaan kyse oli tietokatkoksesta, ja se on pyytänyt sitä Jussilta anteeksi.[347]

Alihintaisten kauppojen purkuvaatimukset saivat merkittävää tukea vuoden 2006 lopulla, kun Turun hovioikeus antoi ratkaisunsa pankin järjestämästä pakkohuutokaupasta. Varustamoyhtiö oli velkaa Rauman Seudun Osuuspankille 3,3 miljoonaa markkaa. Lainan vakuutena oli pieni risteilyalus. Pankki järjesti pantista 6. kesäkuuta 1994 julkisen pakkohuutokaupan, jossa esitettiin vain yksi pankin minimihinnan täyttävä huuto. Sen teki pankin oma edustaja. Näin pankki sai haltuunsa aluksen 600 000 markalla. Pankki kuittasi summalla vajaan 300 000 markan edestä maksamattomia korkoja ja lyhensi lopulla varsinaista velkaa.

Pankki myi aluksen saksalaiselle ostajalle 17. kesäkuuta heti, kun se oli saanut kaupunginvoudilta virallisen kauppakirjan aluksen ostamisesta julkisessa pakkohuutokaupassa. Saksalainen ostaja suoritti aluksesta 2,4 miljoonaa markkaa, ja pankki kuittasi itselleen kaupasta 1,8 miljoonan markan voiton. Sitä ei kuitenkaan tilitetty varustamon velkojen lyhennykseksi vaan pankin omaksi hyödyksi esimerkiksi pankkien yleensä kärsimien muiden luottotappioiden kuittaamiseksi.

Hovioikeus katsoi, että pankille oli kertynyt sen omien toimenpiteiden johdosta pakkohuutokaupassa vain 600 000 markkaa. Huolellisesti toimimalla se olisi kuitenkin voinut saada 2,4 miljoonaa markkaa. Tämän seurauksena varustamolle oli syntynyt pankin toimenpiteiden johdosta 1,8 miljoonan markan tappio. Oikeus katsoi, että pankilla olisi ollut huolenpitovelvollisuus[348] pantista. Hovioikeus tuomitsi pankin lojaliteettivelvollisuuden rikkomisesta alihintaisen kaupan toteuttamisessa. Korkein oikeus ei antanut asiassa valituslupaa, joten ratkaisu on lainvoimainen[349].

---

[347] TV1, M.O.T. 10.9.2001 ja 10.11.2003; www.yle.fi/MOT.

Alkuperäiset asiakirjat sivuutettiin

Valuuttavelallisten oikeudenkäyntien tarkastelussa on jälkikäteen korostunut alkuperäisten velkomusasiakirjojen esittämisen tarve.

Kuten tuomioistuinesimerkit ovat osoittaneet, velkojina toimineet pankit ja tuomioistuimet eivät ole vaatineet nähtäväkseen alkuperäisiä Promissory Note -korivaluuttavekseleitä. Tämän seurauksena tuomioistuin ei ole itsenäisesti harkinnut valuuttaluottojen luonnetta ja niihin sovellettavaa lakia. Kun pankit muunsivat omatoimisesti valuuttavekselit velkakirjoiksi, vekselit eivät tulleet esille tuomioistuimissa.

Riippumatta siitä, millä perusteella pankki on jättänyt alkuperäiset asiakirjat esittämättä, on mitä todennäköisimmin rikottu vanhaa oikeudenkäymiskaarta[350] ennen 1.12.1993 vireillä olleissa tapauksissa.

Keskellä pankkikriisiä hallitus teki esityksen[351] oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta siten, ettei alkuperäisiä asiakirjoja enää tarvinnut liittää haastehakemukseen kuin poikkeustapauksissa. Taustalla oli massiiviseksi paisunut ulosottojen ja riita-asioiden määrä, joka

---

[348] KKO 1985 II 29.

[349] Korkeimman oikeuden ratkaisu 4.7.2007: ei valituslupaa.

[350] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 5 luvun 14 §.

[351] Hallituksen esitys HE 598/1993.

oli ruuhkauttanut alioikeudet. Oikeusministeriön mukaan pelkästään vuonna 1992 käsiteltävänä oli ollut 300 000 riita- ja velkomusjuttua.

Ratkaisuksi esitettiin[352] mahdollisuutta toimittaa asiakirjat sähköisessä muodossa tuomioistuimille. Eduskunnan hyväksynnällä aikaisempi ehdoton vaatimus alkuperäisistä asiakirjoista muuttui sopimuksen, sitoumuksen tai muun kirjallisen todisteen esittämiseksi[353]. Näin hyväksyttiin hiljaisesti menettely, jossa alkuperäisten kirjallisten asiakirjojen toimittaminen sähköpostin välityksellä muodostui jopa mahdottomaksi. Sähköiseen asiointiin pyrkivä menettely oli yleisen yhteiskuntakehityksen mukaista, mutta samalla jäi huomioimatta velallisten oikeusturva.

Valuuttavekseleiden kansainvälinen erityisluonne olisi edellyttänyt, että vekseleihin liittyvät siirtomerkinnät ja samalla oikea velkoja olisivat tulleet selvitetyiksi tarkastamalla vekseleiden etu- ja takapuolet. Myös uusittu oikeudenkäymiskaari edellytti, että kaikki juoksevat velkakirjat, vekselit ja šekit oli edelleen esitettävä. Useissa oikeustapauksissa on kuitenkin esitetty vekseleistä vain yksipuolinen kopio eikä lainkaan siirtomerkintään varattua takapuolta.

Olennainen muutos oli myös se, että alkuperäisten asiakirjojen esittämistarpeen harkinta jätettiin kantajalle eli tavallisesti pankille. ”Silloin kun kantaja haastehakemuksessaan ilmoittaa, ettei vaatimus hänen käsityksensä mukaan ole riitaisa – – asiakirjojen esittäminen on tarpeetonta, koska vaatimus on joka tapauksessa hyväksyttävä.”[354] Näin pankki saattoi esittää Promissory Note -korivaluuttavekselin liitesopimuksen, jonka perusteella velka tuomittiin suoritettavaksi velkakirjalain perusteella.

---

[352] Hallituksen esitys HE 79/1993.

[353] Oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4) 5 luvun 4 § tuli voimaan 1.12.1993.

[354] Hallituksen esityksen yksityiskohtaiset perustelut, ks. HE 79/1993.

Uudet velkalait ymmärsivät velkojia

Ulosottolain ja velkojen perinnän käytännön käsikirjaksi muodostui *Uudet velkalait perinnässä* -kirja,[355] jonka yksi keskeinen kirjoittaja oli vuoteen 1995 saakka oikeusministeriön lainsäädäntöneuvoksena toiminut Pauliine Koskelo. Hänet nimitettiin vuoden 2006 alussa korkeimman oikeuden presidentiksi.

Kirjan antaman ohjeistuksen mukaan ei enää riittänyt pelkästään se, että velallinen vastusti haastetta, vaan hänen tuli perustella näkökantansa aikaisempaa paremmin. Uutta menettelyä perusteltiin sillä, että aikaisemmassa maksamismääräysmenettelyssä ajauduttiin hyvin helposti raskaaseen riita-asian käsittelyyn. Kun samaan aikaan uudistettiin tuomioistuinkäsittelyä yleisemminkin, riita- ja velkomusasioita siirrettiin kirjalliseen valmisteluun. Näin merkittävä osa selvinä pidetyistä velkomusasioista sai tosiasiallisen ratkaisunsa jo ennen tuomioistuinkäsittelyä.

Kun velallinen ei pystynyt esittämään riittäviä perusteluja tai osannut niitä esittää, tuomioistuin teki yksipuolisen ratkaisun asiassa. *Uudet velkalait perinnässä* -kirjassa todetaankin: ”Lisäksi [vastaajan] perusteiden tulee olla sellaisia, että niillä on vaikutusta asian ratkaisemiseen. Hyvin yksilöityyn ja perusteltuun hakemukseen on aina vaikeampi löytää ratkaisuun vaikuttavia perusteita.”

Promissory Note -tapauksessa kaikki olennaiset vastustamisen perustelut olivat koko ajan pankkien tiedossa, mutta niitä ei kerrottu tuomioistuimelle eikä tuomioistuin itse niitä aktiivisesti hankkinut.

Käytännössä suuren osan velkomusasioista valmisteli ja tosiasiallisesti ratkaisi kansliahenkilökunta. Oikeudenkäyntiuudistuksen yhteydessä puheenjohtajana toimiva laamanni sai oikeuden antaa kokeneelle kansliahenkilökunnalle oikeuden ratkaista yksinkertaisia asioita.[356] Näihin luettiin erityisesti sellaiset asiat, joista katsottiin tulevan yksipuolinen tuomio. Ennakko-odotuksena siis oli, ettei vastaaja pysty esittämään riittäviä vastustavia perusteita[357].

Kansliahenkilökunnan tekemien valmistelun ja tosiasiallisten päätösten perusteella näyttää ilmeiseltä, että käsittelyssä on jäänyt selvittämättä sovellettavaksi tuleva laki, oikea velkoja, kun valuuttavekselien siirtomerkinnät ovat puuttuneet, ja velan oikea määrä, kun tuomio on annettu keinotekoisessa valuuttayksikössä.

Valuuttavelallisten velkojen ulosotossa on myös muotoutunut käytäntö, jonka mukaan alkuperäisiä velkomusasiakirjoja ei ole esitetty. Kun velkoja hakee täytäntöönpanoa ulosottomieheltä, hänen tulee antaa ulosottomiehelle alkuperäiset asiakirjat ja liitteet. Tätä perusteellaan sillä, ettei velallinen joutuisi suorittamaan samaa velkaa kahteen kertaan ja hän saisi juoksevan velkakirjan kuten vekselin haltuunsa sen tultua maksetuksi.[358] Ulosottolain mukaan velallisen tulee saada alkuperäiset asiakirjat haltuunsa, kun maksuvelvollisuus on suoritettu[359]. Esimerkiksi pankkien on luovutettava alkuperäiset saamistodisteet niille velallisille, jotka vapautuvat veloistaan velkojen vanhentumislain perusteella.

---

[355] Lehtonen (toim.), Koskelo, Kujanen, Malinen ja Töyrylä 1993.

[356] Laki käräjäoikeuksista (28.6.1993/581) 14–17 §.

[357] Hallituksen esitys HE 79/1993.

[358] Lehtonen (toim.), Koskelo, Kujanen, Malinen ja Töyrylä 1993.

[359] Ulosottokaaren (15.6.2007/705) 3 luvun 6 §: ”Saamistodisteen liittäminen hakemukseen: Juokseva velkakirja, vekseli tai shekki, johon ulosottoperusteessa määrätty maksuvelvollisuus perustuu, on liitettävä hakemukseen alkuperäisenä. Jos täytäntöönpanon luotettavuus sitä edellyttää tai jos velallinen sitä pyytää, ulosottomiehen tulee ottaa haltuunsa myös tavallinen velkakirja. Ulosottomies voi toimittaa täytäntöönpanon, vaikka tavallinen velkakirja on kadonnut tai sitä ei ole muusta syystä mahdollista liittää hakemukseen. Velallista on tällöin kuultava ennen täytäntöönpanoa. Kun maksuvelvollisuus on täytetty, ulosottomiehen hallussa oleva saamistodiste jää ulosottomiehen haltuun, jollei velallinen pyydä sitä itselleen. Jos tavallinen velkakirja on jätetty hakijan haltuun, hakijan on toimitettava se velalliselle, kun velkakirjan määrä on suoritettu. Ulosottomies saa tarvittaessa lykätä tilitystä, kunnes velkakirja on toimitettu.”

Lääkäri Kasper sai nähtäväkseen ja kopioitavakseen alkuperäiset saamistodisteet eli Promissory Note -vekselit vasta vuonna 2002, vaikka velan periminen oli aloitettu jo useita vuosia aikaisemmin. Ulosottolain mukainen periminen ei kuitenkaan olisi ollut mahdollista ilman saamistodisteiden esittämistä ensin velalliselle. Myöskään uudistetun ulosottolain perustelujen mukaan ulosottoon ei pidä ryhtyä ilman velallisen kuulemista, jos alkuperäisiä saamistodisteita ei ole esitetty. Tämäkään perimisen periaate ei voi tulla kysymykseen, jos saamistodiste on juokseva velkakirja, vekseli tai šekki.[360]

Valuuttavelallisten velkomisen oikeuskäsittelyyn ja velkojen ulosottoon liittyy siis lukuisia varteenotettavia epäselvyyksiä, jotka ovat voineet loukata velallisten oikeusturvaa. Niiden kaikkien keskeisenä lähtökohtana ovat olleet Promisory Note -valuuttavekselit, joiden vekseliluonne, pätemättömyys ja todelliset oikeusvaikutukset ovat jääneet tuomioistuimilta tutkimatta.

Moraalikato runteli pankit

Pankkikriisin selvittelyssä niin Suomessa kuin ulkomaillakin on toistuvasti nostettu esille moraalikadon (engl. *moral hazard*) käsite. Sillä tarkoitetaan tehottomuuteen johtavaa toimintaa, jota toimijan päämies ei jostakin syystä pysty valvomaan. Moraalikatoon liittyy päämiehen tavoitteiden vastaista toimintaa ja samalla kasvanutta riskinottoa. Näin toimija ei välitä annetuista ohjeista eikä siitä, minkälaisia kustannuksia riskinotosta syntyy päämiehelle.[361] Moraalikato on liittynyt erityisesti 1980-luvun lopun ja 1990-luvun luotonantoon ja pankkitoimintaan yleensä[362].

---

[360] Ulosottolain (3.12.1895/37) 3 luvun 22 §.
[361] Halme 1999.

Moraalikatoa käsiteltiin ensimmäisen kerran Suomessa virallisissa yhteyksissä, kun pääministeri Esko Ahon hallitus antoi eduskunnalle tiedonannon[363] pankkituesta vuonna 1993. Tiedonannossa todettiin, että "[pankki]tukeen, joka ei edellytä pankin omistajien osallistumista tappioiden lopulliseen kattamiseen, liittyy ylisuurten riskien ongelma".

Pankit olivat saavuttaneet merkittävän torjuntavoiton keskellä pankkikriisiä, kun leimaverot eivät menneet perintään. Leimaverojen anteeksianto jälkikäteen oli niille kuitenkin kova moraalinen takaisku. Maksamatta jätettyjen verojen anteeksianto korosti sitä, että ne eivät olleet toimineet luotettavasti ja oikein.

Osaksi "moraalisen krapulan" ja arvovaltatappion vuoksi Suomen Pankkiyhdistyksen lakiasioista vastaava johtaja Erkki Kontkanen laati aiheesta väitöskirjan,[364] joka julkaistiin vuonna 2002. Kontkanen todistaa, että "toimivan itseverotuksen (ml. leimaverojen omaehtoinen suorittaminen) edellytykseksi voidaan asettaa veron perimisen yksinkertaisuus ja sääntöjen riittävä yksiselitteisyys. Viimeksi mainittu vaatimus ei kaikilta osin täyttynyt luotonannon leimaverotuksessa".

---

[362] Vihriälä 1996.
[363] Hallituksen tiedonanto eduskunnalle pankkituesta, 2.12.1993.
[364] Kontkanen 2002.

10. Pankkien oma riskienhallinta petti

Pankit näyttelivät rikasta ja uhkarohkeaa. Riskit toteutuivat ja luottotappiot räjähtivät silmille, mutta veronmaksajat pitivät järjestelmän pystyssä. Pankkien osakkeenomistajat eivät menettäneet rahojaan.

Kun luotonanto kasvoi nopeammin kuin talous, luottosalkkujen laatu heikkeni. Yhä huonommat liikeideat saivat suuria luottoja ja entistä heikommat yrittäjät kasvattivat toimintaansa.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa kotimainen korkotaso oli erittäin korkea, ja yritysten šekkitilien korot liikkuivat 15–18 prosentissa. Tämä johti tilanteeseen, jossa heikossa taloudellisessa tilanteessa olleet yritykset alensivat rahoituskustannuksiaan valuuttamääräisillä luotoilla. Samalla niiden riskitasot kohosivat, kun olemassa olleen liiketoimintariskin rinnalle tuli vielä valuuttakurssiriski. Pankit osasivat hinnoitella riskiasiakkaiden perinteisen luottotappioriskin korottamalla pankin perimää lainamarginaalia. Valuuttariski jäi kuitenkin hinnoittelematta, jotta luoton kokonaishinta olisi jäänyt markkaluottoa edullisemmaksi.[365]

---

[365] Vihriälä 1996.

Ulkomailta vyöryvä halpa valuutta johti pankkien näkökulmasta tilanteeseen, jossa tarjonta ylitti kysynnän. Luottoja alettiin myöntää aikaisempaa löysemmin perustein ja aikaisempaa edullisemmin[366]. Asiakasriskien kartoitus harvinaistui samassa tahdissa kuin luottojen myöntämisvauhti kiihtyi. Kun luottoa hakevien asiakkaiden määrät nousivat suuriksi, tutkimuskustannusten summa kasvoi sietämättömän kokoiseksi. Pankkien ei enää kannattanut panostaa esimerkiksi yritystutkimukseen niin paljoa, että jokainen asiakas olisi perusteellisesti tutkittu[367].

Pankeilla oli liian lyhyt sihti

Pankit ja pankkitarkastusviranomaiset arvioivat pankkitoiminnan tuloksellisuutta lyhyen aikavälin tuotoilla ilman, että huomioon olisi otettu pitemmän aikavälin riskikeskittymiä.

Tyypillistä oli, että asiakkaan luottomäärä mitattiin hänen omaisuutensa reaaliarvon perusteella, vaikka luoton takaisinmaksu perustui velallisen tulovirtaan. Tällöin ei lainkaan huomioitu mahdollisuutta, että vakuuksien arvot saattaisivat romahtaa ja tulovirta tyrehtyä yhtä aikaa.[368]

Perinteiset pankinjohtajat toimivat KOP:n aikaisemman pääjohtajan J. K. Paasikiven oppien mukaisesti. Paasikiven mielestä paras sijoitus oli kivitalo keskellä kaupunkia. Pankeissa uskottiin aina 1990-luvun alkuun saakka, että reaalivakuuden eli tavallisesti kiinteistön arvo nousee vääjäämättä. Tosin pankkitoiminnan historia tunsi jo keskiajan Firenzestä tapahtumia, joissa liian suuria riskejä ottanut

---

[366] Llewellyn ja Holmes 1992.

[367] Kanniainen 1996, s. 77–89.

[368] Vikkula 1992.

pankkiiri menetti paikkansa. Silloin todettiin, että hänen penkkinsä meni rikki, *banco rotto*, eli hän joutui pankrottiin eli konkurssiin.

Pankkien valuutta-asiantuntijat tiesivät, että markkaluottojen korkeat korot johtuivat rahamarkkinoiden vahvasta uskosta markan devalvoitumiseen. Siitä huolimatta pankit markkinoivat valuuttaluottoja kasvattaakseen liiketoimintaansa ja markkinaosuuttaan. Pankeissa täytyi olla selkeä käsitys siitä, että valuuttaluottoihin sisältyi mittava kurssiriski.

Kansantalouden näkökulmasta suljetun sektorin heikosti kannattavien yritysten rahoittaminen valuuttaluotoilla oli suuren luokan virhe. Yritysten näkökulmasta kyseessä oli kuitenkin nopea tervehdyttämistoimi, jolla laskettiin merkittävästi rahoituskustannuksia. Kansantalouden pitkän aikavälin tavoitteet ja yritysten lyhyen aikavälin tavoitteet olivat keskenään täydellisessä ristiriidassa.

Pienyritysten velkaantuminen kasvoi

Pankkien riskinoton lisääntymisestä kertoo se, että maaliskuun 1989 revalvaation jälkeen valuuttaluottokannan kasvu jatkui. Asiakaskunnan rakenne alkoi samalla muuttua. Kotimarkkinoilla toimivat pienet teollisuusyritykset vähensivät voimakkaasti valuuttaluottojen ottamista vuonna 1990. Kun vuonna 1989 pienen ja keskisuuren teollisuuden uusista luotoista kolmannes oli valuuttapohjaisia, seuraavana vuonna niiden osuus oli pudonnut 13 prosenttiin. Valuuttaluottoja korvattiin markkaluotoilla devalvaation pelossa.[369] Valuuttaluottojen suosio sen sijaan kasvoi palveluyritysten keskuudessa. Vuoden 1990 lopussa niillä oli joko pankkien välittämiä tai suoraan ulkomailta otettuja valuuttapohjaisia luottoja noin 60 miljardin markan arvosta ja rakennusyrityksillä 12 miljardin markan arvosta. Luottokanta kasvoi toimialoilla, joilla valuuttariskiin varautuminen oli kaikkein vaikeinta.

---

[369] *Rahoituskustannukset 1990.*

Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jorma Aranko oli entinen Postipankin Lontoon-konttorin johtaja, ja hänellä oli tuntumaa valuuttaluottoihin. Vuonna 1988 hän varoitti valtiovarainministeri Erkki Liikasta ja Suomen Pankin pääjohtajaa Rolf Kullbergia rahoitusmarkkinoiden kehityssuunnasta ja ulkomaisen varainhankinnan kasvusta suhteessa valuuttavarantoon. Arangon käsityksen mukaan Suomea uhkasi tilanne, jossa valuuttavaranto ei olisi riittänyt kattamaan lyhytaikaisten valuuttavelkojen takaisinmaksua,[370] ja siksi hallituksen olisi pitänyt laatia valmiussuunnitelma.

Liikasen mielestä Arangon osaamattomuutta ja väärää asennetta oli oiottava lähettämällä hänet talouspolitiikan johtamiskurssille. Suhtautumistapaan vaikutti mitä ilmeisimmin Arangon maine tahdottomana ja pehmeänä päätöksentekijänä. Sen ei kuitenkaan olisi pitänyt sulkea pois vaihtoehtoa, että hänen tilannearvionsa saattoi olla oikea.

Liikasen suhtautuminen Arankoon oli sikäli erikoista, että hän itsekin esitti huolestuneita näkemyksiä kansantalouden kestokyvystä. Arangon synkkä ennuste toteutui keskellä syvintä lamaa vuosina 1992–1993.

---

[370] Jorma Arangon muistio "Pankkitoiminnan uhkatekijöitä", pankkitarkastusvirasto 5.9.1988.

Vanhan miehen varoitusta ei kuunneltu

Jo vuonna 1986 SKOP:n entinen pääjohtaja, sairaseläkkeellä ollut Matti Ranki totesi eduskunnan pankkivaliokunnalle, että "on syntynyt äärimmäisen vaarallinen tilanne. – – Luottohanat ovat auki, luottoa saa lähes halutulla tavalla. Käyttötarkoitusta ei kysytä. Luotto suorastaan jo tarjotaan. – – Yritykset saattavat ryhtyä investoimaan 'halvalla' kotimaisella rahalla ja käyttämään ulkomaista, myös halpaa rahaa. Entäpä jos korot nousevat tai suhdanteet ja menekki heikkenevät, ne eivät selviä rahoitusmenoistaan. Tai jos valuuttakursseissa tapahtuu epäedullisia muutoksia"[371]. Rankin puheet kokivat saman kohtalon kuin Arangonkin varoitukset.

Hyljeksivien kannanottojen taustalla oli niin Suomen Pankissa kuin valtiovarainministeriön ylimmässä johdossa vallinnut käsitys, jonka mukaan valuuttaluottoja ottaneet yritykset sitoutuisivat tiukasti devalvaationvastaiseen taisteluun ja vahvan markan politiikan tukemiseen[372]. Keskuspankin ja valtiovarainministeriön strategiana oli saattaa luotonottajien edut yhtäläisiksi vahvan markan politiikan kanssa. Näin pankkien asiakkaiden etujen olisi pitänyt heijastua myös pankkien omaan valuuttakurssipolitiikkaan, jota ne harjoittivat tehdessään valuuttakauppoja.

Strategialinjaus perustui sinisilmäisyydelle ja hyville uskomuksille, sillä linjanveto toteutui KOP:n mutta ei SYP:n osalta. Pankit tekivät linjaratkaisunsa puhtaasti omien tuloslaskelmiensa näkökulmasta. Pankeilla oli nimittäin kahdenlaisia valuutta-asiakkaita. Ulkomaankauppaa harjoittavat suuryhtiöt pikemminkin hyötyivät kurssimuutoksista kuin kärsivät niistä tappioita.

---

[371] SKOP:n entinen pääjohtaja Matti Ranki eduskunnan pankkivaliokunnan kuulustelussa 13.11.1986.

[372] Pietilä 1996.

Pankkien toimintaa ymmärrettiin liian helposti

Presidentti Koivisto huomioi julkisessa kannassaan pankkikriisiin ja velallisten asemaan vain vähän tai ei lainkaan pankkien omien tekemisten vaikutukset. Kuitenkin jo syksyllä 1988 Koivisto oli keskustellut Jorma Arangon kanssa rahoitusmarkkinoiden heikentyvästä tilasta[373].

Koivisto oli tuolloin tuntenut kasvavaa huolta markkinoiden ilmiöistä, joista yksi merkittävimmistä oli pankkien moraalin pettäminen kovien tulospaineiden alla. Arangon muistiossa todetaan, että "[rahamarkkinoiden] muutokset ovat olleet niin suuria ja nopeita, että niillä on ollut ja saattaa olla edelleen vahingollisia seurauksia, joiden torjuntaan ei ole riittävästi varauduttu. Arveluttavampia taustatekijöitä on moraalin pettäminen rahamarkkinalaitoksissa tulospaineen seurauksena, mikä liittyy riittämättömään kokemukseen, asiantuntemattomuuteen ja hyväuskoisuuteen. Sen paremmin lainsäädäntö kuin markkinoiden julkinen valvontakaan eivät ole pysyneet kehityksen tasalla. Erityisen kriittiseksi voi tilanteen odottaa muodostuvan, jos arvopaperimarkkinoilla pitkään jatkunut hintojen nousu taittuu äkillisesti tai jos pankeissa ilmenee uusia vakavia väärinkäytöksiä, jotka johtavat yleiseen luottamuspulaan".

Koivisto oli siis hyvin tietoinen siitä, etteivät asiakkaat olleet yksin syyllisiä valuuttaluotoista syntyneisiin luottotappioihin ja niistä koituneisiin pankkien tulosongelmiin. Tämä saa lisävahvistusta Koiviston omista muistelmista vuodelta 1994[374]. Koivisto kertoo, miten Aranko antoi vain pari päivää keskustelun jälkeen haastattelun Suomen Kuvalehdelle. Lehden jutun mukaan "Jorma Aranko

---

[373] Jorma Arangon muistio keskustelusta Mauno Koiviston kanssa 22.9.1988.
[374] Koivisto 1994.

odottaa synkkänä marraskuun [1988] alkua, jolloin optio- ja termiinikauppoja säätelevä laki tulee voimaan. Valvonta on sälytetty pankkitarkastusvirastolle. Syksyllä eduskunta tulee käsittelemään arvopaperilakia, jonka mittavat valvontatehtävät aiotaan niin ikään antaa pankkitarkastusvirastolle. Vaikuttaa pelottavan mahdolliselta, että tulemme olemaan valvojia ilman välineitä".[375]

Koivisto ja Aranko olivat samaa mieltä siitä, että pankit eivät olleet eläneet sen enempää pankkitoiminnan periaatteiden kuin lainsäädännön pyrkimystenkään mukaisesti. Koivisto arvosteli korkeapalkkaisia älykkäitä ihmisiä, jotka olivat ottaneet päätehtäväkseen löytää keinoja, joilla lain pykälien ohitse ja välistä voitiin mennä.[376]

Tuloskunto petti jo vuonna 1989

Suomen suurta lamaa tutkineet ulkomaiset asiantuntijat ovat painokkaasti korostaneet pankkien omien toimenpiteiden vaikutusta kriisin syvyyteen ja laman pitkittymiseen. Pankkien liiketoimintakunto oli alkanut rapautua jo vuonna 1989.[377]

Kannattavuutta rasitti palkkiotuottojen nopea väheneminen pörssikurssien laskun seurauksena. Palkkiot olivat kasvaneet kohisten vuoteen 1987 saakka. Sen jälkeen varainhankinnan kohonneet kustannukset eli korkojen nousu pienensivät korkokatetta. Järjestämättömien luottojen (korot maksamatta 90 päivää) määrä kasvoi, mikä johti ongelmaluottojen kasaantumiseen ja hyvin pian myös luottotappioihin. Liiallinen markkinaehtoisen varainhankinnan määrä suhteessa säännöstelyn alaiseen luotonantoon johti korkoloukkuun ja korkokatteiden nopeaan kaventumiseen.[378] Kaikkien muiden pankkien paitsi Postipankin peruskorkosidonnaiset saatavat olivat suurempia kuin vastaavalla tavalla hankitut talletukset. Pankit olivat siis ottaneet sisään kallista rahaa ja jakoivat sitä ulos liian halvalla.

---

[375] Suomen Kuvalehti 30.9.1988.
[376] Koivisto 1994.
[377] Varallisuuden tuottoprosentti (*return on assets*, ROA; Suomen Pankki, Suomalaisten pankkien vuosikertomukset 1989–1991).

Pankkien tuloskunnon heikkous paljastuu, kun tarkastellaan niiden ansaitsemien tulojen osuutta niiden käytössä olleesta rahasta. Vuoteen 1989 verrattuna liikepankkien käyttökatteen suhde taseen loppusummaan oli vuonna 1990 kutistunut 1,9 prosentista 0,69 prosenttiin. Suhdeluvun heikentyminen osoitti, että pankit olivat ansainneet yli 60 prosenttia vähemmän tuloja käytössään olleesta rahasta.

Vaikka luotonanto ja pankkien taseet paisuivat pankkikilpailun myötä, tuloksenteko heikkeni koko ajan. Tällä mittarilla SKOP:n ongelmien kasaantuminen olisi voitu ennustaa jo hyvissä ajoin. Vuosina 1989–1990 SKOP:n suhdeluku heikkeni 1,62 prosentista 0,48 prosenttiin eli tuottojen vähennys oli runsaat 70 prosenttia.

Heikkenemisen taustalla oli korkoloukun kehittyminen, jolla Koivisto perusteli pankkien yksipuolisen oikeuden nostaa luottokorkoja. Kun sisään otetun rahan hinta nousi, niin luottokorkoja olisi pitänyt saada nostaa vapaasti samassa tahdissa. Sen aikaiset luottosopimukset eivät kuitenkaan huomioineet tätä vaihtoehtoa, ja siksi yksipuoliset koronnostot vietiin tuomioistuinten käsittelyyn.

Vuonna 1988 peruskorkosidonnaisten luottojen osuus koko markka-antolainauksesta oli yli 90 prosenttia. Peruskorkosidonnaisesta antolainauksesta eli luotoista merkittävä osa oli kuitenkin rahoitettu markkinaehtoisilla talletuksilla ja muulla varainhankinnalla markkinoilta.

---

[378] Bordes, Currie ja Söderström 1993, s. 13.

Pankit antoivat vääriä selityksiä

Riskit kasvoivat, kun asiakkaat alkoivat siirtää verottomia talletuksia korkeakorkoisille verollisille tileille. Rahamarkkinoiden kiristyessä markkinakorot nousivat, mutta Suomen Pankin säätelemä peruskorko pysyi lähes paikallaan. Kyse oli pankkien taitamattomuudesta hallita riskejään ja toisaalta riskinoton kasvattamisesta ja hyvästä uskosta korkoloukusta selviytymiseen. Suomen Pankin osastopäällikkö Johnny Åkerholm tiivisti pankkien tilannearvion seuraavasti: ”Lähdevero ja muut selitykset ovat tekosyitä. Tosiasiassa pankit joutuvat nyt ensimmäistä kertaa käyttämään korkoa kilpailuaseenaan. Siinä tilanteessa ne ovat peloissaan itsensä ja toistensa puolesta.” Åkerholm ihmetteli myös, miksi pankit olivat niin pitkään halukkaita myöntämään peruskorkoon sidottuja lainoja. Rahoitusmarkkinoiden muutokset ja siirtyminen markkinaehtoiseen hinnoitteluun eivät voineet tulla ainakaan pankeille yllätyksenä.[379]

Pankkien todellinen tulosromahdus kuitenkin alkoi sen myötä, kun sen asiakkaiden aiheuttamat luottotappiot lisääntyivät.

1980-luvulla ja sitä aikaisemmin pankinjohtajat eivät olleet tottuneet luottotappioihin. Vähäpätöisyytensä vuoksi niitä käsiteltiin lähinnä tuloksen järjestelyeränä. Luottotappioita ei juuri syntynyt, kun kansantalouden kasvuvauhti oli hyvä, yrityksen tulokset olivat tasaisia, reaalikorko oli matala tai useimmiten negatiivinen korkean inflaation vuoksi. Toteutuneet tappiot kirjattiin suoraan tuloksen vähennykseksi. Pankkitoiminta muistutti enemmänkin viraston tai laitoksen toimintaa, kun todellisia riskejä ei ollut. Pankinjohtajilla ei ollut kokemusta kilpailusta, ulkomaisista paineista ja valuuttariskeistä[380].

---

[379] Suomen Pankin keskuspankkiosaston päällikkö Johnny Åkerholm, esitelmä Ekonomiska samfundetissa, 13.9.1990.

[380] Lassila 1993.

Kun Suomen Pankki otti SKOP:n haltuunsa syksyllä 1991, kenelläkään ei ollut tarkkaa käsitystä pelastuksen hinnasta. Neljässä vuodessa SKOP:hen sitoutui 16 miljardia markkaa rahaa, jolla estettiin yksittäisen pankin kaatuminen ja pankkijärjestelmän vakava horjuminen. Vuonna 1996 Suomen Pankki laski, että se oli hävinnyt SKOP:n pelastuksessa kaikkien järjestelyjen ja omaisuuden myyntien jälkeen viisi miljardia markkaa[381]. Summa kuvastaa ylimitoitetun riskinoton määrää.

Luottotappiot lisääntyivät muutamasta prosentin kymmenyksestä viiteen prosenttiin koko luottokannasta vuosina 1989–1992. Pahimmillaan vuonna 1992 pankit kirjasivat yhteensä 22 miljardin markan luottotappiot, joista roskapankkien osuus oli kahdeksan miljardia markkaa. Samana vuonna pankkien yhteenlaskettu liiketappio oli luottotappioiden suuruinen.[382]

Mikäli pankit olisivat analysoineet valuuttaluottoihin sisältyvät luottotappioriskit, ne olisivat joutuneet korottamaan luottojen hintoja. Samalla pankkien perimät marginaalit olisivat nousseet. Se olisi todennäköisesti supistanut valuuttaluottojen kysyntää, mikä olisi omalta osaltaan hidastanut pankkien liiketoiminnan kasvua. On myös selvää, että mikäli pankit olisivat suorittaneet kotimaisista valuuttaluotoista määrätyt leimaverot, velkaantumisvauhti olisi ollut hillitympi.

Pankkitoiminnan sisäinen kahtiajako asiakasvastuulliseen kotimaantoimintaan ja varainhankinnasta vastaavaan treasuryyn oli keskeinen syy riskienhallinnan heikkouteen ja kokonaisnäkemyksen puutteeseen. Tämä oli myös presidentti Koiviston tiedossa, sillä hänen omakin käsityksensä oli, että ”pankkien sisällä työnjako oli viety hyvin pitkälle”[383].

---

[381] *Rahoitusjärjestelmän tervehdyttäminen*, (1996), ja *Markka ja Talous* 4/96, s. 34–38.
[382] *Rahoitusjärjestelmän tervehdyttäminen*, (1996).
[383] Koivisto 1996.

Vaikka pankkien ulkopuolinen suojaus onnistui yli odotusten devalvaation yhteydessä, luottoasiakkaiden devalvaatioriski realisoitui luottotappioriskinä ja sitä seuranneena lamana.

KOP kaunisteli oman loppunsa

Pankkitoiminnan johtamisen ongelmat ja todellisuudentajun puute tiivistyivät selkeimmin KOP:n kaatumisessa.

Rahoitustarkastus, Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö olivat pitäneet KOP:a erityistarkkailussa jo vuodesta 1991 alkaen. KOP ja SKOP joutuivat siis yhtä aikaa valvontaan. Asiasta kerrottiin julkisuuteen kuitenkin vain SKOP:n osalta. KOP kertoi historiansa suurimmasta 1,7 miljardin markan tappiosta maaliskuussa 1992. Tällöin KOP:n pääjohtaja Pertti Voutilainen ja pankin suuromistajiin kuuluneen Pohjola-yhtymän pääjohtaja Yrjö Niskanen tiesivät, että ”juna menee päin helvettiä”. Pankin varainhankinnasta vastannut johtokunnan jäsen Pentti Rissanen kertoi kuukautta myöhemmin tarkastusvaliokunnan puheenjohtajalle professori Markku Mannerkoskelle, että ”KOP:n kansainvälinen varainhankinta oli veitsenterällä”.[384] Kansainväliset suurpankit olivat siis alkaneet epäillä lainojen myöntämistä ja KOP:n sijoitustodistusten ostamista liian suuren riskin takia. KOP kuitenkin selvisi kriisistä toisensa perään muun muassa kahden osakeannin avulla vuonna 1994.

Tammikuussa 1995 kaikki keinot oli käytetty. Valtiovarainministeri Iiro Viinanen patisti tiistaina tammikuun 10. päivänä KOP:n omistajien edustajaa vuorineuvos Tauno Matomäkeä ajamaan KOP ja SYP yhteen. Hänen käsityksensä mukaan käsillä olivat KOP:n viimeiset hetket. Tiedot perustuivat Rahoitustarkastuksen ja Suomen Pankin lukuihin. Kaksi päivää myöhemmin Voutilainen ja Unitaksen toimitusjohtaja Vesa Vainio puhuivat samasta asiasta palatessaan ruotsalaisen Svenska Enskilda Bankenin lounastilaisuudesta Helsingissä. Molemmat ovat väittäneet, että tällöin alkoivat todelliset yhdistymisneuvottelut ja että he itse olisivat olleet niiden alullepanijoina. Pääjohtajat ovat luoneet mielikuvaa, että pankkien kohtalot olisivat olleet heidän käsissään ja neuvottelujen sytykkeenä olisi ollut ruotsalaispankin maihinnousu.[385] Viinanen kiistää tämän tiedon.

---

[384] Iiro Viinasen muistiinpanot.

Viinanen, Niskanen ja Matomäki keskustelivat hätätilasta ja fuusiosta perjantaina 13. tammikuuta Virossa, jossa he olivat yhteisellä metsästysmatkalla. Tällöin Viinanen sai Niskasen vakuutuksen, että fuusio edistyy.

Seuraavan viikon keskiviikkona 18. tammikuuta iltapäivällä Viinanen sai Suomen Pankin pääjohtajalta Sirkka Hämäläiseltä todella hälyttäviä tietoja KOP:sta. Kansainväliset jälleenrahoittajat olivat entistä haluttomampia ostamaan pankin sijoitustodistuksia eli jälleenrahoittamaan pankkia. Kansainväliset rahoittajat tiesivät, että KOP:n Yhdysvaltojen-markkinoilla toteuttamat toimenpiteet olivat johtaneet satojen miljoonien markkojen tappioihin. KOP:n New Yorkin -konttorissa oli 7,5 miljardin markan joukkovelkakirjasalkku, jonka arvo oli romahtanut. Senhetkisten arvioiden mukaan alaskirjauksen tarve oli "satoja miljoonia markkoja".[386] Viinanen ja Hämäläinen päättivät, että asiaan palattaisiin parin päivän kuluttua perjantaina.

Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö alkoivat saman tien varautua pahimpaan mahdolliseen KOP:n osalta. Hallituksen ja

---

[385] Kuisma 2004, s. 594.

[386] Valtiovarainministeriössä johtavana virkamiehenä vuonna 1995 työskennelleen haastattelu, marraskuu 2007 ja maaliskuu 2008.

eduskunnan olisi osoitettava, että valtio takaa KOP:n kansainväliset luotot kaikissa oloissa. Seuraavana päivänä Viinanen kysyi Voutilaisen mielipidettä KOP:n tilasta. Voutilainen sanoi, että KOP selviää mutta että varautumistoimenpiteet on aloitettu.

Perjantaina 20. tammikuuta aamulla puoli yhdeksältä Suomen Pankissa kokoontuivat Viinasen lisäksi pääjohtaja Sirkka Hämäläinen, valtiovarainministeriön valtiosihteeri Eino Keinänen, Rahoitustarkastuksen johtaja Jorma Aranko, lainsäädäntöjohtaja Pekka Laajanen ja pari muuta virkamiestä. Asiantuntijat olivat tällöin täysin vakuuttuneita siitä, että KOP kaatuu ja uhkaa samalla koko pankkijärjestelmää.[387] Tällöin todettiin myös, että SYP:n ja KOP:n fuusioon tullaan todennäköisesti tarvitsemaan veronmaksajien rahaa. Viinanen soitti tilaisuudesta Voutilaiselle, joka ei ollut lainkaan huolissaan. Voutilaisen mielestä tilanne voitiin korjata uusilla rahoitusjärjestelyillä "eikä ketään tarvitse edes irtisanoa". Pääjohtaja luuli enemmän kuin tiesi. Joko Voutilainen ei tuntenut pankkinsa tilaa tai hän yritti kaunistella asioita Viinaselle.

Voutilainen on jälkeenpäin kiistänyt KOP:n tammikuisen kriisin: "Tämä on täyttä satua. Meillä oli silloin harvinaisen hyvä likviditeetti."[388] Samaa todisti KOP:n varainhankinnasta vastannut pankinjohtaja Timo Korvenpää Helsingin Sanomien haastattelussa. Molemmat kiistävät, että Viinanen ja Suomen Pankki olisivat järjestäneet hätäkokouksen.[389] Julkisuutta jäi hallitsemaan Voutilaisen satu. Sama peittely jatkui KOP:n historiakirjassa, jonka esilukijoina ja sensoreina olivat olleet Voutilainen ja Matomäki.

Todellisuus oli kuitenkin täysin toinen. Viinanen raivasi kalenterinsa tyhjäksi koko perjantaipäivältä 20. tammikuuta. Hän tapasi

---

[387] Pietilä 1995, s. 270.

[388] Helsingin Sanomat 30.9.1995

[389] Helsingin Sanomat 30.9.1995; Kuisma 2004, s. 598.

Yrjö Niskasen kello 11.30 yhdessä Jorma Arangon kanssa. Niskanen tunnusti tilanteen vakavuuden ja oli "valmis pankkifuusioon heti kuin se vain olisi mahdollista"[390]. Viinanen kirjoitti päiväkirjaansa: "Koko maa saa vakavat vauriot, jos KOP repeää." Kello 13.30 Viinanen, Aranko ja Vesa Vainio tapasivat. Tällöin todettiin, että "tarvitaan nopeita ratkaisuja jo ensi viikolla".

Neuvottelut käynnistyivät toden teolla, mutta osakkeiden vaihtosuhde oli kantona kaskessa. KOP yritti väittää taloudellista kuntoaan paremmaksi kuin se oli ja SYP yritti väittää sen olevan huonompi kuin KOP:n johto osasi arvioida. Suomen Pankki ja valtiovarainministeriö rauhoittelivat omilla viesteillään kansainvälisiä rahoitusmarkkinoita toteamalla, että valtio takaa suomalaisen pankkijärjestelmän pystyssä pysymisen. Kaiken aikaa viranomaiset pelkäsivät, että KOP:n katastrofi vuotaa lehdistöön ja "sen jälkeen piru on täysin irti".[391]

Voutilainen ja koko KOP:n johto olivat erittäin huonosti selvillä oman pankkinsa tilasta. Toinen vaihtoehto on, että johto pyrki salaamaan asioita niin viranomaisilta kuin SYP:ltä. Kun KOP:n ja SYP:n omaisuudet arvioitiin samoilla kriteereillä, KOP joutui tekemään miljardin markan arvonalennukset ennen fuusiota. Lisäksi SYP:n edustajat löysivät New Yorkin -konttorista 400 miljoonan markan tappiot. Summaa jouduttiin vielä tarkistamaan ylöspäin toisella 400 miljoonalla markalla. Voutilainen ei ollut tiennyt, mitä hänen pankissaan oli tapahtunut.

Tammikuun 30. päivänä Voutilainen kertoi Viinaselle, että fuusiosta aiotaan kertoa julkisuuteen 15. helmikuuta. Tässä vaiheessa osakkeiden vaihtosuhde oli vielä auki. Tällöin Voutilainen totesi

---

[390] Iiro Viinasen muistiinpanot.

[391] Valtiovarainministeriössä johtavana virkamiehenä vuonna 1995 työskennelleen haastattelu, maaliskuu 2008.

Vainiolle, että viranomaisia pitäisi informoida tilanteesta. Voutilainen hämmästyi, kun viranomaiset tiesivät tilanteen tarkkaan.

Helmikuun ensimmäisenä Voutilainen soitti huoneesta, jossa olivat myös Matomäki ja Niskanen: "Fuusio on nyt selvä." Tämän jälkeen Viinanen tapasi Voutilaisen ja Vainion sekä yhdessä että erikseen. Fuusion seurauksena tultaisiin irtisanomaan 5 000 pankkitoimihenkilöä ja lakkauttamaan 250 konttoria.

Suomalaisen pankkikriisin kummallisuuksiin kuului jälleen kerran juhlaillallinen, joka järjestettiin katastrofin keskellä. Helmikuun toisen päivän iltana KOP tarjosi suurasiakkailleen ja omistajilleen fasaanipäivällisen. Viinanen oli mukana. Kukaan ei puhunut mitään KOP:n kuolemasta, vaikka hyvin moni tiesi kyseessä olevan jäähyväisillallisen.

Hanke alkoi kuitenkin vuotaa julkisuuteen. Ensimmäisenä siitä sai vahvistuksen Suomen Kuvalehden toimittaja Olli Ainola. Viinaselle kerrottiin vuodosta keskiviikkona 8. helmikuuta. Lehti ei uskaltanut pitää tietoa viralliseen ilmestymispäivään eli perjantaihin, vaan antoi sen ulos radiouutisten kautta saman tien. Viinanen vaati Voutilaista ja Vainiota antamaan asiasta tiedotteen, josta päätettiin puhelinkokouksessa torstaiaamuna ennen kello kahdeksaa. Valtiovarainministeriö ja Suomen Pankki pelkäsivät, että epävarma tilanne johtaisi joukkovelkakirjalainojen paniikinomaiseen myyntiin. Viinanen informoi presidenttiä ja hallitusta virallisesti samana päivänä kello 13.

Kun SYP otti haltuunsa KOP:n, palattiin jälleen kerran ongelmiin, jotka olivat liittyneen niin SYP2:n synnyttämiseen kuin säästöpankkien pilkkomiseen. Hanke oli toteutettava tavalla, joka estäisi tallettajien ja velallisten mahdollisuuden irtisanoa asiakkuutensa. Suurin uhka oli, että ulkomaiset sijoittajat olisivat irtisanoneet luottonsa. Ennen kaikkea oli kyse SYP:n 30 miljardin markan valuuttaluotoista.

Valtiovarainministeriö ja Rahoitustarkastus olivat valmiita joustamaan kaikissa yksityiskohdissa yhdistymisen toteuttamiseksi. Entinen kauppaoikeuden professori ja silloinen oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissanen ei kuitenkaan voinut hyväksyä lain venyttämistä. Kauppa- ja fuusio-oikeuden erityisasiantuntijana hän vastusti suunniteltua menettelyä. Rissasen yksiselitteisenä kantana oli, että yhdistymisessä ei ollut kyse fuusiosta vaan apportista ja liiketoiminnan luovutuksesta eli kaupasta. Tällöin pankin asiakkailla oli sanansa sanottavanaan. Heitä ei olisi saanut siirtää uuteen perustettavaan pankkiin ilman kirjallista suostumusta[392].

Rissasen käsityksen mukaan monipolvinen omistusjärjestely johti siihen, että KOP lakkasi olemasta liikepankki. Näin pankki luovutti koko liiketoimintansa pois yhtiöjärjestyksen, yhtiön perimmäisen tarkoituksen ja osakeyhtiölain vastaisesti. Näin ollen KOP:n osakkeenomistajilla ei olisi ollut oikeutta tehdä yhdistymispäätöstä edes kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella. Päätös merkitsi liikepankin varojen käymistä tarpeettomiksi. Tästä olisi pitänyt seurata pankin selvitystila ja pankin purkaminen. Tällöin pankin tallettajilla olisi ollut oikeus nostaa varansa ja pankille luottoja myöntäneet olisivat voineet irtisanoa luottonsa.

Valtiovarainministeri, Rahoitustarkastus ja Suomen Pankki kiistivät kaikki Rissasen väitteet. Ne leimattiin myös tarkoitushakuisiksi, koska Kirsti Rissasen aviomies, KOP:n johtokunnan jäsen Pentti Rissanen oli vain vähän aikaisemmin erotettu tehtävistään.

---

[392] Kirsti Rissasen muistio (päiväämätön), 1995.

Jälleen kerran Suomessa toteutettiin ison pankin pelastaminen tavalla, jota viranomaiset puolsivat ja asiantuntijalausunnot väittivät laittomaksi.

Iiro Viinasen mielestä ”KOP:n taloudellinen tilanne ei mahdollistanut muuta vaihtoehtoa. Fuusio oli tehtävä hinnalla millä hyvänsä. Oli se silloin sitten oikein tai väärin. Lopputulos on se, mitä historia lopulta tarkastelee”[393].

Pankkien pelastuksen hinta?

Kun presidentti Koivisto, pääministeri Aho ja valtiovarainministeri Viinanen pelastivat pankkeja, rahoituslaitosten itse aiheuttamat virheet jäivät taka-alalle. Pelastustoimet kohdistuivat koko pankkijärjestelmän turvaamiseen. Kriisin syiden selvittäminen ja vastuukysymykset ohitettiin myös akuuttien ongelmien jälkeen.

Asioiden penkomista välteltiin myös siksi, ettei haluttu lietsoa muutoinkin hurjana vellovaa pankkivihaa. Ainakin Iiro Viinanen oli tätä mieltä. Rahoitusmarkkinoiden tunnelma ja epäilyt Suomen kansantaloutta kohtaan olivat muutoinkin suuret.

Kriisin analysointi olisi johtanut välittömästi pankkien tilikirjojen avaamiseen. Samalla olisivat paljastuneet ikävä yksityiskohdat, joita tämäkin kirja käsittelee.

Professori David Currie arvioi suorasanaisesti, että valuuttamääräisten luottojen räjähdysmäinen kasvu selittää suuren osan Suomen suuren laman syvistä ongelmista.[394]

---

[393] Iiro Viinasen haastattelu, maaliskuu 2008.
[394] Currie 1993.

Markan devalvaatio yhdessä varallisuusarvojen romahduksen kanssa johti konkurssiaaltoon, suljetun sektorin kasvun pysähtymiseen ja työttömyyden rajuun lisääntymiseen. Mikäli luotonannon kasvu olisi toteutunut markkapohjaisena eikä valuuttaehtoisena, Suomen lama olisi ollut toteutunutta huomattavasti lievempi.

Valtioneuvoston asettama talousviisaiden työryhmä arvioi vuonna 1992, että pankkien liiketoimintavirheiden ohella vahvan markan politiikka ja kiinteän valuuttakurssin jääräpäinen puolustami-

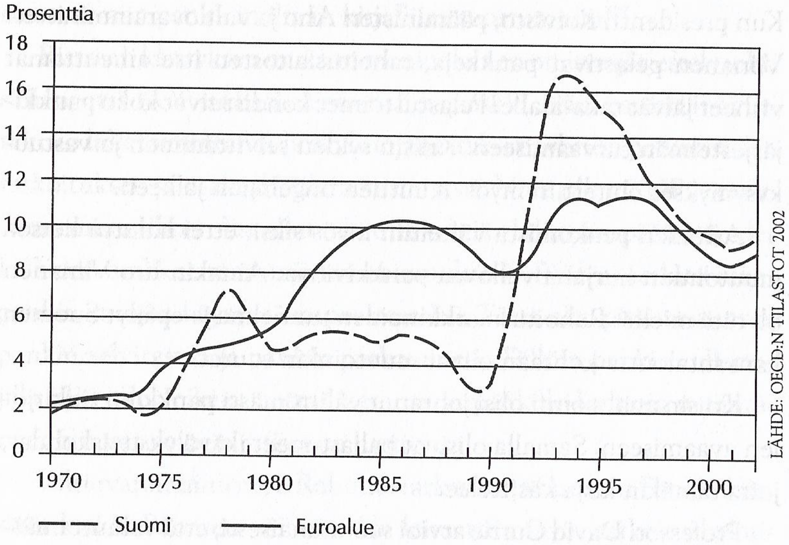

LÄHDE: OECD:N TILASTOT 2002

Työttömyys Suomessa ja euroalueella 1970–2002. Pankkikriisin ja suuren laman seuraukset näkyivät selvimmin suurtyöttömyytenä, joka kehittyi hyvin nopeasti. Muutamassa vuodessa työttömien määrä hyppäsi kolmesta prosentista (työllisestä työvoimasta) lähes kuusinkertaiseksi. Muuhun euroalueeseen verrattuna Suomen lama oli työttömyydellä mitattuna Euroopan syvin.

nen, vaihtotaseen vajeen paisuminen ja sitä seurannut hallitsematon ulkomaisen pääoman tuonti johtivat Suomen lamaan. Rahamarkkinoiden vapauttaminen ja vahvan markan politiikan noudattaminen olisivat edellyttäneet voimakkaasti ylijäämäistä julkista taloutta. Kansantalous ei yksinkertaisesti kestänyt tilannetta, jossa ulkomainen velkaantuminen oli moninkertainen vientituloihin verrattuna.[395]

Jälkeenpäin on helppo arvioida, että Koiviston, Ahon ja Viinasen toimet pelastivat pankit ja kansantalouden toimintakyvyn. Valtiovalta otti vastuulleen yksityisellä sektorilla valuuttaveloista syntyneet luottotappiot ja suuresta lamasta koituneet omaisuusarvojen alennukset. Pankeille korvattiin niiden kärsimät menetykset veronmaksajien kustantamalla pankkituella, ja pankkitoimintaa koskeneita lakeja muutettiin taannehtivasti. Tämä kaikki merkitsi virheiden aktiivista lakaisemista maton alle ja valtiontalouden huimaa velkaantumista ulkomaille samaan aikaan kun kotimarkkinoiden konkurssiaalto lisäsi työttömien määrän yli 400 000:n.[396] Pankkituen automaattisuus ja pankkien mahdollisuus siirtää luottokelvottomia asiakkaitaan omaisuudenhoitoyhtiöihin johtivat konkurssien määrän kasvuun ja mittaviin omaisuuden pakkohuutokauppoihin. Myös terveet ja tulosta tekevät yritykset ajettiin konkurssiin luottojen vakuusarvojen romahtamisen vuoksi. Kansakunnan yhteiseksi ponnistukseksi tarkoitettu yritys tervehdyttää talous epäonnistui, mutta ainoastaan valuuttavelkoja ottaneet yrittäjät joutuivat maksamaan talouspolitiikan täydellisen epäonnistumisen kustannukset.

---

[395] *Kansantalouden ongelmat ja lähivuosien talouspolitiikka*, 1992.

[396] Currie 1993.

* * *

Pankkikriisin selvitysmiehenä toiminut entinen valtiovarainministeri Iiro Viinanen arvioi 1990-luvun tapahtumia ja omaa osuuttaan toteamalla maaliskuussa 2008: "Olen monesti miettinyt, että varmasti joskus tulee hetki, jolloin minunkin päätäni vaaditaan vadille ja syyte uhkaa niistä toimenpiteistä, joilla olin pelastamassa koko pankkijärjestelmää. Silloin ei ollut toista vaihtoehtoa."[397]

---

[397] Iiro Viinasen haastattelu, maaliskuu 2008.

Lopuksi

Jokainen tätä kirjaa varten haastattelemani valuuttavelallinen on esittänyt saman kysymyksen: miksi näin tapahtui ja eikö asialle voi enää tehdä mitään?

Pankkimiehet ja pankkikriisin hoidosta vastanneet virkamiehet ovat kysyneet: mitä hyötyä on tonkia menneisyyttä, josta ei löydy kuin likasankoja?

Velallisille olen vastannut: *Ei oikeutta maassa saa / Ken itse sit' ei hanki.*[398]

Pankki- ja virkamiehille olen vastannut: *Autuaita ovat ne jotka unohtavat, sillä niin he selviytyvät jopa erehdyksistään.*[399]

---

[398] Kaarlo Kramsu (1855–1895), Ilkka (*Runoelmia*, 1878).

[399] F. W. Nietzsche (1844–1900), *Hyvän ja pahan tuolla puolen* (1886).

Liite 1: Vekselin asettaminen ja muoto

Vekselilaki 14.7.1932/242

I OSASTO
Asetetut vekselit eli asetteet

1 LUKU
Vekselin asettaminen ja muoto

1 §

Asetteessa tulee olla:

1) itse tekstiin merkitty ja asiakirjan kielellä ilmaistu nimitys vekseli;
2) ehdoton kehoitus määrätyn rahaerän maksamiseen;
3) sen nimi, jonka maksettava vekseli on (maksava, trassaatti);
4) merkintä erääntymisajasta;
5) merkintä paikasta, jossa maksu on suoritettava;
6) sen nimi, jolle tai jonka määräämälle maksu on suoritettava;
7) merkintä vekselin asettamispäivästä ja -paikasta; sekä
8) vekselin asettajan (trassentin) allekirjoitus.

2 §

Asiakirjaa, josta puuttuu jokin 1 §:ssä luetelluista merkinnöistä, ei pidetä asetteena, paitsi niissä tapauksissa, jotka jäljempänä tässä pykälässä mainitaan.

Vekselin, jonka erääntymisaikaa ei ole ilmaistu, katsotaan olevan näytettäessä maksettava.

Erikoismerkinnän puuttuessa pidetään maksavan nimen oheen merkittyä paikkakuntaa maksupaikkana ja samalla maksavan asuinpaikkana.

Vekseli, jonka asettamispaikkaa ei ole ilmaistu, katsotaan allekirjoitetuksi asettajan nimen oheen merkityllä paikkakunnalla.

3 §

Vekseli voidaan asettaa maksettavaksi asettajalle itselleenkin tai hänen määräämälleen.

Se voidaan asettaa asettajan itsensä maksettavaksi.

Sen saa asettaa maksettavaksi myös kolmannen henkilön lukuun.

4 §

Vekseli voi olla maksettava kolmannen henkilön luona, joko maksavan asuinpaikalla tai muulla paikkakunnalla.

5 §
Milloin vekseli on maksettava näytettäessä tai määräaikana näyttämisen jälkeen, asettaja voi määrätä, että vekselin määrä kasvaa korkoa. Muunlaisessa vekselissä tällainen määräys katsotaan mitättömäksi.

Korkokanta on vekseliin merkittävä; jollei niin ole tehty, katsotaan korkoa koskeva määräys mitättömäksi.

Korko lasketaan vekselin asettamispäivästä, jollei muuta päivää ole määrätty.

6 §
Jos vekselin määrä on merkitty sekä kirjaimin että numeroin, mutta erisuuruiseksi, on kirjaimin tehty merkintä pätevä.

Jos vekselin määrä on merkitty useita kertoja joko kirjaimin tai numeroin ja määrät ovat erisuuruisia, vekseli on pätevä vain pienimmän määrän osalta.

[– –]

II OSASTO
Omat vekselit

75 §
Omassa vekselissä tulee olla:
1) itse tekstiin merkitty ja asiakirjan kielellä ilmaistu nimitys vekseli;
2) ehdoton sitoumus määrätyn rahaerän maksamiseen;
3) merkintä erääntymisajasta;
4) merkintä paikasta, missä maksu on suoritettava;
5) sen nimi, jolle tai jonka määräämälle maksu on suoritettava;
6) merkintä vekselin allekirjoittamispäivästä ja -paikasta; sekä
7) asiakirjan asettajan allekirjoitus.

[– –]

Liite 2: Ratkaisu pätemättömästä korivaluuttavekselistä

KORKEIN OIKEUS
VEKSELI – VEKSELIN MUOTO

Diaarinumero: S88/380
Esittelypäivä: 14.9.1988
Antopäivä: 12.4.1989
Taltio: 1084

Vekselinä esitettyyn asiakirjaan oli pääomamäärän lisäksi tehty merkintä, jonka perusteella maksettava pääoma määräytyi vaihtuvan laskentaperusteen mukaan. Asiakirjassa ei siten ollut kehotusta määrätyn rahaerän maksamiseen eikä sitä pidetty vekselinä.

VekseliL 1 § 2 kohta

ASIAN KÄSITTELY ALEMMISSA OIKEUKSISSA

Kemin maistraatin päätös 30.10.1987

Maistraatti on Suomen Yhdyspankki Oy:n hakemuksesta tapahtuneessa lainhakumenettelyssä antamallaan päätöksellä ulosottolain 2 luvun 1 ja 17 §:n ja vekselilain säännösten nojalla velvoittanut Eero Liutun hyväksymänsä, 22.5.1986 maksettavaksi erääntyneen, Suomen Yhdyspankki Oy:n hallussa olevan vekselin perusteella ulosmittauksen uhalla vekseliä vastaan suorittamaan pankille vekselin määrän 50.303 markkaa 43 penniä 6 prosentin korkoineen 22.5.1986 lukien, provisiota 1/3 prosenttia vekselin määrästä ja protestikuluista 15 markkaa sekä korvaamaan pankin lainhakukulut 1.355 ja vastaselityksen antamisesta aiheutuneet kulut 300 markalla.

Rovaniemen hovioikeuden päätös 17.2.1988

Hovioikeus, jonka tutkittavaksi Liuttu oli saattanut asian, on todennut, että kysymyksessä olevaan vekseliin oli maksukehotuksen jälkeen ennen siinä painettuna olevaa "markkaa" sanaa koneellisesti merkitty "50303-43" sekä painetun tekstin "mk (numeroin)" alle käsin "HOP MIX II" ja sen alle käsin "50.303.43". Koska vekselissä painettuna olevia sanoja "markkaa" ja "mk" ei ollut yliviivattu, merkinnän "HOP MIX II" ei voitu katsoa tarkoittavan rahalajin nimen muuttamista taikka sellaista epäselvyyttä tai yksilöimättömyyttä rahalajin osalta, että siitä tästä syystä seuraisi vekselin pätemättömyys.

Merkintä "HOP MIX II" ei ilmaissut käytössä oleviin yleisesti hyväksyttyihin yksiköihin perustuvaa määrää. Kun molemmat vekseliin numeroin merkityt rahamäärät olivat samansuuruiset, lisämerkinnän ei ollut katsottava aiheuttavan vekselin määrän käymistä siten epäselväksi, vaihtoehtoiseksi tai ristiriitaiseksi, että vekseli olisi tästäkään syystä pätemätön.

Vekselin oli niin ollen katsottava sisältävän vekselilain 1 §:n 2 kohdan mukaisen ehdottoman kehotuksen määrätyn rahaerän maksamiseen.

Pankille vastaselityksen antamisesta maistraatissa aiheutuneet kulut olivat olleet asiassa tarpeellisia kuluja. Pankki oli pääosin voittanut asian. Hovioikeus on katsonut, että Liuttu oli ulosottolain 8 luvun 1 §:n mukaan velvollinen korvaamaan pankille myös sanotut vastaselityskulut.

Sen vuoksi hovioikeus on jättänyt asian maistraatin päätöksen lopputuloksen varaan.

MUUTOKSENHAKU KORKEIMMASSA OIKEUDESSA

Liutulle on myönnetty valituslupa 6.5.1988. Liuttu on valituksessaan vaatinut hovioikeuden ja maistraatin päätösten kumoamista ja lainhakuvaatimuksen jättämistä tutkimatta sekä pankin velvoittamista korvaamaan hänen oikeudenkäyntikulunsa Korkeimmassa oikeudessa. Pankki on antanut siltä pyydetyn vastauksen.

Korkeimman oikeuden ratkaisu

Perustelut

Vekselilain 1 §:n 2 kohdan mukaan vekselissä tulee olla ehdoton kehotus määrätyn rahaerän maksamiseen. Lain 2 §:n mukaan asiakirjaa, josta puuttuu tällainen kehotus, ei pidetä vekselinä.

Kysymyksessä olevalle vekselilomakkeelle on vekselin määrää numeroin osoittavaan kohtaan merkitty määrän 50.303,43 lisäksi "HOP MIX II". Tämän merkinnän tarkoituksesta ei ole esitetty selvitystä. Siitä, että Suomen Yhdyspankki Oy on lainhakuhakemuksessaan ilmoittanut HOP MIX II:n myyntikurssin 22.5.1986 olleen 1,035615 ja sen nojalla pääomana vaatinut 50.303,43 markan asemesta 52.094,98 markkaa, voidaan kuitenkin päätellä merkinnän osoittavan vaihtuvaa laskentaperustetta, jonka

mukaan vekselinä esitetystä asiakirjasta maksettava pääoma määräytyy. Asiakirjassa ei siten ole kehotusta määrätyn rahaerän maksamiseen eikä se näin ollen perusta Suomen Yhdyspankki Oy:lle sen vaatimaa oikeutta saada maksu vekselin nojalla.

Vasta Korkeimmassa oikeudessa vastauksessa esitetystä vaatimuksesta ei voida tutkia pankin oikeutta saada asiakirjan nojalla maksu muun kuin vekselioikeuden perusteella.

Päätöslauselma

Hovioikeuden ja maistraatin päätökset kumotaan ja Liuttu vapautetaan hänelle määrätystä maksuvelvollisuudesta. Lainhakuvaatimus hylätään vekseliin perustuvana.

Suomen Yhdyspankki Oy:n muulla kuin vekselin perusteella esittämää lainhakuvaatimusta ei tutkita. Pankki velvoitetaan korvaamaan Liutun oikeudenkäyntikulut Korkeimmassa oikeudessa 2.000 markalla.

Ratkaisuun osallistuneet: oikeusneuvokset Jalanko, Portin, Riihelä, Roos ja Taipale

Liite 3: Selvitys hovioikeuksien käsittelemistä SYP:n (Meritan) ulkomaisia luottoja koskevista ratkaisuista

1. Selvityksen kohde

Selvitys hovioikeuksien tekemistä ratkaisuista, joissa velkojana on ollut Suomen Yhdyspankki Oy / Merita Pankki Oy ja joissa on käsitelty ainakin yhtä ulkomaista luottoa. Tarkastelussa ei ole huomioitu tapauksia, joissa käsitellään ainoastaan kotimaisia velkoja.

2. Tietokanta

Lähteenä on käytetty Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan hallinnoimaa hovioikeuksien oikeustapaustietokantaa. Tietokanta käsittää hovioikeuksien päätökset vuodesta 1991 lähtien. Tietokannan koko on noin 200 000–300 000 tuomiota. Tästä määrästä noin 21 000 on analysoitu ja siirretty sähköiseen tietokantaan.

3. Selvityksen toteuttaminen

Ensimmäisessä vaiheessa tehtiin eräillä hakusanoilla tietokantahakuja. Saadut tulokset hakusanoittain ovat seuraavat:

vekseli	54 kpl
valuuttaluotto	6 kpl
yksipuolinen tuomio	38 kpl
lainhaku	19 kpl
Yhteensä	**117 kpl**

Yllä mainittujen hakujen avulla löytyi vain viisi (5) määrittelyn mukaista tapausta.

Hakusanahaun täydentämiseksi tutkittiin kaikki noin 50 arkistolaatikkoa, joissa oli yhteensä noin 1 500 tapausta. Määrittelyn mukaisten tapausten vähäisyyden vuoksi selvitettiin vielä Turun hovioikeuden siviilioikeuksien tapaukset ajalta 1.10.1993–31.12.1995. Käsiteltäviksi tuli noin 2 550 tapausta. Lisäksi selvitettiin Rovaniemen hovioikeuden siviilioikeustapaukset vuodelta 1994. Käsiteltäviksi tuli noin 280 tapausta. Rovaniemen osalta ei löytynyt yhtään esimerkkitapausta. Lopuksi selvitettiin Helsingin hovioikeuden siviilioikeuksien tuomiot ajalta 1.1.–30.11.1994. Käsiteltäviksi tuli noin 800 tapausta.

Määrittelyn täyttäneet 26 esimerkkitapausta löytyivät näin ollen noin 5 000 tuomion joukosta. Niitä löytyi seuraavasti:

Turun hovioikeus	16 kpl
Helsingin hovioikeus	8 kpl
Kouvolan hovioikeus	0 kpl
Itä-Suomen hovioikeus	2 kpl
Vaasan hovioikeus	0 kpl
Rovaniemen hovioikeus	0 kpl
Yhteensä	**26 kpl**

Toisessa vaiheessa selvitettiin Suomen Yhdyspankki Oy:n (kaupparekisterinumero 40.495) jakautumista uudeksi Suomen Yhdyspankki Oy:ksi (kaupparekisterinumero 513.752). Tietokantahaulla etsittiin tapauksia määritteillä väliintulo, väliintulo-sivuväliintulo ja väliintulo-pääväliintulo. Haku tuotti yhteensä kuusi (6) osumaa, mutta yhdessäkään tapauksessa ei ollut kysymyksessä SYP1–SYP2-jakautumisesta. Samalla käytiin läpi fyysiset arkistot, jotka sisälsivät noin 200 prosessioikeustuomiota.

Lopputuloksena oli, ettei yhdessäkään Turun ja Helsingin hovioikeuden tuomiossa ole prosessuaalisesti käsitelty sitä tosiseikkaa, että kaikissa esimerkkitapauksissa luotot oli myöntänyt SYP1 ja oikeudessa hakijana oli SYP2.

4. Hovioikeuksien tuomioiden sisällöt

Tarkastelussa keskityttiin siihen, millä nimikkeillä velkaa on haettu haastehakemuksessa alioikeuksissa ja miten asia on oikeudelle selvitetty. Lisäksi listattiin käytettyjen liitteiden sisältö ja muut huomionarvoiset seikat.

Huomionarvoista on, että 4.11.1993 KHO:ssa saapuneeksi leimatussa SYP:n lausunnossa sivulla 7 lukee: "...mikäli mahdollisesti nyt kyseessä olevaa luottoa jouduttaisiin hakemaan oikeudenkäyntiteitse, olisi käytettävä asiakirja tällöin ulkomailla maksettava vekseli."

1. *Turun HO, tuomio nro 3643, antopäivä 24.11.1993, diaarinro S 92/1073*
   Asia: Velkomus
   Perustelut: Ky on 1989 allekirjoittanut pitkäaikaista ulkomaista luottoa koskevan velkakirjan. Luotto on määrältään SYP-yksikköä.
   Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus ja kuitti vekselin leimojen maksusta

2. *Turun HO, tuomio nro 3912, antopäivä 14.12.1993, diaarinro S 92/1499*
Asia: Takausvastuuseen perustuva velkomus
Perustelut: Vuonna 1990 allekirjoitetun toimeksiannon nro [– –] perusteella luotto
Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta

3. *Helsingin HO, tuomio nro 318, antopäivä 26.1.1994, diaarinro S 92/1470*
Asia: Haastehakemus velkomusasiassa
Perustelut: Suomen Yhdyspankki Oy on solminut Oy:n kanssa vuonna 1990 tuontiluottosopimuksen numero [– –]
Liitteet: Takaussitoumukset vanhalle SYP:lle, ei muita liitteitä

4. *Turun HO, tuomio nro 789, antopäivä 11.3.1994, diaarinro S 92/1127*
Asia: Velkakirjaan perustuva saaminen ja takausvastuu
Perustelut: Oy on vuonna 1988 allekirjoittamallaan valuuttalainavelkakirjalla nostanut SYP-yksikön määräisen lainan.
Liitteet: Luottoesitys, josta selviää velan olevan PUL eli pitkäaikainen ulkomainen luotto. Ei vekseleitä, ei liitesopimusta eikä takauksia.

5. *Turun HO, tuomio nro 1093, antopäivä 31.3.1994, diaarinro S 93/642*
Asia: Velkomus
Perustelut: Oy on saanut kantajalta lainaksi vuonna 1990 allekirjoitetun pitkäaikaisen ulkomaisen luoton perusteella XYP-yksikköä.
Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus

6. *Turun HO, tuomio nro 1185, antopäivä 11.4.1994, diaarinro S 93/197*
Asia: Velkomus
Perustelut: Toiminimen haltijan 1987 hyväksymä kotimainen valuuttalainavelkakirja, jossa pääoma on ilmaistu XYP-yksiköllä.
Liitteet: Ei vekseleitä, ei liitesopimusta, ei takauksia

7. *Turun HO, tuomio nro 1577, antopäivä 10.5.1994, diaarinro S 93/563*
Asia: Velkomus
Perustelut: Oy on tehnyt 1990 ulkomaista luottoa koskevan sitoumuksen, SYP-yksikköä.
Liitteet: Ei mitään liitteitä
Huomio: Velallisena oli merkonomi.

8. *Turun HO: tuomio nro 1607, antopäivä 11.5.1994, diaarinro S 92/1241*
Asia: Velkomus
Perustelut: Oy on vuonna 1991 allekirjoittamallaan ulkomaista luottoa koskevalla velkakirjalla nostanut SYP-yksikön määräisen lainan.
Liitteet: Ei vekseliä, ei liitesopimusta; erityistakaussitoumus 5/1991

9. *Turun HO, tuomio nro 1664, antopäivä 16.5.1994, diaarinro S 92/1656*
Asia: Velkomus
Perustelut: Vastaaja on vuonna 1990 allekirjoittanut ulkomaista valuuttaluottoa koskevan velkakirjan, jonka määrä on velkakirjan allekirjoittamishetkellä ollut XYP.
Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus
Huomio: Hovioikeuden perusteluissa todetaan kyseessä olevan vekseliin perustuva luotto.

10. *Turun HO, tuomio nro 1891, antopäivä 31.5.1994, diaarinro S 93/332*
Asia: Velkomus
Perustelut: Oy on vuonna 1987 antanut Oy:lle maksusitoumukset tältä saamastaan ulkomaan luotosta nro [– –] määrältään [– –] XYP-valuuttayksikköä, sekä niihin liittyvän sopimuksen [– –].
Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus, SYP1:n viimeinen kaupparekisteriote, SYP2:n kaikki kaupparekisteriotteet 1–9, sopimus- ja luovutuskirja liiketoiminnan luovuttamisesta apporttiomaisuutena
Huomio: Hovioikeuden ratkaisun perustelut: Suomen Yhdyspankki Oy on 28.5.1991 siirtänyt liiketoimintansa ja muun muassa luotot yleisölle tytärpankilleen Pohjoismaiden Yhdyspankki Oy:lle, joka on jatkanut emopankin pankkitoimintaa nimellä Suomen Yhdyspankki Oy. Saatavien siirto on tapahtunut laillisesti ja kantajalla on siten velkojan oikeus Oy:hyn nähden.
Huomio: Velallinen oli varatuomari.

11. *Turun HO, tuomio nro 2171, antopäivä 16.6.1994, diaarinro S 93/774*
Asia: Panttaukseen liittyvä velkomus
Perustelut: Kotimaisen valuuttavelkakirjan perusteella pääomaa [– –] markkaa
Liitteet: Ei vekseliä, ei liitesopimusta, ei panttausasiakirjoja
Huomio: Velallinen oli siistijä. Pankilla oli sama asiamies kuin jutussa Turun HO, tuomio nro 1891, antopäivä 31.5.1994, diaarinro S 93/332, jossa velallisena oli varatuomari.

12. *Helsingin HO, tuomio nro 3304, antopäivä 13.7.1994, diaarinro S 93/3122*
Asia: Velkomusta koskeva haastehakemus
Perustelut: Oy on vuonna 1990 tehnyt sopimuksen Suomen Yhdyspankki Oy:n kanssa ulkomaan luotosta määrältään [– –] XYP-yksikköä.
Liitteet: Ei Promissory Notea, ei liiketopimusta, ei takausta uudelle pankille
Huomio: Velallisella oli myös markka-vekseleitä, joiden leimaverojen maksusta oli kopio. Ulkomaisten vekselien leimaverojen maksusta ei esitetty mitään.

13. *Helsingin HO, tuomio nro 3814, antopäivä 28.4.1994, diaarinro S 93/2485*
Asia: Erääntynyt valuuttaluotto ja sen maksamisesta annettu pantti
Perustelut: Oy on vuonna 1987 allekirjoittanut järjestelykirjeen, jolla se on saanut Suomen Yhdyspankki Oy:ltä valuuttaluottoa [– –] Saksan markkaa (DEM).
Liitteet: Vain yleispanttaussitoumus, ei vekseleitä, ei liitesopimusta

Huomionarvoista on, että tuomiossa KHO 5.8.1994, taltio 3319, diaarinro 5154/6/93 todetaan mm.: "Luottoinstrumenttina on pankille tai sen määräämälle asetettu ulkomailla erääntyvä oma vekseli Promissory Note. Sopimus luottojärjestelystä ei ole yksityisoikeudellisesti sellainen asiakirja, jonka perusteella pankki voisi hakea saataviaan oikeudenkäynteitse yhtiöltä luoton eräännyttyä."

14. *Helsingin HO, tuomio nro 4400, antopäivä 29.9.1994, diaarinro S 92/2378*
Asia: Takaukseen perustuva velkomus
Perustelut: Oy on saanut vuonna 1987 allekirjoitetulla ulkomaisen luottojärjestelmän mukaisella luottosopimuksella lainaksi Suomen Yhdyspankki Oy:ltä [– –] SYP-yksikköä. Velallisen on tullut luottojärjestelysopimuksen mukaisesti maksaa [– –].
Liitteet: Yleistakaussitoumus vanhalle pankille, markka-velkakirja, markka-velkakirjan maksusuunnitelma; ei vekseliä eikä liitesopimusta

15. *Helsingin HO, tuomio nro 5410, antopäivä 9.11.1994, diaarinro S 92/2171*
Asia: Velkomus
Perustelut: Oy:n vuonna 1991 allekirjoittaman Promissory Note -luottoinstrumentin, pääoma [– –] XYP-yksikköä
Liitteet: Ei vekseleitä, ei liitesopimusta, panttaussopimus vanhalle pankille
Huomio: Yhden velan osalta liitteenä oli markka-luoton velkakirja.

16. *Helsingin HO, tuomio nro 5472, antopäivä 15.11.1994, diaarinro S 93/516*
Asia: Velkomus
Peruste: Oy on saanut vuonna 1989 tunnustetun sopimuksen ja siihen liittyvän maksusitoumuksen perusteella kantajalta pääomaltaan [– –] markan luoton.
Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus, yleistakaus vanhalle pankille
Huomio: Raastuvanoikeuden päätöksessä todettiin, että "SYP Oy:n ja Oy:n kesken tehdyn sopimuksen mukaan kantaja on sitoutunut rahoittamaan Oy:n asettamia omia vekseleitä ("promissory note") [– –] XYP-yksikköä määrän ollessa yhtiön käytössä 1991 saakka [– –]" ja että "Kantajan oikeuteen antaman lainan nostoa koskevan ilmoituksen mukaan kantaja on 1989 hyvittänyt Oy:n tiliä [– –] markalla vahvistaen samalla [– –] XYP-yksikön noston".

17. *Helsingin HO, tuomio nro 5668, antopäivä 23.11.1994, diaarinro S 92/2278*
Asia: Velkomus
Perustelut: Olemme myöntäneet Oy:lle kotimaista valuuttalainaa [– –] XYP-yksikköä vuonna 1990 allekirjoitetun velkakirjan mukaisesti.
Liitteet: Ei mitään

18. *Turun HO, tuomio nro 382, antopäivä 19.1.1995, diaarinro S 94/523*

Asia: Velkomus

Perustelut: Ulkomaista luottoa koskevan luottojärjestelysopimuksen ja siihen liittyvän vekselin perusteella: pääomaa [– –] XYP.

Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus

Huomio: Käräjäoikeuden pöytäkirjassa asiaksi oli kirjattu velkakirjasaatava.

19. *Turun HO, tuomio nro 760, antopäivä 10.2.1995, diaarinro S 94/1292*

Asia: Velkakirjaan perustuva saatava

Perustelut: Pitkäaikaista ulkomaista luottoa koskevien luottoasiakirjojen vuonna 1993 perusteella ulkomaan rahan määräistä saatavaa [– –] USD.

Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus

Huomio: Käräjäoikeuden tuomion ratkaisun perustelut, Tutkimatta jättäminen: "Koska ulkomaisia luottoja koskevissa sopimuksissa on kohdassa 2 sovittu, että näitä sitoumuksia koskevat riitaisuudet on käsiteltävä Helsingin raastuvanoikeudessa, nykyisin Helsingin käräjäoikeus, kantajan vaatimukset hylätään."

Turun hovioikeuden tuomio: Käräjäoikeuden tuomiota ei muuteta.

20. *Turun HO, tuomio nro 1498, antopäivä 24.3.1995, diaarinro S 93/597*

Asia: Velkomus

Perustelut: Oy:n vuonna 1989 hyväksymien maksusitoumusten mukaisen pitkäaikaisen valuuttaluoton pääomaa [– –] XYP-yksikköä.

Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus, SYP2:n kaupparekisteriote nro 1, sopimus- ja luovutuskirja liiketoiminnan luovuttamisesta apporttiomaisuutena

Huomio: Raastuvanoikeuden ratkaisun perustelut: Oy on antanut kanteen maksusitoumukset UBF Ltd:lle kaupparekisterinumerolla 40.495 [– –] joka ei ole sama yhtiö kuin tämän jutun kantaja Suomen Yhdyspankki Oy, joka on merkitty kaupparekisteriin rekisterinumerolla 513.752. Vekselien leimat on maksettu.

Huomio: Raastuvanoikeuden ratkaisu: "[– –] B:iden, ja etenkin AB:n kauppatieteiden maisterin koulutuksen omaavana, on täytynyt ymmärtää, että heidän 10/1991 antamansa takaus koski myös niitä sitoumuksia, jotka C Oy oli antanut Suomen Yhdyspankki Oy:lle (40.495) ja jotka sitoumukset myöhemmin olivat siirtyneet Suomen Yhdyspankki Oy:lle (513.752)."

21. *Turun HO, tuomio nro 1537, antopäivä 29.3.1995, diaarinro S 93/893*

Asia: Velkomus

Perustelut: Vastaajan ja kantajan Suomen Yhdyspankki Oy:n kesken on allekirjoitettu vuonna 1990 päivätty asiakirja, jossa pankki on ilmoittanut olevansa valmis rahoittamaan järjestelyn puitteissa vastaajan allekirjoittamia omia vekseleitä ("Promissory Note") XYP-yksikkömäärään [– –] saakka.

Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus, vekselin leimat

Huomio: Kihlakunnanoikeuden päätöksen vastineessa todetaan: "[– –] vekseliä, joka saamistodisteena oikeudelle annettu ja johon kantajan taholta oli leimamerkit kiinnitetty". Lisäksi kihlakunnan oikeuden perusteluissa todetaan, että "Kysymys ei myöskään ole takaajien osalta ollut vekselilain mukaisesta vekselitakauksesta, koska 'Promissory Note' asiakirjoja ei vekselilain mielessä voida pitää vekseleinä, koska niissä ei ole sitouduttu määrätyn rahasumman maksamiseen, vaan rahamäärä on mainittu XYP-yksikössä."

22. *Itä-Suomen HO, tuomio nro 1394, antopäivä 24.10.1995, diaarino S 95/339*

Asia: Velkomus ym.

Perustelut: Ky on saanut kantajalta 1988 allekirjoitetulla luottoasiakirjalla ja siihen liittyvillä omilla vekseleillä [– –] XYP-yksikön määräisen ulkomaisen luoton [– –].

Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus, panttausasiakirjat

Huomio: Käräjäoikeuden päätöksessä sanotaan ainoastaan "ulkomaisen luoton perusteella". Omista vekseleistä ja luottoasiakirjasta ei ole mitään mainintaa. Sivulla 182 tässä kirjassa päätöksen antaja, laamanni Antti Patrakka, kertoo, että hän antoi väärän päätöksen, koska luuli kyseessä olevan velkakirja- eikä vekseliasia.

Huomio: Käräjäoikeuden perusteluissa, kun velallinen tuomitaan maksamaan velkoja, vedotaan yleisseuraantoon. Samaa perustetta ei enää mainita tuomiossa, kun SYP1 oli myöntänyt luotot, mutta SYP2 peri niitä. Kuitenkin velallisen asiamies selosti usealla sivulla pankin muutosta. Pankin muutoksessa oli kyse apportista, joka ei ole yleisseuraanto.

23. *Turun HO, tuomio nro 5233, antopäivä 8.12.1995, diaarinro S 95/491*

Asia: Velkomus

Perustelut: Ky on vuonna 1990 allekirjoittamallaan ulkomaista luottoa koskevalla velkakirjalla [– –] sitoutunut suorittamaan takaisin [– –] XYP-yksikön määräisen luoton.

Liitteet: Valokopio Promissory Note -vekselin etusivusta ja liitesopimus

Huomio: Käräjäoikeuden tuomion mukaan asian nimikkeenä oli velkakirjaan perustuva saatava.

24. *Helsingin HO, tuomio nro 785, antopäivä 8.2.1996, diaarinro S 94/988*

Asia: Velkomus

Perustelut: Valuuttaluotto n:o [– –] (7 eri valuuttaluottoa)

Liitteet: Ei mitään

25. *Turun HO, tuomio nro 883, antopäivä 5.3.1996, diaarinro S 95/1151*

Asia: Velkasuhteeseen perustuva saatava

Perustelut: Pitkäaikaisen ulkomaisen luoton sopimuksen nro [– –] perusteella.

Liitteet: Yleistakaussitoumus 1989

Huomio: Hovioikeuden ratkaisun perustelut: yleistakaukseen kohtaan "Takausvastuun rajoituksia" oli kirjoitettu: PUL XYP 262.467,19 vasta-arvoltaan noin mk 250.000,–. Hovioikeus toteaa perusteluissaan lisäksi: "Hovioikeus katsoo, että vastaajat ovat erityisesti kysymyksessä olevan kohdan otsikon 'takausvastuun rajoituksia' perusteella voineet päätyä siihen, että vastuu takauksen perusteella oli enintään 250 000 markkaa."

26. *Itä-Suomen HO, tuomio nro 480, antopäivä 30.4.1996, diaarinro S 95/371*

Asia: Velkomus

Perustelut: Pankki oli vuonna 1992 sovitun luottojärjestelyn mukaisesti antanut Oy:lle luottoa [– –] UBF-yksikköä luottosopimuksella no [– –].

Liitteet: Vekselit, sopimus luottojärjestelystä, velan yleiset ehdot

Huomio: Vain tässä ainoassa tapauksessa liitteinä olivat kaikki kolme (3) alkuperäistä Promissory Note -vekseliä.

Huomio: "Oy oli hyväksynyt velan vielä myöhemminkin uudistamalla velan määrää osoittavat omavekselit 1992 ja 1993."

5. Kooste Turun, Helsingin ja Itä-Suomen hovioikeuksien tuomioista ja perusteluista

Korivaluuttavekseleiden pätemättömyys

Ainoastaan yhdessä tapauksessa viitataan päätökseen KKO 1989:48, jonka mukaan Promissory Note -korivaluuttavekselit ovat vekseleinä pätemättömiä.

SYP1:n muuttuminen SYP2:ksi

SYP1:n muuttumiseen SYP2:ksi 1.7.1991 viitataan kahdessa tuomiossa. Kolmannessa tuomiossa velallinen vetoaa siihen, mutta tuomioistuin ei noteeraa asiaa.

Vekseleiden siirtomerkintöjen puuttuminen

Siirtomerkinnän juridiikkaa ei pohdita yhdessäkään tuomiossa, mutta apporttisiirtoon täysin varmana asiana vedotaan kahdessa tapauksessa. Kuitenkin sekä kansallisessa että kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa hyväksytään vekselin siirto vain siirtomerkinnän avulla.

Professori Erkki Aurejärvi toteaa *Vekselit*-kirjassaan vekselin siirrosta seuraavaa (1979, s. 212): "Vekselin haltijalla tarkoitetaan VeksL 47.2 ja 48 §:ssä henkilöä, jolla on sekä muodollinen että asiallinen velkojan oikeus vekseliin. Haltijan legitimaatiota arvosteltaessa on lähtökohtana pidettävä VeksL 16 §:n sääntöjä vekselin hallinnasta ja katkeamattomasta siirtosarjasta." Alaviitteessä 13 hän jatkaa: "Esim. henkilö, joka on saanut vekselin perintönä, ei voi vedota yksin katkeamattomaan siirtosarjaan, vaan hänen on nojattava myös perimyssaantoon." (Ks. Jacobi 1955, s. 697.) Lisäksi Aurejärvi toteaa, että "vekselituomion muodolliset edellytyksethän tutkitaan yleisesti ex officio eikä tuomiota anneta niiden puuttuessa".

Lisäksi kansainvälisistä lähteistä löytyy lisää perusteluja vekselin siirtomerkinnän ehdottomuudesta:

1. Ernst von Caemmerer 1979: *Internationale Rechtsprechung zum Genfer Einheitlichen Wechsel- und Scheckrecht*, 2. Folge, s. 69.
   Itävalta: OGH 1 Ob 256/58, 17.9.1958:
   "Die Indossantenunterschrift muss das Indossament räumlich abschliessen."
2. *Chalmers on Bills of Exchange* (12. painos, Chalmers 1952)
   "Requisites of a valid indorsement
   It must be written on the bill itself and be signed by the indorser."
3. *Commercial Banking Law* (Pennington, Hudson ja Mann, julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1978)
   "Indorsement Definition
   The Act specifies a number of conditions which must be complied with if the indorsement, which is required in the case of an order instrument, is to operate as part of the negotiation of the instrument. In the first place the indorsement must be written on the instrument itself and be signed by the indorser."

Myös saksalaisen oikeustieteen tohtorin Detlev G. Grossin lausunnon mukaan pätemättömän vekselin siirto on mahdoton.[400]

Näin ollen ainakin se osa SYP:n suorittamasta apporttisiirrosta, jonka mukana siirretyissä vekseleissä ei ole siirtomerkintää, ei ole voinut siirtyä lainmukaisesti. Tästä seuraa se, että esimerkkitapauksissa on ollut väärä velkoja.

Tätä asiaa ei ole käsitelty KKO:ssa, eikä myöskään kansainvälisestä kirjallisuudesta ole löytynyt siirron puuttumisen hyväksyvää ennakkoratkaisua. Lisäksi Suomen osakeyhtiölaki käsittelee apporttia kauppana, joka ei ole yleisseuraanto.

Devalvaatiokorotuksen periminen
Ainoastaan yhdessä tapauksessa (Turun HO, tuomio nro 883, antopäivä 5.3.1996, diaarinro S 95/1151, asia: velkasuhteeseen perustuva saatava) käsiteltiin pankin oikeutta periä laskennalliseen valuuttayksikköön perustuva ja devalvaatiolla korotettu velkasumma.

---

[400] Dr. Detlev G. Gross, Rechtsanwälte Dr. Schackow & Partner, Bremen, lausunto 14.11.2007.

Tämänkään tapauksen perusteluissa ei viitata Kemin raastuvanoikeuden vuonna 1989 tekemään lainvoimaiseen päätökseen (Kemin raastuvanoikeus 29.9.1989, S 89/44), jossa SYP haki vekselin nostopäivän mukaista rahamäärää.

Hovioikeudet eivät ole ottaneet kantaa tähän valuuttavelkojen perinnän keskeiseen kysymykseen, ja siksi asiaa ei ole käsitellyt myöskään korkein oikeus.

Englannin vekselilain eräässä pääteoksessa (*Chalmers on Bills of Exchange*, Chalmers 1952) todetaan:

> "In the old case of Da Costa v. Cole a bill was drawn in England on Portugal, and expressed to be payable in 'rees', that is, in Portuguese currency. Between the time of issue and payment the Portuguese currency was depreciated. It was held that the holder was entitled to be paid according to the former value."

Tämän mukaan devalvaatiolisää ei Englannin lain mukaan voisi periä.

Korivaluuttavekselin liitesopimuksen pätevyys
Selvityksen perusteella on havaittavissa, ettei yhdessäkään tapauksessa viitata korkeimman hallinto-oikeuden päätökseen (KHO 5.8.1994, taltio 3319, diaarinro 5154/6/93), jossa KHO toteaa valuuttavekselin liitesopimuksen perinnässä pätemättömäksi saamistodisteeksi. Tehdyn selvityksen perusteella ja saatujen esimerkkien valossa nimenomaisesti liitesopimus on ollut keskeinen peruste haastehakemuksissa ennen 5.8.1994 ja sen jälkeen.

Näin ollen on ratkaisematta hovioikeuksissa ja sen myötä KKO:ssa, miten pankki voi periä XYP-saataviaan vuoden 1994 jälkeen, kun sekä vekseli että liitesopimus ovat pätemättömiä. Kun tätä käsitellään, tulee myös ratkaistavaksi, kumpi on ensisijainen dokumentti, kansainvälinen valuuttavekseli vai kotimainen liitesopimus.

Englannissa tämä asia on ratkaistu selkeästi. William Hedley selvittää teoksensa *Bills of Exchange and Bankers' Documentary Credits* (1986) kappaleessa "Use of Promissory Notes" (Promissory Noten käyttö, s. 111), mikä on Promissory Noten käyttötarkoitus ja siihen sallitusti liitettyjen lisäehtojen sitovuus. Promissory Noteen voidaan Hedleyn mukaan liittää ehtoja ilman että vekseli muuttuu pätemättömäksi, jos ehdot käsittelevät esimerkiksi lisäpanttaussitoumusta, koronmaksua tai lisävakuuden antamista. Tavallinen asete muuttuu pätemättömäksi, mikäli siihen liitetään esimerkiksi vakuutta koskevia lisäehtoja.

Englannin pankkilain mukaan vekseliin liitetty ehto ei muuta vekseliä velkakirjaksi, vaan kokonaisuus säilyy edelleen vekselinä.

SYP1:n muuttuminen SYP2:ksi

Selvityksen mukaan vain kahdessa tapauksessa käsiteltiin liiketoiminnan siirtoa. Nämä tapaukset ovat edellä kuvattu tapaus 10 (Turun HO, tuomio nro 1891, antopäivä 31.5.1994, diaarinro S 93/332) ja tapaus 20 (Turun HO, tuomio nro 1498, antopäivä 24.3.1995, diaarinro S 93/597).

Vekselien leimaverojen maksaminen

Vain kahdessa tapauksessa on nimenomainen maininta, että valuuttavekseleistä on suoritettu leimaverot.

Liite 4: Valuuttavekselin käyttö

William Hedley kuvaa teoksessaan *Bills of Exchange and Bankers' Documentary Credits* (1986, s. 111) valuuttavekselin käyttöä seuraavasti:

> **Use of Promissory Notes**
>
> Promissory notes are used mainly in transactions involving money-lending, or similar business dealings where money is loaned to the maker. The advantages are:
>
> A. The note is not only clear evidence of the debt and a promise to pay (or usually more properly re-pay) it, but being negotiable can be passed on, as for example, on discounting, as we saw in chapter 5.
>
> B. Terms can be attached to a note. Indeed, s.83(3) expressly provides that "a note is not invalid by reason only that it contains also a pledge of collateral security with authority to sell or dispose thereof". Frequently, the payment of interest or the giving of additional security for the loan is incorporated in the body of the note.

Ordinary bills would not suffice as, apart from having to be accepted, and thus introducing another party, the incorporating of terms giving security and the like would almost certainly render an "ordinary" bill invalid, as requiring something to be done other than the payment of money, within s.3(1) of the 1882 Act.

Liite 5: Oikeuspoliittisen keskustelun osanottajat

Presidentti Koiviston presidentinlinnassa 6.5.1992 järjestämään oikeuspoliittiseen keskusteluun osallistuivat Mauno Koiviston, Tellervo Koiviston, kansliapäällikkö Jaakko Kalelan ja erityisavustaja Martti Mannisen lisäksi

- pankkitarkastusviraston johtaja Jorma Aranko
- kihlakunnantuomari Markku Arponen
- KHO:n hallitusneuvos Pekka Hallberg
- KKO:n presidentti Olavi Heinonen
- ylituomari Olli Karikoski
- professori Leena Kartio
- professori Jukka Kekkonen
- pormestari Juha Kettunen
- presidentti Esko Kilpeläinen
- apulaisprofessori Antti Kivivuori
- oikeusneuvos Per Lindholm
- professori Olli Mäenpää
- dosentti Juha Pöyhönen
- presidentti Erkki Rintala
- professori Kirsti Rissanen
- professori Allan Roras
- OTT Martin Scheinin
- oikeusneuvos Erkki-Juhani Taipale
- erikoistutkija Jyrki Tala
- oikeusneuvos Mikko Tulokas
- professori Kaarlo Tuori
- professori Jaakko Uotila
- OTL Veli-Pekka Viljanen
- professori Heikki Ylikangas.

Vain yksi kutsun saaneista, professori Aarnio, oli estynyt saapumasta tilaisuuteen, vaikka häneltä oli pyydetty valmisteltu luento.

(Lähde: Korkeimman oikeuden kirjaamo)

Liite 6: SYP:n valuuttaluotot

Suomen Yhdyspankki Oy:n valuuttaluottosaamiset asiakkailta vuosina 1988–1991:

1988	15,3 mrd mk
1989	18,4 mrd mk
1990	22,8 mrd mk
30.6.1991	25,2 mrd mk
31.12.1991	26,2 mrd mk

SYP:n vuoden 1990 vuosikertomuksen mukaan 31.12.1990 ”suurin osa, yli 75 prosenttia pitkäaikaisista valuuttaluotoista oli pankin oman valuuttakorin XYP-yksikön määräisiä”.

Lähteet

Aurejärvi, Erkki 1979: *Vekselit. Tutkimus vekselin muodosta ja sisällöstä sekä vekselisaatavan perimisestä*. Helsinki: Juridica.

—— 1986: *Luotto- ja maksuvälineet*. Helsinki: Condictio.

Bordes, Christian – Currie, David – Söderström, Hans Tson 1993: *Kolme arviota Suomen kansantaloudesta*. Helsinki: Suomen Pankki.

Brunila, Anne – Hatanpää, Heikki – Kinnunen, Helvi 1992: *Valuuttavelan kasvu ja devalvoitumisen kustannukset*. Suomen Pankin Kansantalouden osasto 18.12.1992. Suomen Pankin keskustelualoitteita 43/1992. Helsinki: Suomen Pankki.

Byles, John Barnard 1979: The Promissory Note. [Luku 24.] – Megrah, Maurice & Ryder, Frank R. (toim.) 1979: *Byles on Bills of Exchange: The Law of Bills of Exchange, Promissory Notes, Bank Notes and Cheques*. London: Sweet & Maxwell.

von Caemmerer, Ernst 1967: *Internationale Rechtsprechung zum Genfer Einheitlichen Wechsel- und Scheckrecht. 2. Folge*. Berlin: Walter De Gruyter & Co.

—— 1976: *Internationale Rechtsprechung zum Genfer Einheitlichen Wechsel- und Scheckrecht. 3. Folge*. Übingen: J. C. B. Moor.

Central Bank Survey of Foreign Exchange Market Activity in April 1992. Bank for International Settlements, Monetary and Economic Department. Basel, March 1993.

Chalmers, Mackenzie D. 1952: *Chalmers on Bills of Exchange: A Digest of the Law of Bills of Exchange, Promissory Notes, Cheques and Notable Securities*. London: Stevens & Sons.

Cranston, Ross 2002: *Principles of Banking Law*. Oxford: Oxford University Press.

Currie, David 1993: Suomen talouskriisi: analyysi ja ehdotukset, s. 95–135. – Bordes, Christian – Currie, David – Söderström, Hans Tson 1993: *Kolme arviota Suomen talouskriisistä ja talouspolitiikasta*. Suomen Pankin julkaisuja C:9. Helsinki: Suomen Pankki.

Hakulinen, Y. J. 1965: *Velkakirjalaki siihen liittyvine lakeineen*. Helsinki: WSOY.

Halme, Liisa 1999: *Pankkisääntely ja valvonta. Oikeuspoliittinen tutkimus säästöpankkien riskinotosta*. Väitöskirja, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Suomen Pankin tutkimuksia E:15. Helsinki: Suomen Pankki.

Halttunen, Hannu. *KOP:n katsaus 2/1989*.

Hautala, Heikki 2003: *Suomen talouselämän rakenne ja kehitys*. Helsinki: WSOY.

Havansi, Erkki 1992: *Esinevakuusoikeudet. Panttioikeus, pidätysoikeus, omistuksenpidätys, vakuusluovutus*. Suomen Lakimiesliiton kirjasarja 85. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus 1992.

Hedley, William 1986: *Bills of Exchange and Bankers' Documentary Credits*. London: Lloyd's of London Press.

Hein, Elis 1994: *Johdannaismarkkinoiden toiminta ja riskit*. Suomen Pankki, rahoitusmarkkinaosasto 14.12.1994. Suomen Pankin keskustelualoitteita 22/1994. Helsinki: Suomen Pankki.

Helpi, Minna – Paloheimo, Annamaria 2005: *Ulkomaankaupan rahoitus: riskit, maksuliikenne ja ratkaisut*. Helsinki: Talentum.

Hietalahti, Jorma – Kuussaari, Harri 1997: *Valuuttatermiinimarkkinoiden toiminta Suomessa*. Suomen Pankki, rahapolitiikan osasto 30.5.1997. Suomen Pankin keskustelualoitteita 10/1997. Helsinki: Suomen Pankki.

Honkapohja, Seppo – Koskela, Erkki 1999: Finland's Depression: A Tale of Bad Luck and Bad Policies. – *Economic Policy* 29/1999 s. 399–436. London: Center for Economic Policy Research in London.

Huhtamäki, Ari 1993: *Luotonantajavastuu: Lender Liability Suomessa. Velvoiteoikeudellinen tutkimus luotonantajan vastuusta luotonottajaa kohtaan erityisesti USA:n oikeuteen verrattuna*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 1993.

—— (toim.) 1998: *Rahoitusmarkkinaoikeutta*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja C 27. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Häikiö, Martti 2001: *Nokia Oyj:n historia 2: Strum und Drang. Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991*. Helsinki: Edita 2001.

Hämäläinen, Sirkka 1996: Kahlitusta rahasta vapauteen. [Artikkeli perustuu Helsingin yliopistossa syksyllä 1995 Studia Monetaria -luentosarjan osana pidettyyn luentoon.] – Kuusterä, Antti – Westermarck, Harri (toim.) 1996: *Pankkikriisit, talous ja ihminen*, s. 63–77. Helsinki: Vapaan sivistystyön toimikunta.

Jacobi, Ernst 1955: *Wechsel- und Scheckrecht unter Berücksichtigung des ausländischen Rechts*. Berlin: Verlag de Gruyter & Co.

Jareborg, Nils 1994: *Straffrättens ansvarslära*. Uppsala: Iustus.

J. von Staudingers Kommentar = *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*. Erstes Buch, Allgemeiner Teil. Berlin: Arthur L. Sellier & Co 1996.

Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/1998.

Kansantalouden ongelmat ja lähivuosien talouspolitiikka. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1992:5. Helsinki: valtioneuvoston kanslia 1992.

Kanniainen, Vesa 1996: Kansantalous ja ideaali pankkijärjestelmä. [Artikkeli perustuu Helsingin yliopistossa syksyllä 1995 Studia Monetaria -luentosarjan osana pidettyyn luentoon.] – Kuusterä, Antti – Westermarck, Harri (toim.) 1996: *Pankkikriisit, talous ja ihminen*, s. 77–89. Helsinki: Vapaan sivistystyön toimikunta.

Kivimäki, T. M. – Ylöstalo, Matti: *Suomen siviilioikeuden oppikirja*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys 1964.

Koivisto, Mauno 1994: *Kaksi kautta 1. Muistikuvia ja merkintöjä 1992–1994*. Helsinki: Kirjayhtymä.

—— 1996: Taloudesta, pankeista, kriiseistä. [Artikkeli perustuu Helsingin yliopistossa syksyllä 1995 Studia Monetaria -luentosarjan osana pidettyyn luentoon.] – Kuusterä, Antti – Westermarck, Harri (toim.) 1996: *Pankkikriisit, talous ja ihminen*, s. 117–130. Helsinki: Vapaan sivistystyön toimikunta.

Kontkanen, Erkki 2002: *Pankkien verotus. Tutkimus pankkien verotuksesta erityisesti pankkitoiminnan sääntelyn ja verotuksen hallinnollisen ohjauksen näkökulmasta*. Helsinki: Kauppakaari ja Lakimiesliiton Kustannus.

Konttinen, Seppo 2008: *Salainen pankkituki. Kuinka velallista kyykytettiin*. Helsinki: Tammi.

Kuisma, Markku 2004: *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 973. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kukkonen, Pertti 1997: *Rahapolitiikka ja Suomen kriisi*. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 16. Helsinki: Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos.

Kulha, Keijo K. 2000: *Kuilun partaalla. Suomalainen pankkikriisi 1991–1995*. Helsinki: Otava.

Laman ja rahan pelurit. Osa 1. Oikeuspolitiikan ja lainkäytön tutkimusryhmä. Tallinna 2006.

Lappalainen, Juha 1995: *Siviiliprosessioikeus* I. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

Lassila, Jaakko 1993: *Markka ja ääni. Suomalaisen pääoman palveluksessa*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Lehtonen, Yrjö (toim.) – Koskelo, Pauliine – Kujanen, Kari – Malinen, Jari – Töyrylä, Hannu 1993: *Uudet velkalait perinnässä*. Helsinki: Tietosanoma.

Llewellyn, D. T. – Holmes, M. 1992: *Competition or Credit Controls?* London: Institute of Economic Affairs.

Markka ja Talous 4/96. Suomen Pankin julkaisu.

Megrah, Maurice & Ryder, Frank R. (toim.) 1979: *Byles on Bills of Exchange: The Law of Bills of Exchange, Promissory Notes, Bank Notes and Cheques*. London: Sweet & Maxwell.

Mikkola, Tuulikki 2006: *Fidusiaarivastuu*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja B 29. Rovaniemi: Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta.

Muukkonen 1993: Sopimusoikeuden yleinen lojaliteettiperiaate. – *Lakimies* 7/1993 s. 1030–1048.

Mähönen, Jukka – Villa, Seppo 2006: *Osakeyhtiö II. Pääomarakenne ja ratkaisut*. Helsinki: WSOYpro.

Pennington, Robert R. – Hudson, Anthony H. – Mann, J. E. 1978: *Commercial Banking Law*. Legal Topics Series. London: McDonald & Evans.

Pietilä, A.-P. 1995: *Pankkikirja. Miten veronmaksajat menettivät miljardinsa*. Helsinki: Art House.

—— 1996: *Presidentin pankki. Kertomus Suomen Pankista*. Helsinki: Art House.

—— 1997: *Yrjö Niskanen. Sinivalkoinen vuorineuvos*. Jyväskylä: Gummerus.

Pokka, Hannele 1995: *Porvarihallitus*. Helsinki: WSOY 1995.

Rahoitusjärjestelmän tervehdyttäminen = Valtiovarainministeriön taustaaineisto valtioneuvoston tiedonantoon eduskunnalle suunnitelmasta rahoitusjärjestelmän tervehdyttämiseksi, tervehdyttämiseen käytettävistä keinoista ja julkisen tuen palauttamisesta valtiolle. Helsinki: valtiovarainministeriö 1996.

Rahoituskustannukset 1990. Teollisuuden Keskusliitto, elokuu 1991.

Ranki, Risto 2000: *Haltia vai haltija? Harri Holkerin hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta*. Helsinki: Edita.

Saari, Mauno 2007: *Rahat ja henki. Ahti Hirvosen elämäntase*. Jyväskylä: Gummerus.

Saarnilehto, Ari – Hemmo, Mika – Kartio, Leena 2001: *Oikeuden perusteokset. Varallisuusoikeus*. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Sharma, Paul 2002: *Report: Prudential Supervision of Insurance Undertakings*. Conference of Insurance Supervisory Services of the Member States of European Union. December 2002.

Sipilä, Jorma – Vajanne, Laura 1989: Jatkuuko valuuttaluotojen suosio. – *Unitas* 4/1989 s. 136–141. Suomen Yhdyspankki.

Suomen Pankin vuosikirja 1989. Helsinki: Suomen Pankki.

Uimonen, Risto 1995: *Nuori pääministeri*

Vaihtotaseongelma Suomessa. Talousneuvoston sihteeristö. Taloudellinen suunnittelukeskus, selvitys nro 30, 1989.

Venäläinen, Kari 2000: *Treasury ja pankin varainhallinta*. Pankkitoiminta Suomessa -luentosarja Helsingin ja Turun kauppakorkeakouluissa, syksy 2000.

Vihola, Teppo 2000: *Rahan ohjaaja. Yhdyspankki ja Merita 1950–2000*. Helsinki: Merita.

Vihriälä, Vesa 1996: *Credit Growth and Moral Hazard: An Empirical Study of the Causes of Credit Expansion by the Finnish Local Banks in 1986–1990*. Helsinki: Suomen Pankki.

Vikkula, K. 1992: Competitiveness of Finnish Banks in the 1990's. – *KOP Economic Review* 1992:1.

Henkilöhakemisto

A
Aho, Esko 57, 70–72, 74–75, 77–79, 82, 86–90, 92, 243, 245
Ainola, Olli 241
Alanen, Heikki 13, 23, 54, 122, 126, 140, 148, 172, 177, 183, 186, 190–191
Alenius, Ele 76
Ali-Melkkilä, Matti 84
Andersson, Edward 128
Antikainen, Esko 125
Aranko, Jorma 36, 67, 84, 104, 214, 230–233, 239–240, 268
Arponen, Markku 196, 268
Avola, Jaakko 187

E
Ehrnrooth, Casimir 65–66, 70, 72–73, 77–78

G
Gorbatšov, Mihail 32

H
Haavisto, Heikki 66
Hallberg, Pekka 196, 268
Halonen, Tarja 200
Heinonen, Olavi 195, 197, 268
Hintikka, Harri 66
Hirvonen, Ahti 29, 72–73, 87, 117, 119
Holkeri, Harri 34–36, 76, 89
Hollmén, Harri 122
Hussein, Saddam 65
Hämäläinen, Sirkka 59, 68–69, 87, 90, 198–199, 238–239
Härmälä, Esa 88

I
Ihamuotila, Jaakko 66, 79

J
Juhantalo, Kauko 75
Jännäri, Kaarlo 157

K
Kairamo, Kari 65
Kanerva, Ilkka 90
Karikoski, Olli 196, 268
Karjalainen, Ahti 36
Keinänen, Eino 84, 86–87, 161, 239
Kekkonen, Urho 36
Kettunen, Juha 184, 196, 268
Kilpeläinen, Esko 196, 268
Koivikko, Pentti 158
Koivisto, Heikki 209
Koivisto, Mauno 20, 25, 27, 32, 36–38, 66, 69–71, 75–76, 78–79, 82, 87, 89–92, 94–95, 105, 187, 195–203, 232–234, 236, 243, 268
Kontkanen, Erkki 13, 152–153, 155–156, 161, 225
Korkman, Sixten 69
Korvenpää, Timo 239
Koski, Pauli 129–131
Kouri, Pentti 66, 81–82, 118
Kukkonen, Pertti 69, 75
Kullberg, Rolf 31, 36–37, 47, 57, 59–60, 65–66, 70, 75, 81–82, 85–90, 230, 241
Kärävä, Simo 158

L
Laajanen, Pekka 209, 239
Lampinen, Urho 68
Lassila, Jaakko 29, 73–74
Liikanen, Erkki 31–32, 36, 60, 230
Lilja, Juha 13, 23, 148, 172, 184
Lindblom, Seppo 94, 104–105, 203
Lindholm, Per 195, 268

M
Mannerkoski, Markku 237
Marttila, Heikki O. 81
Matomäki, Tauno 237–239, 241

N
Nikula, Paavo 123
Niskanen, Yrjö 237–238, 240–241

O
Ollila, Esko 66, 76, 86, 199

P
Paasikivi, J. K. 228
Patrakka, Antti 182–183
Pekkarinen, Mauri 75
Pohjola, Markku 118
Pokka, Hannele 75, 203
Puntila, Markku 38, 59, 68, 71, 75–76, 79, 81–82, 97, 199

R
Ranki, Matti 231
Rauramo, Anssi 105
Relander, Timo 61, 67
Riikonen, Juhani 158
Rintala, Erkki 196, 268
Rissanen, Kirsti 242, 268
Rissanen, Pentti 237

S
Sailas, Raimo 91
Salolainen, Pertti 161
Santala, Ilpo 104
Sipilä, Matti 162
Sorsa, Kalevi 33, 76, 81
Sorsa, Pertti 158
Suominen, Ilkka 60

T
Taipale, Erkki-Juhani 195, 268
Tammi, Jukka 161
Tiivola, Mika 29, 47, 57
Tulokas, Mikko 195, 268

V, W
Wahlroos, Björn 65–66, 72, 80, 87, 94–96, 118, 123–124
Vainio, Vesa 66, 94, 238, 240–241
Vanhala, Matti 66
Wegelius, Christopher 84, 158
Viinanen, Iiro 9, 13, 30, 43, 57, 74–75, 77, 81, 86–90, 92, 104–105, 123, 133–134, 160–162, 164, 237–241, 243, 245–246
Voutilainen, Pertti 74, 91, 94, 237–241
Väyrynen, Paavo 63, 66, 75, 81–82

Y
Ylikangas, Heikki 196–197, 268
Ylänkö, Olavi 131

Å
Åkerholm, Johnny 59, 67–68, 71, 83–84, 97–98, 235

Asiahakemisto

A
apportti 127–133, 136–137, 139, 141–142, 185, 188, 190–191, 242
Arsenal Oy 106, 209–210, 214
avoin sektori 99–100

B
BIS-vakavaraisuussäännöstö 94, 117
BOF-malli, ks. simulointimalli
bullet-luotto 20, 57

C
Commercial Papers -ohjelma (CP-ohjelma) 110

D
devalvaatiovuoto 82
diffuusio, ks. jakautuminen

E
ecu-kytkentä 71, 74–77, 97
Ekonomiska samfundet 67–68
eläkekassa 153
eläkesäätiö 153

F
fidusiaarivastuu 207
Finanssialan Keskusliitto (ks. myös Suomen Pankkiyhdistys) 149, 151, 153

H
haltijavelkakirja 16, 152, 168
Helsingin Osake-Pankki 53
HOP MIX II 53, 175
hyvä pankkitapa 23, 205–209, 211, 214

I
interbank-markkinat 111

J
jakautuminen 124, 127, 129, 133, 190–191
joukkovelkakirja 42, 109, 112, 146, 150–153, 159, 161, 166, 238, 241

K
Kansantaloudellinen Yhdistys 34
kehitysaluerahasto, ks. Kera Oy
Kera Oy 18, 111
korivaluutta 18
Kymmene Oy 65–66

L
Liikepankki Unitas Oy, ks. Unitas Oy
liikepankkilaki 116–117, 121
lojaliteettivelvollisuus 206–208, 220
luottoluokitus 67, 115–116, 158
luottosopimus 16, 21–22, 58, 64, 105, 107, 111, 120, 147–149, 165–166, 179–180, 182, 184, 186–187, 234
luottotappioriski 34, 84, 105–106, 131, 227, 236–237

M
Maataloustuottajain Keskusliitto (MTK) 66, 69, 72
moraalikato 224–225
MTK, ks. Maataloustuottajain Keskusliitto

N
nettoapportti, ks. apportti
nettopositio 111, 113

O
OKO, ks. Osuuspankkien Keskusosakepankki
omaisuudenhoitoyhtiö (ks. myös roskapankki) 93, 106, 125, 209, 214, 216, 245
Osuuspankkien Keskusosakepankki (OKO) 58, 81, 116
Oulun Aluesäästöpankki 151, 153

P
pankkitarkastusvirasto (ks. myös Rahoitustarkastus) 24, 28, 36, 67, 84, 104, 121–123, 131, 133–134, 158, 206, 208–209, 214–215, 230, 233
Pankkiyhdistys, ks. Suomen Pankkiyhdistys
Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos 69, 75, 100
Pohjoismaiden Yhdyspankki Oy 119, 211
Pohjola-yhtymä 237
Postipankki 18, 94, 104–105, 109–111, 203, 230, 234
Promissory Note -vekseli 51–52

R
Rahoitustarkastus 24, 28, 58, 122, 138–139, 141, 167, 172–173, 181, 188, 206, 237–239, 242
Rata, ks. Rahoitustarkastus
ROA, ks. varallisuuden tuottoprosentti
roskapankki 93, 159, 236

S
Scopulus 159
siirtohinnoittelu 105
siirtomerkintä 25, 51–52, 126–127, 132–134, 137–139, 141–142, 173, 185–186, 190, 192, 211, 221, 223
sijoitustodistus 40, 84, 111, 146, 154–157, 159–164, 166, 237–238
simulointimalli 101
SKOP, ks. Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki
Solidium 159
sopimuslojaliteetti 206–207
SPQ-yksikkö 140
SSP, ks. Suomen Säästöpankki – SSP
suljettu sektori 43–44, 98–100, 229, 244
Suomen Pankkiyhdistys 47, 146, 150, 154, 156–157, 162, 164, 207, 225
Suomen Säästöpankki – SSP 122, 205, 209–210
swapkauppa 110, 112
Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki (SKOP) 44, 64, 83–86, 96, 110, 155–160, 163, 231, 234, 236–237

T
takaaja 16, 25, 101, 177, 183, 209–215
Tampella 85
Tampereen Aluesäästöpankki 197–198
Teollisuuden Keskusliitto (TKL) 32, 61, 65–66, 77

Teollisuus ja Työnantajat 154
termiini 37, 41–43, 61, 67, 74, 102, 108–109, 233
terminointi 80–82, 90, 98–99
TKL, ks. Teollisuuden Keskusliitto
treasury 97, 103–109, 111–113, 236

U
Unitas Oy 94, 119–120, 122–124, 138, 210, 238

V
vaihtotase 32–34, 40, 45–46, 60, 64, 69, 245
valtion vakuusrahasto 91–92, 158, 209, 214–215
valuuttakori 16, 19, 49, 53, 107
valuuttakurssiriski 15, 34, 37, 58, 105, 113, 176, 190, 227
valuuttapositio 37, 58, 108
valuuttaswap 110
valuuttatermiini, ks. termiini
valuuttavaranto 37, 40–43, 61, 67–68, 76–77, 80–82, 147, 230
varallisuuden tuottoprosentti 233
vekseli 16
Verohallitus 127–128, 134–135, 147, 150–151, 154, 156–157, 160–161, 163–164
VVR, ks. valtion vakuusrahasto
välivelkakirja 18

X
XYP 16–18, 52–53, 98, 112–113, 135, 167, 170–171, 174, 177, 182–183, 187

Y
ylivelka 216
yön yli -raha 44, 154

Kirjoittaja

A.-P. Pietilä (s. 1954) on kokenut taloustoimittaja, joka on seurannut parin kymmenen vuoden ajan pankkien toimintaa ja talouspolitiikan tekemistä. Pietilä on paljastanut mm. Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssin, SKOP:n ja KOP:n tuhoutumisen taustoja, selvittänyt pankkikriisin peiteltyjä tapahtumia sekä maataloustuen piiloteltuja rahavirtoja. Hän toimi Ilta-Sanomien vastaavana päätoimittajana, kun lehti paljasti pääministeri Anneli Jäätteenmäen eroon johtaneen Irakgate-skandaalin vuonna 2003 ja muun muassa Veikkausliigan pelihuijaukset vuonna 2005. Pietilä on toiminut Taloussanomien vastaavana päätoimittajana ja MTV:n Kymmenen uutisten ja ajankohtaisohjelmien päällikkönä sekä Suomen Kuvalehden talouskolumnistina. Tällä hetkellä hän työskentelee Suomen Lehtiyhtymän julkaisujohtajana ja yhtymän sanomalehtien kolumnistina.

A.-P. Pietilä on aikaisemmin julkaissut teokset

Uutisista viihdettä, viihteestä uutisia. Median muodonmuutos (Art House 2007)

Sinivalkoinen vuorineuvos Yrjö Niskanen (Gummerus 1997)

Presidentin pankki. Kertomus Suomen Pankista (Art House 1996)

Pankkikirja. Miksi veronmaksajat menettivät miljardinsa? (Art House 1995)

Maatalousmafia syö rahamme (Gummerus 1994)

Oikean Paukun tarina. Tasavallan takapiru Heikki Tavela (Gummerus 1992)

Kultarannan pursiseura (Tietosanoma 1990)

Art Housen tuotantoa

Kirjoja yhteiskunnasta ja historiasta

Arvio ja ennuste. Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla
(Erkki Nordberg)
Ernst Palmén – kuriton kansleri
(Hannu Tarmio ja Jaakko Syrjämäki)
Hruštšov – mies ja hänen aikansa
(William Taubman)
Minne hävisivät Soneran miljardit
(Pekka Peloton)
Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta
(J. R. Aspelin)
Päämaja – Suomen hovi
(Paavo Haavikko)
Sodankäynnistä
(Carl von Clausewitz)
Suomalaisen terveydenhuollon kriisi
(Pertti Klemola)
Suomalaisia vankileirien saaristossa
(Erkki Vettenniemi, toim.)
Suomi, EU, Nato ja Venäjä
(Erkki Nordberg)
Sylvi Kekkosen muotokuva
(Marja-Liisa Vartio ja Paavo Haavikko)
Tämä minun ankara vuosisatani. Valtiomiehen elämä ja toiminta 1918–1981
(Paavo Haavikko)
Täystyöllisyyteen ilman köyhyyttä
(Osmo Soininvaara)
Uutisista viihdettä, viihteestä uutisia. Median muodonmuutos
(A.-P. Pietilä)
Varsovan geton kansannousu
(Dan Kurtzman)

Harrastekirjoja

Alppihiihtäjät
(Markku Rimpiläinen ja Roger Talermo)
Afrikkalainen keittokirja
(Roderick Dixon)
Baarimestarin drinkkikirja. Juomasekoituksia jokaiseen makuun
(Samu Salminen)
Etelä- ja Väli-Amerikan keittiö
(Roderick Dixon)
Hevosen käsittely ja käyttäytyminen
(toim. Virpi Nieminen)
Intialainen päähieronta
(Narendra Mehta)
Juomista jaloimmat. Väkevien alkoholijuomien historia ja valmistus
(Jari Karlstén)
Keskiajan keittokirja
(Pirkko Jurvelin)
Käsin tehtyä saippuaa
(Saara Kuha)
Pelastuskoiran koulutus
(Virpi Nieminen)
Pieni capoeirakirja
(Nestor Capoeira)
Pieni koiratemppukirja
(Gerilyn J. Bielakiewicz)
Piruetti. Baletin perusteet
(Sandra Noll Hammond)
Retkeily koiran kanssa
(Minna Toivola)
Retkihiihto, telemark, lumikengät ja maastosukset
(Sauli Herva, Pertti Rovamo ja Kari Suomela)
Ruokaa rippeistä – tarkan kokin keittokirja
(Roderick Dixon)
Suomen marjat luonnossa ja ruokapöydässä
(Anneli Pulsa ja Henry Väre)
Vanha koira
(Anders Hallgren)
Veneen huolto ja kunnostus. Lujitemuoviveneen omistajan käsikirja
(Turlough Johnston ja Bo Streiffert, toim.)
Venekokin käsikirja
(Tiia Koskimies)

Muita tietokirjoja

Gnostilaiset evankeliumit
(Elaine Pagels)
Kuinka kirjoitan romaanin
(Antti Tuuri)
Käsikirjoittaminen
(Elina Hirvonen, toim.)
Suomi–arabia–suomi-sanakirja
(Elias Harb)
Suomi–kiina–suomi-matkakieliopas
(Li Guangyun)

Lisätietoja ja kirjojen tarkemmat esittelyt osoitteessa

www.arthouse.fi.